

LIETUVOS TEISĖS UNIVERSITETAS

Kęstutis Jankauskas

TEISĖS PRINCIPŲ SAMPRATA IR JOS ĮTVIRTINIMAS
KONSTITUCINĖJE JURISPRUDENCIJOJE

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2005

Disertacija rengta 2000–2004 metais Lietuvos teisės universitete.

Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. spalio 28 d. nutarimu Nr. IX-2515 (*Valstybės žinios*, 2004, Nr. 163-5952) pakeistas Lietuvos teisės universiteto pavadinimas ir patvirtintas Mykolo Romerio universiteto statusas.

Doktorantūros teisė suteikta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. liepos 15 d. nutarimu Nr. 926 (*Valstybės žinios*, 2003, Nr. 71-3240).

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Egidijus Kūris (Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

TURINYS

IVADAS.....	5
TYRIMŲ APŽVALGA.....	9
DARBO METODOLOGIJA.....	13
TYRIMŲ REZULTATAI IR DARBO STRUKTŪRA.....	16
I. Teisės principų sampratos teorinių koncepcijų sąlyčio taškai ir skirtumai.....	24
1. Teisės principų kaip teisinių idėjų samprata.....	27
2. Teisės principų kaip pamatinių teisės normų samprata.....	31
3. Teisės principai kaip ypatingi teisės sistemos elementai.....	38
II. Teisės principų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai.....	46
1. Teisės normų ir principų išorinės išraiškos forma: teisės šaltinio sampratos talpumas.....	47
2. Teisės principų turinio įtvirtinimo teisiniame tekste aspektai.....	52
2.1. Teisės principų formulavimas <i>expressis verbis</i>	52
2.2. Išvestiniai teisės principai.....	56
2.3. Teisės principų plėtojimas ir jų turinio dinamika.....	60
3. Teisės principų formaliojo apibrėžtumo paradoksas.....	64
4. Teisės aiškinimo aktai kaip savarankiški teisės šaltiniai.....	66
III. TEISĖS PRINCIPŲ FUNKCIJOS IR VAIDMUO.....	73
1. Teisės principų samprata ir teisinis reguliavimas.....	76
2. Teisės principų reguliuojamojo poveikio ypatumai.....	85
2.1. Plačios teisės principų reguliuojamojo poveikio ribos ir jų konkretinimas teisės aiškinimo aktuose.....	86
2.2. Teisės principų abstraktumas ir tarpusavio konkurencija.....	92
2.3. Teisės principų tiesioginis determinuojantis poveikis ir tarpusavio koordinacijos santykiai.....	97
2.4. Norminio reguliavimo verifikavimas.....	105

2.5. Sudėtinių ir išvestinių teisės principų poveikio socialiniams santykiams ribos	108
2.6. Norminio reguliavimo nepakankamumas ir prieštaringumas	112
IV. TEISĖS PRINCIPŲ AIŠKINIMO YPATUMAI	117
1. Teisės aiškinimo samprata: pagrindiniai teoriniai postulatai	119
2. Abstraktūs elgesio standartai ir jų aiškinimo adekvatumas	122
2.1. Teisės principų abstraktumo ir norminio krūvio santykis	125
2.2. Plečiamasis teisės normų ir principų aiškinimas: sutaptis ir skirtumai	133
3. Platus ir kūrybiškas teisės principų aiškinimas	140
3.1. Teismo diskrecija kaip teisinių vertybių vidinio pasirinkimo laisvė	155
3.2. Teisminių institucijų įgaliojimai plačiai aiškinti teisės principus	161
3.3. Teisės principų aiškinimas kaip ypatinga teisėkūra	169
IŠVADOS	179
LITERATŪRA	182

IVADAS

Disertacijos temos pavadinime yra tiksliai atspindėtas šio tyrimo objektas ir kartu teisinė problema – tai teisės principai, teorinė jų samprata ir šios sampratos įtvirtinimas teisinėje praktikoje, konkrečiai konstitucinėje jurisprudencijoje. Būtent konstitucinės kontrolės institucijoms dažniausiai tenka aiškinti ir tiesiogiai taikyti konstitucijose įtvirtintus teisės principus ir normas, aukščiausios teisinės galios ir kartu itin abstraktaus pobūdžio elgesio orientyrus ir standartus. Teisės principų sampratos elementams priskiriami: bendrasis teorinis principų apibrėžimas, lingvistinė teisės principų sąvoka, pagrindiniai išraiškos teisiniame tekste bruožai, teisės principų vietą bei reikšmę teisei priskiriamų elgesio standartų sistemoje, taip pat teisės principų funkcijos teisiniame procese, tiesioginio ir netiesioginio reguliuojamojo poveikio socialiniams santykiams ir abstraktaus pobūdžio elgesio standartų aiškinimo bruožai ir skirtumai, palyginti su ordinariomis teisės normomis.

Teisinio gyvenimo realijos, ypač konstitucinės, administracinės kontrolės institucijų veikla, taip pat bendrosios kompetencijos teismų įgaliojimai kvestionuoti pozityviosios teisės aktų konstitucingumą lemia tai, kad teisinių santykių subjektai gali ir turi orientuoti savo bei kitų elgesį ne tik atsižvelgdami į elgesio standartus, kurie tradiciškai įtvirtinami pirminiuose teisės šaltiniuose¹ – įstatymų leidėjo ir/arba kitų įgaliotų teisėkūros² subjektų priimtuose norminiuose teisės aktuose, bet taip pat ir į teisminių institucijų veiklos rezultatus, pirmiausia (bet ne tik) konstitucinėje jurisprudencijoje formuojamas doktrinas aiškinant bei reinterpretuojant teisės normas ir principus. Socialinių santykių subjektai neretai privalo atsižvelgti į imperatyvius elgesio

---

¹ Griežtai kalbant, sąvoka *pirminis teisės šaltinis* žymi tik vieną (steigiamojo pobūdžio) teisės aktą – konstituciją, kurios nuostatos interpretuojamos kaip darni ir neprieštaringa teisės normų ir principų sistema. Aiškinant bet kurių kitų teisėkūros rezultatų – norminių teisės aktų nuostatas, jų vidinė darna ir neprieštaringumas gali būti kvestionuojami atitikties konstituciniams principams ir konstitucijai kaip visumai požiūriu.

² Teisėkūra – tai norminių aktų priėmimo procedūra, taip pat įgaliotos, valstybės vardu veikiančios institucijos nustatyta tvarka priimto dokumento, kurio turinyje esama teisės normų, pataisų priėmimas, norminių aktų ar atskirų jo nuostatų panaikinimas.

standartus, kurių turinys atskleidžiamas ne ordinarios teisėkūros aktuose, bet antriniuose teisės aiškinimo aktuose. Šiame kontekste teisės principų sampratos problema tampa itin aktuali. Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje (be kita ko) yra nustatyta, kad Lietuvių Tauta, siekdama atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės, atgimusios Lietuvos valstybės piliečių valia priima ir skelbia šią Konstituciją. Teisingumo, atviros, pilietinės visuomenės, teisinės valstybės imperatyvai moksliniame diskurse ir teisinėje praktikoje paprastai vadinami *pamatiniais teisės principais*. Kita vertus, teorinėje teisės literatūroje principais dažnai vadinamos teisinės idėjos, kurios neturi formalios išraiškos norminių teisės aktų tekstuose. Visuomeninės santvarkos, valstybės valdžios organizavimo ir veiklos, taip pat prigimtines žmogaus teises, asmens ir valstybės santykių pagrindus, kitas pamatines vertybes įtvirtinančio didžiausios teisinės galios akto – Konstitucijos – tekste teisės principai *expressis verbis* paminėti tik 135 straipsnyje, kuriame teigiama, kad Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis. Kartu paminėtinas ir 1991 m. vasario 11 d. Lietuvos Respublikos konstitucinis įstatymas „Dėl Lietuvos valstybės“ bei šio įstatymo 1 straipsnis, kuriame nustatyta: „Teiginys „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ yra Lietuvos Respublikos konstitucinė norma ir pamatinis valstybės principas.“ Su teisės principų samprata yra susiję ir kiti aktualūs klausimai. Kurie Konstitucijos ir kitų teisės aktų tekstų elementai yra teisės normos ir kurie yra teisės principai, o gal ir teisės normos, ir pamatiniai principai? Kokie elementai apskritai gali būti pagrįstai priskiriami teisės sistemai – tik teisės normos ar ir teisės principai? Ar teisės principai kaip teisinio teksto elementai yra ypatinga teisės normų rūšis, o gal būt teisės principai yra savarankiški teisės sistemos elementai, kurių požymiai daugiau ar mažiau sutampa su teisės normų formaliaisiais požymiais, tačiau šių elementų funkcijos teisiniame procese yra skirtingos?

Darbo aktualumas

Teisės principų sampratos klausimai nėra vien teisės teorijos ar konstitucinės teisės specialistų ginčo objektas. Teisės principų sampratos problema siejasi su daugeliu kasdieninės teisinės praktikos problemų. Pavyzdžiui, ar skiriasi teisės normų ir teisės principų įtvirtinimas teisinių dokumentų tekstuose? Ar galime teigti, kad egzistuoja,

kreipia mūsų elgesį teisės principai, kurie pažodžiui nėra formuluojami teisėkūros aktuose? Ar teismas, taikydamas teisę, turi įgaliojimus plečiamai aiškinti teisės normą ir/ar principą, o jeigu taip, tai kur turėtų būti brėžiamos tokio interpretavimo³ ribos? Ar gali būti teisėtas tokio aiškinimo rezultatas – imperatyvus elgesio standartas, kurį sukūrė ir teisės akte suformulavo ne tauta, ne jos įgaliotų atstovų institucija, bet teismas? Ar tai naujas elgesio standartas, kurio veikimas negali būti nukreiptas atgal, ar tik seniai egzistuojanti, tačiau ką tik oficialiai sukonkretinta elgesio taisyklė? Tai tikrai nėra išsamus probleminių klausimų sąrašas. Daugelį šių problemų galėtų padėti spręsti aiškesnis teisės principų sampratos formulavimas, kuris savo ruožtu pateiktų atsakymus į klausimus, kokią vietą teisės sistemoje užima teisės principai, kokie yra šių abstrakčių elgesio standartų formaliojo apibrėžtumo ypatumai, kaip teisės principai veikia faktinę socialinę tikrovę. Jeigu teisės principai, kaip neretai teigiama, nėra vien deklaratyvios teisinių tekstų nuostatos, kokiais tarpusavio ryšiais teisės principai praturtina teisės normų ir/ar principų sistemą?

Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Tyrimo tikslas yra nustatyti, kokia teisės principų samprata yra įtvirtinta Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje, taip pat, remiantis sistemine įvairių teisės principų sampratų teorine analize ir konstitucinės jurisprudencijos pavyzdžiais, patikrinti *hipotezę*: teisminėje praktikoje teisės principai, traktuojami kaip teisės sistemos kreipiantieji pradai, abstraktaus turinio bei plataus reguliuojamojo poveikio pamatiniai elgesio standartai, kurie nėra tapatinami su teisės normomis, – šie teisiniai reiškiniai (principai ir normos) koegzistuoja vieni šalia kitų, skiriasi savo funkcijomis teisiniame procese, taip pat formulavimo teisės aktų tekstuose ir aiškinimo ypatumais.

Siekiant tyrimo tikslo yra keliami šie uždaviniai: apžvelgti ir kritiškai įvertinti pagrindines teisės principų sampratą aiškinančias koncepcijas, taip pat remiantis konstitucinės jurisprudencijos pavyzdžiais pagrįsti teisės principų, kaip itin abstraktaus pobūdžio teisinių nuostatų, vietą ir reikšmę teisės sistemoje, atskleisti konstitucinėje

---

³ Teisės aiškinimo ir interpretavimo sąvokos šiame darbe vartojamos kaip sinonimai. Interpretuoti [lot. *interpretari*] reiškia aiškinti ką nors, pvz., įstatymą, tekstą (*Tarptautinių žodžių žodynas* / Sudarytojai

jurisprudencijoje įtvirtintos teisės principų sampratos pagrindinius bruožus, nustatyti teisės principų įtvirtinimo teisės aktų tekstuose ir jų aiškinimo ypatumus, apibūdinti funkcijas, kurias principai atlieka teisiniame procese, parodyti teisės principų sampratos ir aktualių teisinės praktikos problemų sąsajas, suformuluoti išvadas ir pasiūlymus, kaip šias problemas spręsti.

Darbo naujumas ir reikšmė

Šiame darbe pateikiamas teisės principų sampratos bei jos įtvirtinimo konstitucinėje jurisprudencijoje tyrimas ir jo rezultatai – pirmoji Lietuvoje disertacija, kurioje formaliu teisinio reglamentavimo ir reguliavimo požiūriu ne tik yra analizuojamos įvairios teorinės teisės principų sampratos, bet ir ieškoma jas pagrindžiančių ar paneigiančių argumentų teisinėje praktikoje – konstitucinėje jurisprudencijoje. Kartu parodoma, kokie sutampantys teisės normų ir principų požymiai leidžia priskirti pastaruosius savarankiškiems teisės sistemos elementams šalia teisės normų ir kokie yra teisės principų išraiškos teisės aktų tekstuose, aiškinimo ir reguliuojamojo poveikio ypatumai. Disertacijos tyrimo objektui priskirtų klausimų ir problemų nagrinėjimo sistemiškumas, teisės principų teorinių koncepcijų lyginamoji analizė leido suformuluoti ir kritiškai vertinti įvairias teisės principų sampratas, atskleisti, kokia yra vienos ar kitos teisės principų sampratos įtaka kitiems, susijusiems su nagrinėjama problematika, teisinės praktikos klausimams (pvz., tiesioginis Konstitucijos ir joje įtvirtintų abstrakčių elgesio standartų taikymas, teisės aiškinimo ir taikymo aktų vieta teisės aktų sistemoje, teisės aiškinimo subjektų įgaliojimai kūrybiškai interpretuoti teisę, Konstitucijos teksto raidės ir joje įtvirtintų vertybių santykis ir kt.). Suformuluotos išvados ir pasiūlymai, kaip šias problemas spręsti, gali būti panaudojami teisėkūros procese, teisės taikymo institucijų darbe ta apimtimi, kuria atskleidžiamos konstitucinių nuostatų plataus ir kūrybiško aiškinimo, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo formuojamų doktrinų tolesnio plėtojimo tendencijos. Tyrimo rezultatai svarbūs Lietuvos mokslinei teisinei doktrinai ir gali būti panaudoti pedagoginėje ir edukacinėje veikloje.

A. Bendorienė, V. Bogušienė, E. Dagitė [ir kt.]. – Atsak. red. A. Kinderys. – Vilnius: Alma littera, 2001 P. 327).

Darbas apsvaitytas Lietuvos teisės universiteto Teisės filosofijos katedroje. Pagrindiniai darbo rezultatai ir išvados išdėstyti autoriaus straipsniuose. Konstitucinės jurisprudencijos doktrinas, kurių pavyzdžiais grindžiama teisės principų samprata, pratęsia ir papildo vėlesni Konstitucinio Teismo aktai, kuriuose yra plačiai aiškinami teisės principai, toliau plėtojama konstitucinė doktrina.

TYRIMŲ APŽVALGA

Lietuvoje teisės principus vienu ar kitu aspektu yra nagrinęję tarpukario Lietuvos teisininkai P. Leonas, M. Rõmeris, taip pat šiuolaikiniai autoriai: T. Birmontienė, A. Cirtautas, E. Jarašiūnas, K. Lapinskas, V. Mikelėnas, P. Petkevičius, V. Pakalniškis, V. Pavilionis, V. Sinkevičius, S. Stačiokas, A. Vaišvila, P. Vitkevičius, V. Vadapalas, S. Vansevičius ir kt., tačiau teisės teorijoje ir konkrečias teisės šakas tiriančiuose moksluose nėra išsamesnių teisės principų teorinių studijų. Kartu pažymėtina, kad tarp Lietuvos mokslininkų nėra plačiai diskutuojama ir praktiniais teisės principų sampratos, šių teisinės tikrovės elementų vietos bei funkcijų teisės sistemoje klausimais. Atskirai paminėtinos tik E. Kūrio publikacijos, kuriose nagrinėjami konstituciniai principai, konstitucinių normų ir principų skirtumai, pateikiama savita konstitucinių principų klasifikacija, analizuojami principų įtvirtinimo Konstitucijos tekste ir Konstitucinio Teismo nutarimuose klausimai. Daugeliu autoriaus teorinių išvalgų ir išvadų dėl konstitucinių teisės principų vietos teisės sistemoje, konstitucinių teisės principų determinuojančio ir koordinuojančio poveikio teisinei tikrovei, jų santykio su konstitucinėmis normomis, taip pat konstitucinių principų poveikio kitų teisės šakų normoms ir principams yra remiamasi šiame teisės principų sampratos tyrime. Šios išvalgos toliau aiškinamos, apibendrinamos ir plėtojamos.

Taip pat pažymėtini E. Jarašiūno ir V. Sinkevičiaus moksliniai straipsniai, kuriuose kalbama apie Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribas, Konstitucinio Teismo formuojamos konstitucinės doktrinos reikšmę, šios institucijos santykius su kitomis valdžios institucijomis ir kartu aptariami aktualūs Konstitucijos ir joje įtvirtintų teisės

principų sampratos klausimai, apibūdinami Konstitucijos aiškinimo ypatumai, argumentuojamas būtinumas aiškinant konstitucines nuostatas ieškoti racionalios vertybių pusiausvyros, kuri užtikrintų, kad bus nuosekliai laikomasi teisės akto raidės ir kartu nepaneigiama Konstitucijos dvasia.

Lietuviškoje teisinėje literatūroje kai kurių teisės mokslų kryptių specialistai (A. Cirtautas, P. Petkevičius, P. Vaitkevičius, S. Vansevičius ir kt.) teigia, kad teisės principai priklauso teisinės sąmonės sričiai ir negali būti tapatinami su teisės aktuose formaliai apibrėžtomis⁴ teisės normomis, kurios įtvirtina konkrečias teises bei pareigas. Tokia pozicija iš esmės sutampa su daugeliu rusų autorių (S. Aleksejevas, V. Chropaniukas, A. Čerdancevas, V. Lazarevas, M. Marčenko, O. Pfiersmannas) teorinėmis išvadomis. Net ir išreikštos teisiniame tekste idėjos yra ne teisiniai imperatyvai, o tik tam tikros abstrakčios deklaracijos, siekių, tikslų, uždavinių formulavimas. Dėl šių teisės principų savybių jiems nėra priskiriama galia reguliuoti socialinius santykius, tiesiogiai daryti įtaką socialinių santykių dalyvių elgesiui. Jeigu teisės principams nepripažįstama *tiesioginio* teisinio reguliavimo savybė, šioms abstrakčioms nuostatoms nelieka vietos ir teisės sistemoje. Teisės principams skiriama vieta ne teisės (normų) sistemoje, bet *teisinėje* sistemoje šalia kitų *šios* sistemos elementų, kurie gali būti *kaip nors* susiję su teisės normomis, kai normos yra formuluojamos, įtvirtinamos, paskelbiamos ar taikomos, tačiau, kaip ir kiti *teisinės* sistemos elementai, neturi teisės (normų) sistemos elementams būtinų savybių, neturi potencijos reguliuoti socialinius santykius.

Tokiai teisės principų sampratai akivaizdžiai oponuoja E. Kūrio pozicija – jis pabrėžia ypatingą principų vaidmenį teisiniame procese. Tokią arba panašią nuomonę teisės principų klausimu yra pareiškę A. Abramavičius, T. Birmontienė, E. Jarašiūnas, V. Mikelėnas, V. Pavilionis, V. Sinkevičius, S. Stačiokas ir kt. Teisės principai suprantami kaip savarankiški teisės sistemos elementai, kurie su teisės normomis koegzistuoja teisės

---

⁴ *Formalus* elgesio taisyklės *apibrėžtumas* reiškia, kad teisinė nuostata turi būti suformuluota aiškiai, nedviprasmiškai ir įtvirtinta kompetentingo subjekto išleisto dokumento tekste (teisės šaltinyje). Formalus elgesio taisyklės apibrėžtumas yra tik vienas (galbūt ne pats svarbiausias) požymis, pagal kurį identifikuojama teisės sistema. Išsamus teisės principų, kaip šios sistemos elementų, tyrimas galėtų apimti

sistemoje. Teisės principams kaip ir teisės normoms priskiriama tiesioginio socialinių santykių reguliavimo savybė, o teisės sistemoje išvelgiamos dvi savarankiškų jos elementų rūšys – normos *ir* principai. Teisės principų kaip savarankiškų teisinio reguliavimo instrumentų sampratą dauguma autorių grindžia teisminės jurisprudencijos pavyzdžiais. Be to, teisės principus, kildinamus iš Europos Bendrijų steigimo sutarčių, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir valstybių narių nacionalinių teisinių sistemų, Europos teisės specialistai W. Cairnsas, T. Tridimas, J. A. Usheris analizuoja remdamiesi Europos Teisingumo Teismo jurisprudencija. Šio teismo sprendimuose yra įvardyti teisėtų lūkesčių, teisės būti išklausytam, gero administravimo, nediskriminavimo, proporcingumo ir kiti principai, kuriais remiantis yra interpretuojama Europos Sąjungos teisė, anuliuojami Bendrijos aktai. Kita vertus, teisės teorijoje dėl teisės principų sampratos, funkcijų, konkrečios principų vietos teisės sistemoje nėra visuotinai pripažinto požiūrio, kuris būtų grindžiamas sisteminė teisės principų funkcijų ir vaidmens teisiniame procese analize, taip pat teisės principų išraiškos teisiniame tekste, jų aiškinimo ypatumais.

Pažymėtina, jog teisinėje literatūroje (R. Livšicas, A. Vaišvila) yra išreikšta tam tikra vidurio pozicija, kad teisės principai yra ne tik teisinės idėjos, bet ir teisės normos, ir teisiniai santykiai, t. y. principai egzistuoja kiekviename teisės būties pavidale. Tokia teisės principų sampratos koncepcija laikytina naujo teisės principų vaidmens teisės sistemoje paieška, tačiau ji vertintina kritiškai, nes teisės principų išraiškos teisiniame tekste ir reguliuojamojo poveikio teisinių santykių dalyviams ypatumai nėra atskleidžiami.

Itin intriguojanti yra užsienio autorių – H. L. A. Harto ir vieno iš didžiausių jo kritikų R. Dworkino diskusija apie teisės principų sampratą, jų identifikavimo kriterijus, teisės normų ir principų interpretavimo ribas, teisėjo vaidmenį aiškinant teisę ir kt. Dworkino nuomone, Harto pasiūlytą pirminių ir antrinių normų sistemos darną griauna nepelnytas teisės principų ignoravimas. Remdamasis teisminės praktikos pavyzdžiais Dworkinas teigia, kad sudėtingose bylose neretai taikomi abstraktūs elgesio standartai,

---

ir kitų teisės sistemos požymių analizę bei teisės principų ypatumų paiešką, tačiau kitų teisės sistemos požymių tyrimas yra už šio nagrinėjimo ribų.

kuriuos diktuoja teisingumo, nešališkumo ar kitokie moraliniai reikalavimai. Dworkinas pripažįsta, kad skirtumą tarp normų ir principų kartais sunku įžiūrėti, nes ir normos, ir principai atlieka tą pačią socialinę funkciją, tačiau principai nėra taip tiksliai ir griežtai formuluojami elgesio standartai, kaip teisės normos, todėl šių teisės sistemos elementų skirtumai suniveliojami. Be to, pasak Dworkino, teisės principai, skirtingai nei prievolės nustatančios pirminės normos, negali būti identifikuojami remiantis pripažinimo taisykle, kurią Hartas savo teisės sampratoje priskiria antrinėms teisės normoms.

Harto nuomone, nėra būtina teisės sistemoje išskirti teisės principus, nes šiems elgesio orientyrams būdinga tam tikra „neapibrėžtumo aureolė“. Šis neapibrėžtumas neleidžia abstraktus turinio principų priskirti teisės branduoliui, kuriam priklausančios teisės normos brėžia santykinai aiškias, konkrečias elgesio ribas. Hartas neižvelgia rimtų priežasčių, dėl kurių teisės principai būtų nesuderinami su pirminių ir antrinių teisės normų sistema. Jeigu teisėjai, sprenddami bylas, vadovaujasi teisės principuose išreikštais moraliniais imperatyvais, vadinasi, to reikalauja antrinė teisės norma – pripažinimo taisyklė.

Šių autorių argumentus ir kontrargumentus savaip atkartoja, papildo bei išplėtoja L. A. Alexanderis, A. Barakas, M. D. Bayles, S. C. Brubackeris, B. N. Cardozo, D. L. Cornellis, L. Fulleris, K. Greenawaltas, J. L. Mackie, N. McCormickas, M. Oakeshottas, R. A. Posneris, J. Razas, J. Salmondas, R. Santorius ir kt.

Daugelio autorių teorinių darbų, juose išdėstytų argumentų dėl teisės principų sampratos, funkcijų, vietos teisės sistemoje, išraiškos teisės aktuose, jų aiškinimo, taip pat dėl teisėjų diskrecijos⁵ nustatyti naujus elgesio standartus lyginamoji analizė leido suformuluoti ir kritiškai vertinti įvairias teisės principų sampratos koncepcijas, nustatyti teisės principų sampratos ir konkrečių teisės principų aiškinimo tendencijas Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje. Įvairių autorių teorinės koncepcijos, svarbiausi teisės principų sampratos aspektai aptariami pirmojoje šio darbo dalyje.

---

⁵ *Diskrecijos* sąvoka šiame darbe suprantama R. Dworkino pasiūlyta prasme – tai yra ne absoliuti „nuožiūros laisvė“, bet teisė priimti sprendimus, kuriems taikytini tam tikro autoriteto nustatyti standartai: „Diskrecija – nelyginant skylė pyragėlyje – egzistuoja tik kaip erdvė, palikta ją juosiančio suvaržymų saito“ (žr. **Dworkin R.** *Rimtas požiūris į teises* / Vertė K. Klimka. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004. P. 60).

DARBO METODOLOGIJA

Teisinė tikrovė, kuriai priklauso *teisės* ir *teisinei* sistemoms priskiriami reiškiniai bei procesai (normos, principai, institucijos, aktai, teisiniai santykiai, skirtingas šių santykių dalyvių statusas, mąstymas, kultūra, teisinė sąmonė ir kt.), yra turtingos bei sudėtingos socialinės tikrovės dalis, kurią įvairiais aspektais ir metodais tiria daugelis socialinių mokslų. Ypatinga šios socialinės tikrovės dalis – teisė – šiame darbe tirama *formalioju požiūriu*, t. y. vadovujamasi teisinėje praktikoje visuotinai pripažintu faktu, kad teisės sistemos priskiriamą reiškinį nesunkiai galima identifikuoti pirmiausia atsižvelgiant į teisiniams reiškiniams būdingus formos požymius, o į reiškinių turinį dėmesys kreipiamas tiek, kiek tai reikalinga tyrimo tikslams pasiekti ir kiek leidžia tyrimo apimtis. Formalieji požymiai teisę apibūdina kaip santykinai autonomišką, dinamišką ir refleksišką idealių elgesio modelių sistemą. Šios sistemos elementai turi tik jiems būdingas savybes, tam tikrą vidinę struktūrą, atlieka savitas funkcijas, taigi išsiskiria ypatybėmis ir požymiais, kurie leidžia atskirus sistemos elementus, kartu ir pačią sistemą identifikuoti kaip *teisės* sistemą. Šios sistemos egzistavimo faktą patvirtinančių įrodymų randame tirdami konkrečius empiriškai fiksuojamus reiškinius. Taigi į praktiką nukreiptuose teisės tyrimuose neišvengiamai remiamasi metodologine nuostata, kad teisė gali būti aiškinama kaip santykinė autonomija pasižyminti ypatinga elgesio taisyklių sistema (*corpus juris*). Pasak vieno žymiausių Vakarų teisės tradicijos tyrėjų amerikiečių profesoriaus H. J. Bermano, šią sistemą tyrėjas mato kaip visumą, susidedančią iš atskirų sistemos detalių, kurios veikia visumos labui (arba jai prieštarauja). Elgesio taisyklių sistemos elementai įgyja prasmę kaip dalis visumos, kurioje galima išskirti tam tikrus jos raidos *dėsningumus*, daugiau arba mažiau svarbius sistemos elementus – normas ir principus, institutus ir procedūras bei atrasti tam tikras šiems elementams suteiktas (apibrėžtas) *prasmes*. Taip pat turima galvoje tai, kad veikiančioji teisė yra skirta žmonėms, kurie leidžia įstatymus, priima teismo sprendimus,

dalyvauja derybose ir vykdo kitokią įvairaus pobūdžio teisinę veiklą, taigi paskirsto ir įgyvendina teises bei pareigas, bendradarbiauja ir sprendžia konfliktus.

Teisės principai šiame darbe tiriami remiantis normatyvizmo teorijos postulatais, stengiamasi neišeiti už teisės būties normatyviojo lygmens ribų, nebent tai būtų neišvengiama tyrimų kontekstui apibūdinti arba ieškant papildomų argumentų, papildomų priemonių tyrimo tikslams pasiekti. Taikant lyginamąjį, analitinį metodus yra grupuojamos įvairios teorinės teisės principų koncepcijos, pabrėžiami atskiri jų privalumai ir kartu kritiškai vertinamos vienos ar kitos teisės principų sampratos vadovaujantis esmine teisės dogmatikos metodologine nuostata, kad teisės sistemai priskiriamą reiškinį nesunkiai galima identifikuoti (kaip teisę) analizuojant teisiųjų reiškinų formaliuosius požymius.

Siekiant tyrimo tikslų yra remiamasi bendraisiais mokslinio pažinimo metodais, taikomi tiek teoriniai metodologiniai, tiek konkretūs instrumentiniai teisinės tikrovės tyrimo būdai. Taikant teisės dogmatikos, kritinės ir sisteminės analizės metodus, indukciją, dedukciją, sintezę, kitus pagalbinis metodus siekta nuoseklios ankstesnių teisės moksle pripažintų teorinių koncepcijų ir išvadų deskriptyvios ir konceptualiai kritinės analizės, kuria remiantis grindžiama teisės principų kaip savarankiškų teisės sistemos elementų samprata.

Indukcinis-dedukcinis ir sintezės metodai buvo taikomi analizuojant bendro pobūdžio teorines koncepcijas, empirinius teisinės praktikos duomenis, formuluojant apibendrinimus ir išvadas dėl teisės principų vaidmens ir funkcijų teisiniame procese, principų išraiškos teisiniame tekste ir jų aiškinimo ypatumų.

Formuluojant pagrindines sąvokas (teisės principai, teisinis reguliavimas, teisinis procesas, teisės šaltiniai ir kt.), kurios darbe naudojamos kaip svarbūs tyrimų įrankiai, taikyti lingvistinis-teleologinis, integracinis-sisteminis metodai.

Plačiai taikomas sociologinis tyrimo kiekybinės analizės metodas. Teisės principų samprata iliustruojama teisminės praktikos, konstitucinės jurisprudencijos pavyzdžiais. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikos pavyzdžių deskriptyviu lyginimu siekta teisės principų formalios analizės praktinio pritaikomumo tikslų, kartu ir patikrinti kai kurias teorines išvadas remiantis gausia empirine medžiaga. Sisteminės analizės

metodas leido pažvelgti į abstraktus pobūdžio principus kaip į teisės sistemą sudarančių elgesio standartų sistemos dalį, ieškoti sutampančių sistemos elementų požymių ir skirtumų, jų sąsajų.

Atliekant teisės principų tyrimą plačiausiai remtasi Lietuvos Respublikos Konstitucija ir jos tekstą aiškinančiais, sukonkretinančiais Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo aktais. Tokį pasirinkimą nulėmė abstrakčiai formuluojamų teisės principų teorinės analizės praktinio pritaikomumo mūsų šalyje tikslai. Pasirinkti būtent tokie teisės šaltiniai, kuriuose eksplicitiškai ir implicitiškai yra išreikštos pamatinės visuomeninės vertybės kaip didžiausios teisinės galios visą teisės sistemą kreipiantys imperatyvai, analizuojami tokie teisinės praktikos šaltiniai, kuriuose būtinai vienaip ar kitaip yra formuluojami, įtvirtinami, aiškinami, plėtojami, taikomi teisės principai. Kartu naudotasi plačia teorine medžiaga, t. y. Lietuvos ir užsienio autorių darbais, analizuojamos skirtingos teisės principų teorinės koncepcijos, gauti duomenys apibendrinami siekiant išskirti ir sugrupuoti dominuojančius teisės principų sampratos tipus. Remiantis teisine praktika, teisės principus sukonkretinančiais Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimais, taip pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo aktuose formuluojamomis doktrinomis, buvo ieškoma teisinių argumentų, kurie patvirtintų ar paneigtų skirtingas teisės principų sampratos teorines koncepcijas, pagelbėtų formuluojant platesnius apibendrinimus ir išvadas dėl daugelio su teisės principų samprata susijusių teisinių reiškinių ir procesų.

TYRIMŲ REZULTATAI IR DARBO STRUKTŪRA

Remiantis teorinės analizės argumentais ir konstitucinės jurisprudencijos pavyzdžiais šiame darbe yra nustatyti svarbiausi teisės principų sampratos elementai, įvertintas teisės principų vaidmuo teisiniame procese, konstatuota plataus bei kūrybiško teisės principų aiškinimo konstitucinėje jurisprudencijoje tendencija.

Darbo struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, tyrimų apžvalga, darbo metodologija, keturios dalys, kuriose išdėstyti tyrimų rezultatai, taip pat išvados ir pasiūlymai. Darbo pabaigoje pateikiamas norminių teisės aktų, teisminės praktikos šaltinių, mokslinės literatūros ir autoriaus publikacijų disertacijos tema sąrašas.

Pirmoje dalyje „*Teisės principų sampratos teorinės koncepcijos, jų sąlyčio ir sąveikos taškai bei skirtumai*“ pateikiama teisės principų sampratos teorinių koncepcijų apžvalga, taip pat sąvokos „teisės principai“ lingvistinės analizės rezultatai. Įvairių teisės principų sampratų apžvalga, sutampančios ir neretai viena kitai prieštaraujančios teorinės išvados bei kritiškas jų vertinimas atliekant tolesnį tyrimą yra naudojama kaip metodologiniai konstitucinės jurisprudencijos analizavimo pagrindai.

Apibendrinant įvairių autorių pozicijas teisės principų atžvilgiu formuluojama išvada, kad dauguma autorių sutinka, jog *teisės principų* sąvoka iš esmės niekuo nesiskiria nuo bendrosios *principų* sąvokos, kuri vartojama kitose tikrovės srityse, taigi *teisės principai* – tai vadovaujančios idėjos, *pamatinės* nuostatos, *kreipiantieji pradai*, kurie dalykiškai ir logiškai apibūdina tai, kas nuo jų priklauso. Teisės principai determinuoja (teisine prasme) kitus reiškinius, kreipia kitų reiškinių turinį, daro įtaką kitiems teisinės sistemos elementams ir visai teisinei sistemai. Taip pat nustatyta, kad įvairūs autoriai, remdamiesi teisės *normų* ir *principų* skirtumais, kurių vienas svarbiausių – skirtingas elgesio taisyklės *abstraktumo* laipsnis ir struktūra, formuluoja skirtingas išvadas dėl šių elgesio taisyklių vaidmens teisiniame procese, o kartu ir skirtingas išvadas dėl teisės principų vietos teisės sistemoje. Teisės principai suprantami kaip pamatinės idėjos, ypatingos normos arba šalia teisės normų esantys reiškiniai, kurie teisiniame

procesu atlieka savitą vaidmenį⁶. Taigi nėra vieningos nuomonės dėl teisės principų tiesioginio reguliuojamojo poveikio teisinių santykių dalyviams.

Remiantis įvairių teisės principų teorinių sampratų apžvalga konstatuojama, kad net ir tada, kai teisės principams priskiriama teisinio reguliavimo savybė, ypatingą reikšmę turi ir *tam tikros konkrečios vietos* teisės sistemoje priskyrimas teisės principams. Tai susiję su formaliaisiais teisės sistemos elementų požymiais, kurie paprastai priskiriami tik teisės normoms, todėl siekiant tyrimo tikslų aktuali tampa teisės principuose abstrakčiai išreikštų elgesio standartų formaliojo apibrėžtumo analizė.

Antroje dalyje „*Teisės principai ir teisinis tekstas: formulavimo ypatumai*“ aptariamas teisės principų formalusis apibrėžtumas, kuris šiame kontekste suprantamas kaip būtinas teisės sistemos elementų identifikavimo požymis – įvairių elgesio imperatyvų turinio ir poveikio reguliuojamiems socialiniams santykiams ribų įtvirtinimas teisės aktų tekstuose. Atkreipiamas dėmesys, kad teisės principai (skirtingai nei normos) nebūtinai yra pažodžiui formuluojami ir įtvirtinami pirminių teisės šaltinių tekstuose, vadinasi, būtini argumentai, kaip ši teisės principų ypatybė dera su teisės sistemos elementų formaliuoju apibrėžtumu. Priešingu atveju kiltų abejonė, ar šie reiškiniai pagrįstai priskiriami teisės sistemos elementams. Kartu konstatuojamas situacijos paradoksas: kai kurie teisės principų egzistavimo įrodymai randami ne teisėkūros, bet teisės aiškinimo proceso rezultatuose – *antriniuose* teisės šaltiniuose. Kartu šių šaltinių tekste yra randama nuoroda ir patvirtinimas, kad vieno ar kito teisės principo egzistavimo faktas gali būti konstatuotas tik atsižvelgiant į *pirminio* teisės šaltinio elementų tarpusavio ryšius, kurie ir yra pagrindas, leidžiantis konstatuoti, kad teisės principas yra įtvirtintas pirminiame teisėkūros akte. Tariamo paradokso paaiškinimas šiuo atveju glūdi teisės principų savybėje, kuria šie elgesio standartai skiriasi nuo teisės normų, t. y. principų abstraktume. Dėl šio požymio teisės sistemos elementai, įvairiai jungdamiesi tarpusavyje ir su kitais juos sukonkretinančiais teisinio teksto elementais, leidžia konstatuoti, kad pirminio teisės šaltinio tekste yra įtvirtinti ne tik eksplicitiškai

---

⁶ *Teisinio proceso* kategorija šiame kontekste suprantama kaip nesibaigiantis judėjimas nuo *faktinių* santykių prie jiems reguliuoti skirtų oficialaus pobūdžio elgesio modelių, kurių pagrindu teisė gali

formuluojami bendro pobūdžio elgesio standartai, bet ir glaudžiai su jais susiję kiti teisės principai, kurie gali būti *išvedami* aiškinant pirminio teisės šaltinio nuostatas. Tiek pirminio teisės šaltinio tekste *expressis verbis* formuluojamų, tiek išvestinių teisės principų turinį galima bent kiek patikimiau identifikuoti analizuojant teisinio reguliavimo visumą, t. y. *ir* pirminių, *ir* antrinių teisės šaltinių tekstus. Formuluojama išvada, kad teisės sistemos elementų formaliojo apibrėžtumo požymio ypatumas teisės principų atžvilgiu yra tai, kad šie abstraktūs elgesio standartai gali būti formuluojami ir įtvirtinami ne tik *pirminiuose* teisės šaltiniuose – *norminiuose* teisės aktuose kaip ordinarios teisėkūros rezultatuose, bet ir *antriniuose* šaltiniuose – teisės aiškinimo aktuose. Kartu konstatuojama, kad tiek teisės principų, tiek normų atžvilgiu esminis dalykas išlieka: tik analizuodami teisinio dokumento tekstą galime sužinoti jame įtvirtinto elgesio standarto turinį, patikimai nustatyti reguliuojamojo poveikio ribas.

Pažymėtina, kad remiantis tokia teisės principų samprata, pagal kurią principams pripažįstamas ne deklaratyvus, o vienareikšmiškai imperatyvus pobūdis, teisės principų dinamišką turinį įtvirtinantys *antriniai* teisės šaltiniai – teisės taikymo ir aiškinimo aktai priskiriami ne antraeilės reikšmės (fakultatyviniams) šaltiniams, bet lygiaverčiams teisės šaltiniams, kurie egzistuoja šalia *pirminių* teisės šaltinių kaip tam tikras ypatingas teisėkūros proceso tęsinys. Taigi tenka pripažinti dar vieną svarbią teisės principų formaliojo apibrėžtumo ypatybę: šių abstraktaus pobūdžio elgesio standartų turinys nebūtinai yra baigtine forma išreikštas konstitucijų, įstatymų ar kitų pirminių teisėkūros aktų tekstuose. Teisės principų turinys gali būti įvairiai plėtojamas teisės taikymo procese sprendžiant bylą po bylos, *aiškinant* teisės principų normatyvinio poveikio ypatumus įvairiose teisinėse situacijose. Toks *nuolat kintantis* teisės principų turinys objektyviai negali būti išspraudžiamas teisėkūros akto raidėje, negali būti sutalpinamas vien pirminių teisėkūros šaltinių tekste. Priešingu atveju teisė negalėtų vykdyti svarbios savo funkcijos – užtikrinti socialinio reguliavimo vieningumo ir darnos. Kaip tik ši teisės funkcija lemia tai, kad itin plataus pobūdžio abstrakčių elgesio standartų – teisės principų dinamiškas turinys įtvirtinamas antriniuose teisės aiškinimo aktuose, konstitucinės priežiūros

---

kryptingai veikti socialinius santykius, t. y. juos reguliuoti, o paskui – nuo teisės aktuose išreikštų idealaus pobūdžio elgesio standartų prie šių standartų normatyvųjį veikimą patyrusių faktinių *teisinių* santykių.

institucijų, bendrosios kompetencijos teismų normatyvinio pobūdžio sprendimuose, kuriuose įtvirtinama ir teisės sistemos dinamiškumo, ir jos stabilumo aspektus integruojanti teisės principų samprata.

Trečioje dalyje „*Teisės principų funkcijos ir vaidmuo teisiniame procese*“ teisės principai analizuojami dar vienu svarbiu aspektu – ieškoma jų normatyvumo⁷ požymio ypatumų. Ir teisės normos, ir principai yra bendro pobūdžio, formaliai apibrėžtos, sisteminiais ryšiais susijusios *imperatyvios* taisyklės, kurios skiriasi turinio abstraktumu ir formulavimo teisės aktų tekstuose ypatybėmis. Šiose bendro pobūdžio taisyklėse yra išreikšti idealūs elgesio modeliai ir standartai, su kuriais socialinių santykių subjektai privalo derinti savo elgesį. Įvairūs leidžiamo ar reikalaujamo elgesio normatyviniai vaizdiniai turi būti vienaip ar kitaip įtvirtinti teisės aktuose, be to, visi daugiau ar mažiau abstraktūs elgesio standartai sudaro vientisą sistemą, kurios elementai, kiekvienas savaip, atspindi ir kartu veikia sudėtingą socialinę tikrovę.

Kadangi visose teisės principų teorinėse koncepcijose yra pripažįstama teisės principų ir teisės (normų) sistemos tam tikra sąveika, būtina apibrėžti, kokią vietą teisinio reguliavimo sistemoje užima abstraktaus pobūdžio teisės principai. Ieškant argumentų, kurie paremtų vieną ar kitą nuomonę dėl teisės principų vietos ir funkcijų teisės sistemoje, kritiškai juos vertinant ir analizuojant *teisinio reguliavimo* sąvoką, siekiama nustatyti, koks yra teisės normų ir teisinio reguliavimo, taip pat principų ir teisinio reguliavimo santykis (sutampa ar skiriasi).

Teisės aktuose įtvirtintų elgesio standartų savybė paversti faktinius socialinius santykius teisiniais santykiais ir veiksmingai kreipti faktinį šių santykių dalyvių elgesį leidžia teisinio reguliavimo savybę priskirti teisės sistemai kaip visų jos elementų *būtiną skiriamąjį požymį*. Jeigu teisinio reguliavimo savybė yra priskiriama ir teisės normoms, ir teisės principams, vadinasi, teisiniame procese normos ir principai atlieka tokias pat ar bent panašias funkcijas. Kita vertus, nustačius normų ir principų formaliojo apibrėžtumo

---

⁷ Teisės sistemai priskiriamų reiškinių *normatyvumo požymis* arba *normatyvumo krūvis* šiame kontekste yra suprantami kaip ypatinga teisės akto tekste įtvirtinto elgesio standarto galia paversti *faktinius* socialinius santykius *teisiniais* santykiais, paskatinti šių santykių dalyvius įgyvendinti savo subjektines teises ir pareigas.

skirtumus yra formuluojama hipotezė, kad šių elementų reguliuojamasis poveikis socialiniams santykiams nėra identiškas.

Iš tiesų, yra keletą svarbių teisės principuose įtvirtinto elgesio standarto abstraktus formulavimo pasekmių. Dėl teisės principams būdingo didesnio abstraktumo, taigi ir gerokai platesnių reguliavimo ribų, net ir skirtingus santykius reguliuojančios teisės normos subordinuojamos vienam teisės principui, todėl teisės principai nėra išvedami iš skirtingų teisės normų, apibendrinus jų turinį. Ne principai atitinka tai, kas nustatyta teisės normose, bet teisės normos yra subordinuojamos teisės principams kaip konkrečios teisės šakos ar visos teisės sistemos pamatinėms nuostatoms.

Remiantis konstitucinės jurisprudencijos pavyzdžiais parodoma, kad teisės principuose išreikštų itin abstraktaus elgesio modelių reguliuojamojo poveikio ribos yra gerokai platesnės. Be to, šios ribos nėra aiškios, kol jų neapibrėžė teisėkūros ir/arba teisės aiškinimo subjektai. Teisės principų reguliuojamasis poveikis priklauso nuo to, kaip plačiai ar siaurai interpretuojamas šių elgesio standartų turinys, todėl realus abstrakčių teisės principų vaidmuo teisiniame procese gali būti vienareikšmiškai aiškus ar daugmaž patikimai prognozuojamas tik tada, kai ši turinį bei teisės principų reguliuojančio (normatyvaus) poveikio socialiniams santykiams ribas oficialiai apibrėžia subjektas, turintis įgaliojimus oficialiai aiškinti pirminiame teisės akte *expressis verbis* įtvirtintus ar sistemiškai aiškinant teisinį tekstą išvedamus privalomo ar leidžiamo elgesio standartus.

Aiškinant teisės principus yra sukonkretinamos privalomo ar leidžiamo elgesio ribos, kurias brėžia pamatinės socialinių santykių reguliavimo kryptys. Remiantis šiais orientyrais yra patvirtinamos ar paneigiamos abejonės dėl teisės principus konkretinančių teisės normų turinio, t. y. kvestionuojamas norminis teisinis reguliavimas ir keliamas klausimas, ar teisės norma, detalizuojanti kurio nors teisės principo nubrėžtas teisinio reguliavimo kryptis, atitinka principuose išreikštas pamatines vertybes. Ypač tada, kai išvelgiama, kad *vieną* teisės principą detalizuojančios normos turinys nesutampa su *kito* teisės principo brėžiama reguliavimo kryptimi. Vienam iš principų „prieštaraujanti“ norma gali būti pripažįstama atitinkančia teise, jeigu šia norma įtvirtintą elgesio taisyklę (reguliavimo turinį bei ribas) galima *pateisinti* remiantis *kitu* teisės principu, kuris konkuruoja su pirmuoju. Tokia situacija leidžia konstatuoti reikšmingą teisės *normų* ir

principų skirtumą – normų tarpusavio konkurencija skiriasi nuo teisės principų tarpusavio konkurencijos. Jeigu nustatoma, kad tos pačios teisinės galios aktuose įtvirtintos teisės normos nustato skirtingas teises bei pareigas, tai, remiantis teisės normų konkurencijos sprendimo taisyklėmis, *tik* viena iš normų gali būti pripažįstama *taikytina* byloje (pvz., specialiosios normos pirmumas – *lex specialis derogat legi generali*). Tokiu sprendimu *kitos* normos reguliuojamasis poveikis sprendžiant konkretų ginčą yra *neišvengiamai* paneigiamas – šiuo atveju ir bet kurioje kitoje analogiškoje situacijoje teisiškai nepriekaištingas sprendimas gali būti grindžiamas tik viena teisės norma (skirtingai nei tarpusavyje konkuruojant teisės principams).

Be to, esant normų kolizijai (šiuo atveju kolizija suprantama kaip vidinis teisės prieštaravimas, kai susikertančių teisės normų reguliuojamojo poveikio negalima pateisinti remiantis konkuruojančiais teisės principais) „pralaimėjusioji“ norma turi būti eliminuojama iš teisės sistemos, t. y. išsprendus normų kolizijos klausimą yra *neišvengiamai* paneigiama vienos iš teisės normų atitiktis didesnės teisinės galios elgesio standartui. Teisės principų kolizija kaip vidinis teisės prieštaravimas yra apskritai negalima: principuose išreikšto pamatinės vertybės koegzistuoja ne paneigdamos, bet papildydamos viena kitą. Konkrečioje byloje konkuruojantis, bet „pralaimėjęs“ teisės principas išlieka teisės sistemoje ir ateityje galės būti taikomas kitoje byloje, kurioje (priklausomai nuo faktinių aplinkybių) galbūt „nurungs“ kitą „mažesnio svorio“ teisės principą.

Jeigu apie teisės principų reguliuojamąjį poveikį kalbama kaip apie principuose įtvirtintų vertybių pusiausvyros paiešką, vadinasi, teisės principuose įtvirtinto idealaus elgesio modelio *turinys* ir teisinio reguliavimo *ribos*, skirtingai nei teisės normų, *nėra savaimė aiškios*, nėra kartą ir visiems laikams nustatytos pirminiuose teisėkūros aktuose, kuriuose formuluojamos teisės normos galioja ir nekinta tol, kol šie aktai nėra panaikinami ar pakeičiami. Pirminiuose teisėkūros aktuose elgesio standartai gali būti išreikšti itin abstrakčia forma arba šiuose aktuose apskritai nerasime teisės principo *expressis verbis* išraiškos, nes tai elgesio standartas, ne įtvirtintas viename ar keliuose pirminio teisėkūros akto straipsniuose, bet kildinamas iš teisinio reguliavimo visumos.

Kur baigiasi vienu ir prasideda kitu teisės principų reguliavimo ribos, tai kiekvienu konkrečiu atveju gali pasakyti teisėkūros ar įgaliojimus aiškinti teisę turintys subjektai.

Ketvirtoje dalyje „*Teisės principų aiškinimo ypatumai*“ siekiama nustatyti, koks yra teisės principų abstraktumo ir jų norminio krūvio santykis, kaip jis priklauso nuo įvairių elgesio standartų adekvataus ir plataus bei kūrybiško aiškinimo. Šioje dalyje konstatuojamas teisės principuose išreikštų abstraktaus pobūdžio elgesio standartų turinio ir reguliuojamojo poveikio ribų aiškinimo *sensu stricto* nepakankamumas siekiant teisinio reguliavimo darnos ir efektyvumo. Remiantis konstitucinės jurisprudencijos pavyzdžiais pagrindžiamas teiginys, kad teisės principuose abstrakčiai išreikštų pamatinių visuomeninių vertybių realaus įgyvendinimo siekis implikuoja platų, kūrybišką teisės principų aiškinimą, kuris būtinas užtikrinant teisinių vertybių pusiausvyrą ir apsaugą. Kartu konstatuojama, kad kūrybiško teisės principų aiškinimo rezultatai yra ypatinga teisminė teisėkūra. Šiame procese teisę aiškinantys subjektai paklūsta specifiniams procesiniams suvaržymams: platus teisės principų aiškinimas grindžiamas ne asmeninėmis politinėmis preferencijomis, bet interpretuojamo teisės akto tekstu ir logiškai nuoseklia teisinio argumentavimo seka.

Teisės taikymo bei aiškinimo procese abstraktaus pobūdžio elgesio standartai yra nuolat papildomi vis naujais konkrečiau reguliuojamojo poveikio aspektais. Konkretūs teisiniai sprendimai ir juos pagrindžiantys argumentai randami konstatuojant įvairių teksto nuostatų sisteminius ryšius, taigi remiamasi teisinio reguliavimo visuma, kuriai priklauso ir konkrečios teisės normos, ir abstraktaus turinio, eksplicitiškai ar implicitiškai teisiniame tekste išreikšti teisės principai. Aiškindami teisės principus, teismai negali kurti naujų konkrečių elgesio modelius išreiškiančių teisės normų, tačiau, esant norminio teisinio reguliavimo nepakankamumui ar/ir prieštaravimui, jie plačiai aiškina ir taiko teisės principus – sukonkretina interpretuojamame tekste abstrakčiai išreikštas oficialiai sankcionuoto elgesio kryptis ir šiuo būdu aktyviai veikia, užtikrindami teisinio reguliavimo darną ir neprieštaravimą.

Konstitucinės doktrinos teiginiai pašalina galimas abejones dėl vienu ar kitu abstraktaus turinio teisės principų reguliuojamojo poveikio aspektų ar konkuruojančias teisės principų turinio interpretacijas, suteikia juose išreikštiems elgesio standartams

aiškesnį formalųjį apibrėžtumą. Teisės principų aiškinimas tarsi pratęsia pirminiuose teisėkūros aktuose įtvirtintą teisinį reguliavimą, brėžia iš interpretuojamo teisinio teksto kildinamus orientyrus, todėl *faktiškai* toks teisės aiškinimas yra ypatinga *teisminė* teisėkūra, o jos rezultatai turi tokią pat teisinę galią, kaip ir interpretuojamas teisės aktas. Kartu konstatuojama, kad teisminė teisėkūra savo institucinėmis bei funkcinėmis charakteristikomis skiriasi nuo ordinarios įstatymų leidėjo ar vykdomosios valdžios subjektų teisėkūros. Teisės aiškinimo rezultatai grindžiami ne tikslingumo, socialinės pažangos ar panašiais motyvais ir ne mechaniniu teksto raidės pakartojimu, bet vientisa teisinio reguliavimo visuma: *expressis verbis* teisės akte įtvirtintomis teisės normomis ir pažodžiui ar implicitiškai tekste išreikštais teisės principais. Teismas skiriasi nuo įstatymų leidėjo ir tuo, kad neturi formalios norminių teisės aktų iniciatyvos teisės, taigi nėra laisvas savo nuožiūra pasirinkti teisinio reglamentavimo sritį, todėl teisminė teisėkūra yra teisės aiškinimo bei taikymo veiklos „pašalinis poveikis“. Teismas aiškina teisės principus tik tiek, kiek tai reikalinga nagrinėjamai bylai, ir baigia aiškinti, kai tik nustatomas aiškus rezultatas (reikalingas bylai išspręsti). Teisminės teisėkūros subjektus varžo daugelis laisvą nuožiūrą ribojančių imperatyvų: teismo nešališkumas, teismo nagrinėjimo vientisumas, teisėjo ir teismo nepriklausomumas, įrodymų priimtinumai, laisvo faktų vertinimo taisyklės ir pan. Teismas, formuluodamas argumentus savo sprendimams pagrįsti, faktiškai suvaržo save, laikydamasis *stare decisis* principo, ir taip užtikrina jurisprudencijos tęstinumą: sprenddamas analogiškus ginčus, teismas vadovaujasi ankstesnėse bylose suformuluota doktrina, plėtoja savo ankstesniuose aktuose aiškintų nuostatų sampratą, atskleidžia interpretuojamo teisės akto turinį ir naujus, konkrečios bylos tyrimui būtinus teisinio reguliavimo aspektus. Kartu teismas imperatyviai nurodo ir formalius orientyrus įstatymų leidėjui bei visiems kitiems teisinių santykių dalyviams.

I DALIS

I. Teisės principų sampratos teorinių koncepcijų sąlyčio taškai ir skirtumai

Siekiant bet kurio socialinės tikrovės reiškinio tyrimų rezultatų, tyrimo proceso nuoseklumo, reikėtų ne tik įvardyti teisės principų tyrimo išeities tašką, nurodyti požiūrio į tiriamąjį reiškinį aspektus, t. y. tyrimo koordinatas ir jų sąlygojamus tyrimo metodus, bet ir apibrėžti pagrindinius šio tyrimo įrankius – teorines kategorijas, kurias formuluojant yra abstrahuojama sudėtingos socialinės tikrovės objektų požymių įvairovė. Sąvokų abstraktus apibrėžtumas leidžia aprėpti tyrimui būtina ir pakankama „konkretumo kiekį“⁸. Kartu nurodžius tyrimo koordinatas, konvencinių sąvokų prasmę galima konstruktyviai diskutuoti dėl pasirinktų tyrimo prielaidų, teiginių bei išvadų, taip pat turėtų būti oponuojama, kritikuojuama ar pritariama toje pačioje akademinio diskurso plotmėje ir atsiliepiama į galimus priekaištus, kad svarbūs teisinio mąstymo įrankiai – esminės šio tyrimo sąvokos vartojamos ne įprasta, konvencine, bet kuria nors kita, ypatinga, specialia prasme.

Pirma pažiūrėkime, kur kreipia sąvokos *teisės principas* semantinė⁹ analizė.

Sąvoką „teisės principas“ sudaro du dėmenys¹⁰, dvi sudedamosios dalys – *teisė* ir *principas*. Pirmasis sąvokos dėmuo įvardija tam tikrą socialinės tikrovės sritį, kurioje

---

⁸ Kritikuodamas konstruktyvistinį racionalizmą (kaip nepripažįstantį jokių sąmoningo proto taikymo ribų), F. A. Hayekas teigia, kad žmogaus protas kuria abstrakčias sąvokas kaip priemonę, kuri padeda įveikti konkretybės sudėtingumą, nes protas nepajėgia visiškai šios konkretybės aprėpti, jis nėra pajėgus tikrovės suvokti visoje jos įvairovėje, todėl naudojimasis abstrakcijomis išplečia reiškinų sritį, su kuria galime intelektualiai susidoroti (žr. **Hayek F. A.** *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė*. T. 1: *Taisyklės ir tvarka*. – Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 52).

⁹ Semantinis – prasminis, susijęs su žodžio reikšme: *Tarptautinių žodžių žodynas*. P. 668.

¹⁰ Plg.: „Kiekviena kategorija apibrėžiama *per genus et differentiam*. Jei kalbėsime apie konstitucinių principų kategoriją, tai *genus* yra dvi: i) *principai*, iš kurių *per differentiam* reikia išskirti *konstitucinius*; ii) *konstitucinė teisė*, iš kurios visų elementų *per differentiam* reikia išskirti *principus*“ (žr. **Kūris E.** Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje // *Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje*. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos

vartojamas žodis „principas“, taigi žymi antrojo dėmens prasmės kontekstą ir jo ypatybes šioje socialinės tikrovės dalyje¹¹. Antrasis sąvokos dėmuo, žodis *principas*, lotynų kalboje turi reikšmę „pradžia, pagrindas“. Tarptautinių žodžių žodyne *principas* apibūdinamas taip: „1. įsitikinimas, lemiantis žmogaus santykių su tikrove, jo elgesio ir veiklos normas; 2. pagrindinė kurios nors teorijos, koncepcijos idėja, pradinis teiginys; 3. svarbiausioji kurios nors organizacijos (partijos, sąjungos, valstybės, žinybos) struktūros arba veiklos taisyklė; 4. pagrindinė kurio nors įrengimo, mechanizmo sandaros arba veikimo savybė“¹². Vadinasi, galima teigti, kad bendriausia prasme *principai* yra tas pagrindas, šaltinis arba pirmasis pradai, kuris laike arba dalykiškai ir logiškai apibūdina tai, kas nuo jo priklauso, kuris kreipia kitų reiškinių turinį. *Kreipiantysis pradai*, grindžiantis tam tikro reiškinio turinį, jo konkrečias apraiškas ar atskirus elementus – tokia yra visuotinai pripažinta šios sąvokos reikšmė¹³.

Remiantis bendru *principo* apibrėžimu reikėtų teigti, kad *teisės principai* aiškintini kaip teisės ir visos teisinės sistemos *pamatinės nuostatos*¹⁴, kuriomis turi būti grindžiami kiti teisiniai reiškiniai. Daugelis autorių panašiai ir apibrėžia teisės principų sąvoką: tai yra pamatinės itin bendro pobūdžio nuostatos, pagrindinės teisinės idėjos, kreipiantieji pradai, įkūnijantys tipiškiausius teisės bruožus, teisės esmę, kurie daro įtaką kitiems teisiniams reiškiniams ir visai teisei sistemai¹⁵. Šie teisinės tikrovės elementai

---

Respublikos Konstitucinio Tribunalo konferencijos medžiaga. 2001 m. birželio 11–12 d., Neringa. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002. P. 8.

¹¹ Teisė, kuri dažnai gali būti eklektiškas, galbūt net racionaliai nepaaiškinamas fenomenas, patiriantis įvairiausių įtakų, bent jau praktikos sumetimais gali būti aiškinama kaip sistema, kurioje galima išskirti pagrindinius ir antraeilius elementus, taip pat svarbiausius ją veikiančius veiksniai, raidos dėsningumas (žr. **Berman H. J.** *The origins of Western Legal Science* // J. C. Smith, D. N. Weisstub (eds.). *The Western idea of Law*. – London: Butterworths, 1983. P. 399).

¹² Ibid. P. 601.

¹³ **Kūris E.** Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje // *Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje*. P. 9.

¹⁴ Skirtingame kontekste terminas „pamatinės nuostatos“ gali būti vartojamas tiek teisinio teksto teiginių, kurie žymi abstrakčius elgesio standartus, prasme, tiek faktinio elgesio standartų vidinio pripažinimo (sektinu pavyzdžiu) prasme.

¹⁵ „Teisės principai – *vadovaujantys pradai*, idėjos, išreiškiančios teisės, kaip specifinės socialinių santykių reguliuotojos, esmę. [Teisės principai] atskleidžia teisės dėsningumus, jos prigimtį ir socialinę paskirtį.“ Tai yra „ypač bendro pobūdžio taisyklės“, vienais atvejais tiesiogiai suformuluotos įstatymo tekste, kitais [atvejais] „kildinamos iš teisinio reguliavimo prasmės. <...> Visi [teisės principai] yra tarpusavyje susiję. Jie turi didžiulę reikšmę visuomeninių santykių teisiniui reguliavimui, lemia bendras teisinio poveikio kryptis. [Teisės principais] remiamasi ir įgyvendinant teisę. Pažymėtina, kad [teisės

lyg ir savaime turėtų būti priskiriami *normatyviai* teisinei tikrovei, t. y. tiems elementams, kurie pasižymi *normatyvumo krūviu* – potencialia galia kreipti faktinių žmonių elgesį, paversti *faktinius* socialinius santykius *teisiniais* santykiais, be to, daro įtaką visai elgesio standartų sistemai. Tai, kas daro įtaką kitiems teisės sistemos elementams, juos determinuoja, negali nepriklausyti šiai sistemai. Deja, egzistuoja skirtingos teisės principų sampratos, ir ne kiekviena jų leidžia daryti tokias išvadas.

Užbėgant tolesniam dėstymui už akių pažymėtina, kad laikantis pozityviosios teisės doktrinos yra formuluojamos mažiausiai trys skirtingi teiginiai dėl teisės principams priskiriamų elgesio standartų vaidmens teisiniame procese. Kartu formuluojamos ir skirtingos išvados dėl teisės principų vietos teisės sistemoje. Paprastai teisės principai *teisės* (arba *teisinės*) sistemos dalimi pripažįstami atsižvelgiant į tai, ar jiems priskiriama (ar ne) teisinio reguliavimo savybė (tiesiogiai arba tik „tarpininkaujant“ teisės normoms):

pirma, teisės principai nėra normatyvios tvarkos dalis; principams *nėra* pripažįstama socialinių santykių reguliavimo savybė ir teisės principai paliekami už teisės kaip normų sistemos ribų *arba* teisės principai, nors ir priskiriami *teisės* normų sistemai, neturi teisinio reguliavimo savybės (yra kaip tam tikros deklaratyvios normos);

antra, teisės principams *yra* pripažįstama savybė (galia) reguliuoti socialinius santykius, taigi teisės principai priskiriami *teisės* sistemai, tačiau ne kaip savarankiški

---

principais] gali būti vadovujamasi ir priimant sprendimą konkrečioje teisinėje byloje“ (žr. **Abramavičius A., Andriuškevičius A., Bakševičienė R. ir kt.** *Namų advokatas* / Sudarytojas J. Prapiestis. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P. 866).

Taip pat žr.: *Valstybės ir teisės teorija* / Atsak. red. S. Vansevičius. – Vilnius: Mintis, 1989. P. 82; **Vaišvila A.** *Teisės teorija*. – Vilnius: Justitia, 2000. P. 123–124; **Bayles M. D.** *Principles of Law: A Normative Analysis*. – Dordrecht, Boston, Lancaster & Toyo: D. Reidel Publishing Company, 1987. P. 11–14; **Čerdancev A. F.** *Teorija gosudarstva i prava*. – Moskva: Jurait-M, 2001. S. 186–187; *Teorija gosudarstva i prava. Kurs lekcii* / Pod. red. M. N. Marčenko. – Moskva: Zercalo, 1999. S. 295; **Chropaniuk V. N.** *Teorija gosudarstva i prava*. – Moskva: Interstil, 2000. S. 215–216.

Teisės principai panašiai apibrėžiami ir atskirose teisės šakose, pavyzdžiui, civilinės teisės principai apibūdinami kaip pagrindiniai civilinės teisės pradai, kuriuose „įkūnyti pamatiniai tipiškiausi šios teisės bruožai“, „svarbiausių civilinių įstatymų preambulėse, taip pat civilinės teisės *normose įtvirtinti* bei išreikšti stabilūs norminiai vadovaujantys nuostatai“, kuriais *remiantis* „reguliuojamas [turtinių ir asmeninių neturtinių santykių dalyvių] elgesys bei taikomos civilinės teisės normos“. Civilinės teisės principai „iš esmės sudaro teisinio reguliavimo bazę“, jie rodo „pagrindines teisės normų reguliuojamų santykių vystymosi tendencijas“ (*Civilinė teisė* / Atsak. red. V. Staskonis. – Kaunas: Vijusta, 1997. P. 25–29).

šios sistemos elementai, o tik kaip *vienintelių* teisinio reguliavimo savybę turinčių teisės sistemos elementų – teisės normų – ypatingas porūšis, t. y. teisės principai įtraukiami į teisės (normų) sistemą ir kartu „išlydomi“ šios sistemos elementuose;

trečia, teisės principams *ne tik yra* pripažįstama galia reguliuoti socialinius santykius – šie abstraktūs elgesio standartai priskiriami *savarankiškiems* teisės sistemos elementams *šalia* teisės normų, taigi yra koreguojama normatyvistinė teisės samprata, kad teisę sudaro *tik* teisės normos.

Iš tiesų čia pateikta teisės principų reikšmės ir vietos teisės sistemoje schema kelia daugiau klausimų nei pateikia atsakymų. Jeigu teisės principams nepripažįstame reguliuojamojo poveikio ir nepriskiriame jų normatyviai teisinei tikrovei, tada kodėl teisės principus turėtume vadinti vadovaujančiomis idėjomis, kreipiančiaisiais pradais, pamatinėmis nuostatomis? Jeigu teisės principams pripažįstame tiesioginio reguliuojamojo poveikio socialiniams santykiams savybę, tai kodėl jų nepavadinus pamatinėmis normomis? Ar turėtume skirti normas ir principus kaip savarankiškus teisės sistemos elementus, kurie egzistuoja šalia normų? Šie klausimai verčia detaliau aptarti teorines teisės principų sampratos koncepcijas.

1. Teisės principų kaip teisinių idėjų samprata

Ne viename teisės teorijos vadovėlyje teigiama, kad teisės principai – tai tie vadovaujantieji pradai, kurie lemia teisės turinio, teisinio reguliavimo pobūdį, tačiau šie pradai priklauso *tik* teisinių idėjų (arba teisinės sąmonės) sričiai ir nėra normatyviosios tikrovės dalis. Teisės principai priskiriami *teisinei* sistemai, tačiau nėra pripažįstami teisės (normų) sistemos dalimi¹⁶.

---

¹⁶ *Valstybės ir teisės teorija*. P. 82, 150–151; **Kerimov D. A.** *Filosofskie osnovanija politiko-pravovykh issledovaniï*. – Moskva, 1986. S. 193–194. *Teorija gosudarstva i prava. Kurs lekcii* / Pod. red. N. I. Matuzova i A. V. Malko. – Moskva: Jurist, 2000. S. 151.

Tokia teisės principų samprata grindžiama reikšminga aplinkybe, kad teisės principai ne visada yra formuluojami ir įtvirtinami norminių teisės aktų tekste. Materialios išraiškos šiuose teisės šaltiniuose neturinčios abstraktaus pobūdžio teisinės idėjos negali būti tapatinamos su konstitucijose ar kituose teisės aktuose formaliai apibrėžtomis ir įtvirtintomis ordinariomis teisės normomis, kurios pakankamai tiksliai apibrėžia konkrečias teises bei pareigas. Teisinės idėjos ir teisės normos priklauso skirtingoms teisinės tikrovės sritims. Žinoma, teisės normos taip pat yra abstrakčios idėjos, kurios ne visada įgyvendinamos faktinių socialinių santykių lygmeniu, tačiau teisės normų išraiška teisėkūros akto tekste yra gerokai konkretesnė, teisių ir pareigų turinys tiksliau apibrėžtas, taigi ir abstraktumo laipsnis mažesnis, palyginti su teisės principais.

Pasak S. Aleksejevo, teisinės idėjos yra „išlydytos, paslėptos teisinėje materijoje“, jos egzistuoja kaip neatsiejamas, organinis teisės turinio elementas nepriklausomai nuo to, ar teisės principai yra suvokti ir įvardyti teisės moksle bei teisinėje praktikoje, ar jie įtvirtinti teisiniuose tekstuose kaip normos-principai¹⁷. Šios idėjos nėra normoms tolygūs imperatyvai, jos neturi teisinio reguliavimo savybės net ir tada, kai yra išreikštos teisiniame tekste. Teisės principams skiriama vieta ne teisės (normų) sistemoje, bet *teisinėje* sistemoje šalia kitų šios sistemos elementų, kurie gali būti *kaip nors* susiję su normomis, pavyzdžiui, nurodo abstraktų norminio teisinio reguliavimo tikslą, tačiau neturi teisės (normų) sistemos elementams būtinų savybių, neturi potencijos *reguliuoti* socialinių santykių dalyvių elgesio. Vadinasi, teisės principai – tai teisėkūros aktų tekstuose formuluojamos abstrakčios deklaracijos, siekiamybė, tam tikrų tikslų, uždavinių formulavimas nesuteikiant šiems reiškiniams jokio norminio krūvio. Toks teisės principų sampratos aiškinimas atskleidžia griežtai normatyvistinę teisės paveikslą, kuriame teisės normos yra vieninteliai normatyvumo krūvį turintys teisės sistemos elementai. Teisinės idėjos-principai neturi bendrų su teisės normomis požymių, taigi

---

¹⁷ Žr.: **Alekseev S. S.** *Voschoždenie k pravu. Poiski i rešenija*. – Moskva: Norma, 2001. S. 297–299; **Id.** *Pravo: azbuka – teorija – filosofija. Opyt kompleksnogo issledovanija*. – Moskva: Statut, 1999. S. 34, 254–257, 289–291; **Id.** *Obščijaja teorija socialističeskogo prava*. Vyp. 1. – Sverdlovsk, 1962. S. 15. Teisės principų kaip reiškinių, kurie *a priori* egzistuoja už teisinės praktikos ar mokslinio pažinimo ribų,

šioms abstrakčioms nuostatomis nelieka vietos ir teisės sistemoje. Netgi teisės principų formulavimas konstitucijos tekste suprantamas kaip deklaratyvus dalykas, todėl teisinės idėjos-principai nėra pozityviosios teisės dalis – jos priskiriamos reiškiniams, kurie galbūt daro tam tikrą įtaką teisei, tačiau ne kaip teisės sistemą kreipiančios nuostatos, o tik tiek, kiek teisė yra veikiamą kitų neteisinių veiksnių.

Taip suprantami teisės principai vargu ar gali būti pagrįstai vadinami pamatinėmis teisinėmis idėjomis, kurios kreipia (determinuoja) visų kitų teisinių reiškinių turinį, daro įtaką kitiems teisės sistemos elementams ir visai teisės sistemai. Nebent pati teisė būtų suprantama ir aiškinama kaip reiškinys, kuris yra visiškai determinuotas kitų socialinių veiksnių, kuris neturi jokio savarankiškumo ir pakartoja tik tai, ką nurodo kiti socialinio elgesio reguliatoriai, arba tėra faktinių socialinių-ekonominių santykių atspindys.

Teisės santykinio savarankiškumo, jos autonomijos kitų socialinių reguliatorių atžvilgiu neigimas yra pažįstamas iš tarybinės teisės doktrinos studijų. Pagal marksizmo doktriną teisė yra istorinis fenomenas, klasinė kategorija, „antstato“ elementas ir visos žmonijos (paradoksas) istoriškai determinuotos raidos socialinės inžinerijos priemonė. Teisė aiškinama kaip „antstatinis reiškinys“, kuris visiškai priklauso nuo „bazės“, nuo tam tikro gamybinių-ekonominių santykių išsivystymo lygmens, taigi ekonomika nulemia teisės turinį, o pati teisė yra politikos tarnaitė, todėl nėra ir negali būti apolitiška arba neutrali klasinės sąmonės atžvilgiu¹⁸. Valstybės ir ekonominės bazės santykiai čia interpretuojami remiantis paradoksalia dialektika: sąmonė skelbiama *antrine*, o materialios visuomenės gyvenimo sąlygos – *pirmine* būtimi, kuri „galiausiai“ determinuoja sąmonę, taip pat ir visą „antstatą“, taigi ir politiką, ir teisę, tačiau istorinei visuomeninei jėgai (proletariatui) siūloma, panaudojant *politinės* valdžios prievartą, t. y. „santykinai savarankišką antstatą“, sukurti naujus gamybinius santykius, naujas materialias sąlygas, nepaisant to, kad „antstato“ „santykinai savarankiškas poveikis“ yra

---

sampratos kritiką žr.: **Syrych V. M.** *Logičeskie osnovanija obščei teorii prava.* – Moskva: Justicinform, 2000. S. 63–71; **Rabinovič P. M.** *Upročenie zakonnosti – zakonomernost socializma.* – Lvov, 1975. S. 62.

¹⁸ **Glendon M. A., Gordon N. W., Osakwe Ch.** *Vakaruų teisės tradicijos.* – Vilnius: Pradai, 1993. P. 276.

ne savarankiškas, o tik toks, kurį nulemia „bazė“, t. y. tuo metu egzistavusios materialios visuomenės gyvenimo sąlygos¹⁹.

Be to, teigiama²⁰, kad egzistuoja tam tikros rūšies nuorodos, nebūtinai paminėtos teisės akto tekste, tam tikros „virškonstitucinės normos“, vadinamieji bendrieji teisės principai (teisingumo, proporcingumo), kuriais grindžiama kiekviena konstitucija ir apskritai kiekvienas teisės aktas, todėl jokios konstitucijos „negalima sukurti, aiškinti ir taikyti pažeidžiant šiuos principus“. Jie gali būti ištisai ar iš dalies nustatyti konstituciniuose ir tarptautiniuose dokumentuose arba gali būti ir nenustatyti, vis tiek jie yra svarbi teisinės valstybės dalis²¹.

Tai kitas kraštutinis, kai teisės principams tarsi pripažįstama galia reguliuoti socialinius santykius nepriklausomai nuo to, ar šie imperatyvai yra įtvirtinti teisiniame tekste. Šiuo atveju virš konstitucinės teisės ieškoma aukštesnės galios *a priori* egzistuojančių imperatyvų, kuriais turi būti grindžiamos visų konstitucijų nuostatos ir statutinė teisė. Kai tam tikros nematerializuotos idėjos vadinamos teisės principais ir šioms idėjoms priskiriama reguliuojamojo poveikio galia, yra ignoruojamas teisei priskiriamų elgesio standartų formaliojo apibrėžtumo požymis, kuris paprastai laikomas vienu svarbiausių teisės sistemos elementų identifikavimo požymių. Tada kyla keblumų, kaip reikėtų atskirti teisės principus nuo kitų principų ir vertybių (moralinių, politinių, religinių), o jeigu visi šie principai yra sudedamoji teisės dalis, tai kokios jų teisinio reguliavimo ribos ir kuo jie skiriasi nuo teisės normų.

Taigi apibendrinkime: jeigu teisės principai laikomi tam tikromis nematerializuotomis idėjomis, o teisės sistema traktuojama *tik* kaip teisės *normų* sistema, principų kaip pamatinių teisės nuostatų nerasime įtvirtintų nei norminiuose teisės aktuose, nei normų taikymo bei aiškinimo aktuose. Be to, net ir išreikštos teisiniame tekste, šios idėjos nėra teisiniai imperatyvai – jos yra tik tam tikros abstrakčios

---

¹⁹ Žr. *Prava čeloveka* / Otv. red. Lukaševa E. A. – Moskva, 2001. S. 223–233.

²⁰ Žr. **Strašun B.** Konstitucija kaip pagrindinis teisės šaltinis // *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos medžiaga. 2002 m. kovo 15–16 d., Vilnius. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002. P. 168–169.

²¹ Priešingą nuomonę, kad teisės principai neegzistuoja patys savaime, o yra teisėkūros ir teisės taikymo bei aiškinimo procesų rezultatas, žr. **Alexy R. W.** *Theory of Legal Argumentation. The Theory of Rational Discourse as Theory of Legal Justification*. – Oxford: Clarendon Press, 1989.

deklaracijos, siekių, tikslų, uždavinių formulavimas. Dėl šių teisės principų savybių jiems dažnai nėra priskiriama galia reguliuoti socialinius santykius, tiesiogiai daryti įtaką socialinių santykių dalyvių elgesiui. Tais atvejais, kai teisės principams nepripažįstama *tiesioginio* teisinio reguliavimo savybė, šioms abstrakčioms nuostatoms nelieka vietos ir teisės sistemoje. Teisės principams skiriama vieta ne teisės (normų) sistemoje, bet *teisinėje* sistemoje šalia kitų *šios* sistemos elementų, kurie gali būti *kaip nors* (netiesiogiai) susiję su teisės normomis (jas formuluojant, įtvirtinant ar taikant), tačiau, kaip ir kiti *teisinės* sistemos elementai, neturi teisės (normų) sistemos elementams būtinų savybių – visuotinio privalomumo, garantuojamo potencialios prievartos taikymu, sistemiškumo, formaliojo apibrėžtumo, neturi potencijos reguliuoti socialinius santykius. Teisės principai nėra priskiriami *normatyviai* teisinei tikrovei, taigi principais įvardijamos tokios bendro pobūdžio vadovaujančios (kreipiančios), pamatinės, tačiau itin abstrakčios *idėjos*, kurios priklauso tik teisinės sąmonės sričiai ir negali būti tapatinamos su teisės aktuose formaliai apibrėžtomis teisės normomis, kurios įtvirtina konkrečias teises ir pareigas.

2. Teisės principų kaip pamatinių teisės normų samprata

Nemažai autorių, apibūdindami ordinarias teisės normas, išskiria ir ypatingą normų rūšį, t. y. tam tikras fundamentalias normas²², kuriose yra įtvirtinti bendrieji teisės ir atskirų jos šakų pradmenys. Šiose abstraktaus pobūdžio pamatinėse normose, skirtingai nei ordinariose, nėra įtvirtinamas konkretus elgesio modelis, kuriame būtų detalčiai apibrėžtos subjektų teisės ir pareigos, – jose įtvirtinamos tam tikros vertybės, tikslai, taigi labai abstrakčiai nurodoma bendra kurios nors socialinių santykių srities teisinio reguliavimo kryptis. Tai pirmiausia konstitucijų tekstuose įtvirtintos normos, taip pat

---

²² *Problemy obščei teorii prava i gosudarstva* / Pod. red. V. S. Nercesianca. – Moskva: Norma-Infra-M, 1999. S. 261–262; *Teorija prava i gosudarstva* / Pod. red. V. V. Lazareva. – Moskva: Pravo i zakon, 2001. S. 193.

atskirų teisės šakų kodeksų ir kitų įstatymų normos, kuriose nustatyti įvairių socialinio gyvenimo sričių teisinio reguliavimo pradai.

Šiuo atveju teisės principai kaip pamatiniai teisės sistemą kreipiantys pradai priklauso šiai sistemai tik tiek, kiek norminio teisės akto tekste yra formuluojami kaip teisės normos (nurodant šių normų taikymo sąlygas ir elgesio taisyklės ignoravimo pasekmes) arba yra išreikšti ne vienoje normoje, todėl gali būti išvedami apibendrinus keleto normų turinį. Jeigu teisės principas nėra *expressis verbis* formuluojamas pirminiuose teisėkūros aktuose arba formuluojamas itin abstrakčiai, tokie elgesio orientyrai vadinami teisinėmis idėjomis arba deklaratyviomis normomis, kurios nėra privalomos, taigi neturi galios faktinius socialinius santykius paversti teisiniais. Jeigu abstraktaus teisės principo turinys konkretinamas kitų teisės šakų normose, t. y. įstatymų leidėjas sudaro prielaidas teisės principuose išreikštas vertybes įgyvendinti taikant konkretesnio turinio teisės normas, tokiuose teisės principuose išreikštos idėjos vadinamos pamatinėmis teisės normomis²³.

Kitų autorių nuomone, teisės principai gali turėti *ir* teisės normos, *ir* teisinės idėjos pavidalą be teisės normoms būtinų formalaus apibrėžtumo požymių²⁴, tačiau visuomet pripažįstama, kad teisės normų visumoje galima išskirti jų grupes, turinčias ypatingų, specifinių požymių. Tokios normos yra vadinamos normomis-principais, normomis-tikslais ir pan.²⁵ Taip traktuojami teisės principai, nors ir priskiriami

---

²³ **Chropaniuk V. N.** *Teorija gosudarstva i prava*. S. 215–216: „Teisės principai gali būti specialiai įtvirtinti bendrosiose teisės normose (normose-principuose) – konstitucijose, įstatymų, kodeksų preambulėse arba gali sudaryti pačią teisės materiją, įsiskverbdami į teisės normų vidinį turinį“; taip pat žr. *Teorija gosudarstva i prava. Kurs lekcii / Pod. red. N. I. Matuzova i A. V. Malko*. S. 151–152: „Teisės principai – tai pirminės, kreipiančios idėjos, nuostatos, orientyrai, kurie sudaro *moralinį* ir *organizacinį* teisės atsiradimo, vystymosi ir funkcionavimo pagrindą“, išreiškia tai, į ką *turi būti* orientuota teisės raida (t. y. prigimtine teisę kaip tam tikrus moralinius-etinius principus), taip pat užtikrina teisės sistemos stabilumą bei pozityviosios teisės kaip ypatingo reguliuotojo vaidmenį. Teisės principai išreiškiami ir įtvirtinami tarptautinėse ir atskiros valstybės deklaracijose, konstitucijų ir įstatymų normose, taip pat gali būti išvedami iš konkrečios šalies „bendrojo teisės turinio“.

²⁴ **Vaišvila A.** *Teisės teorija*. P. 58–60, 125; **Lifšic R. Z.** *Teorija prava*. – Moskva: BEK, 1994. S. 195.

²⁵ Kita vertus, teisinėje literatūroje taip pat teigiama: „Normos-principai, definityvios ir kitos normos yra didelio abstraktumo laipsnį turintys normatyvūs nurodymai, kurie egzistuoja už teisės normų – elgesio taisyklių ribų, o gali įgyti veiksmingumą ir teisinę galią tik būdami įtvirtinti kiekvienoje iš jų. <...> Taigi jie negali būti priskiriami atskirai teisės normų rūšiai“ (žr. *Problemy teorii gosudarstva i prava / Pod red. M. N. Marčenko*. – Moskva: Jurist, 2001. S. 610).

privalomiems elgesio standartams (normatyviai teisinei tikrovei), tačiau tik kaip ypatingos rūšies itin abstraktaus ir bendro pobūdžio *pagrindinės* normos, kurios turi būti įtvirtintos pirminių teisės šaltinių tekstuose ir kurias detalizuoja kitos (sukonkretinančios) teisės normos – jos tiksliau apibrėžia teisės subjektus, jų teises ir pareigas konkrečiuose teisiniuose santykiuose. Teisės normos – vieninteliai normatyvumo krūvį turintys teisės sistemos elementai. Kita vertus, minėta, kad teisės principai gali būti apibūdinami ir kaip deklaratyvios normos, kurios apskritai nereguliuoja visuomeninių santykių, nenustato jų dalyviams konkrečių teisių ir pareigų, nors ir daro tam tikrą įtaką visuomeniniams santykiams, nurodydamos kurias nors didelės visuomeninių santykių grupės teisinio reguliavimo bendrą kryptį²⁶.

Teisės principus priskiriant ypatingai teisės normų rūšiai, t. y. abstrakčius elgesio standartus įvardijus normomis-principais, šiems reiškiniams „rezervuojama“ vieta teisės sistemoje, tačiau teisės principai suprantami ne kaip savarankiški (tik jiems būdingą vaidmenį teiniame procese atliekantys) sistemos elementai ir šiuo požiūriu prilygstantys teisės normoms, o kaip tokios abstrakčios nuostatos, kurios priklauso teisės sistemai tada, kai yra tiesiogiai formuluojamos pirminiuose teisėkūros aktuose *kaip* teisės normos arba yra išreikštos ne vienoje normoje ir gali būti *išvedamos* apibendrinus keleto jų turinį.

Šioje teisės principų sampratoje atsižvelgiama į svarbią aplinkybę, kad teisės sistemoje veikia skirtingo abstraktumo laipsnio elgesio standartai. Principai apibūdinami kaip ypatingos itin bendro pobūdžio pamatinės teisės normos, kurias sukonkretina kitos, detalizuojančios normos. Pamatinėse normose, skirtingai nei ordinariose, nėra įtvirtinamas konkretus elgesio modelis, kuriame būtų detalčiai apibrėžtos subjektų teisės ir pareigos – jose nurodoma principinė atitinkamos socialinių santykių srities teisinio reguliavimo kryptis. Sprendžiant teisinius ginčus tiesiogiai taikomi ne principai, bet normos (nors ir ypatingos rūšies), todėl normų turinys tegali būti aiškinamas *sensu stricto*. Kita vertus, išimtiniais atvejais sprendžiant sudėtingus teisinius ginčus, ordinariose teisės normose įtvirtinto reguliavimo problemos gali būti sprendžiamos

---

²⁶ *Valstybės ir teisės teorija* / Atsak. red. A. Aleksandrovas. Vilnius: Mintis, 1972. P. 232, 295; **Šeindlin B. V.** *Suščnost sovietского права*. – Leningrad: LGU, 1959. S. 65; **Alekseev S. S.** *Обščая теорія социалистического права*. Č. II. – Sverdlovsk, 1964.

tiesiogiai taikant pamatinės, itin abstraktaus turinio normas ir jų pagrindu formuluojant naujas elgesio taisykles.

Antai H. L. A. Harto požiūriu nėra svarbus teisės normų ir principų skyrimas, nes tiek normose, tiek principuose išreikšti elgesio standartai gali būti identifikuojami remiantis ta pačia *pripažinimo taisykle*, t. y. atsižvelgiama į socialinį faktą, kad teisėjai, sprenddami sudėtingas bylas, akceptuoja pripažinimo taisyklės nustatomus kriterijus, o šie kriterijai apima įvairius elgesio standartus (ne tik tai, kas gali būti įvardijama bendru teisėjų sutarimu, bet ir tai, kokiomis moralinėmis ar politinėmis preferencijomis jie vadovaujasi). Pasak Harto, nereikėtų itin sureikšminti vienos (nors ir labai svarbios) pripažinimo taisyklės funkcijos – suteikti apibrėžtumą, kuris reikalingas teisei identifikuoti²⁷. Teisė net ir tada, kai yra suprantama vien kaip teisės normų sistema, gali turėti tam tikrą ginčytiną neapibrėžtumo „aureolę“²⁸, t. y. Hartas pripažįsta, kad pozityviosios teisės normos gali būti tokios „netobulos“, kad apimtų ir teisės principus kaip atskirą normų rūšį, todėl sudėtingose bylose teismams neišvengiamai tenka pripažinti teisėkūros galias.

Kai teisės principai traktuojami kaip pamatinės teisės normos, šių normų turinys ir reguliavimo ribos gali būti identifikuojamos analizuojant jas sukonkretinančių ordinarių teisės normų turinį, kuris įtvirtinamas teisėkūros proceso rezultatuose. Šiuo atveju teisės principai turi būti formuluojami ir įtvirtinami tik *pirminiuose* teisės šaltiniuose – teisėkūros subjektų išleistuose norminiuose teisės aktuose. Ordinarių teisės normų ir normų-principų įtvirtinimas teisinių dokumentų tekstuose iš esmės nesiskiria (skirtingas gali būti nebent formulavimo abstraktumas). Kartu pripažįstama, kad teisės normų abstraktumo laipsnio skirtumai neleidžia visų teisės normų laikyti vienodai privalomomis. Jeigu teisės principams kaip itin bendro pobūdžio elgesio standartams priskiriamas normatyvumo požymis (t. y. pripažįstamas jų reguliuojamasis poveikis socialinių santykių subjektų elgesiui) ir visi elgesio standartai vadinami teisės normomis

---

²⁷ Hart H. L. A. *Teisės samprata* / Vertė E. Kūris. – Vilnius: Pradai, 1997. P. 289–390.

²⁸ Ibid. P. 218, 251–260.

nepriklausomai nuo jų tekstinės išraiškos abstraktumo, tada yra sunivelijuojami svarbūs teisės principų ir normų skirtumai²⁹.

Teisės principų kaip ypatingų normų samprata tik paviršutiniškai žvelgiant atrodo suderinama su bendrąja teisės principų, kaip pamatinių teisės sistemos nuostatų, kuriomis grindžiamos kitos (detalizuojančios) teisės normos, kiti teisiniai reiškiniai, samprata. Pažvelkime į šį klausimą per Lietuvos Respublikos Konstitucijos teksto prizmę. Konstitucijos buvimo faktas liudija, kad tarp visų valstybėje galiojančių teisės normų yra griežta hierarchija. Net jei galima ginčytis dėl įvairių kitų teisės aktų teisinės galios, vis tiek nekyla abejonių, kad jie visi turi neprieštarauti Konstitucijai. Konstitucijos viršenybės principo samprata grindžiama hierarchinės piramidės idėja, kuri neatsiejama nuo esminio normatyvizmo postulato, kad visos teisės normos sudaro ar bent turėtų sudaryti nuoseklią ir darnią hierarchinę sistemą. Tai tiesiogiai išreikšta ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos tekste. Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai“. Ši nuostata reiškia, kad Konstitucija yra aukščiausią teisinę galią turintis teisės aktas, grindžiantis šalies teisės sistemą. Visi kiti teisės aktai turi atitikti Konstituciją³⁰. Konstitucijoje yra įtvirtintos pagrindinės teisinio reguliavimo nuostatos, ji sudaro įstatymų leidybos pagrindą³¹. Šiame pamatiniame teisės akte yra įtvirtinti abstraktaus pobūdžio principai, kurių privalu laikytis ir kuriant teisę, ir ją įgyvendinant. Įstatymų leidėjas, kiti teisėkūros subjektai paprastai turi diskreciją detalizuoti Konstitucijos nuostatas, taip pat teisiškai reguliuoti santykius, kurie Konstitucijoje tiesiogiai nėra reglamentuojami, tačiau tai darydami teisėkūros subjektai privalo neperžengti Konstitucijoje nustatytų ribų, nepažeisti pamatines visuomenines vertybes išreiškiančių teisės principų.

Kai kurios Konstitucijos nuostatos tekste formuluojamos taip, kad ne paaiškina,

---

²⁹ Žr. **Sinha S. P.** *What Is Law?* – New York: Paragon House, 1989. P. 144–145.

³⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1994 m. vasario 14 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 53 straipsnio ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 21 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 13-221.

³¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1997 m. gegužės 29 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 5 d. nutarimo „Dėl Seimo nutarimo „Dėl Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos tarybos narių paskyrimo“ pripažinimo netekusiu galios ir Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos tarybos sudarymo“ atitikimo Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 49-1173, Nr. 50.

logiškai pagrindžia ar pateisina jas išreiškiančias normas, bet pačios sukonkretina tam tikras bendresnes nuostatas, kurios įvardijamos kaip pamatinės normos, nuostatos, principai. Konstitucinės teisės specialistai pažymi³², kad nemažai konstitucinių nuostatų iš tiesų gali būti priskiriamos ne abstraktaus pobūdžio elgesio standartus išreiškiantiems teisės principams, bet normoms: šios nuostatos yra konkrečios, griežtai apibrėžtos, jos pakankamai aiškiai reglamentuoja tam tikrus visuomeninius santykius. Pavyzdžiui, tokios yra šios Konstitucijos nuostatos: „Valstybės sienos gali būti keičiamos tik Lietuvos Respublikos tarptautine sutartimi, kai ją ratifikuoja 4/5 visų Seimo narių“ (10 straipsnio 2 dalis); „Nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo per 48 valandas turi būti pristatytas į teismą, kur sulaikytajam dalyvaujant sprendžiamas sulaikymo pagrindumas. Jeigu teismas nepriima nutarimo asmenį suimti, sulaikytasis tuojau pat paleidžiamas“ (20 straipsnio 3 dalis); „Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą“ (22 straipsnio 3 dalis); „Piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę“ (34 straipsnio 1 dalis); „Seimą sudaro Tautos atstovai – 141 Seimo narys, kurie renkami ketveriems metams remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu“ (55 straipsnio 1 dalis); „Pirmąjį po rinkimų Seimo posėdį pradeda vyriausias pagal amžių Seimo narys“ (66 straipsnio 2 dalis). „Referendumu priimtą įstatymą ar kitą aktą ne vėliau kaip per 5 dienas privalo pasirašyti ir oficialiai paskelbti Respublikos Prezidentas“ (71 straipsnio 3 dalis); „Jeigu pirmalaikiai Respublikos Prezidento rinkimai skelbiami jo antrosios kadencijos metu, tai esamas Respublikos Prezidentas gali būti išrinktas tik likusiam antrosios kadencijos laikui“ (87 straipsnio 4 dalis); „Ministrą laikinai gali pavaduoti tik Ministro Pirmininko paskirtas kitas Vyriausybės narys“ (98 straipsnio 2 dalis); „Svarstydamas biudžeto projektą, Seimas gali didinti išlaidas tik nurodydamas šių išlaidų finansavimo šaltinius. Negalima mažinti įstatymų numatytų išlaidų, kol tie įstatymai nepakeisti“ (131 straipsnio 2 dalis). Šios ir kai kurios kitos nuostatos Konstitucijos tekste yra formuluojamos kaip normos, kuriose įtvirtinti konkretaus elgesio modeliai. Visos šios

---

³² **Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt.** *Lietuvos konstitucinė teisė*. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. P. 210 (Pastaba: III skyriaus „Lietuvos Respublikos Konstitucijos principai“ autorius – E. Kūris).

normos sukonkretina kitas Konstitucijos teksto nuostatas. Pavyzdžiui, norma, kad Seimą sudaro Tautos atstovai – 141 Seimo narys, išreiškia ir sukonkretina bendresnio pobūdžio nuostatą, kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus (33 straipsnio 1 dalis), kad piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę. Taigi vieną abstraktaus pobūdžio Konstitucijos teksto nuostatą skirtingais aspektais išreiškia ir sukonkretina kelios normos.

Be to, ta pati norma sukonkretina ne vieną, o kelias susijusias bendro pobūdžio nuostatas: teisės norma, kad nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo per 48 valandas turi būti pristatytas į teismą, kur sulaikytajam dalyvaujant sprendžiamas sulaikymo pagrįstumas, sukonkretina kelias bendresnes nuostatas: žmogaus laisvė neliečiama (20 straipsnio 1 dalis); niekas negali būti savavališkai sulaikytas arba laikomas suimtas ir niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas (20 straipsnio 2 dalis); asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą (31 straipsnio 6 dalis); asmuo, kaltinamas padarius nusikaltimą, turi teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas (31 straipsnio 2 dalis). Svarbu ir tai, kad daugelis Konstitucijos nuostatų yra ne tik jos normos, bet kartu ir tam tikrų teisės šakų normos. Jau minėta Konstitucijos 20 straipsnio 3 dalies nuostata, kad nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo per 48 valandas turi būti pristatytas į teismą, kur sulaikytajam dalyvaujant sprendžiamas sulaikymo pagrįstumas, yra ir baudžiamojo proceso teisės pamatinė norma; išties, ji yra atkartojama (ir išplėtojama) Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 104¹ ir 104² straipsniuose. Konstitucijos 129 straipsnyje suformuluota nuostata, kad biudžetiniai metai prasideda sausio 1 dieną ir baigiasi gruodžio 31 dieną – tai ir finansų teisės pamatinė norma, atkartota ir išplėtotą Biudžetinės sandaros įstatymo 1 straipsnyje. Taigi akivaizdu, kad kai kurios didžiausios teisinės galios akte formuluojamos teisės normos, būdamos konstitucinės, kartu yra ir tam tikrų teisės šakų normos. Jos įtvirtintos Konstitucijoje, taigi yra didžiausios teisinės galios teisės normos, taip pat jos yra pamatinės, fundamentalios teisės normos, nes jomis yra grindžiamos atskiros teisės šakos, skirtos reguliuoti atitinkamiems teisiniams santykiams

– administraciniams, baudžiamojo proceso, finansų ir t. t.³³

Kartu pažymėtina, kad ne visi teisės principai yra pažodžiui įvardijami teisiniame tekste. Minėta, kad teisės normų-principų sampratoje abstraktūs elgesio standartai gali būti ne tik tiesiogiai įtvirtinami norminių teisės aktų tekste *kaip* teisės normos, bet ir išvedami iš kitų teisės normų apibendrinus jų turinį. Jei norminių aktų tekstuose formuluojamos *tik* teisės normos, kuriomis priskiriami ir tie abstraktūs, bendri, nekonkretūs, neturintys normoms būdingos loginės struktūros imperatyvai, kurie išvedami iš kitų ordinarių teisės normų apibendrinus jų turinį, tada tenka pripažinti, kad šioje teisės principų sampratoje išvestiniai dariniai (normos-principai) neatitinka konvencinės principų sąvokos, taigi negali būti vadinami pamatinėmis teisės sistemos nuostatomis, kurios determinuoja kitus teisės sistemos elementus. Principas-vedinys negali determinuoti reiškinių-normos, iš kurio pats yra kildinamas. Šiuo atveju akivaizdžiai yra tapatinama konkretų elgesio modelį įtvirtinanti elgesio taisyklė ir jos turinį determinuojantis pradai, be to, skirtingo abstraktumo teisės sistemos elementų funkcijos jų tarpusavio sąveikoje tarsi sukeičiamos vietomis: itin abstrakčių normų-principų santykis su kitais teisės sistemos elementais apibrėžiamas taip, kad šių elgesio standartų poveikis kitiems sistemos elementams neatitinka bendrosios principo, kaip kreipiančiojo prado, sampratos.

3. Teisės principai kaip ypatingi teisės sistemos elementai

Trečioji prasmė, moksliniame diskurse suteikiama teisės principams, yra ta, kad jie suprantami kaip teisės sistemos elementai, kurie netapatiniami su teisės normomis. Teisės principai priskiriami prie savarankiškų šios sistemos elementų, kurie teisiniame procese atlieka tik jiems būdingas funkcijas³⁴. Teisės principams, kaip ir teisės normoms,

---

³³ Ibid. P. 211–212.

³⁴ **Kūris E.** Konstitucija ir jos aiškinimas // *Politologija*. 1999/2(14). P. 3–16; **Id.** Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas (1) // *Jurisprudencija*. 2001. Nr. 23(15). P. 46–70; **Id.** Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas (2) // *Jurisprudencija*. 2002. Nr. 24(16). P. 57–70; **Id.** Konstitucijos

priskiriama tiesioginio socialinių santykių reguliavimo savybė, o teisės sistemoje išvelgiamos dvi savarankiškų jos elementų rūšys – normos ir principai. Remiantis tokia koncepcija teisės sistemoje turi būti skiriamos itin abstraktaus pobūdžio nuostatos, kuriose išreikšti elgesio standartai, palyginti su teisės normomis, yra platūs, bendri ir nekonkretūs, be to, skiriasi šių nuostatų loginė struktūra. Teisės principuose įtvirtinti tam tikri siekiai, tikslai, vertybės, taigi jie yra kriterijus, kuriuo gali būti paaiškinamos, logiškai pagrindžiamos teisės normos ir nurodoma, kokias turi būti teisės.

Teisės principai turi itin didelį normatyvumo krūvį, jie yra privalomi ir padeda vertinti ne tik teisės normų, bet ir teisinės praktikos legitimumą³⁵. Ši teisės principų samprata akcentuoja ypatingą teisės principų vaidmenį teisiniame procese ir akivaizdžiai oponuoja pirmajai ir antrajai šiame darbe aptartoms principų sampratomis. Abstrakčios idėjos gali būti įvardijamos teisės principais tik tada, kai šios idėjos turi formaliai apibrėžtą pagrindą pirminiame teisėkūros akte. Kita vertus, teisės principai nepriklauso nuo to, kiek ir kokio turinio teisės normų yra formuluojama įstatymų leidėjo priimtuose teisės aktuose. Teisės principai patys determinuoja teisės normų turinį. Būtent tokia teisės principų ir teisės sistemos samprata yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra ne kartą konstatavęs, kad teisės subjektus, taip pat ir įstatymų leidėją, saisto Konstitucijos normos ir principai: atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis, konstitucinis socialinės darnos imperatyvas, prigimtinio teisingumo, protingumo bei proporcingumo principai, kiti teisinės valstybės reikalavimai, suponuojantys teisinį tikrumą, stabilumą, teisėtą lūkesčių apsaugą ir kt.³⁶ Kartu pažymėtina, kad Konstitucinis

---

dvasia // *Jurisprudencija*. 2002. Nr. 30(22). P. 16–31; **Sinkevičius S.** Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos // *Jurisprudencija*. 2002. Nr. 30(22). P. 132–147; **Jarašiūnas E.** Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos // *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. P. 234–257; **Id.** *Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. P. 22–25; **Dworkin R.** *Taking Rights Seriously*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1978. P. 22–31; **Id.** *A Matter of Principle*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985; **Id.** *Law's Empire*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1986.

³⁵ **Kūris E.** Konstituciniai principai ir konstitucijos tekstas // *Jurisprudencija*. 2001. Nr. 23(15). P. 18, 61.

³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. liepos 4 d.** nutarimas (*Valstybės žinios*, 2003, Nr. 68-3094) ir kiti nutarimai (žr. Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d., 2003 m. sausio 24 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. birželio 10 d. nutarimus).

Teismas, savo nutarimuose nurodydamas, jog įstatymų leidėją ir kitus subjektus saisto konstituciniai imperatyvai, ne visada juos vadina teisės principais (pvz.: „<...> Seimas, įgyvendindamas savo diskreciją nustatyti diferencijuotą apkaltos proceso tvarką, yra saistomas apkaltos konstitucinės sampratos“)³⁷. Kai kuriuose Konstitucinio Teismo nutarimuose konstatuojamas imperatyvus teisės principų pobūdis, tačiau greta nurodomas ir konkretus Konstitucijos teksto straipsnis, kuriame yra įtvirtintas tam tikras teisės principas (pvz.: „<...> įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos 5 ir kituose straipsniuose įtvirtintos valdžių pusiausvyros bei Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo“)³⁸.

Teisės principų kaip norminių reguliavimą determinuojančių pradų samprata toliau bus nagrinėjama, tikslinama ir tikrinama nagrinėjant konstitucinės jurisprudencijos pavyzdžius, tačiau prieš tai būtina suformuluoti keletą teisės principų koncepcijas apibendrinančių pastabų ir teorinių išvadų.

Minėta, kad teisės principai interpretuojami kaip teisės esmė, jos pagrindas (net ir tada, kai teisės sistemai priskiriamos tik normos). Jeigu *teisės* sąvoka apibrėžiama kaip visuotinai privalomų bendro pobūdžio elgesio taisyklių sistema, o *principo* sąvokai suteikiama prasmė – pradžia, pagrindas, pradai, svarbiausioji struktūros taisyklė ir pan., vadinasi, teisės principai taip pat turėtų būti reiškinys, kuris bent jau privalomumo aspektu nenusileidžia teisės normoms – principai, kaip ir normos, yra bendro pobūdžio imperatyvios *elgesio taisyklės*. Šiomis taisyklėmis, kaip pamatinėmis nuostatomis, yra grindžiama kitų taisyklių – ordinarių teisės normų sistema ir jų įgyvendinimas. Teisės principams subordinuojamas visų kitų teisės normų turinys ir jų įgyvendinimas, visa

---

Teisės principų determinuojantis faktinis poveikis teisės normoms ir apkritai visai teisinei tikrovei pabrėžiamas ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje: „Bet kuri teisės norma <...> gali būti tinkamai išaiškinta tik tada, jeigu bus atsižvelgta į jos sisteminius ryšius su kitomis to paties įstatymo, atitinkamos teisės šakos ar teisės instituto normomis, taip pat jos santykį su Konstitucija ir joje įtvirtintais bendraisiais teisės principais, esančiais visos teisės sistemos pagrindu“ (žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. balandžio 12 d. nutartį civilinėje byloje *H. Juchnevičius v. Vilniaus m. valstybinė mokesčių inspekcija*, Nr. 3K-3-50/1999, kat. 32).

³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 42-1345.

teisinė ir teisės sistema. Deja, *teisės* principams ne visada priskiriama esminė (pamatinė, svarbiausioji) teisės kaip ypatingo socialinių santykių regulatoriaus savybė – galia *tiesiogiai* veikti šiuos santykius, paversti juos teisiniais santykiais. Taigi net ir tais atvejais, kai teisės principai priskiriami prie teisės (normų) sistemos elementų, jiems priskiriamos skirtingos savybės, funkcijos, vaidmuo ir vieta teisės sistemoje.

Jeigu pamatinėms teisės sistemos nuostatomis nėra pripažįstamas norminis krūvis ir tiesioginio teisinio reguliavimo savybė, tada nėra aišku, kaip principai galėtų atlikti jiems priskiriamą vadovaujančių, kreipiančių, pamatinių nuostatų vaidmenį *teisinėje* tikrovėje, kaip teisės principai galėtų būti teisės pagrindu, daryti įtaką kitiems teisės sistemos elementams, juos kreipti, neturėdami galios tiesiogiai veikti socialinių santykių dalyvių elgesį. O jeigu joms tai pripažįstama, vadinasi, šioms abstrakčioms nuostatomis (ir teisės principams, kurie suprantami kaip ypatingos rūšies normos, ir teisės principams, kurie atlieka savo vaidmenį šalia teisės normų) yra garantuojama *kokia nors* vieta teisės sistemoje – „suteikiant“ *savarankiško* sistemos elemento teises *arba* „įvelkant“ į teisės normos kaip *vienintelio* teisės (normų) sistemos elemento „rūbus“. Taigi itin abstrakčių teisės principų poveikis tapatinamas su teisės normų poveikiu socialiniams santykiams, nors šios yra konkretesnės, griežčiau apibrėžia ir santykinai aiškiau reglamentuoja privalomą ar leidžiamą teisinių santykių dalyvių elgesį.

Net ir tada, kai teisės principams priskiriama teisinio reguliavimo savybė, ypatingą teorinę ir praktinę reikšmę turi savarankiškų funkcijų ir ypatingos vietos teisės sistemoje priskyrimas šiems abstraktaus pobūdžio elgesio standartams. Tai diktuoja tiek teisinio mąstymo logika, tiek formalieji teisei priskiriamų elgesio standartų išraiškos teisiniame tekste požymiai, be kurių paprastai neįsivaizduojamas teisinių nuostatų reguliacinis-apsauginis vaidmuo teisiniame procese.

Jokia teisės principų samprata nesupriešina šių reiškinų su teisės normomis ir nesiūlo normų pakeisti principais. Normos ir principai yra integralūs teisės sistemos elementai. Kita vertus, teisės principai neretai suprantami ir aiškinami kaip teisiniai

---

³⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. gruodžio 21 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25¹, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69¹ ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 109-3192.

reiškiniai, kurie yra neatsiejami nuo jų įtvirtinimo teisės normose, todėl teisės sistemai priskiriami tik tada, kai yra įtvirtinti konstitucijų, kodeksų ir kitų įstatymų tekstuose, t. y. formuluojami pirminių teisėkūros aktų tekstuose kaip normos arba išvedami iš keleto apibendrintų teisės normų. Tai nesuderinama su teisės principų samprata, pabrėžiančia sutampančias normų ir principų savybes, tačiau adekvačiai vertinami ir šių teisės sistemos elementų ypatumai: teisės principai skiriasi nuo teisės normų savo struktūra, funkcijomis, taip pat ir išorinės raiškos teisės aktų tekste ypatybėmis. Tai imperatyvios, bendro pobūdžio nuostatos – kaip ir teisės normos, tačiau šios nuostatos pasižymi savitomis funkcijomis ir abstraktumu, nesutelpa į teisės normoms būdingą struktūrą³⁹.

Teisės principai suponuoja tam tikras teises ir pareigas, jais (kaip ir normomis) gali remtis teismas, priimdamas sprendimą byloje, tačiau principai teisiniame procese atlieka ir savarankiškas, tik jiems būdingas funkcijas⁴⁰. Abstraktus teisės principų turinys įtvirtinamas norminių teisės aktų tekstuose, tačiau šie elgesio orientyrai nebūtinai formuluojami pažodžiui⁴¹.

Skirtingos teisės principų sampratos yra grindžiamos teisės normų ir principų skirtumais, kurie paprastai konstatuojami atsižvelgiant į dvi aplinkybes. Viena vertus, normatyvumo savybė⁴² pripažįstama tik teisės normoms arba yra atsižvelgiama į ordinarių teisės normų ir kitų abstrakčių elgesio standartų (principų) skirtingus poveikio

---

³⁹ **Kūris E.** Konstituciniai principai ir konstitucijos tekstas // *Jurisprudencija*. 2001. Nr. 23(15). P. 57.

⁴⁰ **Protasov V. N.** *Čto i kak reguliruet pravo.* – Moskva: Jurist, 1995. S. 45–48; **MacCormick N., Weinberger O.** *An Institutional Theory of Law: New Approaches to Legal Positivism.* – Dordrecht, Boston, Lancaster, Tokyo: D. Reidel Publishing Company, 1986. P. 67–74; **Bayles M. D.** *Principles of Law: A Normative Analysis.* P. 11–14.

⁴¹ „Ne visi teisės principai yra pakankamai aiškiai suformuluoti pozityviojoje teisėje. Dažnai teisės principą ir jo turinį galima iššifruoti tik sistemaiškai aiškinant teisę, analizuojant teismų praktiką ir teisės doktriną“ (**Mikelėnienė D., Mikelėnas V.** *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai.* – Vilnius: Justitia, 1999. P. 226). Taip pat žr.: *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos* – Vilnius: Justitia, 2001. P. 74–79; **Guev A. N.** *Postateinyi komentarii k časti pervoi Graždanskogo kodeksa Rossiiskoi Federacii.* – Moskva: Infra-M, 2000. S. 15.

⁴² „Normatyvumas, kad ir kaip plačiai būtų traktuojama ši teisę identifikuojanti savybė, niekur kitur kaip tik normose, bendro pobūdžio formalizuotuose rašytinėse taisyklėse, pasireikšti negali“ (p. 261). Kita vertus, dėl tam tikrų normatyvių nuostatų poveikio reguliuojamiems socialiniams santykiams „paslėptu būdu išryškėja ir veikimas didesnio rango normatyvių nuostatų, kurios stovi tarsi už jų nugaros. Kalbama apie teisės principus <...>“. Teisinio reguliavimo procese „normos demonstruoja ir savo jėgą, ir su jų pagalba pasireiškiančių principų, bendrųjų teisinių pradų, kitų bendrųjų nuostatų jėgą“ (**Alekseev S. S.** *Pravo: azbuka – teorija – filosofija: Opyt kompleksnogo issledovanija.* S. 262).

reguliuojamiems socialiniams santykiams būdus (itin abstraktus ar detalus; platus, apimantis daugelį skirtingų socialinės tikrovės sričių, arba skirtas vienai konkrečiai reguliuojamų santykių rūšiai). Kita vertus, pabrėžiama tai, kaip įvairūs elgesio standartai yra formuluojami bei įtvirtinami teisiniame tekste.

Apibendrinant įvairių teisės principų sampratų esminius argumentus darytina išvada, kad dauguma autorių sutinka, jog *teisės principų* sąvoka iš esmės niekuo nesiskiria nuo bendrosios *principų* sąvokos, kuri vartojama kitose tikrovės srityse, taigi *teisės principai* – tai vadovaujančios idėjos, *pamatinės* nuostatos, *kreipiantieji pradai*, kurie dalykiškai ir logiškai apibūdina tai, kas nuo jų priklauso, t. y. teisės principai determinuoja (teisine prasme) kitus reiškinius, kreipia kitų reiškinių turinį, koordinuoja kitus teisinės sistemos elementus (ir aiškinimą, ir taikymą) bei visą teisinę sistemą.

Taip pat pripažįstama, kad teisės principai ir normos skiriasi teisių ir pareigų formulavimo abstraktumu: teisės normose įtvirtinama konkreti elgesio taisyklė, o teisės principuose – tik abstraktus elgesio standartas, tam tikra principinė privalomo ar leidžiamo elgesio kryptis (ar orientyras), bet ne konkretus elgesio modelis.

Lieka atviras teisės principų normatyvumo krūvio klausimas: teisės principams nepripažįstama teisinio reguliavimo savybė, o jeigu pripažįstama, tai tik kaip ypatingoms *normoms*. Nerandama įtikinamų argumentų, kad teisės sistemoje reikia skirti normas ir principus, taigi yra tapatinamas skirtingo abstraktumo elgesio standartų vaidmuo teisiniame procese.

Be to, nesutampa ordinarių ir pamatinių elgesio taisyklių ir standartų formaliojo apibrėžtumo požymiai – teisės normos formuluojamos norminiuose teisės aktuose, kuriuos išleidžia įstatymų leidėjas ir kiti teisėkūros galias turintys subjektai. Abstraktūs principai taip pat yra formaliai apibrėžti, tačiau ne tik pirminiuose teisėkūros aktuose, bet ir antriniuose teisės aiškinimo aktuose, kuriuose fiksuojami abstrakčių ir konkrečių elgesio standartų adekvataus, siaurinoamojo ar plečiamojo interpretavimo rezultatai. Teisės principų formaliojo apibrėžtumo nepakankamumas egzistuoja tik preinterpretacinėje teisėje, tačiau aiškinant teisę abstrakčios privalomo ar leidžiamo elgesio kryptys yra įvairiais aspektais sukonkretinamos, įtvirtinamas pakankamai aiškus elgesio modelis, apibrėžiamos konkrečios poveikio socialiniams santykiams ribos,

socialinių santykių subjektų teisės ir pareigos įvairiose teisės normų ir principų reguliuojamose srityse. Teisės principų reguliuojamojo poveikio „svorio“ negalime įrodyti tuo pačiu būdu, kuriuo įrodome teisės normų galiojimą ir būtinumą taikyti sprendžiant teisinius konfliktus. Abstrakčių teisės principų svoris įrodomas remiantis kitais teisės principais, teisinio argumentavimo kanonais ir teisinės praktikos precedentais⁴³. Kita vertus, kyla klausimas, ar abstraktaus pobūdžio elgesio standartų sukonkretinimo teisės aiškinimo ir taikymo aktuose rezultatai turėtų būti vadinami teisės principų aiškinimu, jų turinio plėtojimu, ar naujų teisės normų kūrimu? Tai dar vienas teisės principų ypatumų aspektas, kurį būtina konstatuoti remiantis teisminės jurisprudencijos pavyzdžiais, todėl toliau šiame darbe bus analizuojamos įvairios konstitucinės doktrinos. Konstitucinius ginčus nagrinėjančių, teisės principus aiškinančių ir tiesiogiai taikančių institucijų veikloje bus ieškoma tokių teisminės praktikos faktų ir tendencijų, kurios patvirtina arba paneigia vienus ar kitus teisės principų sampratos teorinius argumentus.

Tuo tarpu teorinė teisės principų sampratų analizė kreipia link išvados, kad daugiau svarių argumentų yra teisės principų kaip savarankiškų teisės sistemos elementų pusėje:

pirma, skiriant normas ir principus kaip savarankiškus teisės sistemos elementus, teisės normos samprata lieka daugmaž nepakitusi: norma yra tokia elgesio taisyklė, kurioje formuluojamos konkrečios socialinių santykių teisės ir pareigos, įtvirtinamas santykinai aiškus elgesio modelis, kurio konkretus turinys turi būti aiškinamas adekvačiai tekstinei išraiškai;

antra, teisės normų formalusis apibrėžtumas nėra kvestionuojamas kaip šių teisės sistemos elementų identifikavimo požymis;

trečia, abstraktaus pobūdžio elgesio standartų turinio ir reguliavimo ribų formulavimas teisės aiškinimo ir taikymo aktuose tampa teisės principų ypatumu, svarbiu teisės principų identifikavimo požymiu, kuris skiria principus ir teisės normas;

---

⁴³ **Dworkin R.** *Rimtas požiūris į teises*. P. 66, 77.

ketvirta, teisės aiškinimo aktuose formuluojamų, sukonkretinamų abstraktaus elgesio modelių priskyrimas teisės principams neužkerta kelio toliau reinterpretuoti šiuos elgesio standartus, t. y. teisės principų aiškinimo pagrindu gali būti nustatomi nauji išvestiniai elgesio modeliai ir orientyrai, o konkretus jų turinys bei poveikio socialiniams santykiams ribos apibrėžiamos teisės aiškinimo aktuose;

penkta, teisės normų ir principų skyrimas bei pastarųjų platus kūrybinis aiškinimas užtikrina teisės reguliuojamojo poveikio dinamiką, nes pasikeitus socialinio gyvenimo sąlygoms suteikia galimybę iš naujo spręsti teisės principuose išreikštų vertybių pusiausvyros klausimus, nuolat ieškoti naujų abstraktaus elgesio standarto reguliuojamojo poveikio aspektų;

šešta, brėžiamos racionalios abstrakčių elgesio standartų plečiamojo aiškinimo ribos – ne paneigiant kituose teisės principuose ir normose įtvirtintus elgesio standartus, bet siekiant teisės principuose išreikštų vertybių pusiausvyros, visų teisės sistemos elementų reguliuojamojo poveikio darnos.

II DALIS

II. Teisės principų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai

Remdamiesi teorijoje plačiai pripažintais teisės dogmatikos postulatais turėtume teigti, kad konkrečias elgesio taisykles ar kitus bendro pobūdžio elgesio standartus vienareikšmiškai priskirti teisės sistemai galima tik tada, kai jie atitinka tam tikrus požymius. Vienas iš jų – *formalus* elgesio taisyklės *apibrėžtumas*. Teisės teorijoje formalus elgesio taisyklės apibrėžtumas paprastai nurodomas kaip teisės *normos* požymis⁴⁴, kuris reiškia, kad elgesio taisyklė turi būti aiškiai, nedviprasmiškai suformuluota ir įtvirtinta kompetentingo subjekto išleistame norminiame teisės akte. Tačiau teisei tikrovei yra priskiriami ir abstraktesni elgesio standartai – teisės *principai*, kurie, be kita ko, apibūdinami kaip teisės pagrindas, jos pamatinės nuostatos, vadovaujantieji pradai⁴⁵. Vadinasi, turėtų sutapti teisės normų ir principų požymiai, pagal kuriuos šie abstraktaus pobūdžio elgesio standartai priskiriami tai pačiai teisei tikrovei (identifikuojami kaip *teisiniai* reiškiniai). Kita vertus, jei teisės sistemos vidinėje struktūroje skiriame ne tik teisės normas, bet ir teisės principus kaip skirtingus šios struktūros elementus, vadinasi, normos ir principai kažkuo nesutampa arba jų požymiai, pagal kuriuos identifikuojami teisės sistemos elementai, turi svarbių ypatumų. Šioje darbo dalyje pirmiausia bus siekiama atsakyti į klausimą, ar formalus elgesio taisyklės

---

⁴⁴ **Vansevičius S.** *Valstybės ir teisės teorija*. – Vilnius: Justitia, 2000. P. 99; **Vaišvila A.** *Teisės teorija*. P. 197, 209; **Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt.** *Lietuvos konstitucinė teisė*. P. 40; **Kūris E.** Ko neparašė Rogeris Cotterrellas, arba subjektyvus teisės sociologijos įvado įvadas // **Cotterrell R.** *Teisės sociologija. Įvadas*. – Kaunas: Dangerta, 1997. P. 391.

⁴⁵ *Valstybės ir teisės teorija*. P. 82; **Vaišvila A.** *Teisės teorija*. P. 123; **Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt.** *Lietuvos konstitucinė teisė*. P. 44–45, 201–218; **Čerdancev A. F.** *Teorija gosudarstva i prava*. S. 186. Apie teisės principus kaip šalia teisės normų egzistuojančius teisės sistemos elementus žr.: **Kūris E.** Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas // *Jurisprudencija*. 2002. T. 23(15). P. 46–70, T. 24(16). P. 57; **Jarašiūnas E.** Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos // *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. P. 234–257; **Sinkevičius V.** Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos // *Jurisprudencija*. 2002. Nr. 30(22). P. 132–147.

apibrėžtumas kaip teisės sistemos elementų identifikavimo požymis turėtų būti priskiriamas ir teisės normoms, ir teisės principams, o jeigu taip, tai kokie yra teisės principų įtvirtinimo teisinių dokumentų (šaltinių) tekstuose ypatumai. Tačiau, kad tyrimas būtų nuoseklus, pirma būtina apibrėžti kai kurias sąvokas. Viena iš jų – *teisės šaltiniai*.

1. Teisės normų ir principų išorinės išraiškos forma: teisės šaltinio sampratos talpumas

Etimologinė žodžio *šaltinis* reikšmė galėtų būti aiškinama kaip tai, kas egzistuoja iki tam tikro [materialaus] objekto egzistavimo⁴⁶. Teisinėje literatūroje šaltinių sąvoka paprastai vartojama specialia prasme ir žymi įvairias teisei priskiriamų daugiau ar mažiau abstrakčių elgesio standartų išorinės išraiškos formas.

Kita vertus, skirtinguose kontekstuose *teisės šaltinio* sąvokai gali būti suteikiama daugelis prasmų. Teisės šaltiniais vadinama bet kuri teisinio pobūdžio informacija, galiojantys ir negaliojantys teisės aktai (jų tekstai), teisiniuose dokumentuose nustatytų elgesio imperatyvų galiojimo kriterijai, įvairūs ekonominiai, etiniai, religiniai, kultūriniai, kiti socialiniai veiksniai ar sąlygos, filosofinės idėjos, valstybės, visos tautos (visuomenės) valia ir jos raiškos būdai, tam tikri žmonių interesai, kurie daro įtaką teisės formavimosi procesui ar paaiškina konkrečios teisės normos faktinį egzistavimą. Dar teisės šaltiniais vadinamos įvairios valstybės valdžios, valdymo bei teisminės institucijos, kurios priima ir skelbia teisės aktus, tokių institucijų veikla ir procedūros, kuriomis ši veikla grindžiama, taisyklių kūrimo mechanizmas, kuris leidžia spręsti kasdien kylančius teisinius klausimus, taip pat ir kompetentingų institucijų priimtų aktų legitimumas,

---

⁴⁶ žodis *šaltinis* turi perkeltinę prasmę: „tai, kas duoda pradžią, iš kur kas išeina“; taip pat turi reikšmę „rašytinis paminklas, dokumentas“ (žr. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* / Lietuvių kalbos institutas. Redaktorių kolegija: S. Keinys (vyr. red.) ... [ir kt.]. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P. 799).

faktiniai socialiniai santykiai ir kt.⁴⁷ Matyt, nėra neteisinga teigti, kad daugelio teisės normų, kaip visuotinai privalomų taisyklių, kūrėjas arba šaltinis yra, pavyzdžiui, nacionalinis parlamentas, tačiau siaurąja *teisine* prasme teisės šaltiniai suprantami kaip teisės vidinės struktūros (sistemos) elementų išorinės išraiškos forma.

Kai kurie autoriai siūlo teisiniame kontekste vartoti *tik* teisės *formas* sąvoką, kuri žymi skirtingus teisės sričiai priskiriamų reiškinių pavidalus, skirtingas teisės išorinės išraiškos formas. Be to, teigiama, kad *šaltinio* terminas yra daugiareikšmė kategorija, kuri pirmiausia reiškia tai, kas duoda pradžia tam tikram reiškiniui, iš kur jis atsiranda⁴⁸.

Kitų autorių nuomone, teisės šaltinio ir teisės formos sąvokų skirtumų dažniausiai randama tada, kai teisės šaltinio sąvoka suprantama bei aiškinama sociologiniu aspektu, todėl visiškai pateisinamas teisės šaltinio sąvokos vartojimas ir siaurąja juridine prasme – teisės normų objektyvizavimo, t. y. išorinės išraiškos, forma, nurodant, kur (kokiuose šaltiniuose) teisės normų būna⁴⁹. Be to, pažymėtina, kad reiškinio *formas* sąvoka taip pat gali turėti daug reikšmių (*išorinė* turinio išraiška, *vidiniai* ryšiai, struktūros elementų organizavimo būdai), taip pat tam tikrų priemonių ir metodų visuma, skirta problemoms spręsti, ir kt.⁵⁰

Apibendrinant galima teigti, kad teisės šaltinio sąvoka teisės dogmatikoje paprastai vartojama siaurąja, t. y. formaliąja, prasme ir šiuo atveju reiškia tai, kuo

---

⁴⁷ Dar 1931 m. žymus Lietuvos teisininkas P. Leonas išskyrė tris pagrindines *teisės šaltinio* sąvokos prasmes: 1) teisės *pažinimo* šaltiniai – bet kurie teisiniai dokumentai, taip pat ir negaliojantys teisės aktai, jų tekstai; 2) teisės šaltiniai *materialiaja* prasme kaip veiksniai, kurie turi įtakos teisės atsiradimui („gimdo teisę“); 3) teisės šaltiniai *formaliąja* prasme, jais „vadiname nustatytas, priverčiamas juridines normas“ (žr. **Leonas P.** *Teisės enciklopedija*. – Kaunas, 1931. P. 160–162; taip pat žr. **Šeršenevič G. F.** *Obščaja teorija prava*. – Moskva, 1910. S. 368).

Plačiau apie teisės šaltinius žr.: **Vaičaitis V.** *Konstituciniai įstatymai teisės šaltinių sistemoje*. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2001; **Summers R. S.** *My philosophy of law* // *The Law in Philosophical Perspectives* / Ed. by Wintgens L. J. – Kluwer Academic Publishers, 1999; **Watson A.** *Sources of Law: Legal Change and Ambiguity*. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998; **David R.** *Sources of Law* // *International Encyclopedia of Comparative Law*. Volume II. Charter 3. Tübingen: Mohr, 1984; **Pound R.** *Hierarchy of Sources and Forms in Different Systems of Law* // *Tulane Law Review*. Volume 7. 1933; **Gray J. C.** *The Nature and Sources of Law*. – New York: Columbia University Press, 1916.

⁴⁸ r. **Vaišvila A.** *Teisės teorija*. P. 236–237.

⁴⁹ r. **Lapinskas K.** *Teisės šaltiniai ir konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai // Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis*. Tarptautinė konferencija, skirta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įkūrimo penkerių metų sukakčiai. 1998 m. balandžio 23–24 d., Vilnius. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998. P. 84.

⁵⁰ r. *Webster's New Universal Unabridged Dictionary*. – New York, 1993. P. 720.

teisinėje praktikoje yra vadovujamasi sprendžiant bylas, egzistuojančių [galiojančių] teisės normų įtvirtinimo būdus⁵¹.

Dažniausiai teisės šaltinio ir teisės formos sąvokos teisiniame kontekste vartojamos kaip sinonimai⁵², taigi teisės dogmatikoje šaltiniais vadinami įvairūs *teisės aktai*, kurie savo formaliais požymiais nėra visiškai vienodi, tačiau, remiantis šių aktų tekstais, daugiau ar mažiau pagrįstai gali būti teigiama, kad egzistuoja tam tikros bendro pobūdžio elgesio taisyklės, kurioms turėtų būti subordinuojamas socialinių santykių dalyvių elgesys. Teisinės praktikos ir teorijos požiūriu svarbesnis yra būtent šis teisės šaltinio sampratos aspektas, nes jis siejasi su teisės sistemos elementų skiriamuoju požymiu – formaliuoju apibrėžtumu, kurio remdamiesi tam tikrus elgesio reguliatorius galime įvardyti *teise*.

Teisės šaltiniai gali būti įvairiai klasifikuojami, pavyzdžiui, atsižvelgiant į subjektą, kurio priimtuose aktuose yra įtvirtinti visuotinai privalomi elgesio standartai. Konstitucija – tai visos tautos priimtas teisės aktas. Įstatymai ir poįstatyminiai aktai yra atstovaujamojo ir vykdomojo valstybės institucijų priimti ar sankcionuoti teisės aktai. Teismų kuriama doktrina, teisminė praktika ar precedentai materialią išraišką įgyja teisminių institucijų priimtuose teisės aktų tekstuose. Teisinis paprotys – savaime susiklosčiusi elgesio taisyklė⁵³, kuri, kai ją sankcionuoja kompetentinga valstybės institucija, įgyja visuotinai privalomo elgesio standarto savybes⁵⁴.

Pagal tai, kurioje teisinio proceso stadijoje (teisėkūros ar teisės aiškinimo ir taikymo) elgesio taisyklė buvo suformuluota ir įtvirtinta teisinio dokumento tekste, skiriami *pirminiai* ir *antriniai* teisės šaltiniai⁵⁵. Taigi *pirminiais* teisės šaltiniais vadinami

---

⁵¹ Ч.: *Teorija prava i gosudarstva*. S. 144; *Problemy teorii gosudarstva i prava*. S. 496–497; *Problemy obščei teorii prava i gosudarstva*. S. 265.

⁵² **Vansevičius S.** *Valstybės ir teisės teorija*. P. 116; **Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V.** *Civilinio proceso teisė*. T. 1. – Vilnius: Justitia, 2003. P. 99; **Kūris E.** Ko neparašė Rogeris Cotterellas, arba subjektyvus teisės sociologijos įvado įvadas. P. 389; *Teorija gosudarstva i prava. Kurs lekcii.* / Pod. red. M. N. Marčenko. S. 337–338.

⁵³ **Šimašius R., Lastauskienė G.** Teisinio papročio reikšmė teisiniam reguliavimui // *Jurisprudencija*. 2002. Nr. 24 (16). P. 204–213.

⁵⁴ Skirtingose teisinėse sistemose tie patys teisės šaltiniai turi svarbių ypatumų. Plačiau apie tai žr.: **Glendon M. A., Gordon N. W., Osakwe C.** *Vakaru teisės tradicijos*. – Vilnius: Pradai, 1993; **Zweigert K., Kotz H.** *Lyginamosios teisės įvadas*. – Vilnius: Eugrimas, 2001.

⁵⁵ **Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V.** *Civilinio proceso teisė*. T. 1. P. 100.

teisėkūros procese⁵⁶ kompetentingų subjektų (tautos ar jos atstovų) priimti norminio pobūdžio teisės aktai, kurių turinį sudaro privalomo ar leidžiamo elgesio modelius įtvirtinančios taisyklės (teisės normos) ir kiti abstraktūs elgesio standartai bei orientyrai, o *antriniai* teisės šaltiniai yra bendro pobūdžio elgesio standartus įtvirtinantys teisės aktai, kuriuos kompetentingi subjektai priima aiškindami bei taikydami *pirminiuose* teisės šaltiniuose įtvirtintus elgesio standartus, vykdydami kitas jiems pavestas funkcijas (neperžengdami *pirminių* teisės aktų nustatytų ribų).

Pažymėtina, kad pateiktasis teisės šaltinių skirstymas yra pakankamai reliatyvus, sąlygiškas ir šiame kontekste vartotinas tik todėl, kad nepavyko rasti tikslesnio termino, kuris *šiuo atveju* yra reikalingas aptariant čia nagrinėjamus klausimus ir teisės šaltinius kaip teisėkūros rezultatus atskiriant nuo kitų teisinių dokumentų. Kartu turima galvoje tai, kad šaltinių klasifikacijai gali būti pasirenkami ir kiti kriterijai, kuriais remiantis į pirminių teisės šaltinių grupę šalia kitų norminių teisės aktų patenkantis didžiausios teisinės galios aktas (konstitucija) gali būti pagrįstai išskiriamas iš kitų teisės šaltinių kaip teisėkūros proceso rezultatų ar net įvardijamas kaip *vienintelis* pirminis teisės šaltinis⁵⁷.

Antriniuose teisės šaltiniuose, teisės *taikymo* aktuose, įtvirtintos nuostatos sukonkretina, koreguoja arba aktyvuoja pirminiuose teisės šaltiniuose nustatytą teisinį reguliavimą. Apibūdinant antriniuose teisės šaltiniuose įtvirtintų nuostatų funkcijas reikėtų atsižvelgti į svarbią (teisinėje literatūroje⁵⁸ jau pabrėžtą) aplinkybę, kad *antriniuose* teisės šaltiniuose nustatyto (išvestinio) teisinio reguliavimo teisinė prigimtis yra dvilypė: viena vertus, jis yra pirminio teisinio reguliavimo tęsinys, įgalinantis teisę atitikti savo paskirtį – kryptingai veikti socialinius santykius, modeliuoti reikalaujamą elgesį ir jį oficialiai sankcionuoti; kita vertus, išvestinis teisinis reguliavimas bent vienu požiūriu yra ne tik to, kad teisė veikia socialinius santykius, bet *ir teisės realizavimo*

---

⁵⁶ Pasak K. Lapinsko, teisėkūra – tai ne tik norminių aktų priėmimo tam tikra procedūra, bet ir norminių aktų (t. y. įgalios ir kompetentingos valstybės institucijos nustatyta tvarka priimto dokumento, kurio turinyje esama teisės normų) pataisų priėmimas bei norminių aktų panaikinimas (**Lapinskas K.** Teisės šaltiniai ir konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai // *Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis*. P. 86.

⁵⁷ Plačiau apie tai žr. **Jarašiūnas E.** Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos // *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. P. 234–257.

⁵⁸ **Kūris E.** Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas // *Jurisprudencija*. 2002. Nr. 23(15). P. 48–50.

apraiška. Kiekvieno teisės akto, papildomai teisiškai reguliuojančio tam tikrus socialinius santykius, išleidimas turi remtis aukštesnės teisinės galios aktuose nustatyta jį išleidusios institucijos kompetencija ir *bent šiuo požiūriu* ją realizuoja. Taigi tai nėra *tik* tai, kad teisė veikia socialinius santykius, tik *teisinis reguliavimas*, nes tam tikros teisės nuostatos jau yra realizuotos, t. y. teisės *veikimo* procesas jau pasibaigęs; kita vertus, tai nėra *tik* teisės realizavimas, nes tai yra *toks* teisės realizavimas, kurio rezultatas yra ne faktinių santykių pokyčiai, bet teisės aktas, t. y. toks teisės realizavimas, kuris šiuo požiūriu yra tapatus teisėkūrai. Socialinių santykių subjektų, kurių elgesys yra reguliuojamas teisės taikymo aktais (teisės taikymo adresatų), ratas *a priori* nėra apibrėžtas. Tai gali būti vienas asmuo, kurio atžvilgiu taikomas aukštesnės teisinės galios aktas, bet gali būti ir labai didelė pagal rūšinius požymius apibrėžtų asmenų grupė. Vadinasi, adresatų požiūriu teisės taikymo aktai gali būti ir *individualūs*, ir *bendrieji*. Seimo išleisti įstatymai yra pirminiai teisės šaltiniai visų kitų norminių aktų atžvilgiu, tačiau Konstitucijos atžvilgiu jie yra taikymo aktai, nustatantys išvestinį, Konstitucijos nuostatas sukonkretinančią teisinį reguliavimą. Taigi Seimas ne tik kuria teisę, bet ir, leisdamas įstatymus, taiko teisę – leisdamas įstatymus, realizuoja savo konstitucinę kompetenciją, nustatytą 67 straipsnio 2 punkte (taiko šio punkto nuostatą). Be to, Seimas, leisdamas įstatymus, taip pat taiko Konstitucijos ir Seimo statuto nuostatas, reglamentuojančias įstatymų leidybos procedūrą, bei įstatymų, nustatančių įstatymų formas bei jų skelbimo tvarkos reikalavimus, nuostatas⁵⁹.

Taigi teisės taikymo aktuose įtvirtintos elgesio taisyklės gali būti adresuojamos ne tik pagal rūšinius požymius apibrėžtai subjektų grupei, bet ir vienam ar keliems pavieniams subjektams, kurie apibūdinami individualiais požymiais (pavyzdžiui, Respublikos Prezidento dekretas dėl konkretaus asmens apdovanojimo, valstybės institucijos vadovo įsakymas atleisti asmenį iš pareigų, teismo arba pareigūno sprendimas, kuriuo konkretus asmuo pripažįstamas kaltu padarius teisės pažeidimą ir jam paskiriama piniginė bauda ir pan.), tačiau šie teisės aktai vadinami *individualaus*

---

⁵⁹ Ibid. P. 50.

pobūdžio teisės taikymo aktais ir negali būti priskiriami normatyvinio pobūdžio teisės šaltiniams.

Teisės šaltinio sąvoka teisiniame procese turi keletą svarbių funkcijų. Įvardydami teisės sistemoje jos šaltinius, turime galimybę identifikuoti konkrečius teisinės sistemos elementus kaip ypatingus socialinių santykių reguliatorius, atskirti teisę (įvairias jos išraiškos formas) nuo kitų *faktinių* žmogaus elgesio reguliatorių, nustatyti teisiųjų imperatyvų galiojimo sąlygas ir šiuos imperatyvus įtvirtinančių dokumentų teisinę galią, taip pat galime spręsti apie įvairių teisės sistemos ir teisinio teksto elementų vaidmenį teisiniame procese. Teisės šaltinio samprata leidžia formuluoti ir probleminį teisės principų įtvirtinimo *antriniuose* teisės šaltiniuose ypatumų klausimą, taip pat įvertinti naujus šių *antrinių* teisės aktų reikšmės, jų vietos šaltinių sistemoje aspektus. Ypač tada, kai, viena, pripažįstama, kad teisės sistemai, be normų, priskirtini ir principai, kurie egzistuoja nepaisant to, ar yra *expressis verbis* suformuluoti pirminių teisės šaltinių tekstuose, antra, įvairūs teisės principų turinio ir jų reguliuojamojo poveikio aspektai įtvirtinami pirminių teisės šaltinių aiškinimo aktuose.

2. Teisės principų turinio įtvirtinimo teisiniame tekste aspektai

2.1. Teisės principų formulavimas *expressis verbis*

Daugelis teisės principų yra pažodžiui formuluojami pirminiuose teisėkūros aktuose – aukščiausios teisinės galios konstituciniuose dokumentuose ir atskirų teisės šakų kodeksuose, kituose įstatymuose, kaip imperatyvios ir kartu itin abstrakčios nuostatos. Antai Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.5 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad „teismas, aiškindamas įstatymus ir juos taikydamas, privalo vadovautis teisingumo,

protingumo ir sąžiningumo principais⁶⁰, tačiau nėra nustatyta, ką konkrečiai reiškia šių teisės principų turinys. Pasak Civilinio kodekso komentaro autorių, teisingumas, protingumas ir sąžiningumas yra vertybiniai kriterijai. Įstatymų leidėjas objektyviai negali sukurti taisyklės ar sprendimo varianto kiekvienai faktinei situacijai. Todėl teismas, būdama vienintelė institucija, turinti teisę visuomenės ir valstybės vardu įgyvendinti teisingumą (Konstitucijos 109 straipsnis), privalo turėti tam tikrą manevro laisvę ir diskrecijos teisę, kad galėtų įgyvendinti šią funkciją. Todėl, kodekso aiškintojų nuomone, protingumas yra bendrasis teisės principas, kuris reiškia reikalavimą, kad asmuo elgtųsi apdairiai, rūpestingai, atidžiai, teisingai ir sąžiningai. Protingumas yra sąžiningumas objektyviuoju požiūriu, t. y. iš esmės reiškia moralinį imperatyvą: „Elkis su kitais taip, kaip pats norėtum, kad kiti elgtųsi su tavimi, ir nesielk taip, kaip nenorėtum, kad elgtųsi su tavimi“. Kartu teigiama, kad Civiliniame kodekse neatsitiktinai nėra nepateikti minėtų sąvokų apibrėžimai – tai paliekama padaryti teismų praktikai ir teisės doktrinai, taigi šių kriterijų (principų) turinį gali padėti atskleisti tik konkretūs teismo precedentai⁶¹.

Teisės principų pažodiniu formulavimu teisėkūros aktuose iš esmės grindžiama teisės principų kaip ypatingų teisės normų samprata, todėl neretai teisės principai ir normos nėra skiriami. Pavyzdžiui, Konstitucijos 28 straipsnio nuostata „įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“ „yra teisės principas-norma, nes suformuluotas konkrečiame Konstitucijos straipsnyje“⁶².

Konstitucijoje iš tiesų formuluojamos ir konkrečios, griežtai apibrėžtos teisės normos, ir gerokai abstraktesnio turinio teisinės nuostatos – teisės principai, kuriuos

---

⁶⁰ 2000 m. liepos 18 d. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas Nr. VIII-1864, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262; 77; 80; 82.

⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje *L. Mockus v. Kauno muitinė ir kt.*, Nr. 3K-3-1145/2000, kat. 46; 2000 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje *Vilniaus miesto valdyba v UAB „Sangreta“*, Nr. 3K-3-383/2000, kat. 45. (**Bakanas A., Bartkus G., Dominas G. ir kt.** *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. – Vilnius: Justitia, 2001. P. 75–76).

⁶² **Vaišvila A.** *Teisės teorija*. 2-asis papildytas ir pataisytas leidimas. – Vilnius: Justitia, 2004. P. 146–147. Ten pat teigiama: „Šiandien pripažinus ir teisės principų-idėjų [„kuriuos nėra įtvirtintos jokioje

įvairiais aspektais sukonkretina teisės normos. Antai Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo“, o jos 114 straipsnio nuostatos yra tiesiogiai susijusios su konstituciniu teisėjo ir teismų nepriklausomumo principu, jos sukonkretina šį principą⁶³: „Valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymo nustatytą atsakomybę. Teisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, negali būti kitaip suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo“. Be to, teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas yra įvairiais aspektais įtvirtintas Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje („Asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas“), taip pat jos 115, 116 straipsniuose, kuriuose nustatyti teisėjų atleidimo ar pašalinimo iš pareigų tvarka ir pagrindai ir kt.

Kita vertus, tiesiogiai deklaruoto oficialių teisinių tekstų nuostatų suskirstymo į normas ir principus paprastai nerasime jokiame įstatyme ar kitame norminiame akte. Tai teorinis klausimas, kurio sprendimai turi svarbių praktinių pasekmių: teisės principų identifikavimas padeda suprasti norminio reguliavimo tikslus ir prasmę, suderinti teisės aktuose išreikštas ir neretai tarpusavyje konkuruojančias teises vertybes, spręsti teises kolizijas, užpildyti teisinio reguliavimo spragas.

Konstitucinės nuostatos tarp savęs yra glaudžiai susijusios, todėl dažnai sunku nubrėžti aiškią ribą, kurios nuostatos yra „tikrosios“ teisės normos, o kurios turėtų būti vadinamos teisės principais. Antai Konstitucijos tekste yra nemažai tokių nuostatų, kurios traktuotinos kaip normos, pavyzdžiui, 61 straipsnio nuostata: „Seimo narys turi teisę pateikti paklausimą Ministrui Pirmininkui, ministrams, kitų valstybės institucijų, kurias sudaro arba išrenka Seimas, vadovams. Šie privalo atsakyti žodžiu ar raštu Seimo sesijoje Seimo nustatyta tvarka“, 66 straipsnio 2 dalies nuostata: „Pirmąjį po rinkimų Seimo

---

teisės normoje ar normų grupėje“] įpareigojamąją galią, teisės principų-idėjų ir principų-normų skirtumas nustojo būti esminis.“

⁶³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 55 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos prokuratūros

posėdį pradeda vyriausias pagal amžių Seimo narys“ ir kt. Kitų konstitucinių nuostatų abstraktumas neleidžia abejoti, kad tai *expressis verbis* Konstitucijos tekste įtvirtinti teisės principai ir kartu pamatinės teisinės vertybės. Pažymėtina, kad teisės principai yra įtvirtinami vienoje arba keliose abstraktaus pobūdžio nuostatose. Antai žmogaus teisių viršenybės ir prigimtiškumo principas įtvirtintas nuostatoje „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinių“ (18 straipsnis), Tautos suvereniteto principas – nuostatoje „Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai“ (2 straipsnis), taip pat „Niekas negali varžyti ar riboti Tautos suvereniteto, savintis visai Tautai priklausančių galių“ (3 straipsnio 1 dalis); Konstitucijos viršenybės principas taip pat išreikštas ne vienoje nuostatoje: „Valdžios galias riboja Konstitucija“ (5 straipsnio 2 dalis), „Kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija“ (6 straipsnio 2 dalis), „Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai“ (7 straipsnio 1 dalis) ir kt.

Tačiau yra ir tokių konstitucinių nuostatų, kurias sunku vienareikšmiškai priskirti tik normoms arba tik principams. Tai Konstitucijos nuostatos, kurios formuluojamos bendrais bruožais, be to, jas išreiškia ir sukonkretina kitos teisės normos, tačiau kartu šios nuostatos papildo ir pratęsia kitus teisės principus. Antai įstatymo viršenybės principas papildo ir pratęsia konstitucijos viršenybės principą, o abu šie principai yra integrali teisės viešpatavimo, teisinės valstybės principų dalis. Žmogaus laisvės kaip prigimtinių vertybės neliečiamumo principą sukonkretina konstitucinės nuostatos „Niekas negali būti savavališkai sulaikytas arba laikomas suimtas. Niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas“ (Konstitucijos 20 straipsnio 2 dalis), kuriose yra išreikštas draudimas be įstatyminio pagrindo riboti žmogaus teises ir laisves ir kartu – įstatymų viršenybės principas. Akivaizdu, kad šios ir daugelis kitų Konstitucijos nuostatų prie pačių fundamentaliausių, visą teisės sistemą persmelkiančių teisės principų vienareikšmiškai gali būti priskirtos vien todėl, kad yra įtvirtintos didžiausios teisinės galios akte ir neatsiejamai susijusios ne su viena, bet su daugeliu įvairaus abstraktumo konstitucinių nuostatų. Sistemškai plačiai vertinant kreipiamąjį teisės principų poveikį, pirminiame Konstitucijos tekste įtvirtintas ir

---

įstatymo 15 straipsnio 2 bei 3 dalių ir 32 straipsnio 2 dalies 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 18-561.

sudėtingame ekspllicitinių bei implicitinių teisės principų tinkle nustatytas reguliavimas yra ne tik abstraktus, bet ir itin talpus bei vientisas.

2.2. Išvestiniai teisės principai

Teisės principų kaip pamatinių visą teisės sistemą persmelkiančių nuostatų itin platus turinys nėra lengvai sutalpinamas įstatymų leidėjo priimtuose norminiuose teisės aktuose, taip pat ir didžiausios teisinės galios pirminiame teisėkūros akte – Konstitucijoje. Kai kuriuos abstrakčių konstitucinių nuostatų turinio elementus, plataus teisės principų reguliuojamojo poveikio aspektus faktiškai randame tik teisės aiškinimo aktuose. Be to, ne visi teisės principai yra pažodžiui deklaruojami pirminiame Konstitucijos tekste. *Išvestiniai* principai neturi *expressis verbis* išraiškos nei Konstitucijoje, nei kitų teisėkūros aktų tekstuose, nes teisės aiškinimo procese yra išvedami iš principų, kurie pirminiame tekste formuluojami pažodžiui⁶⁴. Pavyzdžiui, Konstitucijoje nėra sąvokos „pasaulietinė valstybė“. Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad pasaulietinės yra tik valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos, tačiau ir jose tėvų pageidavimu mokoma tikybos. Tačiau Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarime⁶⁵ yra suformuluota pasaulietinės valstybės doktrina, kurioje atskleidžiamas turinys tokių teisės principų kaip valstybės ir bažnyčios atskirumas, valstybės neutralumas religinių įsitikinimų atžvilgiu, valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų pasaulietinis turinys ir kt. Remiantis sisteminiu Konstitucijos teksto aiškinimu Lietuvos valstybės pasaulietiško principas

---

⁶⁴ **Kūris E.** Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas (2) // *Jurisprudencija*. 2002. T. 24(16). P. 57–61.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. birželio 13 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“,

išvestas iš kitų konstitucinių nuostatų. Antai Konstitucijos 26 straipsnyje įtvirtinta minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė, 22 straipsnyje – privataus gyvenimo neliečiamumas, 25 straipsnyje – įsitikinimų ir jų raiškos laisvė. Be to, valstybės pasaulietiško principas neatsiejamas nuo asmenų lygybės, pilietinės visuomenės principų.

Valstybė įsitikinimų atžvilgiu turi būti neutrali, ji neturi teisės nustatyti kokios nors privalomos religinių ir bet kokių kitų pažiūrų sistemos. Apskritai minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė teisinio reguliavimo dalyku tampa tik tokiu mastu, koku žmogus veikdamas išreiškia savo mintis ar tikėjimą. Kol jis tik išpažįsta religiją arba tikėjimą, tai yra jo neliečiamo privataus gyvenimo sritis. Tikėjimo laisvė – absoliuti žmogaus laisvė. Neginčijama yra ir žmogaus laisvė neatskleisti savo požiūrio į tikėjimo ar netikėjimo dalykus. Valstybė turi pareigą užtikrinti, kad niekas nesikėsintų į asmens dvasios dalykus – nevaržytų jo prigimtinės laisvės pasirinkti jam priimtina religiją ar nepasirinkti jokios, pakeisti pasirinktą religiją ar jos atsisakyti. Valstybė negali nustatyti privalomų reikalavimų, kad asmuo nurodytų savo tikėjimą, požiūrį į tikėjimo dalykus. Pagal Konstituciją žmogus yra laisvas pasirinkti tą religiją arba tikėjimą, kuris jam priimtinas, taip pat turi teisę nepasirinkti jokios religijos arba tikėjimo⁶⁶.

Konstitucijos 43 straipsnyje nustatyta, kad valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas, o kitas bažnyčias ir religines organizacijas – jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai; kad valstybės pripažintos bažnyčios bei kitos religinės organizacijos turi juridinio asmens teises; kad bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai skelbia savo mokslą, atlieka savo apeigas, turi maldos namus, labdaros įstaigas ir mokyklas dvasininkams rengti; kad bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai tvarkosi pagal savus kanonus ir statutus; kad bažnyčių bei kitų religinių organizacijų būklė valstybėje nustatoma susitarimu arba įstatymu; kad bažnyčių bei religinių organizacijų mokslo skelbimas, kita tikybinė veikla, taip pat maldos namai negali būti naudojami tam, kas prieštarauja Konstitucijai ir įstatymams; kartu ir tai, kad Lietuvoje nėra valstybinės religijos. Tokį valstybės religinį ir pasaulėžiūrinį neutralumą lemia konstitucinis valstybės ir bažnyčios atskirumo principas,

---

Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1424.

⁶⁶ Ibid.

kuris yra ne tik valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų, bet ir visos valstybės pasaulietiško pamatas, todėl jokios bažnyčios ar religinės organizacijos pripažinimas tradicine negali būti tapatinamas su jos valstybiškumu.

Visi minėti imperatyvai yra susiję, vienas kitą papildo ir tikslina, sudaro logiškai nuoseklią ir neprieštariną visumą, kurios bendras pavadinimas – pasaulietinės valstybės principas. Konstitucinių nuostatų aiškinimo akte kartu su pasaulietinės valstybės principo įtvirtinimo ir išraiškos pirminiame Konstitucijos tekste įrodymais galime rasti ir kitų teisės principų eksplikitinės ar/ir implicitinės išraiškos įrodymų, išsiaiškinti šių principų turinį, reguliavimo ribas ir pan. Kol kas jie nėra plačiai plėtojami, tačiau minėtame aiškinimo akte pažodžiui yra suformuluoti šie teisės principai: valstybinio religijų pripažinimo ir pripažintų religijų tradiciškumo principai, valstybės neutralumo (bet kurios pažiūrų sistemos atžvilgiu) principas, vaikų mokymo pasaulietinio turinio principas (valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigose), valstybės ir bažnyčios atskirumo principas.

Konstitucinio Teismo aiškinimo aktuose rasime konstitucinį valdžių padalijimo principą, taip pat įvairius motyvus, argumentus, kuriais grindžiami įvairūs šio pamatinio teisės principo reguliuojamojo poveikio aspektai, tačiau paties principo pavadinimas, taip pat daugelis jo turinį sudarančių imperatyvų nėra *expressis verbis* nustatyti Konstitucijos tekste. Konstitucijos 5 straipsnyje yra išvardyti subjektai, kurie Lietuvoje vykdo valstybės valdžią – tai yra Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas, tačiau joje nėra kalbama apie valdžių „padalijimą“. Tai pirmąkart konstatavo Konstitucinis Teismas savo 1994 m. sausio 19 d. nutarime⁶⁷. Tačiau vėlesniuose

---

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1994 m. sausio 19 d.** nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. birželio 17 d. Seimo nutarimo „Dėl žemės reformos pagrindinių kryptų“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (*Valstybės žinios*, 1994, Nr. 7–116) valdžių padalijimo principas buvo kildinamas iš Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalies nuostatos, kurioje išvardytos valstybės valdžios institucijos, taip pat iš šio straipsnio 2 dalies nuostatos, kad valdžios galias riboja Konstitucija. Taip pat žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. gegužės 13 d.** nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 4 straipsnio (2003 m. balandžio 3 d. redakcija) 1 dalies 1, 2, 3 ir 5 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimas Nr. IX-1868 „Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados“ neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 3 bei 8 straipsniams (2003 m. balandžio 3 d. redakcija)“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 81-2903; ir kt.

Konstitucinio Teismo nutarimuose buvo konstatuota, kad konstitucinis valdžių padalijimo principas – pagrindinis demokratinės teisinės valstybės organizacijos ir veiklos principas – „yra įtvirtintas ne tik Konstitucijos 5 straipsnyje, bet ir kituose Konstitucijos straipsniuose (Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d., 1999 m. vasario 5 d., 1999 m. birželio 3 d., 1999 m. liepos 9 d., 2001 m. balandžio 26 d., 2001 m. liepos 12 d. nutarimai)“⁶⁸. Konstitucinis Teismas sukonkretino valdžių padalijimo principo turinį nustatydamas, kad įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios turi būti atskirtos, pakankamai savarankiškos, tačiau tarp jų turi būti pusiausvyra; kiekvienai valdžios institucijai yra nustatyta jos paskirtį atitinkanti kompetencija; institucijos kompetencijos konkretus turinys priklauso nuo tos valdžios vietos bendroje valdžių sistemoje ir jos santykio su kitomis valdžiomis, nuo tos institucijos vietos tarp kitų valdžios institucijų ir jos įgaliojimų santykio su kitų institucijų įgaliojimais; Konstitucijoje tiesiogiai nustačius konkrečios valstybės valdžios institucijos įgaliojimus, viena valstybės valdžios institucija negali iš kitos perimti tokių įgaliojimų, jų perduoti ar atsisakyti; tokie įgaliojimai negali būti pakeisti ar apriboti įstatymu ir kt. Teiginių apie svarbų valdžių padalijimo ypatumą – valdžių pusiausvyros užtikrinimo mechanizmą Konstitucijos tekste taip pat nerasime, nes tai – Konstitucinio Teismo doktrinos teiginiai⁶⁹. Visi konstitucinį valdžių padalijimo principo turinį sudarantys teiginiai suformuluoti plačiai⁷⁰ aiškinant įvairius valstybės valdžių įgyvendinančių institucijų,

---

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 4 straipsnio (2003 m. balandžio 3 d. redakcija) 1 dalies 1, 2, 3 ir 5 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimas Nr. IX-1868 „Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados“ neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 3 bei 8 straipsniams (2003 m. balandžio 3 d. redakcija)“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 81-2903; ir kt.

⁶⁹ **Kūris E.** Constitutional Principles in the Jurisprudence of the Constitutional Court // *Constitutional Justice in Lithuania*. – Vilnius: Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2003. P. 476–482.

⁷⁰ *Platus* teisės principų aiškinimas šiuo atveju nebūtinai reiškia *plečiamąjį* teisės teksto, kuriame įtvirtintas vienas ar kitas teisės principas, aiškinimą. Plataus teisės principų aiškinimo rezultatai reiškia ne naujas elgesio standartų tekstinės išraiškos korekcijas, o tokius abstrakčių teisės principų turinio aspektus ir reguliuojamojo poveikio ribas, kurios grindžiamos ne tiek eksplicitine teisės principo išraiška teisės akto tekste, kiek naujomis sąsajomis su kitais teisinio teksto elementais. Plačiau apie teisės principų aiškinimo ypatumus bus kalbama šio darbo IV dalyje.

joms priskirtų funkcijų įtvirtinimo aspektus, Konstitucijos viršenybės, konstitucinio valdžios galių ribojimo principus bei kitas Konstitucijos nuostatas. Konstitucinėje jurisprudencijoje nurodyta, kad valdžių padalijimas nėra savitikslis, kad jis turėtų garantuoti, jog valdžia nebus sutelkta vienoje rankose, kad teisingumas, atvira, darni pilietinė visuomenė, teisinė valstybė būtų neįmanomi, jeigu visa valstybės valdžia būtų sutelkta kurioje nors vienoje valstybės valdžios institucijoje⁷¹.

2.3. Teisės principų plėtojimas ir jų turinio dinamika

Principuose nustatyto reguliavimo vaizdas nebus išsamus plačiai neatskleidus teisės principų turinio, be to, ne visi principai lengvai identifikuojami remiantis vien pirminio teisės šaltinio tekstu. Tiek *expressis verbis* formuluojamų, tiek išvestinių teisės principų turinį galima bent kiek patikimiau identifikuoti analizuojant ne vien pirminių teisės šaltinių tekstą, bet ir antrinius teisės aiškinimo aktus, įvertinant teisinio reguliavimo visumą, kurios esmė atskleidžiama *ir* pirminių, *ir* antrinių teisės šaltinių tekstuose. Svarbus abstraktaus pobūdžio teisės sistemos elementų formaliojo apibrėžtumo požymio ypatumas – išsamus teisės principų turinys ir reguliuojamojo poveikio aspektai įtvirtinami ne tik pirminiuose teisėkūros subjekto priimtuose aktuose, bet ir *antriniuose* teisės aiškinimo bei taikymo aktuose. Kita vertus, teisės dogmatikos požiūriu tiek teisės principų, tiek normų atžvilgiu esminis dalykas išlieka: tiek itin abstrakčių, tiek juos sukonkretinančių elgesio standartų turinį, konkrečias jų reguliuojamojo poveikio socialinių santykių dalyvių elgesiui ribas galime sužinoti tik analizuodami oficialių teisinių dokumentų tekstus.

Be to, teisės aiškinimo ir taikymo aktuose formuluojamų teisės principų turinys ir reguliavimo ribos laikui bėgant gali keistis. Teisminės institucijos nuolat sprendžia bylą

---

⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1° straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 85-3094.

po bylos ir taikydamos bei aiškindamos teisę nurodo vis naujus teisės principų poveikio reguliuojamiems socialiniams santykiams aspektus. Be to, keičiantis socialinėms sąlygoms ar esant kitoms svarbioms priežastims teisės aiškinimu yra siekiama užtikrinti teisinio reguliavimo darną, vientisumą, stabilumą, todėl yra koreguojamos anksčiau suformuotos doktrinos. Įdomu tai, kad net ir iš naujo formuluojant bei įtvirtinant *kitoki* nei ankstesnis teisės principų turinį antriniuose teisės šaltiniuose yra remiamasi pirminiu teisės šaltiniu kaip vieninteliu interpretavimo pagrindu. Naujasis teisės principo turinys gali reikšti priešingą (nei anksčiau) teisinio reguliavimo kryptį, tačiau pasikeitęs principo turinys grindžiamas to paties pirminio teisės šaltinio nuostatomis.

Konstitucinės jurisprudencijos analizei skirtoje literatūroje ne kartą yra analizuoti besikeičiančios konstitucinės jurisprudencijos pavyzdžiai: dėl prokurorų statuso, dėl lygybės principo taikymo fiziniams bei juridiniams asmenims⁷², dėl Konstitucinio Teismo įgaliojimų tirti galiojančius ir netekusius galios teisės aktus, taip pat dėl įgaliojimų tirti įstatymus, kurių pareiškėjas neginčija, tačiau jais grindžiamas poįstatyminiam teisės akte nustatytas ginčijamas reguliavimas, dėl įgaliojimų tirti ginčijamų teisės aktų naujas redakcijas, t. y. ne tik jau išgaliojusius teisės aktus, bet ir tuos, kurie išgalios ateityje, ir kt.⁷³

Antai Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarime buvo aiškinamos tuo metu galiojusios Konstitucijos 118 straipsnio nuostatos dėl prokuroro funkcijų bei statuso. Šiame nutarime konstatuota, kad prokurorai traktuotini kaip teisminės valdžios sudedamoji dalis⁷⁴. Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarime pabrėžiama, kad prokurorų negalima tapatinti su teismu. Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarime teigiama, kad prokurorai yra teisminės valdžios dalis, vykdanți specifines

---

⁷² **Birmontienė T.** Naujos tendencijos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje // *Jurisprudencija*. 2002. T. 30(22). P. 148–160; **Id.** ~mogaus teisių problemos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimuose // *Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis*. P. 120–126; **Kūris E.** Constitutional Principles in the Jurisprudence of the Constitutional Court // *Constitutional Justice in Lithuania*. P. 397–399.

⁷³ **Sinkevičius V.** Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos // *Jurisprudencija*. 2002. Nr. 30(22). P. 132–147.

⁷⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1994 m. vasario 14 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 53 straipsnio ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 21

funkcijas, o 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime konstatuota: „Prokurorai nėra teisėjai, jie nevykdo teisingumo. Konstitucijoje jiems patikėta specifinė funkcija, kurios negalima tapatinti su teisminės valdžios įgyvendinimu“⁷⁵.

1993 m. lapkričio 8 d. nutarime Konstitucinis Teismas suformulavo doktriną, pagal kurią konstitucinis asmenų lygybės principas taikytinas tik fiziniams, bet ne juridiniams asmenims⁷⁶. Vėlesniuose Konstitucinio Teismo nutarimuose tokia asmenų lygybės principo samprata buvo pakoreguota, įtvirtinus, kad konstitucinis asmenų lygybės principas taikytinas ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims⁷⁷.

Kartu pažymėtina, kad interpretuojant teisę ir apibrėžiant kitokį nei ankstesnis teisės principo turinį paprastai yra aprėpiama ir aiškinama daugiau *pirminio* teisės šaltinio teksto nuostatų, taigi kiekvieną kartą yra akcentuojami vis nauji, anksčiau

---

straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 13-221.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1997 m. spalio 1 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 91-2289; taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. vasario 5 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 15-402; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. gruodžio 21 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25¹, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69¹ ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 109-3192.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1993 m. lapkričio 8 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. kovo 16 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo dalinio pakeitimo ir papildymo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 61-1166.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1996 m. vasario 28 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. rugpjūčio 30 d. nutarimo Nr. 1164 „Dėl dalies žemės ūkio ministerijos įmonių paskolų kapitalizavimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos biudžetinės sandaros įstatymo 13 straipsniui, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 9 straipsniui ir Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 43 straipsnio 1 daliai“, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 20-537.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. vasario 23 d.** nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 14 d. nutarimo Nr. 36 „Dėl 1998 metų pavyzdžio banderolių tabako gaminiams ir alkoholiniams gėrimams ženklinti įvedimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos įmonių įstatymo 8 straipsnio 1 daliai ir 12 straipsnio 1 daliai“ (*Valstybės žinios*, 2000, Nr. 17-419), kuriame konstatuota, kad toks teisinis reguliavimas, kai įmonėms buvo uždrausta prekiauti teisėtai išgytais joms nuosavybės teise priklausančiais Lietuvoje pagamintais alkoholiniais gėrimais, paženklintais seno pavyzdžio banderolėmis, juos gabenti ir laikyti, „vertintinas kaip pastatantis ūkio subjektus į nevienodą, nelygiateisę padėtį, kaip diskriminuojantis tuos ūkio subjektus, kurie turi teisę prekiauti tik Lietuvoje pagamintais alkoholiniais gėrimais, ir dėl to pažeidžiantis Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą asmenų lygybės įstatymui principą“.

nenurodyti įvairių teisės elementų sisteminiai ryšiai, kurie įvairiai jungia skirtingus teisinio teksto elementus. Minėtas pasaulietinės valstybės (išvestinis) teisės principas buvo konstatuotas aiškinant Konstitucijos nuostatas, kuriose pažodžiui yra formuluojama minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės principas (26 straipsnis), privataus gyvenimo neliečiamumas (22 straipsnis), įsitikinimų ir jų raiškos laisvė (25 straipsnis), valstybinių ir savivaldybės mokymo ir auklėjimo įstaigų pasaulietiško principas (40 straipsnis), valstybinis tradicinių ir atramą visuomenėje turinčių bažnyčių bei religinių organizacijų pripažinimas (43 straipsnio 1 dalis) ir kt. Teisės aiškinimo procese vis kitose bylose yra atskleidžiami nauji *pirminio* teisės šaltinio teksto elementų sisteminiai ryšiai, kartu ir skirtingi teisės principų reguliuojamojo poveikio socialiniams santykiams aspektai. Platus principų turinys, reguliavimo ribos ir įvairūs normatyvinio poveikio reguliuojamiems socialiniams santykiams aspektai dažniausiai yra išreiškiami ne viename, o keliuose aiškinimo aktuose. Jų kiekis kiekvienu atveju priklauso nuo to, kiek kartų oficialus teisės aiškinimo subjektas analizavo kurio nors teisės principo turinį ir kiek plačiai analizavo skirtingus atskirų principų turinio aspektus, kuriuos teisės aiškinimo subjektui atrodė būtina aptarti atsižvelgus į nagrinėjamoje byloje sprendžiamus klausimus.

Pažymėtina ir tai, kad, remiantis teisės principų samprata, kurioje principams pripažįstamas ne deklaratyvus, o vienareikšmiškai imperatyvus pobūdis, teisės principų dinamišką turinį įtvirtinantys teisės aiškinimo aktai priskiriami lygiaverčiams teisės šaltiniams kaip ypatingas teisėkūros proceso tęsinys. Pasak V. Mikelėno, Konstitucinio Teismo formuojama konstitucinių normų ir principų aiškinimo ir taikymo praktika remiasi bendrosios kompetencijos teismai. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucinio Teismo nutarimų nuostatos yra šio Teismo nutarimų *ratio decidendi*, turinčios precedento galią⁷⁸, taigi „konstitucinė teisė – tai neatskiriama Konstitucijos ir Konstitucinio Teismo precedentų vienovė“.

---

⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje *S. Vizgirdienė ir kt. v. Telšių rajono savivaldybė*. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2000 m. balandžio 17 d. nutartyje taip pat konstatavo, kad nuosavybės teisės atkūrimo klausimus reguliuojančių teisės aktų taikymą ir aiškinimą privalu grįsti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 17 d.

3. Teisės principų formaliojo apibrėžtumo paradoksas

Teisės principus priskyrus normatyviai tikrovei, t. y. reiškiniams, kurie, kaip ir teisės normos, tiesiogiai reguliuoja socialinius santykius, tam tikri šių abstraktaus pobūdžio elgesio standartų identifikavimo požymiai turėtų sutapti. Minėta, kad vienas iš tokių požymių yra formalusis apibrėžtumas – elgesio imperatyvo, jo poveikio reguliuojamiems socialiniams santykiams ribų įtvirtinimas teisiniame tekste. Kita vertus, konstitucinės jurisprudencijos pavyzdžiai rodo, kad teisės principai (skirtingai nei normos) nebūtinai pažodžiui yra formuluojami ir įtvirtinami pirminių teisės šaltinių tekstuose. Taigi reikėtų pateikti argumentus, kaip ši teisės principų ypatybė dera su formaliuoju apibrėžtumu, ir nurodyti šių abstrakčių teisės sistemos elementų įtvirtinimo teisės šaltiniuose ypatumus. Priešingu atveju tektų konstatuoti, kad ne visi principai turi teisei identifikuoti būtinus požymius, ir galėtų kilti abejonė, ar šie reiškiniai pagrįstai priskiriami teisės sistemos elementams, kaip ir teisės normos.

Iš tiesų, remiantis pirminių teisėkūros rezultatų tekstais ne visada galima aiškiai identifikuoti teisės principus ir nustatyti jų turinį, aiškiai nurodyti reguliuojamojo poveikio ribas. Pirminiame teisės šaltinyje ne visada rasime ir kai kurių principų pavadinimus. Taigi daugelio principų turinio aspektai atskleidžiami interpretuojant pirminiuose teisės šaltiniuose įtvirtintus elgesio standartus. Tokio interpretavimo rezultatai įtvirtinami antriniuose teisės šaltiniuose – teisės taikymo ir aiškinimo aktuose.

Ar galima teigti, kad teisės principas yra įtvirtintas *pirminiame* teisės šaltinyje, jeigu jo pavadinimas ir/arba turinys šiame dokumente nėra apibrėžti? Jei teigtume, kad teisės principai įtvirtinami tik pirminiame teisės šaltinyje, toks teiginys nebūtų tiesa, nes kai kurių principų (išvestinių) pirminiame teisės akte nerasime. Jei teigtume, kad teisės principas yra įtvirtintas tik *antriniame* teisės šaltinyje – pirminio šaltinio nuostatų

---

nutartis civilinėje byloje *Antanina Stomaitė v. Bronė Litvinavičienė ir kt.* (žr. **Mikelėnas V.** Lietuvos Respublikos Konstitucija bendrosios kompetencijos teismų praktikoje // *Justitia*. 2002. Nr. 5–6 (41–42). P. 60).

aiškinimo bei taikymo akte, tai taip pat nebūtų tiesa, nes šiame akte teisės principo egzistavimo faktas grindžiamas būtent pirminio teisės akto nuostatomis.

Norėdami nustatyti teisės principų turinį, patikimai apibrėžti jų reguliavimo ribas, negalime plikti nuošalyje teisės aiškinimo aktų ir juose formuojamos doktrinos. Susiduriame su paradoksalia situacija: teisės principo, kaip abstraktaus elgesio standarto, egzistavimo įrodymus randame ne teisėkūros, bet teisės aiškinimo proceso rezultatuose – *antriniuose* teisės šaltiniuose, tačiau kartu antrinių šaltinių tekste randame nuorodą ir patvirtinimą, kad vieno ar kito teisės principo egzistavimo faktas gali būti konstatuotas tik atsižvelgiant į *pirminio* teisės šaltinio, kaip darnios ir neprieštaringos sistemos, elementų tarpusavio ryšius, kurie ir yra tas vienintelis pagrindas, leidžiantis konstatuoti, kad teisės principas yra išreikštas būtent pirminiame teisės šaltinyje. Kalbant apie ši teisės principų identifikavimo pagrindą būtina atkreipti dėmesį, kad *pirminio* teisės šaltinio, kaip teisės akto, kuriame įtvirtinta darni ir neprieštaringa teisės normų ir principų sistema, interpretavimas be išlygų yra sietinas tik su vieninteliu teisės aktu – Konstitucija. Aiškinant bet kuriuos kitus pirminius teisės aktus, jų vidinė darna ir neprieštarinumas gali būti kvestionuojami atitikties kuriems nors konstituciniams principams ir Konstitucijai kaip visumai požiūriu⁷⁹.

Tariamasis paradoksas šiuo atveju paaiškinamas teisės principų savybe, kuria šie elgesio standartai skiriasi nuo teisės normų, t. y. principų nekonkretumu, abstraktumu. Dėl šio požymio teisės sistemos elementai, įvairiai jungdamiesi tarpusavyje ir su kitais juos sukonkretinančiais teisinio teksto elementais, leidžia konstatuoti, kad pirminio teisės šaltinio tekste yra įtvirtinti ne tik eksplicitiškai formuluojami bendro pobūdžio elgesio standartai, bet ir glaudžiai su jais susiję kiti teisės principai, kurie gali būti *išvedami* kūrybiškai aiškinant pirminio teisės šaltinio nuostatas.

Vadinasi, lygindami teisės principus su normomis turime pripažinti tokią svarbią principų formaliojo apibrėžtumo *ypatybę*, kad šių abstraktaus pobūdžio elgesio standartų turinys nebūtinai baigtine forma yra išreikštas konstitucijų, įstatymų ar kitų pirminių teisėkūros aktų tekstuose. Teisės principų turinys gali būti įvairiai plėtojamas teisės

---

⁷⁹ Plačiau apie Konstitucijos interpretavimo ypatumus žr. **Jarašiūnas E.** Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos // *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. P. 235–257.

taikymo procese sprendžiant bylą po bylos ir aiškinant teisės principų normatyvinio poveikio ypatumus įvairiose teisinėse situacijose. Toks nuolat kintantis teisės principų turinys objektyviai negali būti sutalpinamas vien pirminio teisės šaltinio tekste, išspraudžiamas teisės akto raidėje. Priešingu atveju teisė negalėtų vykdyti svarbiausių savo funkcijų – užtikrinti socialinio reguliavimo vieningumo ir darnos. Kaip tik ši teisės funkcija lemia tai, kad teisės principuose išreikštų abstrakčių elgesio standartų turinys įtvirtinamas antriniuose teisės taikymo ir aiškinimo aktuose, būtent konstitucinės priežiūros institucijų, taip pat bendrosios kompetencijos teismų normatyvinio pobūdžio sprendimuose, kuriuose kartu yra formuojama bei įtvirtinama ir teisės dinamiškumo, ir jos stabilumo aspektus integruojanti teisės principų kaip savarankiškų teisės sistemos elementų samprata.

4. Teisės aiškinimo aktai kaip savarankiški teisės šaltiniai

Įvertinus principų raiškos teisiniame tekste ypatumus matyti, kad teisės aiškinimo rezultatai – teisiniais motyvais ir nuosekliu argumentavimu grindžiamos konstitucinės doktrinos yra vienodo Konstitucijos nuostatų suvokimo, veiksmingo konstitucinių vertybių įgyvendinimo prielaida ir visiems privalomas imperatyvas. Sisteminė konstitucinių nuostatų analizė, adekvatus ir kūrybiškas Konstitucijos tekste formuluojamų normų ir principų aiškinimas brėžia orientyrus ir veikimo ribas visiems teisės subjektams, taip pat ir įstatymų leidėjui. Konstitucinio Teismo aktuose išdėstyti argumentai ir motyvai suvaržo įstatymų leidėjo diskreciją kurti teisę, nustatyti visuotinai privalomus imperatyvus įstatymuose ir poįstatyminiuose teisės aktuose, taip pat savo nuožiūra keisti ar formuluoti naujas Konstitucijos nuostatas. Konstitucinių imperatyvų inovacijos turi užtikrinti, kad nebus paneigti konstituciniai principai, pažeista teisių vertybių pusiausvyra, iškreipta vientiso konstitucinio reguliavimo prasmė. Seimas, kaip Tautos atstovybė, turi teisę įstatymais nustatyti savo įgaliojimus, kurie skirti Seimo

konstitucinėms funkcijoms įgyvendinti. Įgyvendindamas šią Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintą teisę, taip pat įstatymais nustatydamas tokius savo įgaliojimus, kurie nėra *expressis verbis* nurodyti Konstitucijoje, Seimas yra saistomas Konstitucijos. Tai, kad leisdamas įstatymus Seimas yra saistomas Konstitucijos, taip pat savo paties išleistų įstatymų, yra esminis konstitucinio teisinės valstybės principo elementas⁸⁰.

Konstitucinio Teismo aiškinimo aktų privalomumas grindžiamas Konstitucijos tekstu, taip pat jos nuostatas sukonkretinančių įstatymų normomis. Pagal Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalį Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra *galutiniai* ir *neskundžiami*. Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnyje nustatyta, kad Konstitucinio Teismo nutarimai *turi įstatymo galią* ir yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams, taip pat kad Konstitucinio Teismo nutarimo pripažinti teisės aktą ar jo dalį nekonstituciniu galia negali būti įveikta pakartotinai priėmus tokį pat teisės aktą ar jo dalį.

Nors pagal Konstitucinio Teismo įstatymą šio teismo priimti nutarimai turi įstatymo galią ir yra visuotinai privalomi, remiantis Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalimi, taip pat Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnio 5 dalimi („Konstitucinio Teismo nutarimo pripažinti teisės aktą ar jo dalį nekonstituciniu galia negali būti įveikta pakartotinai priėmus tokį pat teisės aktą ar jo dalį“) galima teigti, kad Konstitucinio Teismo priimtų teisės aiškinimo aktų galia ypatinga. Ji prilygsta pačios Konstitucijos galiai, nes negali būti įveikiama pakartotinai priimant teisės aktą. Tai teorinė išvada, nors ji grindžiama Konstitucijoje ir statutinėje teisėje įtvirtinto teisinio reguliavimo visuma. Šią išvadą tiesiogiai patvirtina ir konstitucinė jurisprudencija: teisės aiškinimo akte formuluojamų konstitucinių nuostatų sampratos nepaisymas reiškia prieštaravimą Konstitucijai.

---

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. sausio 14 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 2001 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo (2000 m. gruodžio 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos savivaldybių biudžetų pajamų dydį ir išlyginimą lemiančių rodiklių tvirtinimo 2001, 2002 ir 2003 metams įstatymo ir Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 16 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 5-186.

Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarime buvo konstatuota, kad pripažinus įstatymą ar jo dalį arba kitą Seimo aktą, Respublikos Prezidento aktą, Vyriausybės aktą prieštaraujančiais Konstitucijai, atitinkamą aktą išleidusioms valstybės institucijoms – Seimui, Respublikos Prezidentui, Vyriausybei yra draudžiama vėliau priimtais įstatymais bei kitais teisės aktais vėl nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai. Konstitucijos 107 straipsnio 1 ir 2 dalyse nustatytas teisinis reguliavimas reiškia ir tai, kad Konstitucinio Teismo sprendimo (nutarimo) galia negali būti įveikta Seimo pakartotinai priimtais įstatymais ar kitais Seimo aktais, Respublikos Prezidento aktais ir Vyriausybės aktais⁸¹. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad pagal Konstituciją Konstitucinio Teismo sprendimai (nutarimai) yra privalomi visiems, kad Konstitucinio Teismo aktai yra *teisės šaltiniai*, kad „Konstitucinio Teismo nutarimo visos sudedamosios dalys yra tarpusavyje susijusios ir sudaro vieną visumą, kad Konstitucinio Teismo nutarime turi būti pateikiami argumentai, kuriais grindžiamas nutarimas ir išdėstoma Konstitucijos nuostatų samprata, kad priimant naujus, keičiant, papildant jau priimtus įstatymus ir kitus teisės aktus juos leidžiančios valstybės institucijos – Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė – yra saistomos Konstitucinio Teismo nutarimo motyvuojamojoje dalyje išdėstytos Konstitucijos nuostatų sampratos, kitų teisinių argumentų“.

Konstitucinis Teismas kartu konstatavo, kad priimdamas įstatymą Seimas nepaisė Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime⁸² suformuluotos

---

⁸¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. gegužės 30 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 86, 87 straipsnių papildymo bei pakeitimo ir įstatymo papildymo 88¹ straipsniu įstatymo 4 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 11 d. nutarimo Nr. 457 „Dėl Vilniaus apskrities viršininko atleidimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 9 straipsnio 1 daliai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 53-2361.

⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. gruodžio 24 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo

doktrinos, t. y. konstitucinių nuostatų dėl savivaldybės tarybos nario pareigų nesuderinamumo su kitomis Konstitucijoje ir įstatymuose nurodytomis pareigomis sampratos, ir, mėgindamas įveikti Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimo galią, viršijo jam Konstitucijoje nustatytus įgaliojimus, pažeidė konstitucinį valdžių padalijimo principą.

Teiginiams dėl nutarimuose ir sprendimuose formuluojamų argumentų bei motyvų saistomosios galios pagrįsti Konstitucinis Teismas 2003 m. gegužės 30 d. nutarime išdėliojo nuoseklią teisinių argumentų grandinę, teigdamas, kad Konstitucinis Teismas išsprendžia bylą iš esmės, priimdamas nutarimą (Konstitucinio Teismo įstatymo 22 straipsnio 1 dalis), kad Konstitucinio Teismo nutarimo visos sudedamosios dalys yra tarpusavyje susijusios, kad Konstitucinio Teismo nutarimas sudaro vieną visumą⁸³, kad Konstitucinio Teismo nutarime turi būti nurodomi argumentai, kuriais grindžiamas Konstitucinio Teismo nutarimas (Konstitucinio Teismo įstatymo 56 straipsnio 2 dalis), kad Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas *inter alia* suponuoja jurisprudencijos tęstinumą (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas⁸⁴), o tai, pasak Konstitucinio Teismo, reiškia, kad Konstitucinis Teismas, sprenddamas analogiškus konstitucinius ginčus, vadovaujasi ankstesnėse bylose suformuota doktrina, atskleidžiančia Konstitucijos turinį, kad, tirdamas įstatymų ir kitų teisės aktų (jų dalių)

įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 19-828.

⁸³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. sausio 12 d.** sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimo išaiškinimo“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 4-100.

⁸⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. liepos 12 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio II skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 „Dėl Valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 62-2276.

atitiktį Konstitucijai, Konstitucinis Teismas savo ankstesniuose nutarimuose, kituose aktuose pateiktą Konstitucijos nuostatų sampratą plėtoja atskleisdamas naujus, konkrečios bylos tyrimui būtinus Konstitucijoje nustatyto reguliavimo aspektus, taip pat kad įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, jog atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, kad Konstitucinio Teismo nutarimai yra galutiniai ir neskundžiami, kad Konstitucinio Teismo nutarimo visos sudedamosios dalys yra tarpusavyje susijusios ir sudaro vieną visumą, kad Konstitucinio Teismo nutarime turi būti pateikiami argumentai, kuriais grindžiamas nutarimas ir išdėstoma Konstitucijos nuostatų samprata, kad priimant naujus, keičiant, papildant jau priimtus įstatymus ir kitus teisės aktus juos leidžiančios valstybės institucijos – Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė – yra saistomos Konstitucinio Teismo nutarimo *motyvuojamojoje dalyje* išdėstytos Konstitucijos nuostatų sampratos, kitų teisinių argumentų.

Remdamasis šiais argumentais, Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad „įstatymų leidėjas ne tik nepaisė Konstitucijoje įtvirtinto draudimo asmenims, vykdančioms funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, taip pat valstybės pareigūnams, pagal Konstituciją ir įstatymus turintiems įgaliojimus kontroliuoti ar prižiūrėti savivaldybių veiklą, ir savivaldybių taryboms atskaitingų vykdomųjų organų pareigūnams tuo pat metu toliau eiti savo pareigas ir būti savivaldybių tarybų nariais, – Seimas, ginčijamoje Įstatymo 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtinęs nuostatas, pagal kurias asmenys, einantys Respublikos Prezidento, Seimo nario, Vyriausybės nario ir kitas Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 88-1 straipsnio 1 dalyje nurodytas pareigas, jeigu jie išrenkami savivaldybių tarybų nariais, tuo pat metu gali toliau eiti savo pareigas ir būti savivaldybių tarybų nariais, priėmė įstatymą, kuriuo nepaisė iš Konstitucijos 107 straipsnio 1 ir 2 dalių kylančio draudimo vėliau priimtais įstatymais ir kitais teisės aktais vėl nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris nesiderina su Konstitucijos nuostatų samprata, išdėstyta Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime“⁸⁵.

---

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. gruodžio 24 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4

Taigi, remdamiesi konstitucinės doktrinos teiginiais, atsižvelgdami į jurisprudencijoje formuojamą teisės principų sampratą bei principuose išreikštų abstrakčių orientyrų įtvirtinimo teisės šaltiniuose ypatumus, galime formuluoti kai kuriuos teiginius kaip tarpines išvadas, kuriomis bus grindžiama tolesnė teisės principų sampratos analizė.

Teisės principai kaip normatyvios tikrovės elementai gali faktiškai daryti įtaką socialinių dalyvių elgesiui, kai šie elementai įgyja atitinkamą teisinę formą, taigi efektyvus teisės principų normatyvaus poveikio realizavimas būtų sunkiai įsivaizduojamas be formaliojo apibrėžtumo savybės – vieno iš būtinų teisės sistemos elementų požymių.

Kita vertus, teisės principų atžvilgiu šis požymis turi kai kurių ypatumų: teisės principai kaip itin abstraktus pobūdžio elgesio standartai yra įtvirtinami ne tik teisėkūros proceso rezultatuose – norminio pobūdžio pirminiuose teisės aktuose, bet ir antriniuose teisės taikymo ir aiškinimo dokumentuose. Tiek pirminiai, tiek antriniai teisės šaltiniai yra *tiesioginiai* šaltiniai, kuriuose įtvirtinami teisės principai, tačiau tik antrinių teisės šaltinių tekstų analizė suteikia galimybę išvelgti dinaminį teisės turinio aspektą. Be to, principams, kurių egzistavimo įrodymus randame teisės aiškinimo proceso rezultatuose, būdinga tai, kad šie išvestiniai imperatyvai yra kildinami ne iš kurio nors vieno konstitucinio principo, išreikšto vienoje ar keliose Konstitucijos teksto nuostatose, bet iš viso teisinio reguliavimo kaip vieningos ir neprieštaringos visumos.

Teisės principų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai leidžia priskirti šiuos aktus tiesioginiams ir lygiaverčiams teisės šaltiniams, kurie egzistuoja šalia norminių aktų, o visų jų tekstų analizė suteikia galimybę išvelgti dinaminį teisės

---

dalis (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 19-828.

turinio aspektus. Nuolat kintantis, interpretuojamas ir plėtojamas abstrakčių teisės principų turinys objektyviai negali būti sutalpinamas vien pirminio teisės šaltinio tekste.

III DALIS

III. TEISĖS PRINCIPŲ FUNKCIJOS IR VAIDMUO

Šiame darbe yra konstatuota, kad teorinėse koncepcijose principai apibrėžiami kaip vadovaujančios, pamatinės bendro pobūdžio nuostatos, idėjos, teisės esmė, kreipiantieji pradai, įkūnijantys būdingiausius teisės ypatumus, kurie daro įtaką kitiems teisės sistemos elementams ir visai teisinei sistemai, taip pat konstatuota, kad *teisės principų* sąvoka niekuo esmingai nesiskiria nuo bendrosios *principų* sąvokos. Teisės principus suprantant kaip teisės turinį ir visą teisinę sistemą *kreipiančius pradus*, šie reiškiniai turėtų būti priskiriami tai pačiai normatyvios tikrovės sričiai, kaip ir teisės normos, ir turėtų būti pripažįstama jų teisinio reguliavimo savybė – galia paversti *faktinius* socialinius santykius *teisiniais* santykiais. Deja, teisės principai lyg ir laikomi bet kurios teisinės veiklos (teisės kūrimo, aiškinimo ir įgyvendinimo) orientyrais, tačiau šių orientyrų imperatyvumas, normatyvumas, palyginti su teisės normomis, nėra aiškiai apibrėžtas.

Jeigu teisės principams nėra pripažįstama teisinio reguliavimo savybė, savarankiškos funkcijos teisiniame procese kartu su teisės normomis, vadinasi, gali būti abejojama, ar principai pagrįstai vadinami pamatinėmis teisės nuostatomis, kurios daro įtaką kitų teisės sistemos elementų turiniui ir visai teisinei sistemai.

Šiuo atveju negelbėja ir platesnė arba „integrali teisės samprata“, kai teisė aiškinama kaip jungianti keletą jos būties lygmenų, t. y. teisė suprantama kaip informacinė-reguliacinė sistema, padedanti nustatyti tam tikrą socialinio elgesio organizavimo, kontrolės bei apsaugos tvarką, tačiau ši sistema grindžiama ne kuriuo nors vienu teisės būties pavidalu, bet iškart visais trimis (teisinės idėjos, teisės normos ir

teisiniai santykiai) valstybės interesais⁸⁶. Nuosekliai laikantis šios koncepcijos teisės principai, kaip ir kiti teisiniai reiškiniai, yra trijų pavidalų. Taigi, pirma, principais vadinamos abstraktaus pobūdžio pamatinės *teisinės idėjos*. Šioms idėjoms nėra pripažįstama teisinio reguliavimo savybė, nes jos neturi teisės (normų) sistemos elementams būtinų požymių (formalaus apibrėžtumo, visuotinio privalomumo ir pan.). Antra, principai egzistuoja kaip ypatingos *teisės normos* (normos-principai, normos-tikslai), kuriose įtvirtintos itin abstraktaus pobūdžio, todėl dažnai deklaratyvios, nuostatos. Šio lygmens teisinio reguliavimo savybė paprastai priskiriama ne teisės principams, bet normoms. Jeigu teisės principams ir pripažįstama galia reguliuoti socialinius santykius, tai tik tada, kai jie pirminiame teisiniame tekste (teisėkūros akte) yra įtvirtinti kartu su normomis ir formuluojami *kaip* normos. Trečiasis lygmuo – teisiniai santykiai, kuriuose teisės principai turėtų egzistuoti ne tik teisinės idėjos ar teisės normos pavidalais, bet ir dar viename, lyg ir kažkuo ypatingame, realizuotos teisės lygmenyje. Vadinasi, ne tik normos, bet ir teisės principai vienaip ar kitaip daro įtaką žmonių elgesiui, paverčia jų santykius teisiniais, t. y. sukelia pasekmes, kurias gali sukelti tik teisinio reguliavimo galią turintys sistemos elementai. Kita vertus, nors teisės principai ir aiškinami kaip apimantys „visą teisės materiją“, nors jiems priskiriamas *tam tikras* vaidmuo teisinių santykių funkcionavimo procese, vis dėlto nėra aiškiai apibrėžiama, kokį konkretų vaidmenį teisiniame procese vaidina teisės principai, tiksliau – koks yra teisės principų santykis su teisinio reguliavimo kategorija: ar jie yra tik pagalbiniai teisinės sistemos bei teisinio teksto elementai, kurie „aptarnauja“ teisės normas ir neturi teisinio reguliavimo savybės, ar jiems būdingos savarankiškos funkcijos, kurias šie pamatiniai, kreipiantieji pradai atlieka *šalia* teisės normų.

Norint atsakyti į klausimą, ar pakanka teisės principus aiškinti kaip ypatingos rūšies teisės normas, ar vis dėlto teisės principai gali egzistuoti šalia teisės normų, reikėtų pagrįsti ar paneigti teiginį, kad teisės principų priskyrimą savarankiškiems teisės sistemos elementams sąlygoja šių elementų normatyviojo veikimo arba normatyvumo požymio

---

⁸⁶ r.: **Vaišvila A.** *Teisės teorija*. P. 58–60; **Livšic R. Z.** *Teorija prava*. – Moskva: BEK, 1994. S. 77–80; **Javič L. S.** *Sušėnost prava*. – Leningrad, 1985; **Malcev G. V.** *Ponimanie prava. Podchody i problemy*. – Moskva, 1999. S. 99–100.

ypatumai. Taigi ieškodami atsakymo į klausimą, kodėl teisės sistemoje reikėtų skirti normas ir principus, turėtume formuluoti tokią tyrimų *hipotezę*: jeigu normatyviojo poveikio socialinių santykių dalyvių elgesiui (teisinio reguliavimo) savybė yra priskiriama ir normoms, ir principams kaip savarankiškiems teisės sistemos elementams, vadinasi, teisiniame procese normos ir principai atlieka savarankiškas funkcijas. Jeigu šios funkcijos sutampa, jeigu nėra kokių nors teisės principų reguliuojamojo poveikio ypatumų, vadinasi, teisės sistemoje nėra pagrindo skirti normas ir principus ir jie turėtų būti interpretuojami kaip tam tikros abstraktesnės teisės normos, bet ne daugiau. Tokia nuomonė turi nemažai šalininkų⁸⁷ ir ji grindžiama svariais argumentais. Tiek principai, tiek normos yra bendro pobūdžio, formaliai apibrėžtos, sisteminiiais ryšiais susijusios *imperatyvios* elgesio taisyklės, tačiau skiriasi formulavimo teisiniame tekste *abstraktumo* laipsniu, taigi daugeliu požymių teisės normos ir principai sutampa: visose daugiau ar mažiau abstrakčiose taisyklėse yra išreikšti idealūs elgesio modeliai ir standartai, su kuriais socialinių santykių subjektai privalo derinti savo elgesį. Šie normatyviniai vaizdiniai turi būti vienaip ar kitaip įtvirtinti teisės aktuose, be to, visi daugiau ar mažiau abstraktūs elgesio standartai sudaro vientisą, neprieštarinę sistemą, kurios kiekvienas elementas savaip atspindi ir kartu veikia sudėtingą socialinę tikrovę. Antai ir H. L. A. Hartas apibrėžė teisę kaip pirminių ir antrinių normų sistemą, taip pat nurodė argumentus, kuriais atsikerta į R. Dworkino kritiką, kad vaizduojant teisę tik kaip susidedančią iš „viskas arba nieko“⁸⁸ tipo normų yra ignoruojami kiti teisiniai standartai,

---

⁸⁷ *Valstybės ir teisės teorija*. P. 82, 150–151; *Teorija prava i gosudarstva*. S. 193; **Chropaniuk V. N.** *Teorija gosudarstva i prava*. S. 215–216; *Problemy teorii gosudarstva i prava*. S. 610; **Raz J.** *Legal Principles and the Limits of Law* // *81 Yale Law Journal* 823. 1972. P. 832–854; **Id.** *The Concept of a Legal System*. – Oxford: Clarendon Press. 1970; **Id.** *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. – Oxford: Clarendon Press, 1979; **Id.** *Hart on Moral Rights and Legal Duties* // *Oxford Journal of Legal Studies*, 1984. Nr. 4. P. 123; **Waluchow W. J.** *Herculean Positivism* // *Oxford Journal of Legal Studies*, 1985. Nr. 5. P. 187–210.

⁸⁸ Pasak R. Dworkino, jeigu šio tipo norma yra galiojanti ir apskritai taikytina konkrečioje byloje, ji šios bylos pasekmes arba rezultatai aiškiai nulemia. „Skirtumas tarp teisės principų ir teisės normų slypi loginėje perskyroje. Abu standartų kompleksai tam tikromis aplinkybėmis kreipia tam tikrų sprendimų dėl juridinės prievolės link, bet jie skiriasi teikiamos krypties pobūdžiu. Normos taikomos pagal principą „viskas-arba-nieko“. Jeigu faktai, kurių reikalauja norma, yra, tuomet arba norma galioja, ir tokiu atveju jos pateikiamas atsakymas yra privalomas priimti, arba negalioja, ir tokiu atveju ji nevaicina jokio vaidmens priimant sprendimą“ (žr.: **Dworkin R.** *Rimtas požiūris į teises*. P. 51).

būtent teisės principai, kurie vaidina svarbų ir savitą vaidmenį teisinio argumentavimo ir bylų sprendimo atžvilgiu. Hartas teigia, kad įvairios teisės normos skiriasi savo reguliuojamuoju poveikiu ir apibrėžtumu: viena vertus, teisės norma ne visada gali nulemti bylos, kurioje ji yra taikoma, rezultata, nes ją pateisinantį principas savo svoriu gali nusileisti kitam principui ir, kita vertus, normoje taip pat gali būti įtvirtinti „kintami teisiniai modeliai“, kurie sukonkretina, į kokius veiksmus reikia atsižvelgti ir palyginti su kitais⁸⁹.

Kita vertus, gyvenimas yra sudėtingas ir nuolat kintantis, todėl dažnai jo realijos neatitinka ir kai kurių nepriekaištingų teorinių konstrukto, taigi tenka vertinti ir tai, kaip teorinės koncepcijos dera su konkrečiais teisinės praktikos faktais. Remdamiesi konstitucine jurisprudencija, taip pat teisės normų ir principų formaliojo apibrėžtumo skirtumais, turėtume suabejoti, ar gali būti identišką tiek abstraktų, tiek konkretų elgesio standartą įtvirtinančių teisės sistemos elementų reguliuojamasis poveikis ir jų vaidmuo teisiniame procese, kurio neatsiejama dalis yra teisinis reguliavimas – jungtis tarp normatyviojo lauko, oficialiai reikalaujamo elgesio (teisės) ir teisės antspaudo pažymėtų faktų pasaulio (teisinių santykių)⁹⁰.

1. Teisės principų samprata ir teisinis reguliavimas

Viena iš esminių teisės sistemos ypatybių yra fenomenali šios sistemos elementų galia daryti įtaką *faktiniam* socialinių santykių dalyvių elgesiui, paversti *faktinius* socialinius santykius *teisiniais* santykiais. Tai leidžia teisinio reguliavimo savybę priskirti visai šių elementų sistemai kaip sistemos būtiną skiriamąjį požymį, kuris suteikia galimybę identifikuoti pačią sistemą kaip teisinę. Taigi ieškant argumentų, kurie paremtų vieną ar kitą nuomonę dėl teisės principų vietos bei funkcijų teisės sistemoje, ir juos tiriant reikėtų aptarti, ką reiškia *teisinio reguliavimo* sąvoka, o paskui, sugrįžus prie teisės

---

⁸⁹ Hart H. L. A. *Teisės samprata*. P. 228–232.

⁹⁰ Kūris E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas // *Jurisprudencija*. 2001. T. 23(15). P.

principų teorinių koncepcijų, palyginti, koks yra teisės principų ir teisinio reguliavimo santykis, ar šis santykis leidžia tvirtinti, kad teisės normos ir principai negali būti tapatinami, nes yra savarankiški teisės sistemos elementai, kuriems būdingos tam tikru požiūriu skirtingos funkcijos. Gal būt teisės sistemos elementų normatyvumo požymis galėtų būti atsakymo į šiuos klausimus raktu.

Konvencine, įprasta prasme teisinio reguliavimo sąvoka apibrėžiama kaip ypatingas teisės poveikio socialinių santykių dalyvių elgesiui būdas. Ypatingas tuo, kad teisinio reguliavimo (kaip itin reikšmingos socialinio reguliavimo rūšies) rezultatai gaunami naudojant teises priemones (teisės aktuose formaliai apibrėžtus ir įtvirtintus bendrojo ar individualaus pobūdžio elgesio standartus), padedančias socialiniams santykiams suteikti tam tikrą teisinę formą – socialiniai santykiai tampa *teisiniais*, t. y. pasikeičia šių santykių dalyvių statusas – jie įgyja abipuses, koresponduojančias viena kitai teises ir pareigas kitais⁹¹. Teisinio reguliavimo objektu tada tampa teisinių santykių subjektų (teisnumo ir veiksnumo savybes turinčių dalyvių) veiksmai, kuriais yra realizuojamas vieno ar kito konkretaus teisinio santykio turinys – jo dalyvius abipusiu teisiniu ryšiu siejančios subjektinės teisės ir pareigos. Šiuo atveju subjektinės teisės ir pareigos sudaro subjektus jungiančio teisinio ryšio turinį – subjektinei teisei koresponduojančios pareigos egzistavimas užtikrina vienai teisinio santykio šaliai potencialią subjektinės teisės įgyvendinimo galimybę, ir atvirkščiai – subjektinės teisės egzistavimas užtikrina jos turėtojui galimybę pareikalauti (iš kitos teisinio santykio šalies) įvykdyti šiai teisei koresponduojančią pareigą⁹². Taip apibūdintas teisinis

---

⁹¹ **Hart H. L. A.** *Teisės samprata*. P. 228–232.

⁹² Atkreiptinas dėmesys, kad literatūroje yra nurodoma ir kitokia teisinių santykių dalyvių teisių ir pareigų koreliacija: „Svarbus subjektinės teisės požymis yra tas, kad turinio požiūriu ji garantuojama ne tik tos teisės turėtojo pareiga, bet ir kitų teisinio santykio dalyvių pareigomis, o formos požiūriu – valstybės prievarta. Pavyzdžiui, kad galėtų netrukdomai turėti savo teisę, naudotis ir disponuoti ja, nuosavybės turėtojas privalo nepažeisti kito asmens teisių, o vykdydamas šią pareigą, įgyja teisę reikalauti, kad kiti asmenys vykdytų jam tam tikras pareigas – susilaikytų nuo tam tikrų veiksmų arba atliktų jo naudai tam tikrus pozityvius veiksmus. <...> Jeigu leidimas suponuoja būtinybę vykdyti atitinkamą pareigą kito teisės subjekto naudai, tai jau ne paprastas leidimas, o subjektinė teisė“ (Žr. **Vaišvila A.** *Teisės teorija*. P. 333; **Id.** *Teisės teorija*, 2-asis papildytas ir pataisytas leidimas. – Vilnius: Justitia, 2004. P. 420-423).

Šiuo atveju pabrėžiamas ne kurio nors vieno teisinio santykio dalyvius siejantis subjektinių teisių ir pareigų korespondavimas (abipusis teisinis ryšys), bet subjektinės teisės turėtojo būtinybę vykdyti *kitas* pareigas *kituose* teisiniuose santykiuose, kurios „legalizuotą“ šio asmens subjektinę teisę. Galbūt šią originalią teisinių santykių dalyvio teisių ir jo paties pareigų koreliaciją galima pateisinti remiantis

reguliavimas tarsi siūlo teiginį, kad apie teisinio reguliavimo egzistavimą kaip egzistuojantį faktą galime kalbėti tik tada, kai matome konkrečių teisinių santykių realizavimo rezultatus – teisės antspaudu pažymėtą faktinį teisinių santykių dalyvių elgesį, kuris atitinka oficialiai reikalaujamo elgesio (teisės) standartus. Kitaip tariant, teisinis reguliavimas – tai teisę atitinkantis (ar bent jai neprieštaraujantis) faktinis socialinės tvarkos būvis arba socialinių santykių teisinis *sutvarkymas* pagal teisės aktuose įtvirtintą oficialiai reikalaujamo ar leidžiamo elgesio modelį, t. y. rezultatyvus šių elgesio modelių normatyvusis veikimas.

Beje, dažnai teisinio reguliavimo sąvoka vartojama platesne prasme, kuri reiškia ne normatyvų veikimą, bet teisinės tvarkos nustatymą, t. y. oficialių elgesio modelių įtvirtinimą teisės aktuose. Tai nėra neteisinga, tačiau užmaskuoja svarbią aplinkybę, kad teisinio reguliavimo sąvoka, be jos konvencinės, įprastos prasmės, turi dar vieną aspektą⁹³, kuris siejamas su teisinio reguliavimo metodais: leidimu, t. y. absoliučios diskrecijos pripažinimu, ir liepimu, t. y. visišku diskrecijos nepripažinimu, kuris gali būti išreikštas negatyviai (draudimas atlikti tam tikrus veiksmus) arba pozityviai (įpareigojimas atlikti tam tikrus veiksmus). Siaurąja prasme teisinis reguliavimas – tai tikslinga ir racionali veikla, kurioje dominuoja ne tiesmuki liepimai bei draudimai, bet įvairūs jų deriniai, kurie įgalina pačius žmones organizuoti savo gyvenimą, sudaro prielaidas veikti nustatytais sąlygomis ir pagal nustatytas procedūras, atsižvelgti tiek į pirminiuose (teisėkūros) šaltiniuose įtvirtintus elgesio standartus, tiek į išvestinio

---

filosofiniu principu „mano laisvė suderinama su kito laisve, jeigu mano laisvės ribos baigiasi ten, kur prasideda kito laisvė“, tačiau teisinės praktikos požiūriu sunku įsivaizduoti teisinį santykį, kuriame viena šalis gali pareikalauti jos teisei koresponduojančios pareigos įvykdymo iš antrosios šalies tik tada, kai pati įvykdo savo pareigas *kituose* teisiniuose santykiuose. Jeigu taip būtų iš tiesų, tada kiekvieno teisinio santykio turinio (subjektinių teisių ir joms koresponduojančių pareigų) įgyvendinimas taptų priklausomu nuo to, ar yra realizuojamas visų *kitų* teisinių santykių, kuriuose dalyvauja tas pats subjektas, turinys. Kitais žodžiais tariant, šalia pozityviosios teisės aktuose įtvirtintų reguliavimo priemonių (teisės normų ir principų) turėtų atsirasti papildomas teisių santykių dalyvių abipusių pretenzijų teisėtumo kriterijus – kiekvieno iš jų faktinis elgesys (pareigų vykdymas) kituose teisiniuose santykiuose.

⁹³ Šį teisinio reguliavimo sąvokos aspektą yra nurodęs E. Kūris, akcentuodamas teisinio reguliavimo sąvokos sąlygiškumą ir pagrįsdamas platesnės ir talpesnės teisinio reglamentavimo sąvokos vartojimą, kuri apimtų tiek absoliutų diskrecijos pripažinimą (leidimą), tiek jos visišką nepripažinimą (draudimą ir įpareigojimą), tiek teisinį reguliavimą siaurąja prasme kaip tam tikrą šių ekstremumų derinį (žr. **Kūris E.** Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas // *Jurisprudencija*. 2001. T. 23(15). P. 52–54).

(papildomo) teisinio reguliavimo rezultatus, kurie sukonkretina pirminių teisės aktų nuostatas. Individualaus pobūdžio papildomas teisinis reguliavimas (arba individualių elgesio taisyklių formulavimas) vadinamas teisės taikymu, kuris reiškia ne tik tai, kad daromas poveikis individualiais požymiais apibrėžtiems subjektams, bet ir kad realizuojamas pirminis teisinis reguliavimas (jis sukonkretinamas, plėtojamas, o tam tikrais atvejais ir koreguojamas). Tačiau nėra klaidinga teisės taikymu vadinti ir, pavyzdžiui, Konstitucijos nuostatas sukonkretinančią teisinį reguliavimą bei jo rezultatų įtvirtinimą Seimo priimtuose įstatymuose arba Konstitucinio Teismo aktuose. Prie šio teisinio reguliavimo aspekto dar grįšime aptardami teisės principų aiškinimo ypatumus ir teisę aiškinančių subjektų įgaliojimus.

Pažymėtina, kad teisinis reguliavimas yra tik vienas teisinio proceso etapas. Kitas šio proceso sudedamasis dalis⁹⁴ sąlyginai galime pradėti vardyti nuo faktinių socialinių santykių, kurių pagrindu yra kuriama pozityvioji teisė; toliau idealios socialinės tvarkos modeliai įtvirtinami įvairiuose teisės aktuose – ir pirminiuose (teisėkūros), ir antriniuose (teisės aiškinimo ir taikymo), t. y. formuluojami reikalaujamo ir leidžiamo elgesio modeliai, daugiau ar mažiau abstraktūs bendro pobūdžio elgesio standartai arba individualaus pobūdžio elgesio taisyklės. Šie elgesio modeliai, standartai ir taisyklės yra vieninteliai kriterijai, pagal kuriuos gali būti vertinama realios socialinės tvarkos atitiktis idealiajai. Nustačius ar sankcionavus oficialius socialinių santykių modelius gali prasidėti teisinis reguliavimas, kuris žymi jungtį tarp normatyviosios tikrovės (oficialių elgesio modelių) ir faktinės tikrovės (teisinių santykių). Teisinis reguliavimas – tai toks teisės poveikis socialinių santykių dalyvių elgesiui, dėl kurio atsiranda teisiniai santykiai ir kuris skatina vykdyti šių santykių dalyviams tenkančias pareigas ir įgyvendinti savo subjektines teises. Teisės įgyvendinimas leidžia spręsti apie teisinio reguliavimo efektyvumą, tačiau teisinių santykių atsiradimas savaime nereiškia, kad šių santykių subjektai ims įgyvendinti jiems tenkančias teises ir pareigas. Tai priklauso ne tik nuo teisės, bet ir nuo kitų elgesio reguliatorių. Nepaisant to, būtent dėl teisės reguliuojamojo poveikio socialinių-teisinių santykių subjektai įgyja potencialią galimybę elgtis

---

⁹⁴ Ibid. P. 47.

teisiniuose imperatyvuose nurodytu būdu ir/arba reikalauti atitinkamo elgesio iš kitų subjektų.

Daugelis teisės principų ir normų (kaip teisinės sistemos elementų) požymių sutampa: aiškiai identifikuojamas teisės kūrimo šaltinis, potenciali galia daryti įtaką faktiniam socialinių santykių dalyvių elgesiui ir prievartinio imperatyvų realizavimo galimybė, daugiau ar mažiau abstrakčiose taisyklėse išreikšti idealūs elgesio modeliai ir standartai, su kuriais socialinių santykių subjektai privalo derinti savo elgesį (normatyvumas), šie normatyviniai vaizdiniai turi būti vienaip ar kitaip įtvirtinti teisės aktuose (formalusis apibrėžtumas), be to, visi daugiau ar mažiau abstraktūs elgesio standartai sudaro vientisą, neprieštarinę sistemą, kurios elementai kiekvienas savaip atspindi ir kartu veikia sudėtingą socialinę tikrovę (sistemiškumas), taip pat refleksiškumas ir dinamiškumas⁹⁵.

Sutampantys reiškiniai požymiai (jų visuma) leidžia skirtingus elementus priskirti tai pačiai sistemai ir kartu identifikuoti ją kaip savarankišką reiškinį – ypatingą sistemą idealių elgesio standartų, kurie vienaip ar kitaip kreipia faktinį socialinių santykių dalyvių elgesį. Kita vertus, teisės principai nuo normų formulavimo pirminiuose teisėkūros aktuose skiriasi abstraktumu, t. y. principuose lyg ir nėra įtvirtinamos konkrečios teisės bei pareigos (tiksliau – privalomo ar leidžiamo elgesio modeliai apibrėžiami labai abstrakčiai), taip pat skiriasi savo logine struktūra⁹⁶, raiškos bei įtvirtinimo antrinių teisės aiškinimo ir taikymo aktų tekste ypatumais. Šiais teisės principų ir normų skirtumais grindžiamos įvairios teisės principų sampratos koncepcijos⁹⁷. Beveik vieningai sutariama dėl to, kad teisės principuose formuluojamos visuotinai pripažintos vertybės, siekiai, tikslai, taigi šiuose abstraktaus pobūdžio elgesio standartuose (kitaip nei normose) nustatomos principinės oficialiai pageidaujamo elgesio

---

⁹⁵ **Kūris E.** Ko neparašė Rogeris Cotterellas, arba subjektyvus teisės sociologijos įvado įvadas // **Cotterrell R.** *Teisės sociologija. Įvadas.* P. 390–393.

⁹⁶ **Kūris E.** Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas // P. 57.

⁹⁷ Vienas iš pagrindų skirti teisės normas ir principus yra teisės sistemos elementų formaliojo apibrėžtumo požymis – kaip įvairaus abstraktumo elgesio standartai yra formuluojami bei įtvirtinami teisiniame tekste (norminiuose ir teisės aiškinimo aktuose). Apie šio požymio ypatumus teisės principų atžvilgiu žr. **Jankauskas K.** Teisės principų samprata ir jų įtvirtinimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai // *Jurisprudencija.* 2004. T. 51(43). P. 17–31.

kryptys, tačiau įvairūs autoriai dėl skirtingo elgesio taisyklių abstraktumo laipsnio pateikia skirtingas išvadas ir dėl teisės principų reguliuojamojo vaidmens teisiniame procese.

Teisės principais dažnai vadinamos abstraktaus pobūdžio vadovaujančios idėjos, kurios priklauso teisinės sąmonės sričiai, bet ne *normatyviai* teisei tikrovei. Šios idėjos nėra teisiniai imperatyvai net ir tada, kai yra išreikštos teisiniame tekste. Teisės principams skiriama vieta ne teisės (normų) sistemoje, bet *teisinėje* sistemoje šalia kitų šios sistemos elementų, kurie gali būti *kaip nors* susiję su normomis, tačiau neturi teisės (normų) sistemos elementams būtinų savybių, neturi potencijos *reguliuoti* socialinius santykius. Šioje teisės principų sampratoje teisės normos yra vieninteliai normatyvumo krūvį turintys teisės sistemos elementai⁹⁸. Netgi principų formulavimas konstitucijų tekstuose suprantamas kaip deklaratyvus dalykas, todėl teisinės idėjos nėra pozityviosios teisės dalis – jos priskiriamos reiškiniams, kurie galbūt daro įtaką teisei, tačiau ne kaip teisės sistemą kreipiančios nuostatos, o tik tiek, kiek teisei daro įtaką kiti neteisiniai veiksniai. Taip suprantami teisės principai vargu ar gali būti pagrįstai vadinami pamatinėmis teisinėmis idėjomis, kurios kreipia (determinuoja) visų kitų teisinių reiškinių turinį, daro įtaką kitiems teisės sistemos elementams ir visai teisės sistemai, nebent teisė būtų suprantama kaip reiškinys, kuris yra visiškai determinuotas kitiems socialiniams veiksniams, neturėtų jokio savarankiškumo ir pakartotų tik tai, ką nurodo kito socialinio elgesio reguliatoriai. Remiantis tokia teisės principų samprata nėra prasmės kalbėti apie šių reiškinių reguliuojamąjį poveikį ar jo ypatumus.

Dar teisės principai apibūdinami kaip atskira ypatingų teisės normų grupė (rūšis), kaip itin bendro pobūdžio pamatinės teisės normos, kurias sukonkretina kitos ordinarios, t. y. pamatinės teisinio teksto nuostatas detalizuojančios, normos. Abstraktaus pobūdžio pamatinėse normose, skirtingai nei ordinariose, nėra įtvirtinta konkretaus elgesio modelio, detalios apibrėžiančio subjektų teises ir pareigas. Pamatinėse teisės normose

---

⁹⁸ *Valstybės ir teisės teorija*. P. 151. Pasak S. Aleksejevo, teisinės idėjos egzistuoja kaip neatsiejamas, organinis teisės turinio elementas nepriklausomai nuo to, ar šios idėjos yra suvoktos ir įvardytos teisės moksle bei teisinėje praktikoje ir įtvirtintos teisiniuose tekstuose kaip normos-principai (žr.: **Alekseev S. S.** *Voschozdenie k pravu. Poiski i rešenija*. S. 297–299; **Id.** *Pravo: azbuka – teorija* –

įtvirtinamos tam tikros vertybės, tikslai, taigi labai abstrakčiai nurodoma bendra atitinkamos socialinių santykių srities teisinio reguliavimo kryptis. Šiuo atveju teisės principai kaip pamatiniai teisės sistemą kreipiantys pradai priklauso teisės sistemai tik tiek, kiek norminio teisės akto tekste yra formuluojami kaip teisės normos arba yra išreikšti ne vienoje normoje, todėl gali būti išvedami apibendrinus keleto normų turinį⁹⁹. Antai kaip esminis teisės principo požymis (kuriuo principas skiriasi nuo normos) nurodoma tai, kad principo, kuriame formuluojamas ir įtvirtinamas socialinės apsaugos siekis, įtvirtinimas konstitucijų tekste savaime nereiškia, kad yra įtvirtinamas tokio pat pobūdžio bendrasis leidimas, kurį atitinka įstatyme nustatyta pareiga. Tik teisės normose formuluojamus bendro pobūdžio leidimus kreiptis su atitinkamais reikalavimais atitinka (šiam leidimui koresponduoja) įstatymuose įtvirtinta kito teisės subjekto (valstybės institucijų) pareiga. Taigi socialinių teisių reglamentavimas abstraktaus pobūdžio konstitucinėmis nuostatomis nėra savaime pakankamas pagrindas atitinkamiems teisiniams santykiams atsirasti. Tam tikrus tikslus, siekius, vertybes formuluojantis teisės aktas ir jame įtvirtinti abstraktūs teisės principai (skirtingai nei normos) neturi teisinio reguliavimo savybės. Teisės principas gali būti ne deklaratyvus, bet „veikiantis“, t. y. gali tiesiogiai reguliuoti socialinius santykius tik tada, kai kompetentingas teisėkūros subjektas įstatymuose įtvirtina aiškiai apibrėžtas pareigas, kurių pažeidimą galima gana nesunkiai nustatyti ir pašalinti kreipiantis dėl teisminės gynybos. Kitaip tariant, teisės principas tik tam tikru netiesioginiu būdu įgyja normatyvumo krūvį (teisinio reguliavimo savybę) tik tada, kai yra detalizuojamas ordinariose teisės normose¹⁰⁰. Taigi teisės normos – vieninteliai normatyvumo krūvį bei tiesioginio teisinio reguliavimo savybę turintys teisės sistemos elementai. Vadinasi, lyg ir nėra pagrindo kalbėti apie

---

filosofija. Opyt kompleksnogo issledovanija. S. 34, 254–257, 289–291; **Id.** *Obščiaja teorija socialističeskogo prava.* Vyp. 1. S. 15.

⁹⁹ *Teorija prava i gosudarstva.* S. 193; **Chropaniuk V. N.** *Teorija gosudarstva i prava.* S. 215–216: „Teisės principai gali būti specialiai įtvirtinti bendrosiose teisės normose (normose-principuose) – konstitucijose, įstatymų, kodeksų preambulėse arba gali sudaryti pačią teisės materiją, išsiskirdami į teisės normų vidinį turinį.“

¹⁰⁰ **Pfersmann O.** *Značenie socialnych principov v sravnitelnom konstitucionnom prave // Konstitucionnoe pravosudie i socialnoe gosudarstvo. Sbornik dokladov.* – Moskva: Institut prava i publičnoj politiki, 2003. S. 28–42.

savarankiškas teisės principų funkcijas teisiniame procese (šalia teisės normų), taip pat ir apie kokius nors *principų* reguliuojamojo poveikio socialiniams santykiams ypatumus.

Ir trečia. Teisės principams, kaip itin talpioms turinio požiūriu normatyvioms nuostatoms, pripažįstama galia tiesiogiai reguliuoti socialinius santykius, kaip ir teisės normoms, todėl teisės principai priskiriami prie lygiaverčių teisės sistemos elementų, kurie egzistuoja *šalia* teisės normų¹⁰¹. Šioje teisės principų sampratoje pripažįstami teisės normų ir principų skirtumai, įvertinamas ypatingas teisės principų abstraktumo laipsnis, loginė struktūra, raiškos teisiniame tekste formos, formulavimo teisės aktuose ypatumai, tačiau kartu yra pripažįstama, kad principai, kaip ir teisės normos, daro tiesioginį normatyvų (reguliuojamąjį) poveikį socialinių santykių subjektų elgesiui, t. y. atsižvelgiama į ypatingą teisės sistemos elementų savybę – *visų* daugiau ar mažiau abstrakčių elgesio standartų (normų ir principų) galią tiesiogiai veikti socialinius santykius, paversti juos teisiniais santykiais.

Prasminga kelti klausimą, kodėl apskritai teisės sistemoje reikia skirti normas ir principus, jeigu šie elementai, nors ir skiriasi formulavimo teisiniame tekste *abstraktumo* laipsniu, ir vieni, ir kiti (tegu ir kiekvienas savaip) atspindi ir kartu veikia sudėtingą socialinę tikrovę. Tai svarbu ne tik teoriniu požiūriu, nes teisės principų ypatumų identifikavimas turi reikšmingų implikacijų teisei praktikai. Šiek tiek užbėgdami už akių galime teigti, kad daugelis nuosekliai argumentuojamų teorinių išvadų yra svarbios teisei praktikai. Net jei šių išvadų pagrindu ir nėra operatyviai keičiama susiklosčiusi praktika, daugelis teorinių koncepcijų sprendžiant teisinius ginčus naudojamos kaip teisinio argumentavimo priemonės. Plačiau apie tai bus kalbama paskutiniame šios dalies skyriuje. Toliau analizuodami Lietuvos konstitucinę jurisprudenciją matysime, kad Konstitucinio Teismo aiškinimo aktuose randame solidžią empirinę normatyvinę

---

¹⁰¹ **Kūris E.** Konstitucija ir jos aiškinimas // *Politologija*. 1999/2 (14). P. 3–16; **Id.** Constitutional Principles in the Jurisprudence of the Constitutional Court // *Constitutional Justice in Lithuania*. P. 377–388; **Jarašiūnas E.** Keletas Konstitucinio Teismo, vieno iš konstitucinės doktrinos kūrėjų, veiklos aspektų // *Jurisprudencija*. 1999. Nr. 12(4). P. 47–57; **Id.** *Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas*. P. 22–25; **Protasov V. N.** *Čto i kak reguliruet pravo*. S. 45–48; **Dworkin R.** *Taking Rights Seriously*. P. 22–31; **MacCormick N., Weinberger O.** *An Institutional Theory of Law: New Approaches to Legal Positivism*. P. 67–74; **Bayles M. D.** *Principles of Legislation*. – Detroit: Wayne State University press, 1978. P. 42–44. **Id.** *Principles of Law: A Normative Analysis*. P. 11–14.

medžiagą ir atramą, kuri leidžia pritarti būtent teisės principų plataus tiesioginio reguliuojamojo poveikio nuostatų sampratai. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra ne kartą konstatavęs, kad visus teisės subjektus, taip pat ir įstatymų leidėją, saisto Konstitucijos normos ir principai: atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis, konstitucinis socialinės darnos imperatyvas, prigimtinio teisingumo, protingumo ir proporcingumo principai, kiti teisinės valstybės reikalavimai, suponuojantys teisinį tikrumą, stabilumą, teisėtų lūkesčių apsaugą ir kt.¹⁰² Kartu pažymėtina ir tai, kad ankstesniuose savo nutarimuose Konstitucinis Teismas tiesiogiai nenurodydavo, jog įstatymų leidėją ir kitus subjektus saisto konstituciniai principai. Pavyzdžiui: „<...> Seimas, įgyvendindamas savo diskreciją nustatyti diferencijuotą apkaltos proceso tvarką, yra saistomas apkaltos konstitucinės sampratos“¹⁰³. Kai kuriuose Konstitucinio Teismo nutarimuose buvo konstatuojamas imperatyvus teisės principų pobūdis, tačiau greta nurodomas ir konkretus Konstitucijos teksto straipsnis (jo dalis), kuriame yra įtvirtintas vienas ar kitas teisės principas. Pavyzdžiui: „<...> įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos 5 ir kituose straipsniuose įtvirtintos valdžių pusiausvyros bei Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo“¹⁰⁴.

---

¹⁰² 7r. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. liepos 4 d.** nutarimą (*Valstybės žinios*, 2003, Nr. 68-3094), taip pat 2002 m. kovo 14 d., 2003 m. sausio 24 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. birželio 10 d. ir kitus nutarimus).

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. kovo 4 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsnio (1993 m. sausio 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies bei šios dalies 5 punkto, 15, 20 ir 21 straipsnių (2002 m. sausio 15 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2, 4, 5 ir 6 punktų, šio straipsnio 2 ir 4 dalių, 16 straipsnio 10 dalies, 20 straipsnio (2002 m. spalio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 17 d. nutarimo Nr. 27 „Dėl gyvenamųjų namų, būtinų valstybės reikmėms, išpirkimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsniui (1993 m. sausio 12 d. redakcija)“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 24-1004.

¹⁰³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. gegužės 11 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 42-1345.

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. gruodžio 21 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25(1), 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69(1) ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 109-3192.

Teisės teorijoje normatyvus poveikio socialiniams santykiams savybė neretai priskiriama tik teisės normoms – pirminiuose (teisėkūros) aktuose įtvirtintoms abstraktaus pobūdžio ordinarioms elgesio taisyklėms arba pamatinėms normoms, kurias pirmosios detalizuoja. Kita vertus, pripažįstama ir tai, kad ne tik normos, bet ir principai daro tiesioginį reguliuojamąjį poveikį socialinei tikrovei. Norėdami paneigti ar patvirtinti vieną iš šių konkuruojančių teisės principų sampratų, turėtume nustatyti, ar teisės principų normatyvus poveikis turi kokių nors savitumų, patvirtinančių šių teisės sistemos elementų išskirtinumą, palyginti su teisės normomis.

2. Teisės principų reguliuojamojo poveikio ypatumai

Teisės normose, skirtingai nei principuose, yra pakankamai tiksliai ir konkrečiai formuluojamos socialinių santykių dalyvių teisės ir pareigos, jų atsiradimo sąlygos, taip pat teisinių imperatyvų ignoravimo pasekmės. Teisinių santykių dalyviai palyginti nesunkiai gali nustatyti teisės normose įtvirtintų elgesio taisyklių prasmę bei derinti savo elgesį su šiais teisės aktuose įtvirtintais privalomo ar leidžiamo elgesio modeliais. Teisės principai formuluojami gerokai abstrakčiau, taigi šių elgesio orientyrų atžvilgiu tai padaryti gerokai sunkiau. Panagrinėkime, kaip ši teisės principų turinio ir išraiškos norminių aktų tekstuose abstraktumo savybė atsiliepia teisės principų reguliuojamojo poveikio kokybei ir/arba kiekybei. Minėta, kad teisės principams pripažįstama normatyvumo savybė, kad teisės sistemos elementams šalia normų priskiriami ir principai, kad ne tik normos, bet ir principai gali tiesiogiai veikti faktinę socialinę tikrovę. Kartu pažymėtina ir tai, kad abstraktaus pobūdžio teisės principai savo normatyviuoju poveikiu ne tik prilygsta teisės normoms, bet ir išsiskiria savo ypatingomis funkcijomis, palyginti su kitais teisės sistemos elementais, taigi principai teisės sistemai priklauso ne tik dėl to, kad yra formuluojami teisiniame tekste kaip teisės

normos, bet veikiau dėl to, kad atlieka tik jiems būdingas funkcijas šalia teisės normų ir šiuo atžvilgiu turėtų būti traktuojami kaip savarankiški teisės sistemos elementai.

2.1. Plačios teisės principų reguliuojamojo poveikio ribos ir jų konkretinimas teisės aiškinimo aktuose

Pamatinės visuomeninės vertybės, kaip tam tikri normatyvinio poveikio socialinei tikrovei pagrindai, paprastai yra nustatomos konstitucijose – didžiausios teisinės galios aktuose naudojant abstraktus pobūdžio elgesio standartus – teisės principus. Lietuvos Respublikos Konstitucijos tekste daugelis visuotinai reikšmingų vertybių yra įtvirtinta itin abstrakčiai: „Valstybinė kalba – lietuvių kalba“ (14 straipsnis); „Žmogaus laisvė neliečiama“ (20 straipsnio 1 dalis); „Nuosavybė neliečiama“ (23 straipsnio 1 dalis); „Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs“ (29 straipsnio 1 dalis); „Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą“ (30 straipsnio 1 dalis); „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“ (38 straipsnio 1 dalis); „Valstybė gina vartotojo interesus“ (46 straipsnio 5 dalis); „Seimo nario asmuo neliečiamas“ (62 straipsnio 1 dalis) ir kt. Teisės principų kaip teisės sistemos pagrindų apibrėžimas ir abstraktus minėtų Konstitucijos nuostatų formulavimas leidžia tvirtinti, kad Konstitucijos tekste yra įtvirtinti plataus reguliuojamojo poveikio teisės principai, kurių tiesioginis taikymas neišvengiamai suponuoja konkretesnę šių elgesio orientyrų turinio ir reguliuojamojo poveikio ribų apibrėžimą.

Konstitucinėje jurisprudencijoje daugelis konstitucinių nuostatų vienareikšmiškai yra vadinama teisės principais, be to, plačiai yra aiškinamas ir įvairiais aspektais sukonkretinamas jų turinys. Ne viename Konstitucinio Teismo nutarime buvo konstatuota: „Konstitucijos 29 straipsnyje yra įtvirtintas visų asmenų lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams principas. Konstitucinio asmenų lygybės principo turi būti laikomasi ir leidžiant įstatymus, ir juos taikant, ir vykdant

teisingumą¹⁰⁵. Šis principas yra žmogaus prigimtinės teisės būti traktuojamam vienodai su kitais konstitucinė garantija¹⁰⁶. Konstitucinis Teismas 1997 m. lapkričio 13 d. nutarime konstatavo, kad lygybės įstatymui principas teisėje reiškia lygų matą, kai reikia tą pačią normą taikyti skirtingiems asmenims. Šis principas įpareigoja vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai (Konstitucinio Teismo 1996 m. sausio 24 d. nutarimas)¹⁰⁷. Dar vienas pavyzdys. Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.“ Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas konstitucinis teisminės gynybos principas“¹⁰⁸, kad demokratinėje valstybėje teismas yra pagrindinė institucinė žmogaus teisių ir laisvių garantija, kad konstitucinis teisminės gynybos principas yra universalus¹⁰⁹.

---

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1996 m. sausio 24 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 10 straipsnio pirmosios dalies bei 50 straipsnio pirmosios dalies normų ir Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo 2 straipsnio antrosios dalies bei 14 straipsnio šeštosios dalies nuostatų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 9-228.

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1998 m. spalio 27 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių išlikusių nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 4 straipsnio 1, 4, 9 ir 11 dalių, 8 straipsnio 1 dalies, 15 straipsnio 2 punkto ir 20 straipsnio 1, 2, 3 bei 4 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 95-2642.

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. gruodžio 3 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo, Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pakeitimo ir papildymo“ nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimu Nr. 1156 patvirtintų Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų 84 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 45 straipsnio 4 daliai (1994 m. liepos 18 d. redakcija)“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 115-5221.

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. liepos 2 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 48 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 69-2832.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1996 m. balandžio 18 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Komerčių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 36–915; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. gruodžio 29 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 1–7.

Konstatavus, kad norminiuose aktuose įtvirtintos taisyklės skiriasi turinio ir išraiškos abstraktumu, nesunku numatyti, kad itin abstraktaus elgesio standarto poveikio reguliuojamiems santykiams ribos yra gerokai platesnės. Yra dar keletas svarbių teisės principuose įtvirtinto elgesio standarto abstraktaus formulavimo pasekmių. Viena iš jų yra tai, kad tie patys teisės principai skirtingu metu ir skirtingomis sąlygomis gali būti plėtojami įvairiais aspektais ir skirtingai veikti socialinę tikrovę. Šis poveikis priklauso nuo to, kaip plačiai (ar siaurai) teisinių santykių dalyviai interpretuoja šių standartų turinį, todėl abstraktus ir platus principo turinys gali būti vienareikšmiškai aiškus ar daugmaž patikimai prognozuojamas tik tada, kai šį turinį bei teisės principo reguliuojamojo (normatyvaus) poveikio socialiniams santykiams ribas oficialiai apibrėžia teisėkūros subjektas¹¹⁰ arba subjektas, kuris turi įgaliojimus oficialiai aiškinti pirminiame teisės akte *expressis verbis* įtvirtintus ar sistemiškai aiškinant teisinį tekstą išvedamus, abstrakčiai privalomo ar leidžiamo elgesio ribas brėžiančius teisės principus¹¹¹.

Konstitucijos 23 straipsnyje nustatyta, kad nuosavybė neliečiama, kad nuosavybės teises saugo įstatymai ir nuosavybė gali būti paaimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama. Konstitucinis Teismas, sistemiškai interpretuodamas Konstitucijos nuostatą, įtvirtino ir tai, kad nuosavybė ne tik suteikia savininkams teises, bet ir juos įpareigoja¹¹².

---

¹¹⁰ Pažymėtina, kad toks autentiškas teisės aiškinimas nėra vienareikšmiškai vertinamas. Pasak V. Mikelėno, „įstatymų leidėjas, nevykdydamas teisės taikymo funkcijos ir gerbdamas valdžių padalijimo bei teismo nepriklausomumo principus, tik išimtiniais atvejais naudojasi savo teise aiškinti priimtus įstatymus“. Be to, autentiškas teisės aiškinimas „turi grįžtamąją galią, o tai kai kada prieštarauja visuomeninių santykių stabilumo siekiui“ (žr. **Mikelėnienė D., Mikelėnas V.** *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. – Vilnius: Justitia, 1999. P. 248).

¹¹¹ „Konstitucijos nuostatos yra visuotinai aprobuotos remiantis tam tikra vertybių sistema, taip pat viduje koordinuotos, sudaro vieningą visumą, tačiau Konstitucija ne kodifikuoja, o tik reguliuoja, dažnai gana dogmatiškai ir tik bendrais bruožais. Be to, tam tikri teisinio reguliavimo aspektai kai kuriais atvejais yra nutylėti arba pateikti tokia forma, kuri leistų daryti platesnes išvadas“ (žr. **Pavilonis V.** Konstitucijos interpretavimas vykdant abstrakčią teisės aktų teisėtumo kontrolę // *Konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai*. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo konferencijos medžiaga. 1998 m. rugsėjo 9–10 d., Palanga. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2000. P. 10–11).

¹¹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. kovo 4 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 573 straipsnio (1994 m. gegužės 17 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 24-889; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. kovo 4 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių išlikusių nekilnojamoji turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsnio (1993 m. sausio 12 d. redakcija),

Teisėtų lūkesčių apsaugos principą Konstitucinis Teismas savo doktrinoje susiejo su visų valstybės institucijų pareiga laikytis prisiimtų įsipareigojimų, taip pat pažymėjo, kad šis principas reiškia ir įgytų teisių apsaugą, t. y. asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius teisės aktus įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos, kad teisėtų lūkesčių principas sietinas su asmens, kuris įgijo teisę į įstatymu nustatytą pensiją, nuosavybės teisių apsauga¹¹³.

Nesunkiai galima rasti ir tokių teisinių situacijų, kai socialinių santykių dalyvių elgesį reguliuoja *ir* teisės principas, *ir* teisės norma, tiksliau – keletas skirtingoms teisės šakoms priklausančių teisės normų neperžengiant to paties teisės principo nubrėžtų ribų. Pavyzdžiui, konstitucinis vartotojo teisių apsaugos principas yra *expressis verbis* įtvirtintas Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalyje („Valstybė gina vartotojo interesus“), o ši teisės principą sukonkretinančios normos – Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, Lietuvos Respublikos vartotojų teisių apsaugos įstatyme ir poįstatyminiuose teisės aktuose. Taigi kiekvienoje teisinėje situacijoje svarbu nustatyti ne tik taikytinas teisės normas, bet ir principus, kuriuos šios normos sukonkretina ir kurių determinuojančiam

---

Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies bei šios dalies 5 punkto, 15, 20 ir 21 straipsnių (2002 m. sausio 15 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2, 4, 5 ir 6 punktų, šio straipsnio 2 ir 4 dalių, 16 straipsnio 10 dalies, 20 straipsnio (2002 m. spalio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 17 d. nutarimo Nr. 27 „Dėl gyvenamųjų namų, būtinų valstybės reikmėms, išpirkimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsniui (1993 m. sausio 12 d. redakcija)“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 24-1004.

¹¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. gruodžio 18 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. rugpjūčio 27 d. nutarimo Nr. 942 „Dėl biudžetinių įstaigų ir organizacijų darbuotojų darbo apmokėjimo sąlygų dalinio pakeitimo“ 6 ir 7.2 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos darbo sutarties įstatymo 22 straipsniui“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 107-3885; taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. liepos 4 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija) ir 13 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 patvirtintų Vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų 25 punkto 2 pastraipos (2001 m. gegužės 25 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir šių nuostatų 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo,

poveikiui yra subordinuotos. Teisės principų identifikavimas leidžia susidaryti išsamų teisinio reguliavimo vaizdą, o kartu įvertinti tai, ar vienu teisės principų turinį sukonkretinanti norma tuo pat metu nepaneigia kituose teisės principuose išreikštų teisinių vertybių.

Net ir tos pačios teisinės galios akte, Konstitucijoje, formuluojama teisės norma, įtvirtindama formaliai apibrėžtą elgesio modelį konkrečioje socialinių santykių srityje, tuo pat metu *detalizuoja* vieno arba kelių teisės principų turinį ir kartu yra *subordinuojama* dar kelių teisės principų koordinuojančiam poveikiui, pagal kurių nubrėžtas teisinio reguliavimo ribas yra formuluojamos, sukonkretinamos, teisiniame tekste įtvirtinamos konkrečios socialinių santykių dalyvių teisės bei pareigos. Pavyzdžiui, Konstitucijos 20 straipsnio 3 dalies norma, kad nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo per 48 valandas turi būti pristatytas į teismą, kur sulaikytajam dalyvaujant sprendžiamas sulaikymo pagrindumas, sukonkretina kelis konstitucinius principus: žmogaus laisvė neliečiama (20 straipsnio 1 dalis); niekas negali būti savavališkai sulaikytas arba laikomas suimtas ir niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas (20 straipsnio 2 dalis); asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą (31 straipsnio 6 dalis). Kartu Konstitucijos 20 straipsnio 3 dalies nuostatoje yra įtvirtintas pamatinis teisės principas, kuris reiškia, kad negali būti priimtas joks įstatymas ir nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuris prieštarautų šioje nuostatoje įtvirtintam imperatyvui¹¹⁴.

Valstybės socialinės orientacijos konstitucinis principas determinuoja senatvės, invalidumo ir kitų pensijų, socialinių pašalpų ir lengvatų santykius reguliuojančias teisės normas¹¹⁵.

---

krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 4 daliai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 68-3094.

¹¹⁴ Kūris E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas // *Jurisprudencija*. 2002. T. 23(15). P. 65.

¹¹⁵ r. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. rugsėjo 27 d. nutarimo Nr. I-619 „Dėl Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo taikymo“ 1 punkto, taip pat dėl Lietuvos Respublikos

Dėl teisės principams būdingo didesnio abstraktumo, taigi ir gerokai platesnių reguliavimo ribų, net ir skirtingų teisės šakų skirtingus santykius reguliuojančios teisės normos gali būti subordinuotos vienam teisės principui. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra konstatuota, kad Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalies nuostatoje („Niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą“) atsispindi teisės principas *non bis in idem*: asmuo negali būti baudžiamas antrą kartą už tą patį teisės pažeidimą, t. y. šis konstitucinis principas taikytinas ne tik nusikaltimų, bet *ir kitų* padarytų teisės pažeidimų atžvilgiu. Konstitucinis Teismas išaiškino, jog minėtas principas nereiškia, kad už teisės pažeidimą asmeniui apskritai negali būti taikomos skirtingos teisinės atsakomybės rūšys, taip pat kad už nusikaltimą jam negali būti taikoma pagrindinė ir papildoma bausmė, o už administracinį teisės pažeidimą – pagrindinė ir papildoma administracinė nuobauda¹¹⁶. Taigi abstraktus teisės principų formulavimas pirminiuose teisėkūros aktuose bei talpus principų turinys lemia plačias poveikio reguliuojamiems santykiams ribas. To paties principo determinuojamąjį poveikį gali patirti skirtingų teisės šakų normos, o tiesioginį teisės principo reguliuojamąjį poveikį – skirtingos socialinio gyvenimo sritys. Vadinasi, ne teisės principas yra išvedamas iš skirtingų teisės normų apibendrinus jų turinį (taigi atitinka normų turinį), bet teisės normos yra subordinuojamos teisės principui kaip vienos konkrečios teisės šakos ar visos teisės sistemos pamatinei nuostatai.

Vyriausybės 1996 m. liepos 5 d. nutarimu Nr. 808 „Dėl Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 6.1.1 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.4 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.5 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 7 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 9 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. balandžio 17 d. nutarimu Nr. 441 „Dėl Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 5.1.1 punkto, 5.1.7 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcijos), 5.1.8 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcijos), 5.4, 5.5.2, 9 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo 10 straipsnio (1994 m. lapkričio 3 d. redakcija) 1 daliai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 38-1236.

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. gegužės 7 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 130(2) straipsnio (1994 m. liepos 18 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 39-1373; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. spalio 2 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 269 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 85-2977.

2.2. Teisės principų abstraktumas ir tarpusavio konkurencija

Aiškinant teisę nustatoma, koks yra teisės principuose įtvirtintų abstrakčių elgesio standartų turinys, kur kreipia pamatinės socialinių santykių reguliavimo kryptys, o tada *gali būti* daugiau ar mažiau pagrįstai abejojama šiuos standartus sukonkretinančių teisės normų turiniu, t. y. keliamas klausimas, ar teisės norma, kurioje detalizuojamos kurio nors teisės principo nubrėžtos teisinio reguliavimo kryptys, atitinka principuose išreikštas pamatines vertybes. Tačiau neretai teisės principą detalizuojančios normos turinys tuo pat metu kertasi su *kito* teisės principo brėžiama reguliavimo kryptimi. Net ir tuo atveju, kai išvelgiamas normoje įtvirtinto reguliavimo prieštaravimas kuriam nors teisės principui, kompetentingas teisės taikymo ir aiškinimo subjektas ne visada konstatuoja teisės normos ydingumo faktą. Vienam iš principų „prieštaraujanti“ norma gali būti pripažįstama atitinkančia teisę, jeigu normoje įtvirtintą elgesio taisyklę bei reguliuojamojo poveikio ribas galima *pateisinti* remiantis *kitu* teisės principu.

Konstitucijos 29 straipsnio nuostatose yra įtvirtintas visų asmenų lygybės principas, įpareigojantis vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžiantis iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai. Kartu šis konstitucinis principas nepaneigia to, kad įstatyme gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu¹¹⁷. Tačiau konstitucinis asmenų lygybės principas būtų pažeidžiamas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems teisės norma yra skirta, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip

---

¹¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1996 m. sausio 24 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 10 straipsnio pirmosios dalies bei 50 straipsnio pirmosios dalies normų ir Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo 2 straipsnio antrosios dalies bei 14 straipsnio šeštosios dalies nuostatų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 9-228; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. gegužės 8 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39-1105.

traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisintinas¹¹⁸.

Konstitucinio Teismo nutarimuose ne kartą buvo sprendžiamas teisės principų konkurencijos klausimas. Pavyzdžiui, vienoje iš bylų Seimo narių grupė abejojo dėl Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio nuostatos, kurioje įtvirtinta viešosios informacijos rengėjo, platintojo, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininko ir žurnalisto teisė be jokių išlygų išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „Konstitucijos 22 straipsnio nuostatos, įtvirtinančios privataus gyvenimo neliečiamumą, yra susijusios su kitomis Konstitucijos nuostatomis ir aiškintinos atsižvelgiant į jas, nagrinėjamos bylos kontekste – į Konstitucijos 25 straipsnio nuostatas, įtvirtinančias teisę į informaciją. Tarp Konstitucijos 22 ir 25 straipsniuose įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra. Įstatymų leidėjui reguliuojant visuomenės informavimo santykius kyla pareiga paisyti minėtų konstitucinių vertybių pusiausvyros¹¹⁹. Konstitucinis Teismas pripažino, kad Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnis ta apimtimi, kuria įtvirtinta, kad viešosios informacijos rengėjas, platintojas, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininkas, žurnalistas turi teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio net ir tais atvejais, kai demokratinėje valstybėje informacijos šaltinį teismo sprendimu atskleisti yra būtina dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmenų konstitucinės teisės ir laisvės ir kad būtų vykdomas teisingumas, prieštarauja konstituciniam teisinės valstybės principui, taip pat Konstitucijos 25 straipsnio 3 ir 4 dalims („Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti

---

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1996 m. lapkričio 20 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 114-2643.

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. spalio 23 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 104-4675.

Būtinumą ieškoti teisės principuose įtvirtintų vertybių užtikrinimo pusiausvyros pabrėžia ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. 1 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės

žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai“; „Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija“).

Konstitucinis Teismas yra sprendęs privataus ir viešojo interesų konkurencijos klausimą ir konstatavęs: „Nuosavybės gražinimo apribojimo negalima pateisinti abstrakčiu visuomenės poreikiu“¹²⁰. Aiškindamas įvairius konkuruojančių vertybių aspektus Konstitucinis Teismas ne kartą rėmėsi ir analogiškais Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos pavyzdžiais, kurie kaip teisės aiškinimo šaltinis yra aktualūs Lietuvos teisės aiškinimui ir taikymui (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2001 m. gegužės 10 d., 2002 m. rugsėjo 19 d., 2002 m. spalio 23 d., 2003 m. kovo 24 d. nutarimai). Kaip teisės principuose įtvirtintų vertybių konkurencijos klausimą sprendė Europos Žmogaus Teisių Teismas, matyti byloje *Teixeira de Castro prieš Portugaliją*¹²¹, kurioje buvo konstatuota, kad viešu interesu negalima pateisinti įrodymų rinkimo ir panaudojimo, jeigu jie gauti išprovokavus nusikaltimą. Policijos provokacijomis gautų įrodinėjimo priemonių naudojimas negali būti pateisintas viešuoju interesu. Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažino, kad buvo pažeista Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalis¹²².

Europos Žmogaus Teisių Teismas, pažymėdamas svarbų spaudos vaidmenį demokratinėje visuomenėje, taip pat atsižvelgdamas į demokratinės visuomenės interesą garantuoti ir ginti spaudos laisvę, yra konstatavęs, kad žurnalistų teisės neatskleisti informacijos šaltinio apribojimas yra pateisinamas, jeigu yra laikomasi Europos žmogaus

---

informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas“, *Teismų praktika*, 1998, Nr. 9).

¹²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gegužės 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. liepos 15 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ papildymo ir pakeitimo“ 3 punkto dalių, kuriomis pakeistos 1991 m. birželio 18 d. įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 4 straipsnio penktoji ir šeštoji dalys, bei 14, 15, 16, 17, 18 ir 19 punktų, kuriais šio įstatymo 12 straipsnis papildytas 10, 11, 12, 13, 14 ir 15 punktais, atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 42-771.

¹²¹ Case of *Teixeira de Castro v. Portugal*, judgment of 9 June 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-IV (<http://www.echr.coe.int>).

teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnyje ir įstatymuose nustatytų reikalavimų: tokie apribojimai turi būti būtini demokratinės visuomenės interesams apsaugoti; kliudymas naudotis spaudos laisve negali būti suderinamas su šios konvencijos 10 straipsniu, jei jis nebus pateisinamas svarbesniu visuomenės interesu¹²³.

Aiškindamas asmens privataus gyvenimo apsaugos principą Europos Žmogaus Teisių Teismas pažymėjo, kad laisvės atėmimo bausme nuteistų asmenų susirašinėjimo slaptumas, nors ir gali būti apribotas, turi būti pateisinamas tokiais demokratinėje visuomenėje būtiniais tikslais kaip „tvarkos palaikymas“, „baudžiamųjų nusižengimų prevencija“, „moralės apsauga“, „kitų asmenų teisių ir laisvių apsauga“¹²⁴.

Teisės principų konkurencijos ir jų reguliuojamojo poveikio pusiausvyros paieškų pavyzdžiai leidžia konstatuoti reikšmingą teisės *normų* ir *principų* skirtumą – normų tarpusavio konkurencija skiriasi nuo teisės principų tarpusavio konkurencijos. Jeigu konstatuojama, kad tos pačios teisinės galios akte įtvirtintos teisės normos nustato skirtingas teises ir pareigas, tai remiantis teisės normų konkurencijos sprendimo taisyklėmis *tik* viena iš normų gali būti pripažįstama *taikytina* byloje (pvz., specialiosios normos pirmumas – *lex specialis derogat legi generali*). Tokiu sprendimu *kitos* normos galia sprendžiant konkretų ginčą yra *neišvengiamai* paneigiama – šiuo atveju (ir bet kurioje analogiškoje situacijoje) teisiškai nepriekaištingas sprendimas gali būti grindžiamas tik ta pačia teisės norma (skirtingai nei konkuruojant tarpusavyje teisės principams). Be to, esant normų kolizijai (šiuo atveju ji suprantama kaip vidinis teisės prieštaravimas), „pralaimėjusioji“ norma gali ir turi būti eliminuojama iš teisės sistemos. Išsprendus normų kolizijos klausimą *neišvengiamai* yra paneigiama vienos iš teisės normų atitiktis teisei, o principų kolizija kaip vidinis teisės prieštaravimas apskritai yra negalima. Vienoje byloje konkuruojantis, bet „pralaimėjęs“ teisės principas išlieka teisės

---

¹²² Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 96-3016.

¹²³ Case of *Fressoz and Roire v. France*, judgment of 21 January 1999, Reports of Judgments and Decisions 1999-I; Case of *Goodwin v. The United Kingdom*, judgment of 27 March 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-II (<http://www.echr.coe.int>).

¹²⁴ Case of *Silver and others v. The United Kingdom*, judgment of 25 March 1983, A61; Case of *Puzinas v. Lithuania*, judgment of 14 March 2002; Case of *Valašinas v. Lithuania*, judgment of 24 July 2001 (<http://www.echr.coe.int>).

sistemoje ir ateityje galės būti taikomas kitoje byloje, kurioje (priklausomai nuo faktinių aplinkybių) galbūt „nurungs“ kitą „mažesnio svorio“ teisės principą¹²⁵. Šitaip reiškiasi teisės principuose įtvirtintų pamatinių vertybių konkurencija, o šios konkurencijos rezultatai įtvirtinami teisės aiškinimo aktuose. Juose taip pat formuluojami argumentai, kuriais grindžiamas teisės principų reguliuojamasis poveikis ir principuose išreikštų vertybių pusiausvyrą¹²⁶. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra pažymėjęs, kad Konstitucija yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis). Jos normos ir principai sudaro darnią sistemą. Nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso konstitucinio reguliavimo esmė, pažeista Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyrą¹²⁷. Konstitucijos vientisumo principas suponuoja tai, kad Konstitucijos vertybių sandūroje turi būti rasti sprendimai, užtikrinantys, kad nė viena iš tokių vertybių nebus paneigta ar nepagrįstai apribota¹²⁸.

Pateiktuose konstitucinės jurisprudencijos pavyzdžiuose matyti, kad vienam principui subordinuotas teisės normos turinys neretai prasilenkia su kituose teisės

---

¹²⁵ Pasak R. Dworkino, teisės principai, skirtingai negu teisės normos, nesuteikia vienareikšmio atsakymo, koks turėtų būti sprendimas ir teisinės pasekmės byloje. Teisės principai nefunkcionuoja teisinio argumentavimo procese „viskas arba nieko“ būdu, o tik nurodo kryptį ar motyvą, į kurią būtina atsižvelgti priimant sprendimą, tačiau šis motyvas konkuruoja su kitais motyvais ir kuris nors iš jų gali būti nustelbtas stipresniojo (žr. **Dworkin R.** *Taking Rights Seriously*. P. 24).

¹²⁶ **Kūris E.** Konstitucinis Teismas ir įstatymų leidyba: žvilgsnis „iš vidaus“ / Petro Ragausko straipsnio „Konstitucinio Teismo vaidmuo įstatymų leidyboje“ recenzija // *Teisės problemos*. 2003. Nr. 2004/1 (43). P. 125.

¹²⁷ r. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. balandžio 15 d.** nutarimą (*Valstybės žinios*, 2004, Nr. 56-1948), taip pat **2003 m. gruodžio 3 d.** nutarimą (*Valstybės žinios*, 2003, Nr. 115-5221).

¹²⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. liepos 12 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio II skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 „Dėl Valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos,

principuose įtvirtintais imperatyvais. Tačiau skirtingų teisinių vertybių bei atitinkamų principų konkurencija ir šiuos principus sukonkretinančiose teisės normose nustatytas reguliavimas nereiškia vidinio prieštaravimo teisės sistemoje, jei teisės principuose glūdinčių vertybių kompromisas įtvirtinamas proporcingomis priemonėmis, jei vienu vertybių apsaugos ir užtikrinimo siekiama nepaneigiant kitų, t. y. argumentuotai derinamos skirtingos teisės principuose išreikštos teisinio reguliavimo kryptys.

2.3. Teisės principų tiesioginis determinuojantis poveikis ir tarpusavio koordinacijos santykiai

Itin talpaus turinio visą teisės sistemą determinuojančio imperatyvo pavyzdį galime rasti vos tik atsivertę Konstituciją: „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ (1 straipsnis). Šioje nuostatoje įtvirtintas teisės principas yra itin abstraktus, taigi jo tiesioginis taikymas lyg ir sunkiai įsivaizduojamas. Demokratijos sąvoka dažnai aiškinama labai įvairiomis prasmėmis, akcentuojami skirtingi šios kategorijos aspektai. Kita vertus, žvelgiant į Konstituciją kaip į vientisą teisinio reguliavimo tinklą, galima pagrįstai teigti, kad konstitucinis demokratijos principas yra teisinis įpareigojimas įgyvendinti demokratinį valstybės valdymo režimą, nenukrypti nuo demokratijos standartų. Tai ne kartą yra konstatuota konstitucinėje jurisprudencijoje: „Konstitucijos 1 straipsnyje yra įtvirtinti pamatiniai Lietuvos valstybės principai: Lietuvos valstybė yra savarankiška, nepriklausoma valstybė; Lietuvos valstybės valdymo forma yra respublika; valstybės valdžia turi būti organizuota demokratiškai, šalyje turi būti demokratinis politinis režimas“¹²⁹.

---

teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 62-2276.

¹²⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. rugsėjo 19 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2000 m. liepos 11 d. redakcija) 27 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 27 straipsnio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 57 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (1997 m. gegužės 22 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 4 punkto, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (2002 m. birželio 20 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies (1961 m.

Sistemiškai analizuojant Konstitucijos tekstą ir jame įtvirtintus valstybės nepriklausomybės, demokratinio valdymo režimo, respublikinės valdymo formos principus matyti, kad įvairios šių standartų eksplikacijos yra išreikštos kitose Konstitucijos teksto nuostatose, kuriose kalbama apie suvereniteto priklausymą Tautai, draudimą jį varžyti ar riboti, savintis Tautai priklausančias suverenias galias (2 ir 3 straipsniai), kuriose nustatyta, kad aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus atstovus (4 straipsnis), kuriose įtvirtinta, kad svarbiausi Valstybės ir Tautos gyvenimo klausimai sprendžiami referendumu (9 straipsnio 1 dalis), kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus (33 straipsnis), taip pat įvairiose Konstitucijos nuostatose, reglamentuojančiose ir įtvirtinančiose laisvus ir periodiškus rinkimus, valstybės institucijų sudarymo tvarką ir veiklą, jų pusiausvyrą ir atskaitomybę piliečiams.

Konstitucinis demokratijos principas, apimdamas įvairius demokratijos standartus, kartu *determinuoja visą teisinį reguliavimą*: draudžiama demokratijai prieštaraujančias procedūras ar institutus įtvirtinti visų kitų teisės aktų, kuriuose yra sukonkretinamas šio teisės principo turinys, nuostatose. Taip pat ir piliečių ar pareigūnų veiksmai, kurie prasilenkia su demokratijos standartais, turi būti vertinami kaip šio teisės principo pažeidimas. Taip pat pažymėtina, kad ne bet kuris teisės pažeidimas kartu

---

birželio 26 d. redakcija) ir 75 straipsnio 1 dalies (1975 m. sausio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 93-4000; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. sausio 25 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 23 straipsnio, 38 straipsnio 2 dalies, 41 straipsnio 5 dalies, 152 straipsnio 5 dalies, 155 straipsnio 4 dalies, 156 straipsnio 5 dalies, 180 straipsnio, 208 straipsnio 4 bei 11 dalių ir 231 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 10-295; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. vasario 23 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 14 d. nutarimo Nr. 36 „Dėl 1998 metų pavyzdžio banderolių tabako gaminiamis ir alkoholiniais gėrimams ženklini įvedimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos įmonių įstatymo 8 straipsnio 1 daliai ir 12 straipsnio 1 daliai“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 17-419; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. spalio 18 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl strateginio investuotojo pripažinimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymui“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 88-2724; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. gruodžio 6 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių

reiškia ir prieštaravimą demokratijos principo determinuojančiam poveikiui¹³⁰. Taip yra todėl, kad šis principas ne apibendrina, ne koordinuoja kitų teisės sistemos elementų reguliuojamąjį poveikį, bet tarsi sudėtinga mozaika susideda iš daugelio skirtingiems teisinio reguliavimo aspektams skirtų imperatyvių standartų, kurie vienareikšmiškai kreipia faktinį socialinių santykių dalyvių elgesį, determinuoja jį ta apimtimi, kuria konkretūs veiksmai ar teisės aktuose įtvirtintos normos tiesiogiai siejasi su šiuose standartuose įtvirtintomis vertybėmis ir yra skirti joms įgyvendinti. Determinuojantis poveikis būdingas ir daugeliui kitų teisės principų: pilietinės visuomenės, pasaulietinės valstybės, socialinės (socialiai orientuotos) valstybės, taip pat valdžių padalijimo principams. Dar viena šių determinacinių teisės principų ypatybė ta, kad tai yra ir išvestiniai teisės principai (išskyrus pilietinės visuomenės principą, kuris pažodžiui formuluojamas Konstitucijos preambulėje kaip visuotinis Konstituciją priėmusių žmonių siekis). Išvestiniai teisės principai nėra pažodžiui formuluojami Konstitucijos tekste, todėl grindžiami ne kuria nors viena Konstitucijos nuostata, bet sisteminiu vientiso reguliuojamojo poveikio aiškinimu¹³¹.

Itin platus teisės principų determinuojantis poveikis matyti analizuojant konstitucinę valdžių padalijimo doktriną, kurioje suformuluotas vienas svarbiausių valdžių padalijimo bruožų – *stabdžių ir atsvarų sistema*. Šis valdžių padalijimo principo aspektas lemia įvairius valstybinės valdžios formavimo santykius ir juos reglamentuojančias normas. Valdžių padalijimas turi garantuoti, kad valdžia nebus pernelyg centralizuota, nebus sutelkta vienoje rankose. Kad valdžia nebūtų sutelkta vienoje rankose, visos trys valdžios turi įgaliojimus viena kitos atžvilgiu. Respublikos Prezidentas teikia Seimui Ministro Pirmininko kandidatūrą (Konstitucijos 84 straipsnio 8

---

administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 105-3318.

¹³⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas **2000 m. vasario 23 d.** nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 14 d. nutarimo Nr. 36 „Dėl 1998 metų pavyzdžio banderolių tabako gaminiams ir alkoholiniams gėrimams ženklinti įvedimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos įmonių įstatymo 8 straipsnio 1 daliai ir 12 straipsnio 1 daliai“ (*Valstybės žinios*, 2000, Nr. 17-419) konstatavo, kad pareiškėjo ginčijamame Vyriausybės 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarime reguliuojami kitokio pobūdžio santykiai, todėl nėra pagrindo teigti, kad šis Vyriausybės nutarimas prieštarauja Konstitucijos 1 straipsniui.

punktas), kuriai Seimas pritaria ar nepritaria (67 straipsnio 6 punktas). Jeigu pritaria – Respublikos Prezidentas skiria Ministrą Pirmininką, paveda jam sudaryti Vyriausybę ir tvirtina jos sudėtį (84 straipsnio 4 punktas), bet nauja Vyriausybė įgaliojimus veikti gauna, kai Seimas posėdyje dalyvaujančių Seimo narių balsų dauguma pritaria jos programai (92 straipsnio 5 dalis). Jeigu Seimas du kartus iš eilės nepritaria naujai sudarytos Vyriausybės programai, Vyriausybė privalo atsistatydinti (101 straipsnio 3 dalies 1 punktas). Be to, kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, Vyriausybė turi iš naujo gauti Seimo įgaliojimus, priešingu atveju ji turi atsistatydinti (101 straipsnio 2 dalis). Ministrai, vadovaudami jiems pavestoms valdymo sritims, yra tiesiogiai pavaldūs Ministrui Pirmininkui, bet atsakingi Seimui bei Respublikos Prezidentui (96 straipsnio 2 dalis). Nors ministrai atsakingi Respublikos Prezidentui, tačiau ministrus jis skiria ir atleidžia ne savo iniciatyva, o Ministro Pirmininko teikimu (84 straipsnio 9 punktas, 92 straipsnio 2 dalis). Be to, Seimas visų Seimo narių balsų dauguma slaptu balsavimu gali pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe ar Ministru Pirmininku (101 straipsnio 3 dalies 2 punktas). Jeigu Seimas pareiškia tiesioginį nepasitikėjimą Vyriausybe, ši gali siūlyti Respublikos Prezidentui paskelbti pirmalaikius Seimo rinkimus (58 straipsnio 2 dalies 2 punktas), o naujai išrinktas Seimas 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma per 30 dienų nuo pirmosios posėdžio dienos gali paskelbti pirmalaikius Respublikos Prezidento rinkimus (87 straipsnio 1 dalis)¹³².

Konstitucijoje greta Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės minima ir teisminė valdžia. Ji vienintelė formuojama remiantis ne politiniais, bet profesiniais kriterijais. Konstitucinis Teismas sprendžia dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai ir įstatymams, jis turi įgaliojimus paskelbti prieštaraujančiais Konstitucijai įstatymų leidžiamosios, vykdomosios valdžios aktus, o administraciniai teismai – vykdomosios valdžios aktus, tačiau teisminė valdžia nedalyvauja formuojant kitas dvi valdžias. Jokia teisminės valdžios institucija nėra atskaitinga politinei valdžiai, o atstovaujamosios ar vykdomosios valdžios institucijos nėra atskaitingos teisminei valdžiai.

---

¹³¹ **Kūris E.** Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas (2) // *Jurisprudencija*. 2002. T. 24(16). P. 60–61.

Stabdžių ir atsvarų sistema čia yra ypatinga, nes ją koreguoja kitų teisės principų determinuojantis poveikis – teisminės valdžios autonomiškumas politinės valdžios atžvilgiu užtikrinamas įgyvendinant teisėjo ir teismų nepriklausomumo principą, garantuojant teismo nešališkumą, nustatant teisėjams socialines ir materialines jų nepriklausomumo ir veiklos garantijas, kurios negali būti mažinamos, taip pat įgyvendinant teisėjų savivaldą¹³³. Taip užtikrinamas teisminės valdžios savarankiškumas ir visavertiškumas¹³⁴, o šie yra neatskiriami nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo¹³⁵.

Minėta, kad tos pačios teisinės galios akte įtvirtinti teisės principai nėra tarpusavyje susiję hierarchijos ryšiais ir pasižymi ypatinga tarpusavio konkurencija – brėžia vienas kito reguliuojamojo poveikio ribas, taigi ne paneigia vienas kitą, bet papildo ir kartu riboja, formuodami platų visuminio teisinio reguliavimo tinklą. Teisės principų determinuojantis poveikis teisės sistemai dažnai yra gana akivaizdus, pavyzdžiui, žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės (Konstitucijos 18 straipsnis), žmogaus orumą gina įstatymas, žmogaus įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu negali būti pateisintas nusikaltimas ar įstatymų nevykdymas (27 straipsnis) ir kt. Kita vertus, galima rasti ir tokių principų, kurių determinuojantis poveikis konkrečių teisės

---

¹³² **Kūris E.** Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai (2) // *Jurisprudencija*. 2002. T. 27(19). P. 64.

¹³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. gruodžio 21 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25¹, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69¹ ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 109-3192.

¹³⁴ **Kūris E.** Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai (2) // *Jurisprudencija*. 2002. T. 27(19). P. 65.

¹³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. liepos 12 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio II skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 „Dėl Valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 62-2276.

šakų normoms ir atitinkamoms socialinių santykių sritims nėra akivaizdus, nes šių teisės principų tarsi neišmanoma pažeisti jokia konkrečios teisės šakos norma, nebent būtų priimti akivaizdžiai jiems prieštaraujantys teisės aktai (pavyzdžiui, Lietuvos valstybės sostine bus įvardytas kuris nors kitas miestas). Čia svarbu tai, kad skirtingų teisės šakų normomis galima užtikrinti, kad teisės principai nebūtų deklaratyvios teisinio teksto nuostatos, t. y. teisės principų įgyvendinimas siejamas su norminio reguliavimo nustatymu atskirų teisės šakų lygmeniu. Sutarčių laisvės principas įgyvendinamas socialinių santykių subjektams suteikiant galimybę ūkinės veiklos srityje laisvai tvarkytis remiantis atitinkamus santykius reguliuojančiomis Civilinio kodekso normomis¹³⁶. Konstitucinės jurisprudencijos pavyzdžiai liudija skirtingą teisės principų reguliuojamojo poveikio mastą, kuris neapsiriboja vien determinuojančiu poveikiu socialiniams santykiams ir tiesiogine įtaka norminiam šių santykių reglamentavimui. Pažymėtina, kad įvairių teisės principų reguliuojamojo poveikio aspektų įgyvendinimas priklauso ir nuo daugelio už teisės ribų esančių veiksnių, darančių įtaką teisiniam reguliavimui apskritai.

Pavyzdžiui, įstatymų leidėjas, priimdamas 1992 m. gruodžio 22 d. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymą, šiame teisės akte nebuvo nustatęs tokio reguliavimo, kuris užtikrintų, kad Konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios apkaltos ir pareigūnų priesaikos institutus, nebūtų laikomos deklaratyviomis, vien simboliškai reikšmę turinčiomis nuostatomis. Priimant Respublikos Prezidento rinkimų santykius reglamentuojantį įstatymą tikėtasi, kad visuomenės politinė ir teisinė kultūra bus didesnė, kitų socialinių regulatorių poveikis bus efektyvesnis. Vėliau įstatymų leidėjas nusprendė, kad teisinėmis priemonėmis turi būti reaguojama į akivaizdžius teisinės valstybės standartų ignoravimo faktus. 2004 m. gegužės 4 d. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas buvo papildytas ir buvo nustatyti apribojimai Respublikos Prezidento pareigų siekiančiam asmeniui, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą, jeigu nuo jo pašalinimo iš užimamų pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimo praėjo mažiau kaip 5 metai.

---

¹³⁶ **Kūris E.** Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje // *Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje*. P. 54.

Konstitucijoje pažodžiui nėra įtvirtinti konkretūs apribojimai asmenims, kurie apkaltos proceso tvarka yra pašalinti iš užimamų pareigų, tačiau vėl siekia pareigų aukščiausiose valstybės institucijose. Seimas, įgyvendindamas savo konstitucinę kompetenciją, turi teisę nustatyti šiuos apribojimus, tačiau apribojimų pobūdis ir turinys turi būti grindžiami konstituciniuose teisės principuose įtvirtintu reguliavimu, bet ne laisva įstatymų leidėjo nuožiūra. Būtent šiuo pagrindu pareiškėjas – Seimo daugumai oponuojančių narių grupė ginčijo Prezidento rinkimų įstatymo nuostatas. Pareiškėjo nuomone, įstatyme nustatyti apribojimai *inter alia* prieštaravo teisinės valstybės, teisingumo, proporcingumo principams.

Tačiau Konstitucinis Teismas kitaip interpretavo konstituciniuose principuose įtvirtintą reguliavimą. Aiškinimo rezultatai nesutapo nei su pareiškėjo, nei su įstatymo rengėjų pateiktais argumentais. Platų konstitucinio teisinės valstybės principo koordinuojantį poveikį Konstitucinis Teismas siejo su daugeliu kitų konstitucinių teisės principų: Konstitucijos viršenybės ir vientisumo, teisingumo, pilietinės visuomenės, valstybės pareigūnų veiklos viešos demokratinės kontrolės, jų konstitucinės atsakomybės principais, konstitucinių vertybių ir Konstitucijos raidės neatsiejamos visumos, Respublikos Prezidento – valstybės vadovo konstitucinių įgaliojimų ir jo statuso išskirtinumo principais, priesaikos konstitucinės reikšmės, valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos savisaugos ir kitais principais.

Konstitucinis Teismas atskleidė sudėtingas teisinės valstybės principo sisteminės sąsajas su kitais Konstitucijoje tekste išreikštais teisės principais ir pripažino 2004 m. gegužės 4 d. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo papildymo 1¹ straipsniu ir 2 straipsnio papildymo įstatymo¹³⁷ nuostatas prieštaraujančiomis Konstitucijai ta apimtimi, kuria nustatyta, kad apkaltos proceso tvarka pašalintam iš užimamų pareigų asmeniui arba asmeniui, kuriam buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas, vėl leidžiama kandidatuoti, kai nuo jo pašalinimo iš užimamų pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimo praėjo 5 metai, taip pat ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Respublikos Prezidentu negali būti renkamas asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš

---

¹³⁷ Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo papildymo 1¹ straipsniu ir 2 straipsnio papildymo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 75-2568.

užimamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą už tokio nusikaltimo, kuriuo nėra šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, padarymą¹³⁸.

Aiškinimo rezultatus lėmė plati ir įvairiapusė teisės principų koordinuojančio ir determinuojančio poveikio analizė, abstrakčiuose principuose įtvirtinto reguliavimo visuma. Teisės principų koordinuojantis poveikis organizuoja visas Konstitucijos nuostatas (jose išreikštas normas ir principus) į vientisą sistemą, nulemia tai, kaip vienos konstitucinės normos dera su kitomis ir su Konstitucijoje įtvirtintais principais¹³⁹. Šitaip yra užtikrinamas teisės principų reguliuojamojo poveikio nuoseklumas, Konstitucijos kaip pamatinių teisės principų sąvado vientisumas. Dėl teisės principų koordinuojančio poveikio yra ne tik determinuojamas žemesnės teisinės galios aktuose įtvirtintų normų ir principų turinys, bet ir užtikrinama tos pačios teisinės galios akte išreikštų normų ir principų darna, jų turinio neprieštarinumas.

Teisės principų koordinuojantis poveikis būdingas tiek aukščiausios teisinės galios konstituciniams teisės principams, tiek statutinės teisės aktuose įtvirtintiems principams. Antai visuomeninius santykius, susijusius su radijo įrenginiais, elektroninių ryšių paslaugomis, tinklais, elektroninių ryšių išteklių naudojimu, reglamentuoja Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymo 2 straipsnyje įtvirtinti elektroninių ryšių veiklos reguliavimo principai. Šio įstatymo 2 straipsnio 4 dalyje *expressis verbis* nustatyta, kad minėti teisės principai turi būti derinami tarpusavyje, kad nė vienam iš jų iš anksto nesuteikiama pirmenybė, kad jie turi būti taikomi atsižvelgiant į šio įstatymo 1 straipsnyje nurodytą paskirtį ir tikslus, taip pat kad taikant elektroninių ryšių veiklą reglamentuojančias teisės normas turi būti atsižvelgiama į visus 2 straipsnyje nurodytus principus¹⁴⁰.

---

¹³⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 85-3094.

¹³⁹ Kūris E. Op. cit. P. 57.

¹⁴⁰ 2004 m. balandžio 15 d. Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas Nr. IX-2135, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 69-2382.

2.4. Norminio reguliavimo verifikavimas

Teisės principų determinuojančio ir koordinuojančio poveikio analizė leidžia teigti, kad šie du teisės principų reguliuojamojo poveikio ypatumai yra neatsiejamai susiję. Tiek determinavimo, tiek koordinavimo sąsajų konstatavimas leidžia suprasti ordinariose teisės normose įtvirtinto reguliavimo visumą, nustatyti teisėkūros subjekto motyvus ir tikslus, taigi remiantis platesniu teisinės tikrovės kontekstu argumentuotai pateisinti ir/arba kritiškai įvertinti pavienes statutinės teisės normas. Pažymėtinas ir kitas svarbus normų vertinimo aspektas. Kai konstatuojama, kad tam tikras ordinarioje teisėje įtvirtintas teisinis reguliavimas prieštarauja konkrečiam Konstitucijos straipsniui (šiuo straipsnyje įtvirtintai normai ar principui), tai dar nereiškia, kad kartu yra pagrindas konstatuoti ir kurio nors kito determinuojančio teisės principo pažeidimą, tačiau gali būti pagrindas konstatuoti, kad yra pažeistas tam tikras koordinuojantis teisės sistemoje principas, t. y. pažeidus vieną Konstitucijos nuostatą, kartu pažeidžiami ir tie teisės principai, kurie koordinaciniais ryšiais sieja pažeistą nuostatą su kitais teisinio teksto elementais, integruoja daugelį skirtingų nuostatų į darnią reguliavimo visumą. Pavyzdžiui, 2002 m. lapkričio 25 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 23 straipsnis (2001 m. gegužės 8 d. redakcija) ta apimtimi, kuria jame nustatyta, kad būtiną senatvės pensijai valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą turintiems pensininkams, kurie po valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos paskyrimo turi draudžiamųjų pajamų, didesnių kaip 1 minimali mėnesinė alga, mokama ne visa paskirta ir iki tol mokėta valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija, prieštarauja ne tik Konstitucijos 23 straipsniui, kuriame *expressis verbis* yra įtvirtintas nuosavybės neliečiamumo principas, bei 48 straipsnio 1 dalies nuostatai, kad kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą, 52 straipsniui, bet ir konstituciniam teisinės valstybės principui¹⁴¹.

---

¹⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m.

Remiantis teisės principais verifikuojamas ne tik norminis reguliavimas, bet ir faktinis elgesys. Teisinėje literatūroje kaip „klasikinis“ pavyzdys nurodoma *Mirandos* taisyklės (JAV) nustatymo istorija, kai įtariamasis buvo apklausiamas nedalyvaujant advokatui ir neįspėjus apie tai, kad sulaikytas asmuo turi teisę į advokatą, taip pat teisę tylėti, nes viskas, ką jis pasakys, gali būti teisme panaudota prieš jį¹⁴². Sulaikytojo asmens teisės ir joms koresponduojančią policijos pareigūnų pareigą informuoti apie šias teises diktuoja konstitucinis imperatyvas neduoti parodymų prieš save ir tinkamo teisinio proceso principas. Iki šios bylos įstatymuose nebuvo numatyta, jog sulaikytajam apie jo teises būtinai turi būti paaiškinta – tai nustatė teismas, remdamasis abstrakčiais teisės principais, kurių nevalia pažeisti ir kuriuos pareigūnai vis dėlto pažeidė¹⁴³.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje taip pat nustatyta: „Asmeniui, kuris įtariamasis padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą.“ Teisė turėti advokatą reiškia asmens teisę pačiam pasirinkti advokatą, taip pat teisę turėti valstybės paskirtą advokatą. Tačiau Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad asmens teisė turėti advokatą suponuoja ir asmens teisę būti aiškiai informuotam, jog jis nuo sulaikymo ar pirmosios apklausos momento turi teisę turėti advokatą: „Pažymėtina, kad Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje nustatyta asmens teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą, yra absoliuti, ji negali būti paneigta ar suvaržyta jokiais pagrindais ir jokiais sąlygomis. Asmens, įtariamo padarius nusikaltimą, ir kaltinamojo teisė į gynybą yra viena iš žmogaus teisių apsaugos garantijų, ji yra būtina sąlyga tam, kad būtų teisingai nubaustas kiekvienas nusikaltimą padaręs asmuo ir kad nekaltas asmuo nebūtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir nuteistas. Asmens teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą, yra įtvirtinta ir tarptautinės teisės aktuose. Antai Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalyje yra nustatyta, kad asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, be kitų garantijų, turi teisę ir į tai, kad jis

---

gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 113-5057.

¹⁴² *Miranda v. Arizona*, 384 U.S. 436 (1966).

¹⁴³ **Kūris E.** Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas // *Jurisprudencija*. 2002. T. 23(15). P. 56.

galėtų gintis pats arba per savo paties pasirinktą gynėją, arba, jeigu jis neturi pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti, turi gauti pagalbą nemokamai, kai to reikalauja teisingumo interesai. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1989 m. kovo 13 d. rezoliucija patvirtintame „Visų bet kokia forma sulaikytų ar įkalintų asmenų gynybos principų sąvade“ skelbiama, kad sulaikytas asmuo turi teisę gauti teisinę advokato pagalbą, kad netrukus po arešto kompetentingas organas jį informuoja apie šią teisę ir jam suteikiama protingą galimybę pasinaudoti ja“¹⁴⁴.

Teisės normų verifikavimas jų atitikties konstitucinių teisės principų atžvilgiu ne tik eliminuoja iš teisės sistemos didžiausios teisinės galios akto nuostatomis prieštaraujančias teisės normas, bet ir brėžia orientyrus kiekvieno teisės subjekto elgesio vertinimui ir, žinoma, orientyrus įstatymų leidėjui, kurio kompetencijai priklauso formuluoti konkrečius elgesio standartus ordinarioje teisėje (poįstatyminiuose teisės aktuose ir statutinėje teisėje), kurios normomis yra sukonkretinamas, naujais elementais papildomas abstraktus pobūdžio teisės principais konstruojamas teisinio reguliavimo karkasas. Teisės principų turinio atskleidimas bei įtvirtinimas teismų generuojamose doktrinos užtikrina prevencinę funkciją, be to, vienaip ar kitaip kintant norminiam teisiniam reguliavimui, teisės principai užtikrina bendros konstitucijoje arba/ir statutinėje teisėje nubrėžtos teisinio reguliavimo krypties, taigi ir socialinės tvarkos, stabilumą. Tai yra akivaizdi teisės principų kaip savarankiškų teisės sistemos elementų ir tiesioginio reguliuojamojo poveikio socialinių santykių dalyvių elgesiui iliustracija. Būtent principų imperatyvumas, tiesioginis įgyvendinimas ir statutinės teisės normų verifikavimo funkcija sudaro prielaidas Konstituciją laikyti ne deklaracijų rinkiniu, bet tiesiogiai taikomu didžiausios teisinės galios aktu. Teisės normų verifikavimas – tai realus Konstitucijos viršenybės principo poveikis socialinei tikrovei. Šių procesų neišvengiamas rezultatas – konstitucinė jurisprudencija, kurioje yra formuluojamos įvairiems abstrakčių

---

¹⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. vasario 12 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 26 straipsnio 3 ir 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 14-445.

teisės principų įgyvendinimo aspektams skirtos doktrinos, kartu ir nacionalinės teisės sistemos griežtas vertikalus atskyrimas bei nauja visos konstitucinės teisės paradigma¹⁴⁵.

2.5. Sudėtinių ir išvestinių teisės principų poveikio socialiniams santykiams ribos

Dėl ypatingos teisės principų tarpusavio konkurencijos apie juose įtvirtintą reguliavimą yra kalbama kaip apie principuose išreikštų vertybių pusiausvyros paiešką ir koordinuojantį principų poveikį visai teisės sistemai. Teisės principuose įtvirtintų elgesio orientyrų *turinys* ir teisinio reguliavimo *ribos*, skirtingai nei teisės normų, *nėra savaimė aiškūs*, t. y. nėra kartą ir visiems laikams įtvirtinti pirminiuose teisėkūros aktuose ir nekintami tol, kol šių aktų nuostatos galioja.

Panašus reguliuojamojo poveikio ribų neapibrėžtumas siejamas ir su sudėtiniais bei išvestiniais principais. Tiriant teisės principų formaliojo apibrėžtumo ypatumus buvo minėta, kad teisės principų išraiškos pirminiuose šaltiniuose abstraktumas ir sisteminės tarpusavio sąsajos leidžia identifikuoti ne tik pažodžiui įtvirtintus elgesio orientyrus: sudėtiniai principai įtvirtinti ne vienoje, bet keliuose pirminio šaltinio nuostatose, o išvestiniai principai kildinami iš teisinio reguliavimo visumos ir formuluojami tik teisės aiškinimo aktuose. Aiškinant Konstitucijos tekste pažodžiui įtvirtintus principus akcentuojami skirtingi jų reguliuojamojo poveikio aspektai, taip pat atskleidžiami jų sąlyčio ir sąveikos taškai, kuriais remiantis aiškinami kiti teisės principai, konstruojami įvairūs privalomo ar leidžiamo elgesio variantai. Teisės aiškinimo procese atskleisti teisės principų turinio aspektai leidžia konstatuoti, kad pirminiame tekste yra įtvirtinta teisinė vertybė ir ją išreiškiantis savarankiškas elgesio standartas.

Savivaldybių tarybų narių teisinio statuso lygybės, dvigubo mandato draudimo

---

¹⁴⁵ Plačiau apie tai žr.: **Jarašiūnas E.** Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūris į Konstituciją pokyčiai // *Jurisprudencija*. 2002. Nr. 33(25). P. 30–41; **Id.** Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos // *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. P. 234–257; **Kūris E.** Konstitucija ir jos aiškinimas // *Politologija*. 1999. Nr. 2 (14). P. 3–16; **Id.** Konstitucijos dvasia // *Jurisprudencija*. 2002. Nr. 30(22). P. 16–31; **Id.** Konstitucijos aiškinimas, konstitucinės teisės šaltiniai ir besikeičianti konstitucinės teisės paradigma // *Teisės problemos*. 2003. Nr. 3 (41). P. 8–31.

principų turinys yra atskleistas Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime aiškinant ir atskleidžiant daugelio konstitucinių nuostatų tarpusavio sąsajas: „Pagal Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalį valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas; jis atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų (Konstitucijos 77 straipsnis). Respublikos Prezidentas negali būti Seimo nariu, negali užimti jokių kitų pareigų ir gauti kitokio atlyginimo, išskyrus Respublikos Prezidentui nustatytą atlyginimą ir atlyginimą už kūrybinę veiklą (Konstitucijos 83 straipsnio 1 dalis). Seimo nariai yra Tautos atstovai (Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalis). Eidami savo pareigas jie vadovaujasi Konstitucija, valstybės interesais, savo sąžine ir negali būti varžomi jokių mandatų (Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalis). Seimo nario pareigos, išskyrus jo pareigas Seime, nesuderinamos su jokiais kitomis pareigomis valstybinėse įstaigose ir organizacijose, taip pat su darbu verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse (Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalis). Seimo narys gali būti skiriamas tik Ministru Pirmininku ar ministru (Konstitucijos 60 straipsnio 2 dalis). Vyriausybę sudaro Ministras Pirmininkas ir ministrai (Konstitucijos 91 straipsnis). Ministras Pirmininkas ir ministrai negali užimti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų, dirbti verslo, komercijos ar kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse, taip pat gauti kitokių atlyginimų, išskyrus jam nustatytą pagal pareigas Vyriausybėje bei užmokestį už kūrybinę veiklą (Konstitucijos 99 straipsnis). Teismai vykdo teisingumą (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis). Teisėjas negali užimti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų, dirbti verslo, komercijos ar kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse; jis taip pat negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus teisėjo atlyginimą bei užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą (Konstitucijos 113 straipsnio 1 dalis)¹⁴⁶.

---

¹⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo

Konstitucijos viršenybės principo platus kompleksinis turinys aiškėja ne tik analizuojant Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai, bet ir aiškinant kitas jos nuostatas bei konstatuojant šių nuostatų tarpusavio sisteminius ryšius. Taigi Konstitucijos viršenybės principas, įvairiais aspektais įtvirtintas Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostatoje, kad valdžios galias riboja Konstitucija, 6 straipsnio 1 dalies nuostatoje, kad Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas, 2 dalies nuostatoje, kad kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija, 30 straipsnio 1 dalies nuostatoje, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, 102 straipsnio 1 dalies nuostatoje, kad Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams, 110 straipsnio 1 dalies nuostatoje, kad teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai ir kt., taip pat Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ (priimto tame pačiame piliečių referendume, kaip ir Konstitucija) 2 straipsnio nuostatoje, kad įstatymai, kiti teisiniai aktai ar jų dalys, galioję Lietuvos Respublikos teritorijoje iki Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo, galioja tiek, kiek jie neprieštarauja Konstitucijai ir šiam įstatymui, ir galios tol, kol nebus pripažinti netekusiais galios ar suderinti su Konstitucijos nuostatomis. Konstitucijos viršenybė reiškia, kad joks teisės aktas negali prieštarauti Konstitucijai, kad niekas negali pažeisti Konstitucijos, kad konstitucinė tvarka gali ir turi būti ginama, pagaliau kad pati Konstitucija nustato procedūrą, kurią taikant gali būti patikrinama bet kokio teisės akto atitikties Konstitucijai¹⁴⁷.

Interpretuodamas Konstitucijos viršenybės principą, Konstitucinis Teismas akcentavo, kad šis principas yra pamatinis demokratinės teisinės valstybės reikalavimas, o Konstituciją apibūdino kaip pagrindinį įstatymą, turintį aukščiausią teisinę galią įstatymų hierarchinėje sistemoje, įtvirtinantį pagrindines teisinio reguliavimo nuostatas ir

---

įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 19-828.

sudarantį įstatymų leidybos pagrindą, ne kartą pabrėžė, kad įstatymai ir kiti teisės aktai (taip pat ir tarptautinės sutartys) negali prieštarauti Konstitucijai¹⁴⁸. Be to, šis principas nustato ir pozityvias pareigas įstatymų leidėjui bei kitiems teisėkūros subjektams, pavyzdžiui, peržiūrėti anksčiau priimtus teisės aktus atsižvelgiant į Konstitucijos normas, užtikrinti teisės aktų, reguliuojančių tuos pačius santykius, darnią hierarchinę sistemą¹⁴⁹. Konstitucinio Teismo doktrinoje Konstitucijos viršenybės principas taip pat siejamas su Konstitucijos preambulėje deklaruojamu Tautos siekiu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės¹⁵⁰ kaip jo neatskiriamas elementas ar

---

¹⁴⁷ **Kūris E.** Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje // *Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje*. P. 58–61.

¹⁴⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1994 m. vasario 14 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 53 straipsnio ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 21 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 13-221; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1995 m. sausio 24 d.** išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 9-199; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1995 m. spalio 17 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių“ 7 straipsnio ketvirtosios dalies ir 12 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 86-1949; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1997 m. gegužės 29 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 5 d. nutarimo „Dėl Seimo nutarimo „Dėl Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos tarybos narių paskyrimo“ pripažinimo netekusiu galios ir Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos tarybos sudarymo“ atitikimo Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 49-1173; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1997 m. birželio 17 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. rugpjūčio 31 d. nutarimo Nr. 1169-22 „Dėl specialaus Vyriausybės vertybinių popierių aukciono“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos valstybės išdo įstatymo 1 straipsnio antrajai daliai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 21 straipsnio 5 punktui ir Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos 1995 metų valstybės biudžeto ir atskaitymų į savivaldybių biudžetus normatyvų bei dotacijų patvirtinimo“ 4 straipsniui“, *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 58-1351.

¹⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1998 m. gegužės 6 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gruodžio 5 d. nutarimu Nr. 530 patvirtintų Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus ar jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygų 4 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos savanoriškosios krašto apsaugos tarnybos įstatymo 25 straipsniui“, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 43-1187.

¹⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. vasario 23 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 14 d. nutarimo Nr. 36 „Dėl 1998 metų pavyzdžio banderolių tabako gaminams ir alkoholiniams gėrimams ženklinti įvedimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos įmonių įstatymo 8 straipsnio 1 daliai ir 12 straipsnio 1 daliai“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 17-419; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. spalio 18 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl strateginio investuotojo pripažinimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymui“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 88-2724.

ypatumas.

Taigi visi teisės principai savo turiniu yra tarpusavyje glaudžiai susiję, ir tai leidžia iš vienu principų išvesti kitus principus. Be to, teisės principuose nustatyto reguliavimo ribos nėra griežtai apibrėžtos. Šiam santykiniam neapibrėžtumui įveikti būtinos papildomos teisinio reglamentavimo ir teisės aiškinimo priemonės. Įvairūs teisės principų turinio aspektai nustatomi ne tik pirminiuose, bet ir antriniuose teisės šaltiniuose. Abstrakčių teisės principų reguliuojamasis poveikis sukonkretinamas teisės normose, kurias formuoja teisėkūros subjektai. Be to, teisės principų reguliuojamojo poveikio kryptys tikslinamos teisminių institucijų aiškinimo aktuose. Konstitucinis Teismas, oficialiai aiškindamas Konstituciją ir įstatymus, sukonkretina teisės principus, nubrėžia aiškesnius teisinius orientyrus, formuoja naujus išvestinius elgesio imperatyvus. Konstitucijos tekste pažodžiui įtvirtintų principų ir jos aiškinimo aktuose formuojamų išvestinių teisės principų turinys ir poveikio socialiniams santykiams ribos nesutampa, jos žymi savarankiškas teisinio reguliavimo kryptis, kurios determinuoja norminį reguliavimą. Išvestiniai principai teisinio reguliavimo ribas brėžia skirtingai nei tie atskirai paimti (ir tekste *expressis verbis* įtvirtinti) principai, kuriuos aiškinant buvo išvestas pirmasis. Matome ne hierarchinės piramidės, bet teisės kaip ištisinio tinklo vaizdą, kuriame kiekvienas jo mazgas yra savaip reikšmingas ir atlieka jam skirtą vaidmenį kartu su kitais tinklo elementais.

2.6. Norminio reguliavimo nepakankamumas ir prieštarumas kaip principų tiesioginio reguliuojamojo poveikio sąlyga

Būtina socialinės darnos visuomenėje užtikrinimo sąlyga yra optimalus teisės aktuose įtvirtintų elgesio modelių skaičius, kuriais remiantis socialinių santykių subjektai gali konstruoti savo elgesio variantus. Jeigu susiklosto tokia situacija, kai nėra teisiniu ginčui spręsti reikalingų standartų, konstatuojamas teisinio reguliavimo nepakankamumas (spraga). Tokiais atvejais įstatymų leidėjas tiesiogiai nurodo

vadovautis teisės principais. Anai Civilinio kodekso 1.8 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad jeigu nėra panašius santykius reglamentuojančių civilinių įstatymų, taikomi bendrieji teisės principai (teisės analogija)¹⁵¹. Sprendžiant teisinius ginčus yra taikomi ne tik pažodžiui Civilinio kodekso 1.2 straipsnyje įtvirtinti civilinių santykių teisinio reglamentavimo principai (civilinių santykių subjektų lygiateisiškumo, nuosavybės neliečiamumo, sutarties laisvės, nesikišimo į privačius santykius, teisinio apibrėžtumo, proporcingumo ir teisėtų lūkesčių, neleistinumo piktnaudžiauti teise ir visokeriopos civilinių teisių teisminės gynybos), bet ir kiti Konstitucijoje įtvirtinti ir konstitucinėje jurisprudencijoje suformuluoti teisės principai, kurie yra pamatiniai ir bendri visoms teisės šakoms. Kartu pažymėtina, kad, esant norminio reguliavimo prieštaringumui ar nepakankamumui, šių teisinio reguliavimo problemų sprendimai grindžiami tik sistemiškai plačiu teisės principų aiškinimu. Antai Konstitucijos teksto nuostatų nutylėjimas dėl poįstatyminių teisės aktų atitikties įstatymams, taip pat dėl konstitucinių įstatymų atitikties Konstitucijai tyrimo buvo užpildytas Konstituciniam Teismui aiškinant universalų teisinės valstybės principą, kuris integruoja daugelį kitų teisės principų, be kita ko, glaudžiai siejasi ir su Konstitucijos bei įstatymų viršenybės principais¹⁵².

Konstitucijos 102 straipsnio nuostatose yra įtvirtinta ne tik Konstitucijos viršenybė visų kitų teisės aktų atžvilgiu, bet ir įstatymo viršenybė poįstatyminių aktų atžvilgiu (šiuo atveju – Respublikos Prezidento ir Vyriausybės): „Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos

---

¹⁵¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

¹⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1997 m. gruodžio 3 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gruodžio 5 d. nutarimu Nr. 530 patvirtintų Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus ar jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygų 4 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos policijos įstatymo 48 straipsniui“, *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 112-2849; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1998 m. gegužės 6 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gruodžio 5 d. nutarimu Nr. 530 patvirtintų Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus ar jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygų 4 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos savanoriškosios krašto apsaugos tarnybos įstatymo 25 straipsniui“, *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 43-1187; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. rugpjūčio 21 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. vasario 4 d. nutarimu Nr. 120 „Dėl Valstybei ar savivaldybėms nuosavybės teise priklausančių pastatų arba patalpų perdavimo už akcijas tvarkos“ patvirtintos Valstybei ar savivaldybėms nuosavybės teise priklausančių pastatų arba patalpų perdavimo už akcijas tvarkos 3 punkto (1999 m. vasario 4 d. ir 2000 m. balandžio 14 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo įstatymo 20 straipsnio 5 daliai (1998 m. gegužės 12 d. redakcija)“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 82-3529.

Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams.“ Tačiau Konstitucijoje nėra tiesiogiai nurodyta, kas ir kaip turėtų spręsti dėl visų kitų poįstatyminių aktų atitikties aukštesnės galios norminiams aktams. Įvairių ministerijų ir žinybų priimamų teisės aktų atitiktį įstatymams arba Vyriausybės nutarimams tiria specializuoti administraciniai teismai Administracinių bylų teisenos įstatymo¹⁵³ nustatyta tvarka, tačiau įstatymuose nėra nustatyta, kaip turėtų būti tiriama Seimo nutarimų atitiktis įstatymams: Konstitucijos 102 straipsnyje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia, ar kiti (poįstatyminiai) Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, bet ne įstatymams. Griežtai formaliu požiūriu tai yra konstitucinio reguliavimo spraga, kuri buvo užpildyta aiškinant teisės principus. Jei pagal Konstituciją nebūtų galima iširti poįstatyminio akto atitiktis įstatymui ir įstatymo nuostatoms prieštaraujantys teisės aktai liktų galioti, būtų paneigta Konstitucijoje įtvirtinta teisės aktų hierarchija ir įstatymo viršenybės principas¹⁵⁴. Vadovaudamasis įstatymų viršenybės poįstatyminių aktų atžvilgiu principu, Konstitucinis Teismas ne kartą tyrė poįstatyminių teisės aktų atitiktį įstatymams¹⁵⁵.

Remiantis teisės principais sprendžiamos ir norminio reguliavimo kolizijos, kai susikerta dvi tos pačios teisinės galios normos, kuriose yra įtvirtinti priešingi privalomo ar leidžiamo elgesio modeliai. Šiuo atveju tiesiogiai taikant teisės principus patikrinama,

---

¹⁵³ Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 13-308, Nr. 36-1067, Nr. 60-1955, 2000, Nr. 85-2566.

¹⁵⁴ **Kūris E.** Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje // *Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje*. P. 69.

¹⁵⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. kovo 30 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. spalio 6 d. sprendimo atmeti Seimo nutarimo „Dėl specialiosios tyrimo komisijos sudarymo“ projektą ir Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. spalio 6 d. nutarimo „Dėl Seimo narių grupės 1998 m. rugsėjo 28 d. teikimo „Dėl apkaltos proceso Seimo nariui Audriui Butkevičiui inicijavimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo statuto 24 straipsnio 1 daliai, 238 straipsniui, 239 straipsnio 1 bei 3 dalims, 241 ir 243 straipsniams“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 28-784; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. spalio 18 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl strateginio investuotojo pripažinimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymui“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 88-2724; taip pat žr. ankstesnius Konstitucinio Teismo nutarimus – 1993 m. rugsėjo 17 d., 1993 m. spalio 1 d., 1994 m. sausio 19 d., 1994 m. balandžio 13 d., 1994 m. birželio 30 d., 1994 m. liepos 7 d., 1994 m. gruodžio 1 d., 1997 m. gegužės 29 d., 1998 m. sausio 10 d.

ar tariamai susikertančių teisės normų turinio negalima pateisinti remiantis principais, kuriuos šios normos sukonkretina. Galimi ir teisės normų, kurios sukonkretina tą patį teisės principą, susikirtimai. Tada kolizija sprendžiama remiantis specialiomis kolizijų sprendimo taisyklėmis¹⁵⁶, kurių turinį diktuoja teisės principai (teisinio tikrumo, teisėtų lūkesčių apsaugos ir kt.). Teisės principuose yra išreikštos lygiavertės teisinės vertybės, todėl jas išreiškiantys imperatyvai ir principuose nubrėžtos norminio reguliavimo kryptys ne kertasi vieni kitus paneigdami, bet konkuruoja brėždami vieni kitų, kartu ir juos sukonkretinančių normų turinio bei reguliuojamojo poveikio, ribas. Teisės normų kolizija sprendžiama remiantis principais, kai paneigiama vienos arba kitos normos teisinė galia, konstatavus kurios nors iš jų prieštaravimą teisės principui. Pavyzdžiui, teisės principas *nemo ex suo delicto melionam suam conditionem facere potest* reiškia, kad niekas negali pagerinti savo padėties neteisėtu veiksnu, taigi jis nenustato, kokiais konkrečiais veiksmais savo padėties pagerinimas turėtų būti pripažįstamas neteisėtu, tačiau brėžia aiškia ribą, kurią peržengus turi būti konstatuojamas teisės principo pažeidimas¹⁵⁷. Jei vienam principui prieštaraujanti norma tuo pat metu sukonkretina kitą teisės principą ir, remiantis šiuo principu, gali būti pateisinama, tada tenka spėsti ne norminio reguliavimo koliziją, bet teisės principų konkurencijos klausimą. Aiškinant ir taikant konkuruojančius teisės principus yra sprendžiamas juose išreikštų vertybių pusiausvyros klausimas, susijęs ne tiek su determinuojančiu teisės principų poveikiu, kiek su teismo diskrecijos realizavimu siekiant pasverti teisės principuose išreikštas teisinės vertybes, ieškoti jų kompromiso ir išspręsti teisinį ginčą nepaneigiant nė vienos teisės principuose išreikštos vertybės. Plačiau apie tai bus kalbama paskutinėje šio darbo dalyje.

Remiantis abstrakčiu elgesio standartu gali būti vertinamas tiek faktinis teisės subjektų elgesys, tiek norminis elgesio modeliavimas. Nepakankamas ar prieštaringas gali būti tik norminis teisinis reguliavimas, kai nėra konkrečias teises bei pareigas įtvirtinančios elgesio taisyklės arba jos nustato priešingus elgesio modelius ir šio priešingumo negalima pateisinti remiantis teisės principuose išreikštų vertybių

---

¹⁵⁶ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. P. 254–257.

pusiausvyra. Abstraktesnius elgesio standartus bei orientyrus (palyginti su normomis) įtvirtinantys principai išakmiai ir plačiai brėžia teisiškai reikšmingo elgesio ribas. Aiškinant ir tiesiogiai taikant teisės principus toks jų abstraktumas eliminuoja reguliavimo nepakankamumą. Abstraktaus turinio teisės principai tampa savaime pakankamais kriterijais socialinių santykių subjektų elgesiui ir norminiam šio elgesio reglamentavimui vertinti. Būtent principuose išreikšto teisinio reguliavimo tinklas padeda užpildyti norminio reglamentavimo spragas. Kita vertus, abstraktus elgesio standartas negali pakeisti konkrečioje teisės normoje įtvirtinto elgesio modelio, kurį teisėkūros subjektas suformulavo siekdamas reikšmingų visuomeninių tikslų ir realizuodamas jam suteiktus įgaliojimus savo nuožiūra pasirinkti adekvačias šių tikslų įgyvendinimo priemones. Teisės principuose išreikštų vertybių brėžiamos abstrakčios privalomo ar leidžiamo elgesio ribos teikia galimybę abejoti teisės normos turiniu ir jį kvestionuoti, tačiau kol tokios normos atitiktis pamatinėms visuomeninėms vertybėms nėra paneigta, jos konkretus reguliuojamasis poveikis negali būti keičiamas abstraktesnio normatyviojo veikimu, kurį įtvirtina teisės principas. Taigi tiesioginis normatyvus teisės principų poveikis faktiniam subjektų elgesiui aktyvuojamas esant tam tikroms sąlygoms – tik ta apimtimi ir tik tada, kai konstatuojamas norminio reguliavimo nepakankamumas (teisinio reguliavimo spragų užpildymo funkcija) arba/ir norminio reguliavimo prieštarumas (normų *kolizijų* sprendimo funkcija). Abstraktūs teisės principai diktuoja tas taisykles, pagal kurias sprendžiamos visos norminio reguliavimo problemos, tačiau teisės principuose nustatytas reguliavimas negali pakeisti konkretesnio turinio normų reguliuojamojo poveikio socialiniams santykiams.

---

¹⁵⁷ **Kūris E.** Constitutional Principles in the Jurisprudence of the Constitutional Court // *Constitutional Justice in Lithuania*. P. 387.

IV DALIS

IV. TEISĖS PRINCIPŲ AIŠKINIMO YPATUMAI

Teisės reguliuojami santykiai yra nuolat kintantys ir neretai prieštaringi, taigi teisinėje praktikoje susiduriama su norminio reguliavimo nepakankamumu ar prieštarungumu. Šiuo požiūriu neišvengiamai tenka konstatuoti tam tikrus preinterpretacinės pozityviosios teisės trūkumus¹⁵⁸. Teisinių reiškinių analitikai kritikuoja ne tik statutinę teisę, bet ir šiuolaikines konstitucijas – statutinės teisės kokybės patikros etalonus¹⁵⁹. Kita vertus, akcentuotina ir ypatinga pozityviosios teisės sistemai priskiriamų elementų savybė atspindėti

nuolat kintančią faktinę socialinę tikrovę ir pačios sistemos priemonėmis užtikrinti socialinę darną. Šios darnos siekiama ne tik koreguojant nustatytą teisinį reguliavimą, kuriant naujus elgesio modelius, bet ir naujai aiškinant senuosius. Oficialiai aiškinant teisinių nuostatų turinį faktiškai yra remiamasi ne tik interpretuojamo teisės akto tekstu, bet ir bendraisiais teisinio reguliavimo tikslais, teisėkūros procese pasiektais kompromisais, teisinių vertybių pusiausvyra. Aiškinimo rezultatų įtaka teisės sistemai labiausiai matoma konstitucinėje jurisprudencijoje ir ypač ryški aiškinant teisės principus.

Teisinio reguliavimo procese normos ir principai iš dalies atlieka tą pačią funkciją – faktinius santykius paverčia teisiniais¹⁶⁰. Ankstesnėse dalyse minėta, kad teisės

---

¹⁵⁸ „Preinterpretacinės teisės“ terminas pasiskolintas iš R. Dworkino (žr. **Dworkin R.** *Law's Empire*. P. 103). Ši terminą autorius priešina „interpretuotai teisei“ – teisinėms nuostatoms, kai kūrybiškai aiškinamos jos tampa darnios ir nepriekaištingos teisės sistemos dalimi.

¹⁵⁹ „Daugelio konstitucinių nuostatų nenuoseklumas ir prieštarungumas skatino politinio žaidimo dalyvius rungtis dėl šio žaidimo taisyklių pakeitimo savo naudai“ (žr. **Malova D.** *Konstitucionnyi sud v Slovaki: političeskii vzgljad // Konstitucionnoe pravo: Vostočnoevropeiskoe obozrenie*, 2000. Nr. 1 (30). S. 36).

¹⁶⁰ *Teisinis reguliavimas* šiame kontekste suprantamas kaip sudedamoji *teisinio proceso* dalis. Šis procesas reiškia nuolatinį judėjimą nuo *faktinių* santykių prie jiems reguliuoti skirtų oficialiai pripažintų elgesio standartų (jų pagrindu teisė kryptingai veikia socialinius santykius, t. y. juos reguliuoja), o paskui –

principai ir teisės normos skiriasi savo formulavimo teisės aktuose ypatumais: principai, kaip itin abstraktus pobūdžio elgesio standartai, įtvirtinami ir formuluojami ne tik teisėkūros proceso rezultatuose – norminiuose aktuose, bet ir oficialiuose teisės aiškinimo dokumentuose. Teisės principų turinys nėra išsamiai atskleistas konstitucijų, įstatymų ar kitų pirminių aktų tekstuose – jis įvairiai plėtojamas teisės taikymo procese, įvairiose teisinėse situacijose atskleidžiami nauji interpretuojamų aktų nuostatų sisteminiai ryšiai, konstatuojami nauji teisės principų normatyvinio poveikio aspektai.

Teisės normų ir principų skirtumus rodo tiek formalios išraiškos teisės aktuose, tiek reguliuojamojo poveikio ypatumai. Iš šių skirtumų matyti, kad teisės principus – itin abstraktus pobūdžio teisinius standartus reikia aiškinti plačiai ir kūrybiškai. Šioje dalyje, remiantis konstitucine jurisprudencija, t. y. įvairių konstitucinių doktrinų argumentais, grindžiama hipotezė, kad abstraktiems teisės principams yra būdingi interpretavimo ypatumai (skirtumai), palyginti su teisės normomis, kuriose įtvirtinti konkretesnio turinio elgesio standartai.

Teisės normų ir principų aiškinimo skirtumai svarbūs ne tik teisės teorijai, bet ir kasdinei praktikai. Remdamiesi Konstitucijos ir/arba įstatymų tekstais, teisinių santykių dalyviai įvairiose situacijose formuluoja skirtingus argumentus ir savaip aiškina abstrakčių teisės principų turinį, sprenddami tarpusavio nesutarimus, jie kvestionuoja arba siekia pateisinti norminį teisinį reguliavimą. Dažnai įvairios abstrakčių teisės principų interpretacijos konkuruoja tarpusavyje, viena kitai prieštarauja, taigi galutinio sprendimo teisė aiškinant teisės principų turinį priklauso teismams. Konstitucijose įtvirtintų teisės principų reguliuojamasis poveikis yra vienareikšmiškai aiškus ir formaliai neginčijamas tik tada, kai sprendamos konstitucinius ginčus tai nustato (įtvirtina ir pagrindžia teisės aiškinimo aktuose) galutinio, neginčijamo sprendimo teisę turinčios konstitucinės kontrolės institucijos – kompetentingi oficialaus teisės aiškinimo subjektai. Konstitucinėje jurisprudencijoje įtvirtinti teisės aiškinimo rezultatai atrodo nauji ir netikėti tik tada, kai yra pamirštami ar ignoruojami kai kurie esminiai teisės aiškinimo sampratos aspektai arba neįvertinami teisės normų ir teisės principų aiškinimo ypatumai.

---

nuo teisės aktuose išreikštų idealaus pobūdžio elgesio modelių prie šių standartų normatyvų veikimą patyrusių faktinių *teisinių* santykių.

1. Teisės aiškinimo samprata: pagrindiniai teoriniai postulatai

Aiškinimo, arba interpretavimo, sąvoka yra plati ir nevienareikšmė. Humanitariniuose moksluose šia sąvoka yra nusakoma įvairių kultūros objektų pažinimo būdas, materialių objektų kultūrinės reikšmės interpretacijos arba įvairių kalbos tekstų prasmės nustatymo procesas. Šis procesas apima ir aiškinimo rezultatus – tam tikrą samprotavimų sekos išdėstymą, kuriuo grindžiama aiškinamų teksto nuostatų prasmė¹⁶¹. Teisės principų ir normų aiškinimas ir jo rezultatai gali būti vertinami labai įvairiai, tačiau teisės teorijoje paprastai sutariama dėl keleto teisės aiškinimą apibūdinančių postulatų.

Pirma, teisės aiškinimas suprantamas ne tik plačiąja prasme kaip pažintinė ir kuriamoji veikla, kurios rezultatai išreiškiami įstatymuose ar teisės mokslo darbuose, ne tik kaip mąstymo procesas, kai teisės nurodymus įgyvendinantys subjektai patys sau išsiaiškina teisinių nuostatų prasmę, teisės aktuose vartojamų sąvokų, leidimų ar paliepiamų turinį, jų teisinę galią bei veikimo ribas ir, racionaliai vadovaudamiesi tokio aiškinimo rezultatais, atitinkamai kreipia savo elgesį. Teisės aiškinimas suprantamas ir siauresne prasme – kaip teisinio teksto nuostatų prasmės išaiškinimas kitiems subjektams, ir jis vadinamas operatyviuoju teisės aiškinimu¹⁶².

Tokio aiškinimo tikslas yra konstatuoti socialinės tikrovės faktų atitikimą ar prieštaravimą norminės tikrovės elementams – teisės normose ir principuose įtvirtintiems elgesio standartams. Šis teisės aiškinimas yra ne tik vidinis mąstymo veiksmas, bet ir procesinė teisės taikymo veikla. Vadinasi, pagal oficialias procedūras yra sprendžiamas teisinis ginčas ir kartu atskleidžiama teisės normų ir principų prasmė, pateikiama jų turinį atskleidžiančių samprotavimų visuma – motyvuota, įrodymais grindžiama loginė

---

¹⁶¹ Pasak J. Grodino, interpretacijos vyksmas „įgauna universalią svarbą, kai tik pastebima, kad visa žmogiškoji veikla remiasi kuriuo nors „darymo suprantamu“ procesu“ (**Grodin J.** *Filosofinės hermeneutikos įvadas*. – Vilnius: Aidai, 2003. P. 37.

argumentų seka, kuri paprastai įtvirtinama oficialiame teisę aiškinančio subjekto priimtame teisės taikymo akte ir yra formaliai ar faktiškai privaloma kitiems subjektams.

Teisinio teksto nuostatų prasmės įvardijimas ir ją pateisinančių argumentų nurodymas paprastai reiškia, kad teisę aiškinantis ir taikantis subjektas pasirenka vieną iš keleto galimų teisės aiškinimo alternatyvų. Kai kuriais atvejais teisės aiškinimas ir jo rezultatus pateisinti teisinė argumentacija gali būti ir nereikalingi, jeigu taikytina teisės norma yra aiški ir jos prasmė nekelia abejonių tiek lingvistiniu, tiek kitais požiūriais (*lex clara non sunt interpretanda*). Tačiau sudėtingose situacijose teisę taikantis subjektas, ieškodamas teisingo sprendimo, kartu ieško atsakymo dėl konkrečių teisės normų ir principų turinio, taigi remiasi ne tik formaliosios logikos taisyklėmis (leidžia arba liepia, reguliuoja arba ne), bet dar ir analizuoja socialinių santykių turinį, teisinio reguliavimo visumą, vadovaujasi vienais ar kitais vertybiniais kriterijais, ieško racionalios skirtingų teisinių vertybių pusiausvyros¹⁶³.

Antra, teisės aiškinimas yra objektyviai neišvengiamas procesas, kurį sąlygoja daugelis priežasčių¹⁶⁴. Teisės aktų tekstuose daugiau ar mažiau abstrakčios elgesio taisyklės formuluojamos pakankamai glaustai, lakoniškai, naudojamos įvairios teisinės technikos priemonės – speciali terminologija, sudėtinga tekstų struktūra, sisteminiiais ryšiais grindžiamos įvairios nuorodos į kitas to paties akto nuostatas ar kitus teisės aktus, vertybinės sąvokos ir kt. Galimi ir įvairūs teisėkūros technikos trūkumai, teisės spragos bei kolizijos. Be to, nuolat kinta ir sudėtinga socialinė tikrovė.

---

¹⁶² r. **Mikelėnienė D., Mikelėnas V.** *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. P. 139–140.

¹⁶³ Nors H. Kelsenas atmeta vertybinius samprotavimus apie teisę, tačiau jo idėja – konstitucinė kontrolė ir praktiškai šią funkciją vykdančios institucijos nėra izoliuotos nuo vertybinių kriterijų. Ypač tais atvejais, kai naujai aiškinamos įstatymų nuostatos, kurios (nekeičiant pirminio teksto) yra adaptuojamos pakitusios socialinės tikrovės santykiams reguliuoti ir šiuo būdu kuria konstitucinės kontrolės legitimumo prielaidas (žr. **Sadurski W.** *Moral Pluralism and Legal Neutrality*. – Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic, 1990. P. 29–56).

Be to, Kelsenas nepritaria teiginiui, kad teisės taikymo organas per grynai intelektinę veiklą iš turimų galimybių gali pasirinkti tik vieną teisingą sprendimą, atitinkantį pozityviąją teisę. Jo nuomone, visi aiškinimo metodai duoda tik galimą, o ne būtiną rezultatą, ir niekada neduoda tokio, kuris vienintelis būtų teisingas sprendžiant teisės normoje įtvirtintos valios ir jos išraiškos teisiniame tekste konfliktą. Taigi vienintelis teisingas teisės normos aiškinimas tėra fikcija, kuri naudojama todėl, kad apgintų teisinio saugumo idealą (**Kelsen H.** *Grynoji teisės teorija*. – Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 279–282).

¹⁶⁴ r. **Mikelėnienė D., Mikelėnas V.** *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. P. 142–167.

Pažymėtina ir tai, kad teisės aktuose įtvirtinti idealaus elgesio standartai ir faktinė (materiali) socialinės tikrovės būtis gerokai skiriasi. Teisės aktuose formaliai apibrėžti elgesio standartai yra idealios (jutimais neapčiuopiamos) būties elementai, kuriems kalbos priemonėmis yra suteikta materialinė tekstinė forma, tačiau tai, kas išreikšta, ne visiškai gali sutapti su tuo, kas buvo mąstyta ir sumanyta, net jei ir buvo siekiama šitai įkūnyti. Įvairios faktinio elgesio situacijos dėl daugelio objektyvių ir subjektyvių priežasčių ne visada yra adekvačiai išreikštos (atspindėtos) teisės aktuose. Formuluojuojant oficialiai reikalaujamo ar leidžiamo elgesio modelius (ir juos taikant) išskiriami tik svarbiausi vienos ar kitos faktinės situacijos požymiai, daugiau ar mažiau adekvačiai įvertinama reguliuojamų socialinių santykių dinamika, kitų socialinių reguliatorių poveikio efektyvumas.

Trečia, teisės aiškinimas kaip rezultatyvus teisės pažinimo procesas, kai abstraktaus pobūdžio elgesio modeliams, juos išreiškiančioms norminių teisės aktų tekstų nuostatoms suteikiamas tam tikras apibrėžtas turinys ir prasmė¹⁶⁵, vyksta įvairiose teisinio proceso stadijose: rengiant teisės aktų projektus, įtvirtinant teisės aktuose oficialius privalomo ar leidžiamo elgesio standartus, teisės aktų adresatams įgyvendinant teisę – derinant savo elgesį su šiais formaliai apibrėžtais elgesio standartais, taip pat teisę taikantiems subjektams sukonkretinant teisės normas ir principus poįstatyminiuose aktuose arba aktyvuojant pirminių teisėkūros aktų nuostatose išreikštą elgesio imperatyvų veikimą tam tikrų individualiais požymiais apibrėžtų subjektų atžvilgiu¹⁶⁶. Įvairiose teisinio proceso stadijose vykstančio teisės aiškinimo rezultatai yra išreiškiami ir įtvirtinami įvairiuose teisės aktuose – įstatymų leidėjo priimtuose įstatymuose, šių aktų

---

¹⁶⁵ Kai kurių autorių nuomone, suprasti ir nustatyti tikrąją teisės normos prasmę reiškia nustatyti įstatymų leidėjo ketinimus (žr. **Liekytė Ž.** Pažodinio, plečiamojo ir siauriamojo teisės aiškinimo teoriniai ir praktiniai aspektai // *Teisė*. 2001. T. 40. P. 107–115). Kiti teigia, kad įstatymų leidėjo ketinimų nustatymas yra tik vienas iš teisės aiškinimo metodų. Teisėkūros subjekto ketinimai (tikslai) gali būti ir pažodžiui formuluojami teisės akto tekste, tačiau šiame akte gali būti lingvistiškai neaiški konkrečioje teisės normoje išreikšta elgesio schema ar neapibrėžtas vertinamųjų sąvokų turinys. Be to, teisės normą gali tekti aiškinti ir taikyti visiškai kitokiomis sąlygomis, negu priimant įstatymą, todėl neatsižvelgus į įvykusius pokyčius galimi absurdiški teisės aiškinimo ir taikymo rezultatai (**Mikelėnienė D., Mikelėnas V.** *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. P. 220, 167–233).

¹⁶⁶ Pasak E. Kūrio, individualaus pobūdžio sprendimai *aktyvuoja* pirminių teisės šaltinių nuostatas: iki tol atitinkamos teisės normos ar principai formaliai *galiojo*, dabar gi – ir *veikia*, t. y. turi

nuostatas sukonkretinančiuose poįstatyminiuose norminiuose teisės aktuose, konstitucinės kontrolės institucijų bendro pobūdžio aktuose, taip pat individualaus pobūdžio teisės taikymo aktuose, kuriuose formuluojamos teisės ir pareigos adresuojamos tik individualiais požymiais apibrėžtiems subjektams. Be to, teisės aiškinimo rezultatai gali būti fiksuojami ne tik bendro ar individualaus pobūdžio teisės taikymo aktuose, bet ir teisiškai neprivalomuose įvairių subjektų oficialiuose (ir neoficialiuose) dokumentuose, įvairaus pobūdžio teisinėse konsultacijose¹⁶⁷.

Ketvirta, teisės aiškinimas grindžiamas žinių apie teisiniuose tekstuose vartojamą kalbą, kurios priemonėmis formuluojami teisiniai imperatyvai, apie kitas socialines, istorines teisinių dokumentų priėmimo aplinkybes visuma, taip pat žiniomis apie sisteminius teisinio teksto elementų tarpusavio ryšius, jų funkcijas teisiniame procese. Visa tai teisės aiškinimo subjektui teikia galimybę daugiau ar mažiau tiksliai nustatyti teisinių imperatyvų turinį bei reguliavimo ribas naudojant formaliosios logikos priemones, remiantis skirtingų teisės aiškinimo metodų visuma, tačiau vengiant ieškoti teisinių nuostatų prasmės kitose socialinės tikrovės srityse, kurios egzistuoja už teisės sistemą sudarančių elgesio standartų ribų¹⁶⁸.

2. Abstraktūs elgesio standartai ir jų aiškinimo adekvatumas

Visuomeninės vertybės ir tikslai kaip normatyvinio poveikio socialinei tikrovei pagrindai paprastai yra įtvirtinami konstitucijose ir išreiškiami kaip abstraktūs teisės principai, t. y. lakoniškomis ir kartu didelį normatyvumo krūvį turinčiomis formuluotėmis. Konstitucijoje įtvirtinti principai ir normos yra teisėkūros rezultatas. Konstitucija yra tiesiogiai taikomas aktas, taigi konstitucinių teisės principų ir normų prasmė atskleidžiama jų įgyvendinimo procese, pirmiausia konstitucinėje

---

potencijos *būti realizuoti* (žr. **Kūris E.** Konstitucijos principai ir Konstitucijos tekstas // *Jurisprudencija*. 2002. T. 23(15). P. 48).

¹⁶⁷ **Šimašius R.** Teisės aiškinimas ir jo privalomumas // *Teisės problemos*. 2003. Nr. 2 (44). P. 18.

¹⁶⁸ **Leoni B.** *Liberty and the Law*. – Indianapolis: Liberty Press (3rd ed.), 1991. P. 172–187.

jurisprudencijoje. Abstrakčiai kalbant, visi bendro pobūdžio teisiniai standartai ir orientyrai formuluojami ir įtvirtinami kompetentingo teisėkūros subjekto priimtuose norminiuose teisės aktuose, tačiau teisinio reguliavimo vientisumo ir darnos nuolat siekiama ne tik teisėkūros, bet ir teisės aiškinimo priemonėmis. Teisės normų ir principų įgyvendinimas neįmanomas be teisės aiškinimo, todėl norint adekvačiai suprasti šių elgesio standartų prasmę ir reguliuojamojo poveikio ribas būtina analizuoti ne tik teisėkūros, bet ir teisės aiškinimo aktus.

Teisės aiškinimą ir teisminių doktrinų formulavimą sąlygoja įvairūs aiškinimo metodai. Tai ne kartą buvo patvirtinta konstitucinėje jurisprudencijoje. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad atskleisti atskirų įstatyme pavartotų sąvokų prasmę galima išsiaiškinus įstatymo paskirtį, jo reguliuojamų santykių pobūdį ir apimtį, reguliavimo ypatumus ir pan.¹⁶⁹ Netgi pirmenybę teikiant pažodiniam teksto aiškinimui retai kada galima taikyti tik lingvistinio teisės aiškinimo taisykles ir neatsižvelgti į kitus aiškinimo metodus, kurie leidžia palyginti ir pasverti skirtingas teises vertybes. Vargu ar konstitucinio reguliavimo vientisumą ir darną užtikrintų tik verbalinis (pažodinis) daugelio Konstitucijos nuostatų aiškinimas: „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines“ (18 straipsnis), „Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas“ (22 straipsnio 1 dalis), „Nuosavybė neliečiama. Nuosavybės teises saugo įstatymai“ (23 straipsnio 1 ir 2 dalys).

Nors Konstitucijoje nustatyta, kad nuosavybė neliečiama, kad nuosavybės teises saugo įstatymai, tačiau įstatymuose formuluojami ne tik nuosavybės neliečiamumo ir apsaugos imperatyvai – juose gali būti nustatyti ir nuosavybės teisių apribojimai, kurie grindžiami būtinybe užtikrinti kitų konstitucinių vertybių apsaugą. Nuosavybės neliečiamumo principo aiškinimas kaip nevaržomos savininko laisvės su savo turtu daryti ką nori arba sutarties laisvės principo absoliutumas reikštų, kad savininkas,

---

¹⁶⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. birželio 23 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. birželio 15 d. nutarimu Nr. 852 „Dėl Lietuvos Respublikos daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatymo įgyvendinimo tvarkos“ patvirtintos Namų perdavimo bendrijai tvarkos 2.1.2 papunkčio ir 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatymo 20 straipsnio 3 daliai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 18-13; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. gegužės 25 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1^l straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 85-3094.

naudodamasis ar disponuodamas savo turtu, arba šalys, sudarydamos sutartį, gali riboti kitų asmenų teises. Logikos požiūriu toks aiškinimas būtų ydingas¹⁷⁰. Ką jau kalbėti, pavyzdžiui, apie kontroversiškus debatus dėl abortų ar eutanazijos teisėtumo, kurie grindžiami įvairiais argumentais – tiek teikiant pirmenybę formaliems prasidėjimo mechanizmo kriterijams, tiek remiantis žmogaus teisių prigimtiškumu, religija, moraline filosofija, politikos teorija¹⁷¹. Daugelio teisinių problemų negalėtume išspręsti remdamiesi vien adekvačiu teisės aiškinimu ar mechaniškai taikydami kitus teisės aiškinimo metodus¹⁷². Teisės normų aiškinimo rezultato adekvatumas lingvistinei tam tikro paliepimo ar leidimo išraiškos teisiniame tekste prasmei pripažįstamas pakankamu tik tada, kai tokį aiškinimo rezultatą patvirtina rezultatai, gauti taikant kitus teisės aiškinimo metodus. Be to, teismų sprendimuose turi būti logiškai nuoseklia argumentacija pateisinamas vienu ar kitu teisės aiškinimo metodų pasirinkimas.

Lingvistinio teisės aiškinimo rezultatai paprastai patikrinami ir/arba papildomi taikant kitus aiškinimo metodus (loginį, sisteminį, teleologinį, precedentų, istorinį, lyginamąjį). Tačiau taikant įvairius metodus gaunami ne tik vienodi, bet ir skirtingi rezultatai. Tam tikrais atvejais aiškinimo rezultatai atitinka aiškinamų teisės normų ar principų kalbinę išraišką teisiniame tekste, vadinasi, yra adekvatūs tekstui. Kitais atvejais aiškinimo rezultatai būna platesni arba siauresni nei aiškinamų elgesio standartų tekstinės išraiškos prasmė, tačiau adekvatūs teisinio reguliavimo visumai. Ignoruojant teisinės logikos taisykles aiškinimo rezultatai būtų paradoksaliūs, net absurdiški, todėl kartais tiek normas, tiek principus būtina interpretuoti kūrybiškai. Priešingu atveju būtų neįmanoma spręsti teisėje išreikštų vertybių konkurencijos klausimo, užtikrinti jų pusiausvyros, teisinio reguliavimo darnos, įvairių teisėtų interesų kompromiso.

Svarbiausia adekvataus teisės aiškinimo prielaida – teisės normos pobūdis. Adekvačiai turėtų būti aiškinamos tik teisės normos, kuriose formuluojami konkretūs draudimai, žmogaus teisių ribojimo pagrindai ir pan. Kartu pažymėtina, kad normų

---

¹⁷⁰ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. P. 187.

¹⁷¹ Lazarus E. *Closed Chambers: The Rise, Fall and Future of the Modern Supreme Court*. – New York: Penguin Books, 1999. P. 360–362.

¹⁷² Alexy R. W. *Theory of Legal Argumentation: The Theory of Rational Discourse as Theory of Legal Justification*. P. 4.

tekstinės išraiškos ir jų aiškinimo rezultatų skirtumai paprastai yra išimtiniai atvejai, kurie pateisinami ir pagrindžiami atskleidžiant visuminio teisinio reguliavimo tikslus, interpretuojamų nuostatų sisteminius ryšius su kitais teksto elementais ir pan. Nuosekliai vadovaujantis teisės aiškinimo taisyklėmis teisės aiškinimo rezultatai paprastai nekelia abejonių. Tuo tarpu teisės normų kolizijoms, taip pat abstrakčių teisės principų, moralinių vertybių konfliktams spręsti adekvatus teisės aiškinimas nepriimtinas¹⁷³. Konstitucinės teisės specialistai taip pat nurodo, kad Konstitucijos interpretavimo sunkumų kyla dėl itin apibendrinančio jos nuostatų pobūdžio¹⁷⁴. Verta pasiaiškinti kodėl.

2.1. Teisės principų abstraktumo ir norminio krūvio santykis

Tiesioginio reguliuojamojo poveikio galia teisinių santykių dalyvių elgesiui būdinga tiek teisės normoms, tiek abstraktaus pobūdžio principams. Palyginti su teisės normomis, jie yra platūs, bendri ir nesukonkretinti, daugiau ar mažiau aiškiai nurodo tam tikrą siekį, tikslą, teisės turėjimą arba vertybę. Taigi norminis reguliavimas grindžiamas principais, jie vertinami kaip padedantys pateisinti normas¹⁷⁵. Tai matyti iš daugelio konstitucinės jurisprudencijos pavyzdžių. Kartu pažymėtina, kad teisės normų ir principų normatyvinis krūvis nėra vienodas. Normos ir principai yra imperatyvūs, teisiškai saistantys elgesio standartai, tačiau sprendžiant teisinius ginčus abstraktūs principai (skirtingai nei normos) neturi griežtos determinuojančios galios galutiniams sprendimams. Šie teisės principų reguliuojamojo poveikio skirtumai ir lemia teisės principų aiškinimo ypatumus. Kuo didesnis tam tikro teisės principo abstraktumo laipsnis, tuo daugiau normų paveikia šio principo determinuojantis ir koordinuojantis poveikis, tačiau realus jo įgyvendinimas tiesiogiai priklauso nuo to, kaip plačiai yra aiškinami teisės principai. Kuo abstraktesnis elgesio standartas, tuo įvairesni jo ryšiai su

---

¹⁷³ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. P. 258.

¹⁷⁴ Todėl iš esmės gali būti įvairūs Konstitucijos nuostatų aiškinimai (žr. Jarašiūnas E. Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūrio į Konstituciją pokyčiai // *Jurisprudencija*. 2002. T. 33(25). P. 33).

¹⁷⁵ Hart H. L. A. *Teisės samprata*. P. 401.

kitais teisės sistemos elementais, taigi, visapusiškai analizuojant jų turinį, neįmanoma visų teisės principų aiškinti adekvačiai jų lingvistinei išraiškai teisėkūros akto tekste.

Minėta, kad teisės principuose itin abstrakčia forma išreiškiamos visuomenę vienijančios pamatinės (konstitucinės) vertybės, taigi abstraktūs teisės principai paprastai formuluojami (pažodžiui ar implicitiškai) didžiausios teisinės galios akte, kurio nuostatomis grindžiama visa nacionalinės teisės sistema. Lietuvos Respublikoje nėra jokio teisinio reguliavimo, kuriuo remiantis būtų galima kvestionuoti Konstitucijoje įtvirtintą teisinį reguliavimą¹⁷⁶. Tik konstitucinės nuostatos gali būti įvardijamos kaip aukščiausioji pozityvioji teisė, kuri užtikrina teisės vientisumą, visų teisę sudarančių elementų darną, kurios principai nukreipia ir teisėkūrą, ir teisinę praktiką¹⁷⁷. Konstitucijoje formuluojamos pamatinės visuomeninės vertybės, prigimtinės asmens teisės ir laisvės yra teisės kūrimą, jos įgyvendinimą sąlygojantys ir kreipiantys imperatyvai, bendro visuomenės gyvenimo, valstybinės bendruomenės „normų norma“, „formų forma“¹⁷⁸. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo: „Konstitucija, kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis, yra grindžiama universaliomis, nekvestionuojamomis vertybėmis – suvereniteto priklausymu Tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu bei jų gerbimu, pagarba teisei bei teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, pilietiškumu, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu. <...> Konstitucija yra aukščiausioji

---

¹⁷⁶ Pažymėtina, kad Europos Sąjungos teisės viršenybės principo įtvirtinimas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir tarptautinių sutarčių pagrindu veikiančių tarptautinių teisminių institucijų precedentų privalomumas savaime nepaneigia Konstitucijos viršenybės principo, kurio turinys gali būti praturtintas naujais Europos ir nacionalinių teismų tarpusavio sąveikos bei galių pusiausvyros aspektais (plačiau apie tai žr.: **Lapinskas K.** Europos tarptautinių teismų ir nacionalinių konstitucinių teismų jurisdikcijos ir jurisprudencijos sąlyčio problemos // *Konstitucija, nacionalinė teisė ir Europos teisė*. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo aštuntosios konferencijos medžiaga. 2003 m. birželio 24–27 d., Druskininkai. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004. P. 68–102; **Jarašiūnas E.** Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos integracija // *Ibid.* P. 6–36).

¹⁷⁷ **Jarašiūnas E.** Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūrio į Konstituciją pokyčiai // *Jurisprudencija*. 2002. T. 33(25). P. 35.

¹⁷⁸ **Šileikis E.** *Alternatyvi konstitucinė teisė*. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 50–55.

teisė. Ji nubrėžia gaires visai teisės sistemai – visa teisės sistema kuriama Konstitucijos pagrindu¹⁷⁹.

Konstitucijoje yra išreikšta daugiau ar mažiau abstrakčių normatyvaus pobūdžio elgesio orientyrų visuma, kuriai priklausantys elgesio standartai persmelkia ir abstrakčių principų lygmeniu potencialiai savyje sutalpina visuomenėje veikiančią pozityviąją teisę. Šiomis gairėmis vadovaujasi įstatymų leidėjas, kiti teisėkūros subjektai, statutinėje teisėje ir poįstatyminiuose teisės aktuose detalizuodami abstrakčias konstitucinių principų nuostatas. Taip pat šiomis gairėmis savo veiklą grindžia ir teisę aiškinančios bei ją taikančios institucijos. Teisės principų turinys sukonkretinamas teisminių institucijų priimtuose teisės aiškinimo aktuose, o tai neretai reiškia, kad teisę aiškinantis subjektas formuluoja elgesio imperatyvus, kurie nėra *expressis verbis* įtvirtinti pirminiame teisėkūros akte, tačiau juos diktuoja teisinio reguliavimo visuma, implicitiškai įtvirtintos vertybės ir siekiai, t. y. šiais orientyrais grindžiamas sistemiškai platus teisės principų aiškinimas.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalies nuostata „įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę“ *inter alia* reiškia konstitucinį įpareigojimą įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad nebūtų monopolizuojama gamyba ir rinka, kad būtų užtikrinta sąžiningos konkurencijos laisvė bei numatyti būdai ir priemonės jai apsaugoti. Minėta nuostata reiškia ir tai, kad ne tik įstatymais, bet ir kitų valstybės bei savivaldybių institucijų teisės aktais negalima pažeisti minėtų konstitucinių principų, kad pagal Konstituciją negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuriuo ūkinės veiklos laisvei įgyvendinti būtų sudarytos netinkamos ūkininkavimo sąlygos arba ūkio subjektams būtų sudarytos nevienodos sąlygos, varžoma jų iniciatyva, nesudaroma galimybės jai reikštis¹⁸⁰. Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad sąžiningos

---

¹⁷⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. gegužės 25 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 85-3094.

¹⁸⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. balandžio 9 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. birželio 4 d. nutarimo Nr. 664 „Dėl kasos aparatų diegimo ir naudojimo“ (1999 m. gruodžio 28 d. redakcija) 3.4.4 ir 3.7.15 punktų atitikties Lietuvos Respublikos

konkurencijos apsauga yra pagrindinis būdas užtikrinti asmens ir visuomenės interesų darną reguliuojant ūkinę veiklą. Jis nurodė, kad konkurencija sukuria ūkio, kaip sistemos, savireguliaciją, skatinančią optimaliai paskirstyti ekonominius išteklius, efektyviai juos panaudoti, didinti ekonominį augimą ir kelti vartotojų gerovę, tačiau asmens ūkinės veiklos laisvė savaime negarantuoja konkurencijos, todėl valstybė turi saugoti sąžiningą konkurenciją¹⁸¹.

Abstraktūs teisės principai formuluojami ne tik konstitucijose, bet ir atskirų teisės šakų kodeksuose, kituose teisės aktuose. Statutinės teisės aktuose įtvirtinti teisės principai ir normos sukonkretina konstitucinius principus, atskleidžia konstitucinių vertybių įgyvendinimo aspektus įvairių teisės šakų reguliuojamų santykių srityse. Pavyzdžiui, civilinio proceso teisės principai apibrėžiami kaip pagrindinės nuostatos, įtvirtintos atitinkamose teisės normose ar suformuluotos teismų praktikos ir teisės doktrinos, kurios yra visos teisės šakos plėtros bazė ir išreiškia proceso esmę¹⁸². Civiliniame procese siekiama optimaliomis sąnaudomis įvertinti teisme pareikštų reikalavimų faktinį bei teisinį pagrįstumą, sąžiningai, operatyviai, teisingai spręsti

---

Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 1 straipsnio 1 daliai, taip pat dėl šio nutarimo 3.7.15 punkto atitikties Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 2 straipsnio 1 daliai, 3 straipsnio 11 daliai ir 9 straipsnio 1 bei 2 punktams“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 39-1441; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. kovo 17 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo 3 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 27-1098; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. sausio 26 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 straipsnio 4 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija), 2 straipsnio 1 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 3 straipsnio 1 dalies 2 punkto (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 straipsnio 2 dalies (1998 m. gruodžio 10 d. redakcija), 13 straipsnio (2000 m. liepos 18 d. redakcija), 30 straipsnio 1 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) bei 44 straipsnio 4 dalies (2002 m. birželio 20 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 22 d. nutarimu Nr. 67 „Dėl Alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų Alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių 7 bei 9 punktų (2001 m. sausio 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 15-465.

¹⁸¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. spalio 6 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 8 straipsnio 1, 2 ir 3 dalių bei 16 straipsnio 7, 8 ir 9 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 85-2548; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. spalio 18 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl strateginio investuotojo pripažinimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymui“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 88-2724.

kylančius ginčus dėl tariamai ar realiai pažeistų teisių, taigi civilinio proceso uždavinių įgyvendinimas neatsiejamas nuo konstitucinių vertybių užtikrinimo.

Konstitucinius ir kitus (konkrečios teisės šakos) principus pirmiausia skiria teisinė galia, taip pat abstraktumo laipsnis. Konstituciniai principai yra didžiausios teisinės galios ir didžiausio abstraktumo laipsnio elgesio orientyrai, teisės sistemos pamatinės nuostatos, o kiti teisės principai – konkrečios teisės šakos pamatinės nuostatos, kurios kartu su atitinkamomis teisės šakos normomis kuriuo nors aspektu sukonkretina konstitucinius teisės principus ir negali jiems prieštarauti. Visos kiekvienos teisės šakos normos, įvairūs normų tarpusavio ryšiai turėtų būti aiškinami bendresnio pobūdžio elgesio standartų, taip pat ir konstitucinių principų kontekste¹⁸³. Todėl netikslu būtų teigti, kad civiliniame procese yra įtvirtintas, tarkim, ginčo šalių rungimosi principas, nes jo buvimą patvirtina tam tikrų civilinio proceso normų apibendrinimas. Veikiau atvirkščiai – principas *audiatur at altera pars* atsispindi Civilinio proceso kodekso 17, 153, 329 straipsniuose, nes rungimosi principas (tam tikrais aspektais sukonkretinantis konstitucinę asmens teisę į sąžiningą ir teisingą procesą, lygiateisiškumo, teisingumo principus) determinuoja įvairias civilinio proceso stadijas reglamentuojančių normų turinį, taip pat koreliuoja su kitais civilinio proceso principais, taigi civilinio proceso normose nustatytas reguliavimas subordinuojamas abstrakčių teisės principų (ir civilinio proceso, ir konstitucinių) reguliuojamajam poveikiui.

Konstitucija nėra visos teisės sąvadas, tačiau konstituciniai principai persmelkia visą teisės sistemą, jie savaip atsispindi visų teisės šakų normose ir principuose, taigi nėra tokios teisės reguliuojamos socialinių santykių srities, kurios nepasiektų (ar negalėtų pasiekti) konstitucinis teisinis reguliavimas. Teisinėje literatūroje šis reiškiny s vadinamas

---

¹⁸² Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. *Civilinio proceso teisė*. T. 1. P. 132.

¹⁸³ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartyje konstatavo, kad bet kuri teisės norma gali būti tinkamai išaiškinta, jeigu bus atsižvelgta į jos sisteminius ryšius su kitomis to paties įstatymo, atitinkamos teisės šakos ar teisės instituto normomis, taip pat į jos santykį su Konstitucija ir joje įtvirtintais bendraisiais teisės principais, kurie yra visos teisės sistemos pagrindas (žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje *H. Juchnevičius v. Vilniaus m. valstybinė mokesčių inspekcija*, Nr. 3K-3-50/1999, kat. 32. <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=17091>)

teisės sistemos *konstitucionalizacija*¹⁸⁴. Kartu pažymėtina, kad pati konstitucija, oficialus jos teksto paskelbimas dar nereiškia, kad visa teisės sistema savaime bus subordinuota joje deklaruojamoms vertybėms. Tai tampa tikrove, jeigu konstituciniai principai yra ne tik deklaracija, bet kartu ir veiksmingas teisinio reguliavimo instrumentas. Konstitucionalizacija yra tiesioginė konstitucijos normų ir principų įgyvendinimo pasekmė¹⁸⁵. Be teisę aiškinančių teisminių institucijų veiklos, ypač be Konstitucinio Teismo, kaip oficialaus Konstitucijos aiškintojo, formuluojamų doktrinų, daugelis teisės principų liktų abstrakčia deklaracija, o Konstitucijoje implicitiškai įtvirtinti (išvestiniai) teisės principai apskritai nebūtų žinomi arba būtų tik mokslinių diskusijų objektas.

Adekvatus teisės normų ir platus teisės principų aiškinimas atitinkamai koreliuoja su šių teisės sistemos elementų funkcijomis teisiniame procese. Teisės normos sumažina principų abstraktumo laipsnį, o teisės principai determinuoja juos sukonkretinančių normų turinį. Vadinasi, teisės principuose išreikštų vertybių negalima indukuoti *apibendrinus* konkrečiose teisės normose formuluojamas elgesio taisykles. Dėl šios priežasties negalima teisės principų vadinti pamatinėmis normomis. Priešingu atveju teisės principuose išreikštos vertybės negalėtų būti teisės įgyvendinimo orientyrais, negalėtų teisinių santykių dalyviams nurodyti teisėto elgesio gairių, nes abstrakčių vertybių turinys priklausytų nuo to, kokį elgesio modelį teisėkūros subjektas įtvirtina konkrečiose teisės normose. Tokiu atveju teisės principai negalėtų būti nei tiesioginio teisinio reguliavimo instrumentais, nei savarankiškais teisės sistemos elementais, o konstitucinių nuostatų formuluotės būtų veikiau lozungai, bet ne pamatiniai orientyrai, kurie kreipia teisėkūrą, teisės įgyvendinimą bei jos aiškinimą. Konstitucijoje įtvirtinti teisės principai yra neginčytini aukščiausios galios teisiniai imperatyvai. Visų kitų teisės šakų principai ir normos sukonkretina konstitucinius principus, atskleidžia jų įgyvendinimo specifika atskirų teisės šakų reguliuojamų santykių srityse.

Konstituciniai teisės principai, traktuojami kaip normos, galbūt ir galėtų būti aukščiausioji teisė, normų hierarchinės piramidės viršūnėlė, tačiau normos (pagal

---

¹⁸⁴ **Jarašiūnas E.** Konstitucija, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir teisės konstitucionalizacija // *Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003. P. 132–150.

apibrėžimą) neturėtų tarpusavyje skirtis savo funkcijomis teisiniame procese. Iš tiesų visoms konstitucinėms normoms būdingas determinuojantis poveikis socialinių santykių dalyvių elgesiui, taip pat joms būdinga ordinarių teisės normų verifikavimo funkcija. Kita vertus, principus vadinant normomis yra užmaskuojamas šių elgesio standartų koordinuojantis poveikis teisės sistemai. Kaip tik dėl teisės principų koordinuojančio vaidmens įvairaus abstraktumo elementus jungianti teisės sistema gali būti traktuojama kaip neprieštaringa, darni teisinio reguliavimo visuma. Kartu šis poveikis sunkiai įsivaizduojamas be atitinkamai plataus abstrakčių elgesio standartų aiškinimo, jų plėtojimo, kuris tam tikrais aspektais prilygsta teisėkūros rezultatams. Konkretesnio turinio teisės normoms toks plėtojimas nėra būdingas, taigi principus vadinant pamatinėmis normomis reikėtų koreguoti (arba ignoruoti) daugelio teiginių, reiškinių ir procesų aiškinimą.

Pirma, teisės normos turi joms būdingą vidinę sandarą, tam tikrą loginę struktūrą, taigi išreiškia santykinai aiškiai apibrėžtą elgesio taisyklę, pakankamai konkrečiai nurodo jos poveikio reguliuojamiems santykiams ribas ir sąlygas. Abstraktūs principai neturi teisės normoms būdingos struktūros, taigi principus traktuojant kaip normas yra niveliuojamos abstraktaus ir konkretaus pobūdžio elgesio standartų savybės ir jų aiškinimo ypatumai, sudaromos prielaidos nepamatuotai plačiai arba nepagrįstai siaurai aiškinti privalomo ar leidžiamo elgesio ribas ir kriterijus.

Antra, teisės normos ir principai turi skirtingą norminį krūvį ir skirtingas funkcijas teisiniame procese. Teisės principuose išreikštų pamatinių visuomeninių vertybių, siekių, tikslų visuotinai įpareigojantis pobūdis negali būti fiktyvus. Kita vertus, teisės principų reguliuojamasis poveikis negali priklausyti nuo to, kiek ir kokiuose teisės aktuose suformuluota konkrečių teisės normų, kurios patvirtina ar paneigia pozityviosios teisės fundamentalių pradų egzistavimą. Ne normos nulemia teisės principų turinį ir reguliuojamojo poveikio ribas, bet principuose išreikštos vertybės determinuoja ir koordinuoja norminį reguliavimą.

---

¹⁸⁵ Ibid. P. 134, 141, 148.

Trečia, teisės normas gali kurti tik teisėkūros institucijos, o normų esmės aiškinimas negali virsti naujų normų kūrimu. Neigiant plečiamąjį teisės principų aiškinimą būtų neįmanoma užtikrinti teisinio reguliavimo vientisumo, teisės sistemos vidinės darnos, kartu ir teisės dinamiškumo. Tačiau, pripažinus teisės normų kūrybiško aiškinimo galimybę, jas taikančioms institucijoms suteikiama gerokai platesnė veiklos laisvė – ne tik aiškinti, plėtoti, formuluoti abstrakčius teisės principus, bet ir kurti juos sukonkretinančias teisės normas. Tokia veikla reikštų konkrečių elgesio taisyklių formulavimą *ad hoc*, paneigtų įstatymų leidėjo kompetenciją formuluoti teisinius imperatyvus, kurių galiojimas nukreiptas į ateitį. Be to, būtų ištrinti skirtumai tarp bendro pobūdžio sprendimų, kurie grindžiami tikslingumu, politiniais išipareigojimais ar kitais panašiais motyvais, ir tarp individualių sprendimų konkrečioje byloje, kurie turi būti grindžiami nuoseklia teisine argumentacija ir tiesiogiai adresuojami tik konkretaus teisinio santykio šalims. Teismus tektų pripažinti ne tik teisingumą, bet ir politiką įgyvendinančiomis institucijomis.

Minėtų teiginių painiavos išvengiama teisės aiškinimą grindžiant tokia teisės principų samprata, pagal kurią šie itin abstraktaus pobūdžio teisės sistemos elementai yra pripažįstami savarankiškais elementais šalia teisės normų. Tai elgesio standartai ir orientyrai, kurie skiriasi norminiu krūviu ir turi tik jiems būdingus ypatumus. Teisės normos ir principai įtvirtinami pirminiuose teisėkūros aktuose, tačiau normų ir principų aiškinimas bei įgyvendinimas skiriasi. Abstrakčių principų turinys konkretinamas teisės normose, taip pat juos tiesiogiai taikant, kūrybiškai aiškinant ir plėtojant. Konstituciniai principai determinuoja visų kitų teisės šakų normų ir principų turinį, koordinuoja visų kitų teisės sistemos elementų reguliuojamąjį poveikį. Įvairių teisės šakų principai nenustato naujo teisinio reguliavimo, kuris prasilenktų su konstituciniu reguliavimu, o teisės normos savaime nesukuria naujų, už teisės principų ribų egzistuojančių vertybių, taigi bet kurių teisės normų turinio apibendrinimas yra subordinuotas teisės principams ir negali nulemti jų turinio.

2.2. Plečiamasis teisės normų ir principų aiškinimas: sutaptis ir skirtumai

Teisės aiškinimas, kai jos normų ir principų turinio ir prasmės aiškinimo rezultatai nėra tapatūs šių elgesio standartų išraiškai teisėkūros akto tekste, vadinamas plečiamuoju teisės aiškinimu (*interpretatio extensiva*). Teisinėje literatūroje jis dar vadinamas *kūrybišku* teisės aiškinimu¹⁸⁶. Sąvokos „plečiamasis teisės normų aiškinimas“, taip pat „kūrybiškas teisės aiškinimas“ ir „platus teisės principų aiškinimas“ šiame tekste vartojamos kaip sinonimai. Kartu pažymėtina, kad griežtai kalbant *platus* teisės principuose išreikštų abstraktaus pobūdžio elgesio standartų aiškinimas skiriasi nuo *plečiamojo* teisės normų aiškinimo. *Plečiamojo* teisės normų aiškinimo rezultatai kuriuo nors aspektu papildo šiose normose išreikštų elgesio taisyklių turinį, praplečia jų taikymo ribas, kai konstatuojamas lingvistinio teisės aiškinimo metodo nepakankamumas, t. y. loginiu, sisteminiu, teleologiniu, istoriniu ar kitais požiūriais yra analizuojamos kitos teisės normos bei principai, atsižvelgiama į kitų taisyklių bei abstrakčių elgesio standartų reguliuojamąjį poveikį, nustatomi teisinio reguliavimo tikslai, įvertinamas anksčiau galiojusio teisinio reguliavimo turinys, kitų socialinių reguliatorių poveikis teisinių santykių dalyvių elgesiui. Tačiau *plečiamai* aiškinama teisės norma nedaro tiesioginio poveikio kitų teisės normų turiniui, jo nekoreguoja. Nebent pats teisėkūros subjektas, nustatęs viena kitai prieštaraujančias elgesio taisykles, ištaisytų savo klaidą, priimtų naują teisės aktą ir pripažintų vieną iš konkuruojančių (tiksliau – prieštaraujančių viena kitai) normų netekusia galios.

Kiek kitaip yra su teisės principais. *Plataus* teisės principų aiškinimo rezultatai taip pat netelpa tarp interpretuojamo teisės akto nuostatų tekstinės išraiškos ribų. Šiuo atžvilgiu jie nesiskiria nuo *plečiamojo* teisės normų aiškinimo. Svarbu pažymėti, kad ne tik teisės principai turi būti aiškinami plačiai ir kūrybiškai, bet ir teisės normos, jeigu tokio aiškinimo būtinumą diktuoja kiti principai, kuriuos teisės norma sukonkretina ir kurių determinuojančiam ar koordinuojančiam poveikiui yra subordinuota. Tačiau plečiamasis normų interpretavimas yra veikiau išimtis nei taisyklė (taikomas tik tada, kai

---

¹⁸⁶ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. P. 258. Plg. Dworkin R. *Rimtas požiūris į teises*. P. 45–86.

taikant kelis aiškinimo metodus gauti rezultatai nepatvirtina lingvistinio normos aiškinimo rezultatų), o itin abstrakčius elgesio orientyrus išreiškiantys teisės principai apskritai negali būti aiškinami adekvačiai jų tekstinei išraiškai pirminiame teisėkūros akte¹⁸⁷. Priešingu atveju teisės principai būtų vertybių deklaracija be jokio bent kiek reikšmingesnio faktinio reguliuojamojo poveikio.

Teisės principų aiškinimo rezultatai reiškia ne tik naujai atskleistus interpretuojamo elgesio standarto turinio aspektus, ne tik lemia platų reguliuojamąjį poveikį skirtingoms socialinio gyvenimo sritims. Principai (skirtingai nei normos) dar brėžia, koreguoja kitų principų ir normų turinį, leidžia pasverti įvairias principuose išreikštas pamatines vertybes, užtikrinti jų pusiausvyrą ir darną sudėtingos socialinės tikrovės situacijose. Be to, kūrybiško teisės principų (skirtingai nei normų) aiškinimo rezultatai reiškia ne tik interpretuojamo elgesio standarto prasmės išplėtimą ir kitų teisės principų reguliuojamojo poveikio ribų koregavimą, bet ir interpretuojamame teisės akte implicitiškai įtvirtintų (išvestinių) teisės principų formulavimą ir jų reguliuojamojo poveikio ribų apibrėžimą bei įtvirtinimą teisės aiškinimo aktuose.

Konstitucinis Teismas 2004 m. liepos 1 d. nutarime¹⁸⁸ pažymėjo, kad oficialioje konstitucinėje doktrinoje *inter alia* atskleidžiamos įvairių konstitucinių nuostatų tarpusavio sąsajos, jų turinio santykis, konstitucinių vertybių pusiausvyrą, konstitucinio teisinio reguliavimo, kaip vieningos visumos, esmė. Todėl Konstituciniam Teismui, tiriančiam įstatymų ir kitų teisės aktų (jų dalių) atitikimą Konstitucijai, pagal Konstituciją tenka uždavinys savo jurisprudencijoje atskleisti ir Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių Seimo nario konstitucinį teisinį statusą, turinio santykį su Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių asmens teises ir laisves, turiniu. Čia svarbus ir viešojo intereso, kurį įkūnija Seimo nario laisvas mandatas, konstitucinės apsaugos ir asmens, turinčio Seimo nario

---

¹⁸⁷ Sąvoka „pirminis teisėkūros aktas“ (pirminis teisės šaltinis) šiame kontekste žymi bet kurio kompetentingo teisėkūros subjekto išleistą norminį teisės aktą. Ši sąvoka yra priešinama sąvokai „antriniai teisės šaltiniai“, kuri apima įvairių norminių teisės aktų nuostatų *taikymo* aktus (tiek individualaus, tiek bendro pobūdžio), bet tik tuos, kuriuos priimdami teisę taikantys subjektai savo sprendimus privalo pagrįsti formalia teisine argumentacija. Taigi antriniuose teisės (aiškinimo) aktuose neišvengiamai interpretuojami pirminių teisėkūros aktų tekste implicitiškai ar eksplicitiškai išreikšti teisės principai ir normos.

¹⁸⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. liepos 1 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) 15 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 105-3894.

mandatą, privačių interesų konstitucinės apsaugos santykis. Minėtas uždavinys būtų sunkiai įgyvendinamas, jeigu teisės principai būtų aiškinami ne plačiai, kūrybiškai ir adekvačiai teisinio reguliavimo tikslams, o vien paraidžiui laikantis Konstitucijos teksto lingvistinės prasmės. Konstitucinis Teismas šiame nutarime taip pat pabrėžė, kad būtų neįmanoma atskleisti įvairių teisės principų tarpusavio sąsajų, jų turinio santykio, konstitucinių vertybių pusiausvyros, konstitucinio teisinio reguliavimo, kaip vieningos visumos, esmės, jeigu būtų ignoruojami visuminio konstitucinio reguliavimo tikslai, apimantys ir tuos tikslus, kuriais yra grindžiamos kiekvienos aiškinamos konstitucinės nuostatos funkcijos.

Tik plačiai ir kūrybiškai aiškinant teisės principų turinį juose išreikšti elgesio standartai gali būti išvedami iš keleto sistemiškai susijusių interpretuojamo teisinio teksto nuostatų ar jų visumos¹⁸⁹. Išvestiniuose teisės principuose išreikštos oficialiai reikalaujamo elgesio kryptys ir orientyrai nėra pažodžiui įtvirtinti teisėkūros proceso rezultatuose – pirminiuose norminiuose teisės aktuose. Šie teisės principai formuluojami tik teisę aiškinančių institucijų veiklos rezultatuose – antriniuose teisės aiškinimo aktuose. Teisės principuose išreikštų elgesio orientyrų turinys atskleidžiamas tiek nacionalinės konstitucinės kontrolės institucijų ar bendrosios kompetencijos teismų aktuose, tiek tarptautinių sutarčių pagrindu veikiančių supranacionalinių teisminių institucijų priimtuose teisės aiškinimo aktuose¹⁹⁰. Taigi teisės aiškinimo aktuose

---

¹⁸⁹ Plačiau apie tai žr. **Kūris E.** *Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje // Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje*. P. 33–41; **Id.** Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas // *Jurisprudencija*. 2002. T. 24(16). P. 57–61.

¹⁹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pripažinęs, kad Europos žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra aktuali Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2001 m. gegužės 10 d., 2002 m. rugsėjo 19 d., 2002 m. spalio 23 d., 2003 m. kovo 24 d., 2003 m. liepos 4 d. nutarimai). Plg.: Latvijos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Europos žmogaus Teisių Teismo sprendimai yra imperatyvas, nes jų įpareigojanti galia grindžiama Konstitucijos nuostata, jog valstybė pripažįsta ir saugo pagrindines žmogaus teises vadovaudamasi Konstitucija, sutartimis ir tarptautiniais susitarimais, kurie valstybę įpareigoja (žr. *The relations between the Constitutional Courts and the other national courts, including the interference in this area of the action of the European courts // Conference of European Constitutional Courts, XIIth Congress. General Report*. Brussels, 2002, Part II–III, p. 16). Pažymėtina, kad ir Strasbūro teismo, ir Europos Teisingumo Teismo jurisprudencija daro didelę įtaką nacionalinei teisei praktikai visose Europos valstybėse, tačiau ši įtaka grindžiama ne nacionalinės konstitucijos viršenybės principo paneigimu, o *pacta sunt servanda* ir subsidiarumo užtikrinant žmogaus teises ir laisves bei Europos teisinę tvarką principais, draudimu valstybėms remtis vidaus teise teisinant tarptautinių įsipareigojimų nevykdymą (žr. **Kirchhof P.**

fiksuojami ir eksplicitinės, ir implicitinės teisės principų raiškos teisėkūros akte faktai. Kartu teisės aiškinimo aktuose randama nuoroda ir patvirtinimas, kad teisės principų egzistavimo faktai gali būti konstatuoti tik remiantis pirminio teisės šaltinio nuostatomis¹⁹¹.

Jau minėtame Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatuota, kad Konstitucija, kaip teisės aktas, yra išreikšta tam tikra tekstine forma, turi tam tikrą kalbinę išraišką, tačiau Konstitucijos, kaip teisinės realybės, negalima traktuoti vien kaip jos tekstinės formos, negalima suvokti vien kaip eksplicitinių nuostatų visumos. Konstitucija yra vientisas aktas dėl to, kad ją sudaro įvairios nuostatos – ir konstitucinės normos, ir konstituciniai principai, tarp kurių negali būti ir nėra priešpriešos. Per konstitucinius principus atsiskleidžia ne tik Konstitucijos raidė, bet ir dvasia – tos vertybės ir siekiai, kuriuos Tauta Konstitucijoje įtvirtino pasirinkusi tam tikrą jos nuostatų tekstinę formą, kalbinę išraišką, nustačiusi tam tikras Konstitucijos normas, eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtinusi tam tikrą konstitucinį teisinį reguliavimą. Konstitucijos raidės negalima aiškinti ar taikyti taip, kad būtų paneigiama Konstitucijos dvasia, Konstitucijos negalima aiškinti vien pažodžiui, vien taikant lingvistinį (verbalinį) metodą.

Teisės reguliuojamojo poveikio efektyvumo siekiama bent dviem būdais, kurie suponuoja dvi skirtingas teisinių priemonių rūšis. Viena vertus, įstatymų leidėjo ir jo įgaliotų subjektų priimtuose teisėkūros aktuose įtvirtinami įvairūs elgesio modeliai ir standartai: ir teisės normos, kuriose apibrėžiamos konkrečios gyvenimo situacijos, konkrečios reguliuojamų socialinių santykių subjektų teisės bei pareigos, ir teisės principai, kuriuose abstrakčiai formuluojami pamatinės vertybės išreiškiantys elgesio orientyrai. Kita vertus, teisinių santykių dalyviai ir jų ginčus sprendžiantys teismai įvairiomis formomis įgyvendina teisėkūros aktuose formuluojamas normas ir principus. Įgyvendindami pirminiuose teisėkūros aktuose įtvirtintus bendro pobūdžio elgesio standartus, teismai juos ne tik taiko, bet ir aiškina, plėtoja, patikslina ir naujai apibrėžia

---

The Balance of Powers between National and European Institutions // *European Law Journal*. Vol. 5. Nr. 3. 1999).

šių elgesio standartų turinį ir reguliuojamojo poveikio ribas, taigi vienu ar kitu aspektu juos sukonkretina. Sistemiskai plačiai aiškinant šiuose pamatiniuose teisės principuose išreikštus elgesio standartus ir tokį aiškinimą atitinkančiais būdais juos įgyvendinant praktiškai gali būti išspręsta bet kuri teisinio reguliavimo problema¹⁹², o jas sprendžiant yra atskleidžiami nauji teisės principų turinio aspektai.

Konstitucinio Teismo nutarimuose ne kartą konstatuota, kad teisinės valstybės principas yra universalus principas, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Lietuvos Respublikos Konstitucija¹⁹³. Aiškindamas Konstitucijos preambulėje *expressis verbis* nustatytą teisinės valstybės siekį kitų konstitucinių vertybių kontekste, Konstitucinis Teismas atskleidė itin platų Konstitucijoje įtvirtintą teisinės valstybės sampratos turinį. Ne vienoje savo nagrinėtoje byloje Konstitucinis Teismas nuosekliai suformavo oficialią teisinės valstybės doktriną ir kartu šią doktriną išplėtojo, išaiškino ir nurodė naujus, nagrinėjamos bylai spręsti būtinus teisinės valstybės principo reguliuojamojo poveikio aspektus.

Konstitucinis Teismas 2002 m. liepos 11 d. nutarime konstatavo, kad Konstitucijoje įtvirtintos vertybės ir siekiai yra išreiškiami Konstitucijos normose ir principuose. Teisinės valstybės siekį išreiškia konstitucinis teisinės valstybės principas, taigi Konstitucijos preambulėje skelbiamas teisinės valstybės siekis aiškintinas neatsiejamai nuo kitų Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių teisinės valstybės principą¹⁹⁴.

---

¹⁹¹ Plačiau apie šį tariamą paradoksą žr. **Jankauskas K.** Teisės principų samprata ir jų įtvirtinimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai // *Jurisprudencija*. 2004. T. 51(43). P. 17–31.

¹⁹² Nepakankamas gali būti tik norminis teisinis reguliavimas, tuo tarpu abstraktaus pobūdžio teisės principais įtvirtinto teisinio reguliavimo pakankamumas yra absoliutus (žr.: **Kūris E.** Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje // *Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje*. P. 31; **Id.** Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas // *Jurisprudencija*. 2002. T. 23(15). P. 65).

¹⁹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. vasario 23 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 14 d. nutarimo Nr. 36 „Dėl 1998 metų pavyzdžio banderolių tabako gaminiams ir alkoholiniams gėrimams ženklinti įvedimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos įmonių įstatymo 8 straipsnio 1 daliai ir 12 straipsnio 1 daliai“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 17-419; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. sausio 24 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 11 straipsnio 4 dalies 9 punkto (2000 m. lapkričio 28 d. redakcija) ir 2000 m. lapkričio 28 d. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 11 straipsnio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 10-366.

¹⁹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. liepos 11 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymo 39 straipsnio, Lietuvos Respublikos mokslo ir švietimo ilgalaikio

Teisinės valstybės principas yra itin talpus konstitucinis principas, apimantis daug įvairių, tačiau tarpusavyje susijusių konstitucinių imperatyvų. Teisinės valstybės principas, be kitų reikalavimų, suponuoja tai, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės, paisoma prigimtinio teisingumo. Visos valstybės valdžią įgyvendinančios ir kitos valstybės institucijos turi veikti remdamosi teise ir pakludamos teisei: Konstitucija turi aukščiausią teisinę galią ir įstatymai, Vyriausybės nutarimai bei kiti teisės aktai turi atitikti Konstituciją¹⁹⁵. Teisinių reguliavimą galima keisti tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų ir normų. Būtina *inter alia* laikytis principo *lex retro non agit*¹⁹⁶. Galioja tik paskelbti teisės aktai, teisė negali būti

---

finansavimo įstatymo 1, 2 ir 3 straipsnių, Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymo 18 straipsnio 2 dalies ir Lietuvos Respublikos Seimo statuto 172 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 72-3080.

¹⁹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. lapkričio 17 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio 2 dalies, 27-1 straipsnio, 29 straipsnio 7 dalies (2002 m. spalio 8 d. redakcija) 4 punkto, 56 straipsnio 2 dalies (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. rugsėjo 3 d. nutarimo Nr. 1073 „Dėl mokesčio bazės netiesioginio nustatymo“ 2 punkto, taip pat šiuo Vyriausybės nutarimu patvirtintų Mokesčio bazės netiesioginio nustatymo metodų skyriaus „Mokesčio bazės netiesioginio nustatymo atvejai“ ir skyriaus „Mokesčio bazės netiesioginio nustatymo metodai“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio 2 daliai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 109-4887; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. sausio 26 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 straipsnio 4 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija), 2 straipsnio 1 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 3 straipsnio 1 dalies 2 punkto (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 straipsnio 2 dalies (1998 m. gruodžio 10 d. redakcija), 13 straipsnio (2000 m. liepos 18 d. redakcija), 30 straipsnio 1 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) bei 44 straipsnio 4 dalies (2002 m. birželio 20 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 22 d. nutarimu Nr. 67 „Dėl Alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų Alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių 7 bei 9 punktų (2001 m. sausio 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 15-465.

¹⁹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. liepos 12 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio II skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 „Dėl Valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 62-2276.

nevieša¹⁹⁷. Neatsiejami teisinės valstybės principo elementai yra teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas¹⁹⁸. Teisinės valstybės principas yra neatsiejamas nuo teisingumo principo, ir atvirkščiai¹⁹⁹; teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus

---

¹⁹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. lapkričio 29 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 22 d. posėdžio protokolą įrašyto Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimo „Dėl kompanijos „Danisco Sugar“ A/S prašymo įsigyti cukraus pramonės įmonių akcijų“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 3 bei 8 straipsnių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 102-3636.

¹⁹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. lapkričio 25 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 113-5057; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. kovo 4 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsnio (1993 m. sausio 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies bei šios dalies 5 punkto, 15, 20 ir 21 straipsnių (2002 m. sausio 15 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2, 4, 5 ir 6 punktų, šio straipsnio 2 ir 4 dalių, 16 straipsnio 10 dalies, 20 straipsnio (2002 m. spalio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 17 d. nutarimo Nr. 27 „Dėl gyvenamųjų namų, būtinų valstybės reikmėms, išpirkimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsniui (1993 m. sausio 12 d. redakcija)“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 24-1004; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. liepos 4 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija) ir 13 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 patvirtintų Vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų 25 punkto 2 pastraipos (2001 m. gegužės 25 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir šių nuostatų 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 4 daliai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 68-3094.

¹⁹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. gruodžio 30 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 124-5643.

teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, nevaržyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti²⁰⁰.

3. Platus ir kūrybiškas teisės principų aiškinimas

Teisinių vertybių įgyvendinimas neįmanomas be konstitucinių normų ir principų aiškinimo. Oficialus aiškinimas turi apibrėžiamas ribas ir negali būti grindžiamas teisę aiškinančių subjektų laisva nuožiūra, tikslingumo ar politiniais motyvais²⁰¹. Abstraktaus pobūdžio teisės principų aiškinimo ribos yra platesnės nei konkretesnių normų²⁰². Kur baigiasi vienu ir prasideda kitų teisės principų reguliavimo ribos – tai kiekvienu konkrečiu atveju gali pasakyti subjektas, kuriam yra suteikti įgaliojimai oficialiai taikyti ir aiškinti teisę, todėl oficialaus aiškinimo rezultatai, tikroji teisės akto teksto nuostatų prasmė ir jomis grindžiamas teisinis reguliavimas gali atrodyti naujas ir netikėtas. Tai ypač akivaizdu kalbant apie konstitucinius principus, kurie persmelkia visų teisės šakų normose ir principuose nustatytą teisinį reguliavimą, todėl kūrybiškas teisės aiškinimas itin svarbus įgyvendinant konstitucines vertybes, tikslus ir siekius. Pažymėtina, kad, aiškindamas Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies nuostatą „Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas“, Konstitucinis Teismas konstatavo, jog Konstitucijoje yra įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės, kitos konstitucinės vertybės²⁰³, kad Konstitucijoje įtvirtintos vertybės ir siekiai išreiškiami Konstitucijos normose ir principuose, kad

---

²⁰⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 105-3318.

²⁰¹ Pasak Konstitucinio Teismo teisėjo V. Sinkevičiaus, Konstitucija aiškintina remiantis tik ja pačia, jos pačios logika, jos normų ir principų ryšiais ir sąveika, konstituciniu visuminiu reguliavimu (žr. **Sinkevičius V.** Konstitucijos aiškinimas ir jo ribos // *Justitia*, 2004, Nr. 3 (51). P. 4.)

²⁰² **Jankauskas K.** Adekvatus teisės principų aiškinimas konstitucinėje jurisprudencijoje // *Teisės problemos*, 2004, Nr. 4 (46). P. 21–43.

²⁰³ Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d., 2000 m. birželio 13 d., 2003 m. birželio 10 d. nutarimus.

Konstitucijos principai ir normos sudaro darnią sistemą²⁰⁴, kad tarp Konstitucijoje įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra, kad *nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti vien pažodžiui*, *nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima priešinti kitoms Konstitucijos nuostatoms, aiškinti taip, kad būtų iškreiptas ar paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra*. Oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, t. y. teisės aiškinimo aktuose, *inter alia* yra atskleidžiamos įvairių teksto nuostatų tarpusavio sąsajos, jų turinio santykis, vertybių pusiausvyra, teisinio reguliavimo, kaip vieningos visumos, esmė²⁰⁵. Plačiai ir kūrybiškai aiškinant Konstitucijoje įtvirtintus teisės principus kartu yra sprendžiamas įvairių teisės principų *konkurencijos* ir principuose išreikštų vertybių pusiausvyros klausimas. Teisės principų ir normų sistemos darna ir vientisumas bus užtikrintas tik jei siekiant apginti vienas teisės saugomas vertybes nebus paneigiamos kitos, jei užtikrinant vienu vertybių apsaugą buvo išlaikyta tinkama pusiausvyra kitų vertybių atžvilgiu.

Minėta, kad teisės principai ir normos yra susiję ne tik hierarchiniais tarpusavio ryšiais, priklausančiais nuo teisės akto, kuriame yra formuluojami, teisinės galios. Konstituciniai teisės principai yra formuluojami didžiausios teisinės galios akte, taigi tos pačios teisinės galios principai vienas kitą sąlygoja, vieni principai leidžia formuluoti kitus, brėžia vienas kito reguliuojamojo poveikio ribas ir pan. Tik sistemiškai plačiai aiškinami teisės principai teisiniame procese gali atlikti savarankiškas determinavimo ir koordinavimo funkcijas, nes tik toks teisės principų aiškinimas leidžia identifikuoti ne tik pažodžiui teisės akto tekste formuluojamus elgesio standartus, bet ir tuos teisės principus, kurie gali būti kildinami iš pirminiame teisės akte įtvirtinto reguliavimo visumos, o teisės sistema traktuojama kaip sudėtingas sisteminių ryšių tinklas, siejantis įvairius skirtingo

---

²⁰⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. liepos 11 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymo 39 straipsnio, Lietuvos Respublikos mokslo ir švietimo ilgalaikio finansavimo įstatymo 1, 2 ir 3 straipsnių, Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymo 18 straipsnio 2 dalies ir Lietuvos Respublikos Seimo statuto 172 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 72–3080.

²⁰⁵ r. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d., 2002 m. spalio 23 d., 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. rugsėjo 30 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. balandžio 15 d., 2004 m. gegužės 25 d. ir kt. nutarimus.

abstraktumo elgesio standartus. Toliau bus matyti, kad Konstitucijos aiškinimo aktuose formuluojami teisėjo ir teismų nepriklausomumo, akademinės laisvės, *non bis in idem* ir kiti teisės principai yra įtvirtinti Konstitucijoje kaip vientisą teisinį reguliavimą įtvirtinančiame akte, nors įvairūs teisės principai ir turi skirtingą žodinės išraiškos formą. Tiesioginis Konstitucijos kaip vientiso akto taikymas, šiame akte įtvirtinto teisinio reguliavimo visapusiškumas, dinamiškumas būtų sunkiai įsivaizduojami be konstitucinių nuostatų plataus ir kūrybiško aiškinimo. Konstitucinėje jurisprudencijoje įtvirtinti tokio aiškinimo rezultatai teisinėje literatūroje vadinami „gyvąja konstitucija“ arba Konstitucija plačiąja prasme²⁰⁶.

Formalus pažodinis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatų aiškinimas nepripažįstamas ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje. Pavyzdžiui, 1968 m. birželio 27 d. sprendime (*Wemhoff v. Germany*), taip pat 1970 m. sausio 17 d. sprendime (*Delcourt v. Belgium*) šis teismas konstatavo, kad ši konvencija yra teisę kurianti sutartis, tad būtina siekti tokio jos aiškinimo, kuris labiausiai tinka siekiant sutarties tikslų, kuris užtikrina tai, kad bus įgyvendintas sutartyje apibrėžtas teisinis reguliavimas, o ne formaliai pateisinamas konvencijos dalyvių priimtų įsipareigojimų apribojimas ar nevykdymas²⁰⁷. Taigi tiek teisės aiškinimas apskritai, tiek platus ir kūrybiškas aiškinimas yra neišvengiamas procesas, kad aiškinimo aktuose atskleidžiamos įvairių teksto nuostatų tarpusavio sąsajos, jų turinio santykis, vertybių pusiausvyra, teisinio reguliavimo (kaip vieningos visumos) esmė, tačiau konkrečiose teisės normose apibrėžtų imperatyvų aiškinimo rezultatas negali reikšti, kad yra sukuriama nauja bendro pobūdžio elgesio taisyklė, kurios prasmė priešinga lingvistiškai adekvačiam teisės normos išraiškos teisiniame tekste aiškinimui. Jeigu pirminiame teisėkūros akte yra nustatyta, kad „valstybės vėliavos spalvos – geltona, žalia, raudona“ (Konstitucijos 15 straipsnio 1 dalis), vadinasi, daugiau ir kitų spalvų valstybės vėliavoje negali būti.

---

²⁰⁶ **Kūris E.** The Constitutional Court and Interpretation of the Constitution // *Constitutional Justice in Lithuania*. P. 205; **Jarašiūnas E.** The Influence of the Jurisprudence of the Constitutional Court on the Development of Legal Thought in Lithuania // *Constitutional Justice in Lithuania*. P. 582–611; **Lane J.-E.** *Konstitucija ir politikos teorija* / Vertė E. Kūris. – Kaunas: Naujasis lankas, 2003.

²⁰⁷ Europos žmogaus Teisių Teismo bylos: <http://www.echr.coe.int/Eng/Judgments.htm>

Teismas formaliai nekuria naujos teisės, tačiau aiškinimo ir taikymo procese ją plėtoja²⁰⁸. Įvairių teisinio reguliavimo „atspalvių“ klausimas bent jau teoriškai priklauso įstatymų leidėjo kompetencijai, tačiau praktiškai bet kurioje nacionalinės teisės tradicijoje įstatymų leidėjas šią kompetenciją dalijasi su teismais. Tiek vieni, tiek kiti turi įgaliojimus nustatyti abstrakčius teisės principus sukonkretinantį teisinį reguliavimą, tačiau teismai negali to daryti savo iniciatyva, nes aiškina teisę sprenddami teisinius ginčus tais atvejais, kai statutinės teisės aktuose nėra nustatyta, kurios konkrečios teisinio reguliavimo „spalvos“ yra adekvačios jų konstitucinėms sąvokoms arba įstatymų leidėjas pažeidė teisinių vertybių pusiausvyrą ar panaudojo nevienareikšmes sąvokas, apibrėžimus ir pan. Be to, platus, kūrybinis teisės aiškinimas gali būti pateisinamas tik tada, kai aiškinimo rezultatai formaliai grindžiami interpretuojamo teksto nuostatomis ir teisės principuose išreikštų vertybių visuma, bet ne teisės aiškinimo subjektų laisva nuožiūra.

Teisės principai ir jų aiškinimo ypatumų konstatavimas pirmiausia yra teorinė problema, susijusi su normų ir principų kaip skirtingų elementų identifikavimu teisės sistemoje. Tad normų ir principų skyrimas būtų aktualesnis teisės teorijai ar filosofijai, o ne konstitucinei teisei ir teisei praktikai, jei abstrakčios teorinės išvados neturėtų atramos kasdienėje teisėkūros ar teisės aiškinimo ir taikymo subjektų veikloje²⁰⁹. Tiek

---

²⁰⁸ **Valančius V.** Teisės aktų leidyba ir teismų praktika // *Teisės problemos*, 2000, Nr. 2. P. 101. Kita vertus, ten pat (p. 104) autorius teigia, kad „teisėkūros funkcija teismui iš principo nėra nepriimtina“. Kai kurios išlygos čia būtinos, tačiau ir be jų minėtas teiginys gali būti grindžiamas tam tikrais mitų ir operacinės sistemos sąveikos teorijos argumentais (žr. **Neely R.** *How Courts Govern America*. – New Haven-London: Yale University Press, 1981. P. 12–22; taip pat žr.: **Fitzpatrick P.** *The Mythology of Modern Law*. – London, New York: Routledge, 1992; **Strum P.** *The Supreme Court and „Political Questions“: A Study of Judicial Evasion*. – Alabama: The University of Alabama Press, 1974; **Frank J.** *Courts on Trial: Myth and Reality in American Justice*. – Princeton: Princeton University Press, 1973).

Plačiau apie kontrargumentus dėl teismo aktyvumo teisėkūros procese žr.: **Ragauskas P.** Konstitucinio Teismo vaidmuo įstatymų leidyboje // *Teisės problemos*. 2004/1 (43). P. 8–54; **Berkmanas T.** Teismo aktyvumo kuriant ir aiškinant teisę plėtros tendencija, motyvai ir problemos // *Teisės problemos*. 2004/2 (44). P. 30–47; taip pat žr. **Miller A. S.** Judicial Activism and American Constitutionalism: Some Notes and Reflections // **J. R. Pennock, J. W. Chapman** (eds). *Constitutionalism. Nomos XX*. – New York: New York University Press, 1979.

²⁰⁹ Teisės principų identifikavimo reikšmė kasdieniui teisei praktikai verčia prieštarauti teiginiams, kad teisės principų kaip savarankiškų teisės sistemos elementų identifikavimas, taip pat klausimas „ar principai išplaukia iš normų (ar atvirkščiai – normos turi būti kildinamos iš principų)“ yra ne konstitucinės jurisprudencijos, o tik bendrosios teisės teorijos klausimas (žr. **Šileikis E.** *Alternatyvi konstitucinė teisė*. P. 55 (144 išnaša)). Autoriaus nuomone, tiek abstrakti („dispozicijos stokojanti“), tiek

bendrosios, tiek specialiosios kompetencijos teismai Lietuvoje nuolat susiduria su teisės principais, taigi juos aiškina ir įgyvendina. Kartu pažymėtina, kad didžiausi šios srities empirinės medžiagos klodai glūdi konstitucinėje jurisprudencijoje. Būtent Konstituciniam Teismui dažniausiai tenka aiškinti teisės principus, nes tik jis sprendžia norminio teisinio reguliavimo atitikties aukščiausiai teisei klausimus. Konstitucijoje įtvirtintos ne tik didžiausios teisinės galios, bet ir didžiausio abstraktumo teisinės nuostatos. Sprendžiant ginčytinus norminio reguliavimo klausimus aiškinami ginčijami teisės aktai ir pati Konstitucija. Aiškinimo rezultatai lyginami siekiant nustatyti, ar pagrįstos pareiškėjų prašymuose keliamos abejonės. Konstituciniam Teismui pateikiamuose prašymuose yra formuluojami teisiniai argumentai ne tik dėl atitikties konkrečiam Konstitucijos straipsniui ar nuostatai, bet ir implicitiškai Konstitucijoje įtvirtintiems teisės principams (pavyzdžiui, proporcingumo, prigimtinio teisingumo, teisėtų lūkesčių ir kt.). Tai liudija, kad teisės principai nėra tapatinami su kuria nors viena Konstitucijos teksto nuostata, taigi atsižvelgiama į teisės normų ir principų formaliosios išraiškos pirminiuose teisėkūros aktuose skirtumus. Pavyzdžiui, itin plataus turinio teisinės vertybės, tokios kaip prigimtinis teisingumas, demokratinė ir teisinė valstybė, yra išreikštos ne tik Konstitucijos preambulėje ar kuriame nors viename jos straipsnyje, bet įvairiais aspektais daugelyje konstitucinių normų ir principų, Konstitucijoje nustatyto teisinio reguliavimo visumoje.

Konstituciniai principai organizuoja į darnią visumą visas Konstitucijos nuostatas,

---

konkreči Konstitucijos nuostata iš esmės yra „lygiavertės normos“ nepriklausomai nuo to, kaip detaliam atskleistas jų turinys. Be abejo, minėtas teiginys yra teisingas, jei kalbama apie vienodą visų to paties teisės akto nuostatų privalomumą, jei akcentuojama vienoda visų Konstitucijos nuostatų teisinė galia ir vienodos galimybės tiesiogiai taikyti tiek konkrečias, tiek abstrakčiau suformuluotas teisės normas. Kita vertus, antruoju atveju kaip tik iškyla abstrakčių nuostatų aiškinimo problema: kurie subjektai (teisėkūros ar teisės taikymo) turi įgaliojimus sukonkretinti abstraktų elgesio standartą, kur turėtų būti brėžiamos abstraktaus elgesio standarto aiškinimo ribos? Ar abstrakčiai formuluojamų elgesio standartų turinys yra sukonkretinamas apibendrinus konkrečių teisės normų turinį, ar atvirkščiai – abstraktūs elgesio standartai naudojami kaip tiesioginio teisinio reguliavimo, kaip normų turinio adekvataus aiškinimo ir teisinės argumentacijos priemonės? Abstraktūs teisės principai brėžia ne tik faktinio elgesio, bet ir konkrečių teisės normų aiškinimo ribas. Matyt, apie vienodas įvairių Konstitucijos nuostatų taikymo galimybes galima kalbėti tik tada, kai jų taikymas siejamas su atitinkamais normų ir principų aiškinimo ypatumais ir šiuo būdu detalizuojamos abstrakčios Konstitucijos nuostatos. Konstitucinės normos ir principai yra tos pačios teisinės galios, t. y. lygiavertės, tačiau šių elgesio standartų aiškinimo ribos yra skirtingos ir aiškinimo rezultatai nėra tapatūs.

neleidžia, kad Konstitucijoje būtų vidinių prieštaravimų ar tokio aiškinimo, kai yra iškreipiama ar paneigiama kurios nors Konstitucijos nuostatos prasmė, kuri nors Konstitucijoje įtvirtinta ir jos ginama vertybė. Be to, Konstitucijos, kaip išskirtinio teisės akto, samprata apima ne tik jos raidę – Konstitucijos tekste *ekspresis verbis* formuluojamas normas ir principus, bet ir dvasią²¹⁰, kurią išreiškia konstitucinio teisinio reguliavimo visuma, visos Konstitucijos teksto nuostatos ir jose implicitiškai įtvirtinti principai²¹¹.

Plataus teisės principų aiškinimo būtinumą ir tokio aiškinimo privalumus geriausiai iliustruoja konstitucinės jurisprudencijos žinovų nurodyta Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalies („Niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą“) aiškinimo ir taikymo evoliucija²¹². Antai Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarime²¹³ minėta nuostata buvo aiškinama *siaurai* – kaip skirta „teisingumo principų įgyvendinimui baudžiamojoje teisenoje užtikrinti“, taigi konstitucinė nuostata buvo traktuojama kaip teisės norma, o ne kaip abstraktus plataus reguliuojamojo poveikio teisės principas. Šiame nutarime nebuvo konstatuotas pareiškėjo ginčijamų Valstybinių pensijų įstatymo nuostatų²¹⁴ prieštaravimas Konstitucijai, nes Valstybinių pensijų

---

²¹⁰ Būtent teismo teisės aiškinimo rezultatams, užtikrinantiems teisinio reguliavimo vientisumą ir visavertiškumą, pagarbų dėmesį išreiškė A. de Tocqueville'is, apibūdindamas demokratinį valdymą Amerikoje kaip teisės dvasios viešpatavimą (žr. **Tocqueville de A.** *Apie demokratiją Amerikoje* / Vertė V. Petrauskas. – Vilnius: Amžius, 1996. P. 25).

²¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. gegužės 25 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 85-3094.

²¹² **Kūris E.** The Constitutional Court and Interpretation of the Constitution // *Constitutional Justice in Lithuania*. P. 384–386.

²¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. vasario 10 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 8 straipsnio 3 dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 3 d. nutarimu Nr. 829 „Dėl 1939–1990 metų okupacijų represinių struktūrų, tarnybų ir pareigų, kurias ėjusiems asmenims neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos, sąrašo patvirtinimo“ patvirtinto sąrašo „1939–1990 metų okupacijų represinės struktūros, tarnybos ir pareigos, kurias ėjusiems asmenims neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos“ 9 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 4 daliai“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 14-370.

²¹⁴ Valstybinių pensijų įstatyme buvo nustatyta, kad nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos (kurios pagal įstatymą skiriamos politiniams kaliniams ir tremtiniams, pasipriešinimo 1940–1990 m. okupacijoms dalyviams, asmenims, Antrojo pasaulinio karo metais tarnavusiems antihitlerinės koalicijos

įstatymu „reguliuojami kitokie visuomeniniai santykiai“, todėl šių santykių neapima baudžiamąją teiseną reguliuojančios nuostatos. Iš tiesų, Konstitucijos nuostata, kuri traktuojama kaip teisės norma, turi būti interpretuojama siaurai, nes ji nėra tas abstraktus elgesio standartas, kurio reguliuojamasis poveikis yra pakankamai platus, kad galėtų paliesti daugelį skirtingų socialinės tikrovės sričių.

Tačiau vėlesniame Konstitucinio Teismo nutarime²¹⁵ aiškinant Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalies nuostatą, kad niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą, buvo pasakyta ne tik tai, kad ji skirta „teisingumo principų įgyvendinimui baudžiamojoje teisenoje užtikrinti“, bet ir tai, kad Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje išreikštas teisės principas *non bis in idem*, kuris reiškia, kad asmuo negali būti baudžiamas antrą kartą už tą patį teisės pažeidimą. Byloje buvo ginčijama Administracinių teisės pažeidimų kodekso norma, pagal kurią padarymas per vienerius metus keleto atskirai nurodytų Kelių eismo taisyklių pažeidimų, už kuriuos (kartu su administracine nuobauda) skiriamų balų suma yra dešimt ir daugiau, užtraukia vairuotojams teisės vairuoti transporto priemonę atėmimą vieneriems metams. Platus konstitucinės nuostatos *kaip* teisės principo aiškinimas leido konstatuoti, kad už teisės pažeidimą asmeniui gali būti taikomos skirtingos teisinės atsakomybės rūšys, kad ne tik už nusikaltimą jam negali būti taikoma pagrindinė ir papildoma bausmė, bet ir už administracinį teisės pažeidimą – pagrindinė ir papildoma nuobauda. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad kiekvieno iš padarytų pažeidimų įvertinimas balais nėra administracinė nuobauda, todėl ginčytas teisinis reguliavimas reiškia, jog asmuo yra baudžiamas teisės vairuoti transporto priemonę atėmimu už paskutinį iš nurodytų Kelių eismo taisyklių pažeidimų. Konstatuota ir tai, kad ginčytas teisinis reguliavimas nereiškia, jog asmuo yra antrą kartą baudžiamas už tą pačią veiką – teisės pažeidimą, už kurį jis jau buvo nubaustas administracine nuobauda, ir toks teisinis reguliavimas

---

valstybių veikiančiose armijose, partizanų būriuose ar junginiuose, asmenims, tapusiems invalidais dėl 1991 m. sausio 11–13 d. vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių, ir kt.) yra neskiriamos asmenims, kurie 1939–1990 m. tarnavo ar dirbo baudžiamuosiuose (naikintojų) būriuose ar junginiuose, buvusio SSRS saugumo komiteto struktūrose ir pan.

²¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. gegužės 7 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 130(2) straipsnio (1994 m. liepos 18 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 39-1373.

nepažeidžia principo *non bis in idem*.

Dar kitoje byloje Konstitucinis Teismas vėl grįžo prie *non bis in idem* doktrinos ir pripažino prieštaraujančia Konstitucijos 31 straipsnio 5 daliai pareiškėjo ginčijamą pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo nuostatą, kad nuteistiems už tyčinių nusikaltimų padarymą asmenims pareigūnų ir karių valstybinė pensija neskiriama, o paskirtoji pensija nebemokama. Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarime²¹⁶ ta pati Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalies nuostata buvo traktuojama kaip plataus reguliuojamojo poveikio teisės *principas*, o tai neleido daryti išvados, kad konkrečioje įstatymo normoje nustatytas teisinis reguliavimas ir abstraktaus konstitucinio teisės principo turinys prasilenkia.

Akivaizdu, kad, ignoruojant sistemiškai platų teisės principuose įtvirtintų itin abstraktaus turinio elgesio standartų aiškinimą, atitinkamas teisės principų plėtojimas, taigi ir jų determinuojantis bei koordinuojantis, teisinio reguliavimo darną ir vientisumą užtikrinantis poveikis teisės sistemai būtų sunkiai įsivaizduojamas. Be to, kūrybinis arba plečiamasis pirminiame teisės akte įtvirtintų abstrakčių elgesio standartų aiškinimas ir šio aiškinimo rezultatai daugiau ar mažiau atspindi faktiškai nuolat kintančią socialinę tikrovę, užtikrina formaliosios Konstitucijos adekvatumą nuolat kintančiam socialiniam-politiniam kontekstui, nors pirminis dokumento tekstas išlieka nepakitęs, taigi toks teisės aiškinimas užtikrina teisinio reguliavimo dinamiką ir efektyvumą²¹⁷. Žinoma, ši funkcija

---

²¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija) ir 13 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 patvirtintų Vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų 25 punkto 2 dalies (2001 m. gegužės 25 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir šių nuostatų 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 4 daliai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 68-3094.

²¹⁷ Europos žmogaus Teisių Teismas savo sprendimuose yra konstatavęs, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija yra gyvas dokumentas ir jį privalu aiškinti šios dienos sąlygomis (žr. sprendimą byloje *Tyler v. Great Britain* (1978); <http://www.echr.coe.int/Fr/Judgments.htm>). Europos Teisingumo Teismas konstatavo, kad Europos Sąjungos teisė turi būti aiškinama siekiant kuo didesnio jos veiksmingumo (byloje *Frankovich v. Italy*; <http://www.europa.eu.int>). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas byloje *V. Stukonis v. JAV ambasada* (1998) taip pat konstatavo, kad, „aiškinant ir

galėtų būti realizuojama ir teisėkūros procese keičiant Konstitucijos teksto nuostatas, tačiau toks keitimas ne visada įmanomas dėl sunkesnės Konstitucijos teksto keitimo tvarkos, be to, Konstitucijos nuostatų keitimo svarba dažnai gali būti motyvuojama politiniais tikslais ar išskaičiavimais ir nebūtinai grindžiama nuoseklia formalaus teisinio argumentavimo seka.

Minėta, kad teisės normose įtvirtinami griežčiau apibrėžti elgesio modeliai, taigi normos dažniausiai turi būti aiškinamos adekvačiai jų tekstinei išraiškai ir negali būti plėtojamos kaip teisės principai. Kita vertus, kalbant apie konstitucines teisės normas, būtina įvertinti ir tai, kad šios normos gali būti traktuojamos *ir* kaip tam tikrų teisės šakų principai, todėl ta apimtimi, kuria šios normos determinuoja statutinėje teisėje nustatytą teisinį reguliavimą, būtina jas aiškinti sistemiškai ir plačiai, t. y. atsižvelgti į jų sąsajas su kitomis konstitucinėmis normomis ir principais, žvelgti į Konstitucijos tekstą kaip į logiškai neprieštarinę ir nuoseklią teisinio reguliavimo visumą²¹⁸. Pavyzdžiui, Konstitucijoje nėra pažodžiui įtvirtinto draudimo Seimo nariams tuo pat metu būti ir savivaldybių tarybų nariais, tačiau toks draudimas buvo įvardytas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje kaip dvigubo mandato draudimo *principas*²¹⁹, kurio egzistavimas yra grindžiamas sistemiškai aiškinant keletą tarpusavyje susijusių konstitucinių principų ir normų: Konstitucijos 4 straipsnio nuostatas, kad aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus; Konstitucijos 55 ir 59 straipsnių nuostatas, kad Seimą sudaro Tautos atstovai – Seimo nariai, kad pareigas eidami Seimo

---

taikant teisės aktus, priimtus iki 1990 m. kovo 11 d., būtina atsižvelgti į iš esmės pasikeitusias Lietuvos Respublikos visuomenės gyvenimo ir valstybės funkcionavimo politines, ekonomines, socialines bei kitokias sąlygas“ (nutartis aprobuota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senate 1998 m. gegužės 15 d.).

²¹⁸ Teisės kaip socialinio reguliavimo sistemos nuoseklumas yra esminis teisinio mąstymo ir teisinių sprendimų siekis (Hayek F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė*. T. 1: *Taisyklės ir tvarka*. P. 104).

²¹⁹ r. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 19-828.

nariai vadovaujasi Konstitucija, valstybės interesais, savo sąžine ir negali būti varžomi jokių mandatų; Konstitucijos 62 straipsnio nuostatas, kad Seimo nario asmuo neliečiamas, kad Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė; Konstitucijos 60 straipsnio nuostatas, kuriose, be kita ko, nustatyta, kad Seimo nario pareigos, išskyrus jo pareigas Seime, nesuderinamos su jokiais kitomis pareigomis valstybinėse įstaigose ir organizacijose, taip pat su darbu verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse; kad Seimo narys gali būti skiriamas tik Ministru Pirmininku ar ministru; kad Seimo narys (be Seimo nario atlyginimo) negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus atlyginimą už kūrybinę veiklą; Konstitucijos 120 straipsnio nuostatas, kad savivaldybės pagal Konstitucijos bei įstatymų apibrėžtą kompetenciją veikia laisvai ir savarankiškai²²⁰.

Platus ir kūrybiškas teisės principų aiškinimas neretai ne tik diktuoja naujus, t. y. pirminiame tekste pažodžiui neformuluojamus, elgesio orientyrus, bet ir lemia adekvatų teisės normų aiškinimą. Antai byloje dėl Vietos savivaldos įstatymo kai kurių nuostatų atitikties Konstitucijai²²¹ pareiškėjas – Seimo narių grupė, be kita ko, abejojo dėl Vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 ir 4 dalyse (2000 m. spalio 12 d. redakcija) apibrėžiamų sąvokų „savivaldybės institucijos“ ir „savivaldybės kontrolės institucija“ atitikties Konstitucijos 119 straipsnio 1, 3 ir 4 dalims, nes šiose sąvokose vartojamas žodis „savivaldybės“, o ne „savivaldos“. Pareiškėjo manymu, Vietos savivaldos įstatymo

---

²²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. gegužės 30 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 86, 87 straipsnių papildymo bei pakeitimo ir įstatymo papildymo 88¹ straipsniu įstatymo 4 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 11 d. nutarimo Nr. 457 „Dėl Vilniaus apskrities viršininko atleidimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 9 straipsnio 1 daliai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 52-2361.

²²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. gruodžio 24 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 19-828.

3 straipsnio 3 ir 4 dalyse turėtų būti įtvirtinta „savivaldos institucijų“ sąvoka, kaip ir Konstitucijos 119 straipsnio 3 dalyje („Savivaldos institucijų organizavimo ir veiklos tvarką nustato įstatymas“). Šiame kontekste pažymėtina, kad dėl skirtingų sąvokų vartojimo Konstitucijoje ir įstatymo tekste pareiškėjui, be kita ko, kilo abejonų, kurios institucijos – savivaldybės taryba ar/ir valdyba įgyvendina savivaldos teisę.

Vietos savivaldos įstatymo (2000 m. spalio 12 d. redakcija) 3 straipsnio 3 dalyje sąvoka „savivaldybės institucijos“ buvo apibrėžiama taip: „Savivaldybės institucijos – atstovaujamoji institucija – savivaldybės taryba – ir vykdomosios institucijos – savivaldybės valdyba (toliau – valdyba), savivaldybės meras (toliau – meras), turinčios vietos valdžios ir viešojo administravimo teises bei pareigas. Savivaldybės institucijos yra atsakingos už savivaldos teisės ir savo funkcijų įgyvendinimą bendruomenės interesais.“ Taigi sąvoka „savivaldybės institucijos“ yra apibrėžiama: 1) išvardijant savivaldybės institucijas ir jas klasifikuojant: savivaldybės taryba – atstovaujamoji institucija, savivaldybės valdyba ir savivaldybės meras – vykdomosios institucijos; 2) nurodant savivaldybės institucijų skiriamuosius bruožus, t. y. bruožus, kuriais šios institucijos skiriasi nuo kitų institucijų: vietos valdžios ir viešojo administravimo teisių bei pareigų turėjimas, atsakomybė už savivaldos teisės ir savo funkcijų įgyvendinimą bendruomenės interesais.

Konstituciniai demokratinės ir teisinės valstybės, vietos savivaldos ir jos atstovaujamųjų institucijų viršenybės principai, jų determinuojančio ir koordinuojančio poveikio adekvatus įvertinimas neleido Konstituciniam Teismui šioje byloje savivaldos principą detalizuojančių konstitucinių nuostatų aiškinti kitaip, kaip tik adekvačiai jų tekstinei išraiškai. Konstitucinis Teismas išaiškino, kad savivaldos teisės įgyvendinimas turi būti siejamas ne su visomis „savivaldos institucijomis“, bet tik su atitinkamų administracinių vienetų savivaldybių tarybomis. Kartu Konstitucinis Teismas pateikė ginčijamo įstatymo normų sisteminio aiškinimo pavyzdį. Buvo konstatuota, kad sąvokoje vartojamų žodžių negalima aiškinti atsietai nuo tos sąvokos apibrėžimo: iš tam tikrų žodžių sudaryta sąvoka ir jos apibrėžimas – tai vieninga visuma, kurią nagrinėjant būtina turėti galvoje žodžių, iš kurių sudaryta apibrėžiamoji sąvoka, ir tos sąvokos apibrėžimo formuluočių prasmių bei sistemines sąsajas. Sąvokos ir/arba jos apibrėžimo negalima

nagrinėti paliekant nuošaly kuri nors toje sąvokoje vartojamą žodį arba kurią nors tos sąvokos apibrėžimo formuluotę. Tad ir teisės akte (jo dalyje) apibrėžiamos sąvokos negalima nagrinėti paliekant nuošaly kuri nors toje sąvokoje vartojamą žodį arba kurią nors tos sąvokos apibrėžimo formuluotę, nes taip būtų ignoruojamas atitinkamo teisinio reguliavimo vieningumas. Vadinasi, teisės akte apibrėžiamos sąvokos atitiktį Konstitucijai galima tirti tik kartu tiriant jos apibrėžimo atitiktį Konstitucijai, t. y. tiriant, ar Konstitucijai neprieštaruoja nuostatų, kuriose formuluojamas šios sąvokos apibrėžimas, visuma – vieningas teisinis reguliavimas.

Aiškindamas konstitucinę savivaldos sampratą Konstitucinis Teismas šį aiškinimą grindė nuoseklia logiškai ir sistemiškai susijusių argumentų seka. Teismas konstatavo, kad Konstitucijoje savivaldybėmis (arba vietos savivaldybėmis) yra vadinamos valstybės teritorijos administracinių vienetų bendruomenės – teritorinės bendruomenės; kad savivaldos teisė neatsiejama nuo institucijų, per kurias ši teisė yra įgyvendinama, ir/arba joms atskaitingų institucijų organizavimo ir veiklos, todėl neatsitiktinai Konstitucijoje savivaldybės sąvoka yra vartojama ne tik administracinio vieneto teritorinės bendruomenės, bet ir savivaldos institucijų ir/arba joms atskaitingų institucijų prasme (pvz., Konstitucijos 73 straipsnio 1 dalyje, 120 straipsnio 2 dalyje, 121 straipsnio 1 dalyje, 123 straipsnio 2 dalyje); kad savivaldybių tarybos, kaip savivaldos institucijos, yra tiesiogiai numatytos Konstitucijoje; kad kitokios savivaldos institucijos Konstitucijoje nėra nurodytos; kad sąvoka „savivaldos institucijos“ išreiškia administracinių vienetų teritorinių bendruomenių atitinkamų institucijų konstitucinę paskirtį: tai yra institucijos, per kurias įgyvendinama atitinkamų bendruomenių savivaldos teisė.

Konstitucijoje yra numatytos dvi savivaldybių institucijų rūšys: savivaldybių tarybos (atstovaujamosios institucijos) ir joms atskaitingi vykdomieji organai (vykdomosios institucijos). Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytais atvejais savivaldybių atstovaujamosioms ir vykdomosioms institucijoms suteikiami valdingi įgalinimai. Tokios savivaldybių institucijos – tai savivaldybių valdžios ir viešojo administravimo institucijos.

Kadangi savivaldybių tarybų priimami sprendimai yra neatsiejami nuo šių sprendimų vykdymo, tai tiek Konstitucijoje numatytos savivaldybių atstovaujamosios institucijos, tiek savivaldybių vykdomosios institucijos pagal savo kompetenciją yra atsakingos už savivaldos teisės įgyvendinimą, už įstatymų, Vyriausybės bei savivaldybės tarybos sprendimų tiesioginį įgyvendinimą.

Savivaldybių institucijos yra sudaromos tam, kad būtų realizuoti savivaldybės interesai, tiesiogiai įgyvendinami įstatymai, Vyriausybės bei savivaldybės tarybos sprendimai. Tad „savivaldybės institucijomis“ laikytinos ir savivaldybių tarybos, ir joms atskaitingi vykdomieji organai, ir kitos institucijos, kurias sudaro savivaldybių tarybos, tačiau savivaldybių taryboms atskaitingų *vykdomųjų organų negalima traktuoti kaip tokių, per kuriuos teritorinės bendruomenės įgyvendina savivaldos teisę*, t. y. kaip savivaldos institucijų, nes pagal Konstitucijos 119 straipsnio 1 dalį savivaldos teisė įgyvendinama per savivaldybių tarybas, kurios turi konstitucinę kompetenciją kontroliuoti šiuos vykdomuosius organus, o vykdomieji organai negali pakeisti arba pajungti sau savivaldybių tarybų, diktuoti joms, vykdomųjų organų įgaliojimai negali dominuoti savivaldybių tarybų įgaliojimų atžvilgiu.

Paminėtinas dar vienas adekvataus konstitucinių normų aiškinimo pavyzdys, kai adekvataus aiškinimo pagrindumas buvo tikrinamas analizuojant teisinio reguliavimo tikslus. Antai Konstitucijos 60 straipsnyje *inter alia* nustatyta, kad Seimo nario pareigos, išskyrus jo pareigas Seime, nesuderinamos su jokiais kitomis pareigomis valstybinėse įstaigose ir organizacijose, taip pat su darbu verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse. Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalyje nustatytas draudimas Seimo nariams gauti bet kokią kitą atlyginimą (šalia Seimo nario atlyginimo, kuris mokamas iš valstybės biudžeto), taip pat numatyta vienintelė tokio draudimo išimtis – atlyginimas už kūrybinę veiklą.

Konstitucinis Teismas 2004 m. liepos 1 d. nutarime²²² pripažino, kad Lietuvos Respublikos Seimo statuto (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) 15 straipsnio 4 dalis ta

---

²²² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. liepos 1 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) 15 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 105-3894.

apimtimi, kuria nustatyta, jog Seimo nario atlyginimu už kūrybinę veiklą laikomas atlygis už pedagoginę veiklą, prieštarauja Konstitucijos 60 straipsnio 3 daliai („Seimo narys negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus atlyginimą už kūrybinę veiklą“).

Konstitucines normas, kuriose paminėta kūrybinė ir/arba pedagoginė veikla, Konstitucinis Teismas aiškino adekvačiai teisės normų tekstinei išraiškai: Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad Seimo narys negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus atlyginimą už kūrybinę veiklą; Konstitucijos 83 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentas negali *inter alia* gauti kitokio atlyginimo, išskyrus Respublikos Prezidentui nustatytą atlyginimą ir atlyginimą už kūrybinę veiklą; Konstitucijos 99 straipsnyje nustatyta, kad Ministras Pirmininkas ir ministrai negali *inter alia* gauti kitokio atlyginimo, išskyrus jiems nustatytą pagal pareigas Vyriausybėje bei užmokestį už kūrybinę veiklą; Konstitucijos 113 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teisėjas negali *inter alia* gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus teisėjo atlyginimą bei užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad pedagoginės ir kūrybinės veiklos konstitucinės sampratos nėra tapačios, kad kiekviena iš jų turi savarankišką turinį, kad šios sąvokos negali būti sutapatinamos, kad jos nėra sinonimai, kad nė viena iš jų neapima kitos, kad Konstitucijoje pedagoginė veikla yra atribota nuo kūrybinės veiklos: pedagoginė veikla siejama su dėstymu, mokymu, ugdymu mokymo, auklėjimo įstaigose (įskaitant aukštąsias mokyklas), tuo tarpu kūrybinė veikla – tai veikla mokslo, technikos, kultūros ar meno srityse, kuria siekiama sukurti kūrinį, t. y. kokybiškai naują, originalią, niekada anksčiau neegzistavusią konkrečią materialinę ar dvasinę mokslo, technikos, kultūros ar meno vertybę, kūrinį.

Adekvačiai aiškindamas minėtas konstitucines nuostatas Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad „atskleisti įvairių konstitucinių nuostatų tarpusavio sąsajų, jų turinio santykio, konstitucinių vertybių pusiausvyros, konstitucinio teisinio reguliavimo, kaip vieningos visumos, esmės būtų neįmanoma, jeigu būtų ignoruojami konstitucinio reguliavimo tikslai, apimantys *inter alia* ir tuos tikslus, kuriais yra grindžiamos kiekvienos aiškinamos konstitucinės nuostatos funkcijos, paskirtis visuminio konstitucinio reguliavimo atžvilgiu“.

Nustatytų Seimo nariui draudimų užimti bet kurias kitas pareigas valstybinėse įstaigose ir organizacijose, taip pat dirbti verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse (Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalis) tikslas – užtikrinti Seimo nario, kaip Tautos atstovo, laisvą mandatą, jo darbo Seime bei kitos parlamentinės veiklos nepertraukiamumą, garantuoti, kad Seimo narys veiks Tautos ir Lietuvos valstybės, o ne savo asmeniniais ar grupiniais interesais, kandidatą į Seimo narius iškėlusį arba jį rėmusį politinių partijų ar politinių organizacijų, visuomeninių organizacijų, kitų organizacijų ar kitų asmenų interesais, teritorinių bendruomenių, Seimo nario rinkimų apygardos rinkėjų, interesais, kad Seimo narys nesinaudos savo statusu, laisvu mandatu savo ar sau artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti, kad kiekvienas Seimo narys turės galimybę vykdyti savo konstitucinę priedermę nuolatos dalyvauti Seimo – Tautos atstovybės darbe, nepertraukiamai vykdyti savo, kaip Tautos atstovo, konstitucinius įgaliojimus. Šis tikslas nebūtų pasiektas arba būtų sudarytos prielaidos kliudyti šį tikslą pasiekti, jeigu Seimo narys tuo pat metu galėtų eiti ir kitas pareigas arba dirbti ir kitą darbą, išskyrus pačioje Konstitucijoje *expressis verbis* nurodytas pareigas, taip pat pareigas, galimybę kurias užimti suponuoja Konstitucija; šis tikslas nebūtų pasiektas arba būtų sudarytos prielaidos kliudyti šį tikslą pasiekti ir tuo atveju, jeigu Seimo narys gautų ir tokį kitą atlyginimą, kurio nenumato Konstitucija.

Konstitucinis Teismas, šioje byloje aiškindamas konstitucinę nuostatą, kad Seimo narys negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus atlyginimą už kūrybinę veiklą, įvertino konstitucinio reguliavimo tikslus, taip pat atsižvelgė į kitas konstitucines nuostatas, įtvirtinančias Seimo nario konstitucinį statusą. Adekvatus konstitucinių normų aiškinimas buvo siejamas su sisteminė Konstitucijos nuostatų analize, kuri patvirtino adekvataus aiškinimo pagrįstumą.

Įstatymų leidėjo ar kito teisėkūros subjekto priimtuose norminiuose aktuose, taip pat konstitucinės ar administracinės justicijos institucijų priimtuose teisės taikymo ir aiškinimo aktuose yra įgyvendinami bendro pobūdžio konstituciniai imperatyvai, tačiau šių subjektų priemonės ir būdai skiriasi. Teisėkūros ir teisminių institucijų veikla skiriasi savo esme, tačiau akivaizdu ir tai, kad teismų priimtuose teisės aiškinimo aktuose formuluojamais argumentais yra patikslinamos ir/arba papildomos interpretuojamų

norminių teisės aktų nuostatos, taigi oficialus teisės aiškinimas tam tikru aspektu prilygsta teisėkūrai. Turima galvoje ne tik tai, kad, priėmus atitinkamą konstitucinės ar administracinės kontrolės institucijos sprendimą, teisėkūros subjekto išleistas aktas negali būti taikomas, o abstrakčių teisės principų pagrindu formuluojami nauji elgesio orientyrai, kurių iki tol teisėkūros subjektas nebuvo pažodžiui suformulavęs norminiame teisės akte. Pažymėtina ir tai, kad aiškinimo aktuose yra išsklaidomos teisinės abejonės dėl kai kurių norminiuose aktuose vartojamų sąvokų, abstrakčiomis teisinėmis formuluotėmis išreikštų įstatymų leidėjo ketinimų bei sprendimų. Be to, neretai teismo aiškinimo rezultatai koreguoja ankstesnę interpretuojamo akto nuostatų sampratą, tai ypač akivaizdu tada, kai įstatymų leidėjo priimtame teisės akte konkuruoja skirtingos tos pačios teisinės nuostatos interpretacijos, o teismas savo diskreciją realizuoja atiduodamas pirmenybę kitam aiškinimo variantui, ne ginčijamo akto projekto iniciatorių²²³. Šie faktai leidžia formuluoti hipotezę, kad bent jau konstitucinės kontrolės institucijų atliekamas platus ir kūrybiškas teisės principų aiškinimas faktiškai reiškia, kad yra taikomas savitas, ypatingas teisėkūros būdas, taip pat galima kelti klausimą, ar tai, kas buvo nustatyta, išaiškinta, atskleista ir įtvirtinta antriniame teisės aiškinimo akte, reiškia ir naujos teisės kūrimą.

3.1. Teismo diskrecija kaip teisinių vertybių vidinio pasirinkimo laisvė

Aiškindami teisės principus, teismai negali kurti naujų konkrečius elgesio modelius išreiškiančių teisės normų, kaip tai daro įstatymų leidėjas, tačiau, esant norminio teisinio reguliavimo nepakankamumui ar/ir prieštaravimui, jie aiškina ir taiko teisės principus – sukonkretina interpretuojamame tekste abstrakčiai išreikštas bendras oficialiai sankcionuoto elgesio kryptis ir tokiu būdu aktyviai veikia, užtikrindami teisinio

---

²²³ **Kuris E.** O stabilnosti konstitucii, istočnikach konstitucionnogo prava i mnimom vsemoguščestve konstitucionnyh sudov // *Konstitucionnoe pravo: Vostočnoevropeiskoe obozrenie*. 2004, Nr. 3(48). S. 92–102.

reguliavimo darną ir neprieštaringumą²²⁴. Teisinius sprendimus ir juos pateisinančius argumentus teismai suranda konstatuodami įvairių teisinių nuostatų sisteminius tarpusavio ryšius, t. y. teisinio reguliavimo visumoje, kuri neatsiejama tiek nuo interpretuojamo akto tekste įtvirtintų normų, tiek nuo abstraktaus turinio, eksplicitiškai ar implicitiškai jame išreikštų teisės principų²²⁵. Šiuo požiūriu teisės principų plataus aiškinimo, plėtojimo, formulavimo ir reguliuojamojo poveikio potencialas, nors ir nėra begalinis, beveik neribotas²²⁶. Taigi ką reiškia toks abstrakčių teisės principų sukonkretinimas, jų turinio išplėtojimas, reguliuojamojo poveikio ribų apibrėžimas ir šių rezultatų įtvirtinimas antriniuose teisės šaltiniuose (aiškinimo aktuose)? Ar teisę aiškinantys subjektai atranda ją teisės principuose, kuriais grindžiama jau nustatyto reguliavimo visuma, ir kuria doktrinas, modeliuodami būsimą teisinę tvarką, ar veikia kaip nepriklausomas nuo rinkėjų įstatymų leidėjas?

Teisiniu požiūriu sudėtingose bylose, pavyzdžiui, konkuruojant lygiavertėms konstitucinėms vertybėms, teismai, aiškindami teisės principus bei ieškodami argumentų savo sprendimams pagrįsti, lygina principuose išreikštų vertybių svorį ir sprendžia, kuriems iš jų turėtų būti teikiama pirmenybė. Teismai turi tam tikrą pasirinkimo laisvę ir šiuo atveju, priimdami motyvuotą ir nešališką sprendimą, realizuoja savo diskreciją – teisę nuspręsti, kurie teisės principai turėtų būti taikomi konkrečioje byloje ir kuris iš jų nulemia galutinį sprendimą²²⁷. Konkuruojant teisės principams, teisėjas negali mesdamas monetą nuspręsti, kurio principo vertybinis svoris yra didžiausias, t. y. teisėjo sprendimas negali būti atsitiktinis, jis turi elgtis *protingai*²²⁸. Kita vertus, bent du teisėjai gali

---

²²⁴ Teisės aktų tekstuose įtvirtinto *status quo* išlaikymas ir konservatyvumas nebūtinai yra „profesinė teisininko nuostata“ (plg. *Max Weber on Law in Economy and Society*. Translated by M. Rheinstein and E. Shils. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1954. P. 298).

²²⁵ **Dworkin R.** Natural Law Revisited // *University of Florida Law Review*, 1982. Nr. 34 P. 165 (www.kentlaw.edu/classes/rwarner/justice/syllabus/dwnatural.html).

²²⁶ **Kūris E.** Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas (2) // *Jurisprudencija*. 2002. T. 24(16). P. 62; **Id.** Doktrina razdelenija vlastei v praktike Konstitucionnogo Suda Litvy // *Konstitucionnoe pravo: Vostočnoevropeiskoe obozrenie*. 2004, Nr. 2(47). S. 70–78.

²²⁷ Teismo diskrecija suprantama (plačiaja prasme) ne tik kaip teisę aiškinančio subjekto vidinė vertybių pasirinkimo laisvė, bet kartu ir kaip teisę pasirinkti vieną iš kelių formaliai teisėto elgesio alternatyvų ir priimti kitiems subjektams visuotinai privalomus sprendimus.

²²⁸ **Barak A.** *Judicial Discretion*. – New Haven and London: Yale University Press, 1989. P. 25 (note 74).

protingai argumentuoti, tačiau nuspręsti skirtingai, ypač tada, kai sprendimą grindžia ne teisės normomis, bet principais, kurie nurodo ne konkrečią elgesio taisyklę, o tik abstraktų elgesio orientyrą.

Sprendžiant įvairių teisės principų reguliuojamojo poveikio konkurencijos klausimą (skirtingai nei teisės normų atveju) nė vienas elgesio standartas negali vienareikšmiškai ar pakankamai griežtai nulemti sprendimo. Jeigu nustatyta pareiga „spręsti protingai“ ir kartu išorinis normatyvaus pobūdžio elgesio standartas nesuteikia vienareikšmio atsakymo, tenka pripažinti, kad egzistuoja teisėjo diskrecija bent jau kaip tam tikra vidinio pasirinkimo teikti prioritetą vienoms ar kitoms principuose išreikštomis vertybėms laisvė²²⁹.

Pasak A. Barako, protingas pasirinkimas – tai sąmoninga intelektinė įtampa, ne vien objektyviais standartais grindžiamas kelių formaliai *teisėtų* alternatyvų rungtinėjimas, kai nėra pažeidžiami jokie egzistuojantys diskrecinės nuožiūros apribojimai²³⁰. Toks santykinai lygiaverčių konkuruojančių alternatyvų buvimas reiškia, kad teisėjas, priimdamas sprendimą, faktiškai yra priverstas remtis ne tik teise, bet ir kitais socialiniais reguliatoriais, kurie yra už teisės aktuose formaliai apibrėžtų elgesio standartų sistemos ribų.

R. Dworkinas taip pat teigia, kad teisės principai, skirtingai negu normos, nesuteikia vienareikšmio atsakymo, kokios turėtų būti teisinės pasekmės byloje, t. y.

Kartu pažymėtina, kad pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (*Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262) 1.5 straipsnio 3 dalį įstatymų ar sutarties numatytais atvejais teismas tam tikrus klausimus sprendžia savo nuožiūra ir tai darydamas privalo vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijais. Civiliniame kodekse nepateikti minėtų sąvokų apibrėžimai – tai paliekama padaryti teismų praktikai ir teisės doktrinai, taigi šių kriterijų (principų) turinį gali padėti atskleisti tik konkretūs teismo precedentai. Nemažai tokių precedentų nurodo Civilinio kodekso komentaro autoriai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje *GNSB „Pasaga“ v. D. Janauskienė*, Nr. 3K-3-285/2000, kategorija 43; 2000 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje *Vilniaus miesto valdyba v. UAB „Sangreta“*, Nr. 3K-3-383/2000, kategorija 45 ir kt. Plačiau apie tai žr. **Bakanas A., Bartkus G., Dominas G. ir kt.** *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. P. 75–76).

²²⁹ **Greenawalt K.** Discretion and Judicial decision: The Elusive Quest for the Fetters that Bind Judges // *Columbia Law Review*. 1975. Nr. 75. P. 368–377; **Id.** Policy, Rights and Judicial Decision // *Georgia Law Review*. 1977. Nr. 11. P. 991; **MacCormic D. N.** *Legal Reasoning and Legal Theory*. – Oxford: Clarendon Press, 1978. P. 125–195; **Raz J.** Legal Principles and the Limits of Law // *Yale Law Journal*. 1972. Nr. 81. P. 823–854; **Id.** *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. P. 180–197.

²³⁰ **Barak A.** *Judicial Discretion*. P. 25–26.

teisės principai neveikia teisinio argumentavimo procese „viskas arba nieko“ būdu, jie tik nurodo tam tikrą kryptį ar motyvą, į kuriuos būtina atsižvelgti priimant sprendimą, kurie konkuruoja su kitais motyvais ir gali būti nustelbti stipresniojo, tačiau autorius yra priešingos nuomonės dėl teismo diskrecijos rinktis vieną iš kelių teisėtų alternatyvų²³¹. Dworkino manymu, visi teisės identifikavimo, taigi ir teisėjo pasirinkimą lemiantys kriterijai, neišvengiamai yra teisės (t. y. jos principų) sistemos ribų²³². Kartu pažymėtina, kad autorius labai plačiai traktuoja tuos standartus, kuriais gali būti grindžiami teisiniai sprendimai (tai subjektinės teisės, principai, teisės aiškinimo aktai, politinės nuostatos). Teisės principus ir tikslingumu grindžiamas politines nuostatas Dworkinas atskiria teigdamas, kad teisės principu jis vadina „standartą, kurio reikia paisyti ne dėl to, kad jis pagerins ar užtikrins norimą pasiekti ekonominę, politinę ar socialinę situaciją, o dėl to, kad tai yra teisingumo ar sąžiningumo, ar kokios kitos moralės dimensijos reikalavimas“²³³. Dworkinas taip pat pabrėžia teisės interpretacinį pobūdį, taigi net ir novatoriškoje byloje teisėjas nekuria naujos taisyklės, jis tik interpretuoja esamą teisės tradiciją. Todėl teismo sprendimą visada nulems platus teisės principų aiškinimas ir tokio aiškinimo logikos diktuojami teisiniai argumentai, kurie „geriausiu būdu pateisina“ (angl. *best justification*) sprendimo atitiktį šiems principams²³⁴. Šiuo atveju akcentuojami įvairūs skirtingų elgesio standartų vidiniai tarpusavio ryšiai, kurie atskleidžiami teisės aiškinimo procese ir kurių pagrindu konstruojama teisinio reguliavimo visuma.

Teisės principų ir jų „konstruktyvaus aiškinimo“ argumentų naudojimo sprendžiant sudėtingas bylas iš esmės neneigia ir Dworkino kritikuojamas H. L. A. Hartas, tačiau šis nesutinka, kad, teisės principų aiškinimo rezultatus naudojant teisinio

---

²³¹ **Dworkin R.** *Rimtas požiūris į teises*. P. 51.

²³² **Dworkin R.** *Law's Ambitions for Itself. The 1984 McCorkle Lecture // Virginia Law Review*, 1985. Vol. 71. Nr. 2. P. 173–187. Plg. **Sartorius R.** *Social Policy and judicial Legislation // American Philosophical Quarterly*, 1971. Nr. 8. P. 151–160.

²³³ **Dworkin R.** *Rimtas požiūris į teises*. P. 48–49.

²³⁴ **Dworkin R.** *Law as Interpretation // Texas Law Review*, 1982. Nr. 60. P. 527–550.

Kai kurie „pragmatiškosios jurisprudencijos“ atstovai („teisė yra tai, ką teisėjai padaro savo byloje“) atmeta Dworkino mintį, kad ryšiai tarp abstraktaus pobūdžio teisinių idėjų turi būti teisės bei teisinės minties esmė (vadindami tai „teisinio formalizmo sureikšminimu“), taip pat abejoja, ar teisės objektyvumą ir autonomiją užtikrins teisės aiškinimas, nes aiškinimo samprata miglota, o tikslai neaiškūs, taigi siūlo sutelkti dėmesį į statutinių ir konstitucinių nuostatų taikymo pasekmes konkrečioms ginčams (žr. **Posner R. A.** *Jurisprudencijos problemos*. – Vilnius: Eugrimas, 2004. P. 28–31, 382–383).

reguliavimo problemoms spręsti, teisė tampa visiškai apibrėžta ir užbaigta. Teisės principų aiškinimas neeliminuoja skirtingas analogijas palaikančių principų konkurencijos, taigi išlieka neapibrėžtumo ir teisminės institucijos nuožiūros momentas. Hartas taip pat pažymi, kad teisinių normų ir sprendimų interpretacinis pateisinimas galimas tik tokioje teisės sistemoje, kuri grindžiama „moraliskai sveikais“ principais, todėl Dworkino justifikacinės interpretacinės jurisprudencijos atveju teisės identifikavimas visuomet yra susijęs su moraliniu pasirinkimu dėl to, kas geriausiai pateisina jau susiformavusią teisę²³⁵.

Apibendrinant šį gana siaurą minėtų autorių diskusijos (beje, itin plačios ir intriguojančios) aspektą konstatuotina, kad išdėstyti argumentai kreipia prie kelių svarbių išvadų.

Pirma, įgyvendinant teisę, turėtų būti nuolat ieškoma pusiausvyros tarp įvairių elgesio standartų griežtai tikslaus ir lanksčiai plataus reguliuojamojo poveikio teisinių santykių dalyvių elgesiui, tarp griežtai apibrėžtų taisyklių (teisės normų) taikymo ir abstrakčių teisės principų plėtojimo. Tokia pusiausvyra reiškia ir teisės dinamiškumo bei stabilumo aspektų pusiausvyrą, taigi ir santykinę teisinio reguliavimo darną laikantis teisinių vertybių, nuolatinį siekį derinti prieštaravimus tarp laisvės ir lygybės, daugumos viešpatavimo ir socialinio saugumo, ekonominio vystymosi ir aplinkos išsaugojimo, adekvataus atpildo ir humaniškumo, individualių asmens teisių bei laisvių ir visuotinės socialinės gerovės, kosmopolitizmo ir dvasinių, kultūrinių tradicijų, nacionalinio identiteto išsaugojimo.

Antra, teisę traktuojant H. J. Bermano pasiūlyta prasme – kaip savitą ir santykinai autonomišką socialinio elgesio reguliatorių (*corpus juris*), plataus ir kūrybiško teisės aiškinimo ir šiuo aiškinimu grindžiamų sprendimų nuoseklaus argumentavimo orientyrais gali būti tik tai, kas yra sutalpinama pozityviojoje teisėje, būtent tai teisės principuose išreikštos pamatinės, vertybinę krūvį turinčios elgesio kryptys, abstraktūs elgesio orientyrai. Šie orientyrai yra *expressis verbis* formuluojami pirminiuose norminių teisės aktų tekstuose ir įgyja normatyvumo savybę kaip teisėkūros proceso rezultatai. Tačiau

---

²³⁵ Hart H. L. A. *Teisės samprata*. P. 414–422.

teisė ir jos įgyvendinimas yra dinamiškas procesas, kuris būtų neįmanomas be teisės aiškinimo, taigi teisėkūros rezultatų – normų ir ypač principų turinys yra nuolat konkretinamas ir plėtojamas juos aiškinant. Įstatymų leidėjo veikla praturtinama plataus, kūrybiško ir kartu sistemiškai neprieštaringo, nuoseklaus teismo argumentavimo rezultatais²³⁶.

Trečia, kai kurie teisėkūros ir teisės įgyvendinimo, taigi ir teisės aiškinimo, orientyrai faktiškai yra tam tikros moralinės, etinės, religinės ar politinės nuostatos, kurias išreiškiantys elgesio standartai egzistuoja už teisės kaip daugiau ar mažiau griežtą formalųjį apibrėžtumą turinčių elementų sistemos ribų. Šie orientyrai apima labai įvairias visuomenines vertybes (konservatyvios ar liberalios pasaulėžiūros prioritetai, asmeninės pozityviosios atsakomybės, didesnio ar mažesnio socialinio aktyvumo kriterijai, įvairių asmens socialinių skirtumų toleravimas, neatlygintina, nesavanaudiška parama, teisingumas kaip sąžiningo žaidimo taisyklės, dorumas, pažadų laikymasis, drąsa, savitvardos ir saiko supratimas ir pan.). Taigi platus, kūrybiškas teisės aiškinimas iš tiesų yra neatsiejamas nuo teisę aiškinančių subjektų vidinio požiūrio į išpažįstamas vertybes. Asmeninės preferencijos neišvengiamai egzistuoja ir veikia interpretavimo rezultatus²³⁷, tačiau nešališkas ir nepriklausomas oficialaus teisės aiškinimo subjektas negali už

---

²³⁶ „Gyvybinis, tvarusis teisės pagrindas – tai jos principai; būtent principai, o ne taisyklės yra argumentacijos išeities taškas. Principai yra santykinai pastovūs arba plėtojasi pastoviomis kryptimis. Taisyklės netobulėja, jos yra panaikinamos arba pakeičiamos kitomis taisyklėmis“ (žr. **Pound R.** Why Law Day? // *Harvard Law School Bulletin*. Vol. X. Nr. 3. 1958. P. 4).

²³⁷ **Dias R. W. M.** *Jurisprudence*. – Londres: Butterworths (5th ed.), 1985. XXVI. P. 352–356; taip pat žr. **Bakševičienė R.** Socialinis poveikis ir teisė. Kai kurie teisinės, psichologinės ir sociologinės analizės aspektai // *Teisė*. 2001. T. 40. P. 29–37. **Id.** Kai kurie Lietuvos įstatymų, politikos ir ideologijos aspektai // *Teisė*. 2001. T. 40. P. 16–28; **Šlapkauskas V.** Socialinės deviacijos intensyvėjimas // *Jurisprudencija*. 2001. Nr. 19 (11); **Id.** Teisės socialinio veikimo modeliavimas ir jo ribos: sociologinis požiūris // *Jurisprudencija*. 2004. Nr. 51 (43). P. 5–16.

F. A. Hayeko nuomone, teisininko veiksmus determinuoja net ir „nesąmoningai išpažįstamos idėjos“ apie tai, kas teisinga ir derama (**Hayek F. A.** *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė*. T. 1: *Taisyklės ir tvarka*. P. 108).

„Tam tikromis sąlygomis, kai vadovaujamosi nuo seno pripažįstamais pamatiniais teisės principais, jie išties valdo **visą teisės sistemą** – jos bendrąją dvasią, kiekvieną atskirą taisyklę ir konkretų taikymo atvejį. Tokiais laikotarpiais sistema yra labai stabili. Kiekvienas teisininkas, kuriam tenka interpretuoti arba taikyti taisyklę, nederančią prie visos sistemos, **mėgina ją pakreipti** taip, kad ji derėtų su kitomis. Tokiu būdu teisininkų profesija kaip visuma kartais gali net neutralizuoti įstatymdavo tikslą – ne dėl nepagarbos įstatymui, bet, priešingai, dėl to, kad jų technika juos verčia teikti pirmenybę vyraujančiai teisės daliai, o svetimą elementą transformuoti taip, kad jis būtų suderinamas su visuma“ (**Hayek F. A.** *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė*. T. 1: *Taisyklės ir tvarka*. P. 104).

formaliosios teisės ribų esančių elgesio standartų tiesmukai naudoti kaip teisinės argumentacijos įrankių. Skirtis tarp teisės ir moralės standartų yra neįmanoma vidiniu požiūriu, tačiau, formuluojant sprendimų argumentus teisės aiškinimo aktuose, teisei priskiriami standartai turėtų būti laikomi ypatingu, besiskiriančiu nuo kitų, elgesio regulatoriumi. Teisė objektyviai negali būti sutalpinta siaurai interpretuojamo teksto raidėje, tačiau sistemiškai platus teisinių nuostatų prasmės aiškinimas negali būti nesiejamas su pirminių teisės aktų tekstu ir jame pažodžiui ir implicitiškai išreikštų vertybių sistema. Toks „fiktyvus“ požiūris į teisę saugo nuo pernelyg laisvo jos imperatyvų aiškinimo, taigi leidžia patikimiau prognozuoti teisinių sprendimų turinį.

3.2. Teisminių institucijų įgaliojimai plačiai aiškinti teisės principus

Įpareigojamasis abstrakčių teisinio reguliavimo orientyrų pobūdis kaip teismų interpretacinės veiklos rezultatas ir atitinkamos teismų kuriamos doktrinos funkcijos, taip pat visavertė teisminės valdžios galia kontinentinės teisės sistemoje išryškėjo įsteigus teisminės konstitucinės kontrolės institucijas²³⁸, taigi teismo diskrecija aiškinti, plėtoti ir formuluoti teisės principus pirmiausia yra veiksmingos konstitucinės kontrolės rezultatas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, tirdamas teisės aktų konstitucingumą, savo nutarimų motyvuojamosiose dalyse ne kartą rėmėsi ankstesnių nutarimų argumentais, traktavo juos kaip privalomus. Vėliau įpareigojanti ir saistanti konstitucinės doktrinos galia *expressis verbis* yra įtvirtinta Konstitucinio Teismo nutarimuose. Konstitucinio Teismo aktuose atskleistų teisinio reguliavimo krypčių sukonkretinimas įstatymų tekste formuluojant konkrečiai apibrėžtus elgesio modelius yra ordinarios teisėkūros subjektų kompetencija. Konstitucijoje tiesiogiai nustatytų įstatymų leidėjo įgaliojimų negali perimti ar pakeisti nei teisminės, nei vykdomosios institucijos. Norminius aktus, kuriuose įtvirtinami nauji bendro pobūdžio imperatyvai, priima tik turinčios atitinkamus įgaliojimus kompetentingos teisėkūros institucijos. Kontinentinės teisės sistemos šalyse teismams nėra pripažįstami įgaliojimai teisėkūros srityje, nėra pripažįstama kompetencija

nustatyti naujas teisės normas – bendro pobūdžio visuotinai privalomas elgesio taisyklės²³⁹.

Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją bendrosios kompetencijos teismas, nagrinėdamas bylą ir nustatęs, kad ginčas turėtų būti sprendžiamas remiantis konkrečia įstatymo norma, negali kurti teisės ir priimti sprendimo *contra legem*, nors, teismo manymu, byloje taikytina norma prieštarauja Konstitucijai. „Tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisinis aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas sustabdo šios bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar šis įstatymas ar kitas teisinis aktas atitinka Konstituciją“ (Konstitucijos 110 straipsnio 2 dalis). Konstitucijoje taip pat nėra nuostatų, kuriose aukščiausioms bendrosios ar specialiosios kompetencijos teisminėms institucijoms, taip pat ir Konstituciniam Teismui, būtų formaliai įtvirtinti teisėkūros įgaliojimai. Pagal Konstitucijos 102 straipsnį Konstitucinis Teismas sprendžia, ar Seimo, Prezidento ir Vyriausybės teisės aktai neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams. Konstitucinis Teismas yra teisminės valdžios dalis, tačiau nėra individualius teisinius ginčus sprendžianti institucija²⁴⁰. Kita vertus, remiantis Konstitucijoje apibrėžtomis įvairių valstybės institucijų funkcijomis, galima vienareikšmiškai teigti, kad Konstitucinis Teismas, nors ir nepriklauso bendrosios kompetencijos teismų sistemai ir nėra politinės valdžios dalis, yra aukščiausio konstitucinio lygmens teisminė institucija *šalia* atstovaujamosios ir vykdomosios valdžios institucijų²⁴¹.

---

²³⁸ Plačiau apie tai žr. **Favoreu L.** *Konstituciniai teismai* / Vertė E. Jarašiūnas. – Vilnius: Garnelis, 2001.

²³⁹ **Glendon M. A., Gordon N. W., Osakwe Ch.** *Vakarų teisės tradicijos*. P. 122–130; taip pat žr. **Hart H. L. A.** *Teisės samprata*. P. 220–236; **Raz J.** *Legal Principles and the Limits of law* // M. Cohen (ed). *Ronald Dworkin and Contemporary Jurisprudence*. – London: Duckworth, 1984. P. 73–81.

²⁴⁰ Plačiau apie Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo statusą, šios institucijos atsiradimo teisinės prielaidas, istorines aplinkybes, konstitucinės justicijos instituto įtvirtinimo Konstitucijoje aplinkybes žr.: **Žilys J.** *Konstitucinis Teismas ir Lietuvos teisės raida* // *Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis*. P. 15–58; **Id.** *Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos*. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001.

²⁴¹ Visos valstybės valdžios šakos yra lygios, taigi ne tik Konstitucinis Teismas, bet ir visa teismų sistema yra visavertė teisminė valdžia, kurios argumentuoti teisiniai sprendimai negali būti kvestionuojami ir įveikiami remiantis politiniais argumentais ir sprendimais (žr. **Kūris E.** *Problemy sudebnoi vlasti v jurisprudencii Konstitucionnogo Suda Litvy* // *Konstitucionnoe pravosudie. Vestnik konferencii organov konstitucionnogo kontrolia stran molodoi demokratii*. Vyp. 4(14). 2001–1(15) 2002. Jerevan: Centr

Konstitucinio Teismo statusas yra įtvirtintas atskirame Konstitucijos skirsnyje, čia nustatyta ypatinga šios institucijos sudarymo tvarka, Konstitucinio Teismo teisėju statuso, teisėjų įgaliojimų atsiradimo ir pasibaigimo pagrindai, nurodyti subjektai, kurie gali kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai ir įstatymams, taip pat atitinkamų Konstitucinio Teismo sprendimų pasekmės. Konstitucinis Teismas ne tik garantuoja Konstitucijos viršenybę teisės aktų sistemoje, tiesioginį Konstitucijos nuostatų taikymą: vykdydamas jam priskirtas funkcijas, Konstitucinis Teismas taip pat užtikrina įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių pusiausvyrą²⁴². Konstitucinis Teismas veikia kaip valstybės institucijų partnerystės ir joms suteiktų galių tarpusavio kontrolės, t. y. atstovaujamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių tarpusavio stabdžių ir atsvarų sistemos, dalis. Konstitucinis Teismas savo veikla garantuoja, kad visa valstybės valdžia nebūtų sutelkta kurioje nors vienoje valstybės valdžios institucijoje, kad vienų valstybės valdžios institucijų galios būtų atsvara kitų valstybės valdžios institucijų galioms, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos veiktų darniai, vykdytų savo konstitucinę priedermę tarnauti žmonėms, kad ginčus dėl valstybės valdžios institucijoms pagal Konstituciją priklausančių galių spęstų Konstitucinis Teismas, kad visos valstybės valdžią vykdančios institucijos – Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, Teismas, taip pat kitos valstybės institucijos būtų sudaromos tik iš tokių

---

konstitucionnogo prava Respubliki Armenia, 2001–2002. S. 101–113; **Id.** The Constitutional Court and the legislative process in Lithuania // *Revue de justice constitutionnelle est-Europeenne*. 2001. Nr. 2.

²⁴² „Konstitucinis Teismas, vien Konstitucijai tarnaujanti institucija, savo veikloje susiduria su įvairiomis valstybės valdžios institucijomis: Seimu, Respublikos Prezidentu ir Vyriausybe, teismais. Šių institucijų organizacijos ir veiklos pagrindai, jų teisinis statusas, jų vykdomos funkcijos bei tarpusavio santykiai – Konstitucijos reguliavimo sritis. Konstituciniam Teismui tenka pareiga apsaugoti šią konstitucinio reguliavimo sritį“ (žr. **Jarašiūnas E.** *Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis teismas*. P. 45). Taip pat žr.: **Lazarev L. V.** Konstitucionno-pravovyje osnovy organizacii i dejatelnosti Konstitucionnogo Suda Rossiiskoi Federacii // *Gosudarstvo i pravo*. Nr. 6. 1996. S. 3; **Ebzeev B. S.** Konstitucionnyi Sud Rossiiskoi Federacii – sudebnyi organ konstitucionnogo kontroliia // *Vestnik Konstitucionnogo Suda Rossiiskoi Federacii*. 1995. Nr. 2–3. S. 83–83. Kai kurie rusų autoriai dėsto ir kitokią nuomonę dėl konstitucinių teismų prigimties. Žr.: **Šulženko J. L.** *Konstitucionyi kontrol' v Rosii*. – Moskva. 1995.

Dar 1930 m. M. Riomeris konstitucinę kontrolę bei valdžių atsvarą garantuojančią instituciją apibūdino kaip tuo metu dar mažai „valstybės gyvenime praktikuojamą konstitucinę instituciją, kuri iš tiesų siekia aukščiausiąjį pasiekiamą teisėtumo laipsnį. Toji institucija – tai konstitucinis teismas, teismas konstitucijos nuostatoms prieš patį įstatymų leidėją ir prieš jo neteisėtą darbą – prieš nekonstitucingą įstatymą – apsaugoti“ (**Riomeris M.** *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. – Vilnius: Pozicija, 1994. P. 4).

piliečių, kurie be išlygų paklūsta Tautos priimtai Konstitucijai ir kurie eidami savo pareigas besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais²⁴³.

Nuspręsti, ar valstybės valdžią vykdančios institucijos nepažeidžia Konstitucijoje įtvirtintos valdžių pusiausvyros, ar nepažeidžia konstitucinių asmens teisių, ar Seimo, Prezidento ir Vyriausybės teisės aktai atitinka Konstituciją, Konstitucinis Teismas gali tik tada, kai išsiaiškina įstatyme bei Konstitucijoje nustatyto teisinio reguliavimo prasmę ir palygina gautus rezultatus. Tiesiogiai taikydamas konkrečias Konstitucijos normas ar abstrakčius konstitucinius principus, Teismas privalo sprendimą motyvuoti, o motyvuodamas – atskleisti normų ir principų turinį, t. y. tiksliai apibrėžti juose įtvirtinto teisinio reguliavimo prasmę. Taigi, nagrinėdamas konstitucinį ginčą, Konstitucinis Teismas interpretuoja teisę, aiškina Konstitucijos normas ir principus. Teisės aiškinimas nėra savitikslių veikla – tai būtina teisės įgyvendinimo prielaida. Interpretuodamas teisės principus, Konstitucinis Teismas sukonkretina juose išreikštus abstrakčius elgesio standartus ir tik remdamasis aiškinimo rezultatais konkrečioje byloje išsprendžia teisinį ginčą. Aiškindamas pirminio teisės akto nuostatas, tiek *expressis verbis* šiame akte įtvirtintus teisės principus ir normas, tiek implicitiškai išreikštus teisinius imperatyvus, pirminio norminio akto tekstą papildo antriniu tekstu – teisės aiškinimo ir taikymo aktais, kuriuose atskleidžiamos interpretuojamų nuostatų sąsajos su kitais teisinio teksto elementais. Pirminiame teisėkūros akto tekste įtvirtintų abstrakčių elgesio standartų turinys teisės aiškinimo procese yra plėtojamas ir papildomas naujais reguliuojamojo poveikio aspektais. Konstitucinių teisės normų turinio elementai gali būti įtvirtinti tik Konstitucijos tekste, o štai platūs, bendri ir nesukonkretinti konstituciniai principai formuluojami ir Konstitucijos tekste, ir jos aiškinimo aktuose – tiek, kiek platus teisės principų aiškinimas grindžiamas Konstitucijos teksto nuostatomis ir nuosekliai logiškai ir sistemiškai susijusių argumentų seka. Dėl šios priežasties išsamų reikalaujamo ar leidžiamo elgesio normatyvinį vaizdą galima pamatyti tik kartu su Konstitucijos tekstu

---

²⁴³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2

kaip pirminiu teisės šaltiniu analizuojant antrinius teisės aiškinimo bei taikymo aktus. Antai Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje nustatyta: „Aukštosioms mokykloms suteikiama autonomija.“ Konstitucinis Teismas 1994 m. birželio 27 d. nutarime²⁴⁴ plačiai aiškino šioje konstitucinėje nuostatoje suformuluotą aukštųjų mokyklų autonomijos principą ir konstatavo, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas ir akademinės laisvės principas: „Istoriškai aukštosios mokyklos autonomijos idėja susiformavo viduramžiais, kuriantis universitetams kaip mokslo ir mokymo įstaigoms. Autonomija reiškė, kad universitetas tam tikra prasme yra laisvas nuo valstybės, siekia kuo daugiau atsiriboti nuo politinės valdžios įtakos, sukurti savarankišką aukštosios mokyklos vidaus gyvenimo reguliavimo sistemą. Tokio atsitolinimo nuo valstybinės valdžios tikslas buvo apsaugoti mokslo, tyrimo ir mokymo laisvę, apginti mokslininkus ir dėstytojus nuo politinio bei ideologinio poveikio. Akademinės autonomijos raidą visada lėmė supratimas, jog mokslas ir mokymas gali normaliai egzistuoti ir skatinti pažangą tik tada, kai jie yra laisvi ir nepriklausomi. Taip susiformavo akademinės laisvės principas, išreiškiantis siekimą apginti nuo išorinės įtakos mokslininkų ir dėstytojų mokslinės minties ir jos išraiškos laisvę.“

Kūrybiškas teisės principų aiškinimas leidžia kai kuriuos principus kildinti ne iš vienos Konstitucijos teksto nuostatos, bet iš viso teisinio reguliavimo kaip darnios ir neprieštaringos sistemos. Taigi platus teisės principų aiškinimas neišvengiamai suponuoja ir tai, kad kai kurie teisės principai pažodžiui formuluojami ne pirminiame teisėkūros akte, o antriniuose teisės aiškinimo aktuose (Tautos demokratinio atstovavimo ir laisvo Seimo nario mandato²⁴⁵, atsakingo valdymo²⁴⁶, savivaldybių tarybų viršenybės ir

---

dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 85-3094.

²⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. gegužės 25 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 85-3094.

²⁴⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. gegužės 30 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 86, 87 straipsnių papildymo bei pakeitimo ir įstatymo papildymo 88¹ straipsniu įstatymo 4 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 11 d. nutarimo Nr. 457 „Dėl Vilniaus apskrities viršininko atleidimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl

jos sudarytų vykdomųjų institucijų atskaitingumo²⁴⁷, deleguotos įstatymų leidybos draudimo²⁴⁸ ir kiti principai). Kūrybiškai aiškinant teisėjo ir teismų nepriklausomumo principą buvo konstatuoti loginiai ir sisteminiai įvairių teksto nuostatų (Konstitucijos 31, 114, 115, 116 straipsniai) ryšiai, kurių pagrindu yra suformuluoti ir toliau plėtojami teismų organizacinio savarankiškumo, teisminės valdžios savireguliacijos ir savivaldos principai²⁴⁹.

Konstitucinis Teismas yra vienintelė konstitucinės kontrolės ir vienintelė oficialią konstitucinę doktriną generuojanti institucija. Konstitucinis Teismas aiškina pirminį Konstitucijos tekstą ir šio teksto pagrindu konstatuoja įvairius sisteminius teisės principų ir normų tarpusavio ryšius, formuluoja naujas doktrinas, konstatuoja naujus abstrakčių teisės principų reguliuojamojo poveikio aspektus. Šie nauji aspektai tikrai nebūtų tokie ryškūs, jeigu daugelis Konstitucijos teksto nuostatų nebūtų identifikuojamos kaip teisės principai ir aiškinamos sistemiškai plačiai, kūrybiškai.

Pripažinus teisės principams savarankiškų teisės sistemos elementų statusą ir įvertinus jų aiškinimo ypatumus, neturėtų kilti abejonių, kad konstitucinių principų

Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 9 straipsnio 1 daliai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 52-2361.

²⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. gruodžio 13 d.** nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708, Nr. 186.

²⁴⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. gruodžio 24 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 19-828.

²⁴⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. sausio 14 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 2001 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo (2000 m. gruodžio 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos savivaldybių biudžetų pajamų dydį ir išlyginimą lemiančių rodiklių tvirtinimo 2001, 2002 ir 2003 metams įstatymo ir Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 16 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 5-186.

²⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. gruodžio 21 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25¹, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69¹ ir 73 straipsnių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 109-3192.

aiškinimo aktai, juose įtvirtinta konstitucinių doktrinų ir sprendimų visuma yra ne mažiau svarbūs teisės šaltiniai nei Konstitucija. Platus ir kūrybiškas konstitucinių vertybių aiškinimas yra vienodo Konstitucijos nuostatų suvokimo, taip pat svarbi Konstitucijos tiesioginio taikymo prielaida ir visiems teisės subjektams privalomas imperatyvas. Sistemine Konstitucijos nuostatų analizė, adekvatus Konstitucijos tekste *expressis verbis* išreiktų normų, kūrybinis eksplicitiškai ir implicitiškai įtvirtintų teisės principų aiškinimas brėžia tam tikrus orientyrus ir veikimo ribas visiems teisės subjektams, taip pat ir įstatymų leidėjui, kuris, įgyvendindamas savo konstitucinius įgaliojimus, ne tik formuluoja naujas statutinės teisės normas, bet taip pat turi įgaliojimus keisti ir pačią Konstituciją, tačiau negali to daryti laisva nuožiūra. Įstatymų leidėjas yra ar bent turėtų būti racionalių tikslų siekiantis, visos politinės Tautos lūkesčius ir interesus išreiškiantis subjektas, kuris ne tik turi įgaliojimus keisti Konstitucijos tekstą, bet ir pareigą paklusti joje išreikštai aukščiausiai teisei²⁵⁰. Konstitucinio Teismo aktuose formuluojami ir įtvirtinami aiškinimo rezultatai, kiek jie grindžiami Konstitucijos, kaip vientiso dokumento, ir jame įtvirtinto teisinio reguliavimo, kaip vieningos visumos, argumentais, faktiškai suvaržo įstatymų leidejo diskreciją savo nuožiūra kurti teisę, taip pat formuluoti naujas Konstitucijos nuostatas. Seimas, kaip Tautos atstovybė, turi teisę įstatymais nustatyti tokius savo įgaliojimus, kurie nėra *expressis verbis* nurodyti Konstitucijoje, tačiau skirti Seimo konstitucinėms funkcijoms įgyvendinti. Įgyvendindamas Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintą teisę įstatymais sukonkretinti savo tam tikrus konstitucinius įgaliojimus, taip pat įstatymais nustatydamas tokius savo įgaliojimus, kurie nėra *expressis verbis* nurodyti Konstitucijoje, Seimas yra saistomas Konstitucijos. Tai, kad leisdamas įstatymus Seimas yra saistomas Konstitucijos, taip pat savo paties išleistų įstatymų, yra esminis konstitucinio teisinės valstybės principo elementas²⁵¹. Taigi,

---

²⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. liepos 1 d.** nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) 15 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (*Valstybės žinios*, 2004, Nr. 105-3894) konstatuota, kad Konstitucija yra valstybės valdžią ribojanti aukščiausioji teisė, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas atsakingo valdymo principas.

²⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. sausio 14 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 2001 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo (2000 m. gruodžio 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos savivaldybių biudžetų pajamų dydį ir išlyginimą lemiančių rodiklių tvirtinimo 2001, 2002 ir 2003 metams įstatymo ir Lietuvos Respublikos

norėdamas papildyti ar pakeisti kurias nors Konstitucijos nuostatas, racionalus įstatymų leidėjas negali ignoruoti fakto, kad konstitucinis reguliavimas yra vientisas, negali priimti jokio teisėkūros akto nepamatuotai „nukirsdamas“ kurių nors konstitucinių nuostatų sąsajas, pažeisdamas teisės normų ir principų tarpusavio ryšius, jų sisteminę sąveiką. Priešingu atveju neišvengiamai būtų pažeidžiami teisės sistemą determinuojantys arba/ir koordinuojantys principai ir šiuo pagrindu įstatymų leidėjo teisėkūros rezultatai būtų pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai.

Remiantis konstitucinės doktrinos pavyzdžiais, kai yra aiškinami ir tiesiogiai taikomi abstraktūs teisės principai, galima teigti, kad Konstitucijoje ir įstatymuose galutinio, teisiškai nekvestionuojamo sprendimo konstituciniuose ginčiuose priėmimo teisę *expressis verbis* įtvirtinus vieninteliam arbitrai – teisminės valdžios subjektui, taip pat pripažinus šio arbitro galias plačiai aiškinti teisės principus, kartu yra akceptuojama šios institucijos galia teisinio argumentavimo priemonėmis spręsti konkuruojančių pamatinių visuomeninių vertybių apsaugos, jų teisingos pusiausvyros klausimą, formuoti konstitucinę doktriną, kuri savaip pratęsia, papildo ir koreguoja konstitucijoje *expressis verbis* nustatytą teisinį reguliavimą. Konstitucinius ginčus nagrinėjančio arbitro sprendimai grindžiami interpretuojamu Konstitucijos tekstu, logiškai nuoseklia teisinio argumentavimo seka, kuri užtikrina *teisinio* sprendimo legitimumą. Šiuo požiūriu nėra prasmės kalbėti apie šios teisminės institucijos priimto sprendimo demokratiškumo stoką ar suverenios valdžios subjekto – politinės visuomenės ir/arba jos demokratiškai išrinktų atstovų kompetencijos savinimąsi, galių uzurpavimą ir pan. Priešingai, Konstitucinio Teismo, kaip visavertės teisminės valdžios subjekto, įgaliojimai aiškinti ir taikyti teisę, spręsti dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai, formuoti nuoseklią konstitucinę doktriną ir faktinis šių įgaliojimų įgyvendinimas liudija, kad Konstitucinis Teismas adekvačiai suvokia savo, kaip Konstitucijos viršenybės garanto, vaidmenį ir užtikrina racionalią valstybės institucijų partnerystę, visavertį dalyvavimą joms suteiktų galių tarpusavio kontrolės ir atsvarų sistemoje. Konstitucinis reikalavimas, kad Lietuvos valstybės valdžia

---

žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 16 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 5-186, taip pat Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2003 m. sausio 24 d., 2004 m. gegužės 13 d. nutarimai.

būtų organizuota demokratiškai ir kad šalyje būtų demokratinis politinis režimas, yra neatsiejamas nuo Konstitucijos 5 straipsnio 3 dalies nuostatos, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, taip pat nuo šio straipsnio 2 dalies nuostatos, kad valdžios galias riboja Konstitucija. Demokratinių valdžios institucijų prigimtis yra tokia, kad visi asmenys, kurie įgyvendina politinę žmonių valią, yra įvairiomis formomis kontroliuojami, kad ši valia nebūtų iškreipta²⁵².

3.3. Teisės principų aiškinimas kaip ypatinga teisėkūra

Aiškindami teisės principus teismai negali kurti konkrečius elgesio modelius išreiškiančių teisės normų, tačiau esant norminio teisinio reguliavimo nepakankamumui arba/ir prieštaravimui jie plačiai aiškina ir taiko teisės principus – sukonkretina interpretuojamame tekste abstrakčiai išreikštas bendras oficialiai sankcionuoto elgesio kryptis ir tokiu būdu aktyviai veikia, užtikrindami teisinio reguliavimo darną ir neprieštaravimą. Šiuo požiūriu teisės principų plataus aiškinimo, plėtojimo, formulavimo ir reguliuojamojo poveikio potencialas, nors ir nėra begalinis, beveik neribotas²⁵³, taigi teisiniuose tekstuose įtvirtinto *status quo* išlaikymas ir konservatyvumas nebūtinai yra „profesinė teisininko nuostata“²⁵⁴.

Formaliai žiūrint, teismai nekuria naujos teisės net ir plačiai aiškindami teisės principuose išreikštas vertybes ir siekius, nes konkrečius teisinius sprendimus ir juos pateisinančius argumentus suranda konstatuodami įvairius teisinių tekstų nuostatų sisteminius tarpusavio ryšius, t. y. teisinio reguliavimo visumoje, kuriai priklauso

---

²⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1996 m. gegužės 29 d.** sprendimas „Dėl Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Respublikos Prezidento 1993 m. kovo 16 d. dekreto Nr. 15 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės sudėties“ dalis dėl Romasio Vaitiekūno patvirtinimo vidaus reikalų ministru atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją“ // *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai ir sprendimai*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1996. P. 108–111.

²⁵³ **Kūris E.** Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas (2) // *Jurisprudencija*. 2002. T. 24(16). P. 62; **Id.** Doktrina razdelenija vlastei v praktike Konstitucionnogo Suda Litvy // *Konstitucionnoe pravo: Vostočnoevropeiskoe obozrenie*. 2004. Nr. 2(47). S. 70–78.

²⁵⁴ *Max Weber on Law in Economy and Society*. P. 298.

abstraktaus turinio, eksplicitiškai ar implicitiškai teisiniame tekste išreikšti elgesio imperatyvai²⁵⁵.

Teisės principus sukonkretinantys aiškinimo rezultatai teisės aiškinimo ir taikymo aktuose formuluojami kaip teismų sprendimų *ratio decidendi* – kaip motyvai ir argumentai, kuriais grindžiama priimto sprendimo rezoliucinė dalis²⁵⁶, todėl teisminėje jurisprudencijoje, t. y. interpretuojamo teksto nuostatomis aiškinti skirtų doktrinų ir jomis grindžiamų sprendimų visumoje, randame vienu ar kitu aspektu sukonkretintus elgesio orientyrus, kuriais vadovaujantis vienaip ar kitaip praktiškai yra išsprendžiamos visos norminio reguliavimo problemos. Vadovaujantis teismų kuriamų doktrinų teiginiais yra sprendžiamos teisinės problemos, pašalinamos abejonės dėl teisės principų reguliuojamojo poveikio bei konkuruojančios principų turinio interpretacijos, juose išreikštiems standartams suteikiamas aiškesnis apibrėžtumas. Be to, teisės principų identifikavimas ir platus jų aiškinimas paprastai atveria daug platesnį teisinio argumentavimo lauką²⁵⁷.

Pavyzdžiui, Konstitucijos 29 straipsnyje *expressis verbis* įtvirtintas visų asmenų lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams principas įpareigoja vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai²⁵⁸, tačiau aiškinant šio teisės principo turinį buvo konstatuota ir tai, kad konstitucinis asmenų lygybės principas savaime nepaneigia to, kad

---

²⁵⁵ **Dworkin R.** Natural Law Revisited // *University of Florida Law Review*. 1982. Nr. 34. P. 165 (www.kentlaw.edu/classes/rwarner/justice/syllabus/dwnatural.html).

²⁵⁶ **Kūris E.** Politinių klausimų jurisprudencija ir Konstitucinio Teismo *orbiter dicta*: Lietuvos Respublikos Prezidento institucija pagal Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimą // *Politologija*. 1998. Nr. 1 (11). P. 9–11; **Cross R., Harris J. W.** *Precedent in English Law*. – Oxford: Clarendon Press, 1991. P. 208–232.

²⁵⁷ **Pavilonis V.** Konstitucijos interpretavimas vykdant abstrakčią teisės aktų teisėtumo kontrolę // *Konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai*. P. 21.

²⁵⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1996 m. sausio 24 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 10 straipsnio pirmosios dalies bei 50 straipsnio pirmosios dalies normų ir Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo 2 straipsnio antrosios dalies bei 14 straipsnio šeštosios dalies nuostatų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 9-228.

įstatyme tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas²⁵⁹.

Aiškinant principus adekvačiai šių teisės sistemos elementų funkcijoms, teisiniame procese užtikrinama tai, kad įgyvendinant teises vertybes derės jų esmė ir teisės akto raidė. Antai Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje yra nustatyta: „Galioja tik paskelbti įstatymai.“ Plačiai aiškinant šią konstitucinę nuostatą Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarime konstatuota: „Vienas iš teisinės valstybės principo elementų yra tas, kad teisės aktų galia nukreipta į ateitį. Konstitucinis Teismas 1994 m. kovo 16 d. nutarime konstatavo: „Įstatymo ar *kito teisės akto* galia nukreipiama į ateitį. Negalima iš asmens reikalauti laikytis taisyklių, kurių jo veiklos metu nebuvo ir todėl jis negalėjo žinoti būsimų reikalavimų.“ Teisinės valstybės principo esminis elementas taip pat yra tas, kad galioja tik paskelbti teisės aktai. Teisė negali būti nevieša²⁶⁰. Viešai skelbiami turi būti ne tik įstatymai, bet ir visi kiti teisės aktai, todėl Konstitucinio Teismo nagrinėtoje byloje pareiškėjo ginčijamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimas „Dėl kompanijos „Danisco Sugar“ A/S prašymo įsigyti cukraus pramonės įmonių akcijų“ (įrašytas į Vyriausybės 1998 m. liepos 22 d. posėdžio protokolą) pripažintas ne tik prieštaraujančiu Konstitucijos 95 straipsniui²⁶¹ pagal formą bei pasirašymo tvarką, bet ir prieštaraujančiu konstituciniam teisinės valstybės principui – pagal skelbimo ir

---

²⁵⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1997 m. lapkričio 13 d.** sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ galiojimo sustabdymo laikinasis įstatymas atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją“, *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 104-2645.

²⁶⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. lapkričio 29 d.** nutarimas „Dėl į Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 22 d. posėdžio protokolą įrašyto Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimo „Dėl kompanijos „Danisco Sugar“ A/S prašymo įsigyti cukraus pramonės įmonių akcijų“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 3 bei 8 straipsnių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 102-3636.

²⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucijos (*Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014) 29 straipsnyje nustatyta:

„Lietuvos Respublikos Vyriausybė valstybės valdymo reikalus sprendžia posėdžiuose visų Vyriausybės narių balsų dauguma priimdama nutarimus. Vyriausybės posėdžiuose taip pat gali dalyvauti valstybės kontrolierius.

Vyriausybės nutarimus pasirašo Ministras Pirmininkas ir tos srities ministras.“

įsigaliojimo tvarką. Be to, Konstitucinis Teismas 2003 m. spalio 29 d. nutarime²⁶² konstatavo, jog, atsižvelgus į konstitucinį reikalavimą, kad teisė negali būti nevieša, Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje vartojama sąvoka „įstatymai“ negali būti aiškinama vien pažodžiui – ji aiškintina plečiamai, kaip apimanti ne tik įstatymo galią turinčius, bet ir kitus teisės aktus. Priešingu atveju būtų paneigtas vienas iš teisinės valstybės principo reikalavimų.

Jau ne kartą minėtame 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime Konstitucinis Teismas Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtintą Seimo nario pareigų nesuderinamumą su kitomis pareigomis (ir draudimą Seimo nariui gauti kitą atlyginimą, išskyrus Konstitucijoje numatytas išimtis) aiškino sistemiškai plačiai, pabrėždamas šio teisės principo sąsajas su konstituciniais Tautos atstovo laisvo mandato, veiklos nepertraukiamumo principais, todėl adekvačiai konstitucinio teisinio reguliavimo tikslams. Kartu tai suteikė Konstituciniam Teismui progą nagrinėti ir atskleisti naujus, bylos tyrimui būtinus Konstitucijoje nustatyto reguliavimo aspektus, įvardyti skirtingus Seimo nario teisių ir pareigų reglamentavimo lygmenis, konstatuoti Seimo ir Seimo nario, kaip Tautos atstovo, veiklos nepertraukiamumo principo įtvirtinimą Konstitucijoje ir šio principo kontekste pabrėžti Seimo nario konstitucinio statuso ir laisvo mandato, taip pat Seimo nario nuožiūros ir Seimo nario sąžinės sampratų bei Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, Seimo nario priesaikos sąsajas, Seimo nario konstitucinio teisinio statuso ir kitų piliečių konstitucinio teisinio statuso skirtumus bei kai kurių Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių, kurias Seimo narys turi kaip žmogus ir pilietis, įgyvendinimo ypatumus ir pan.

---

²⁶² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. spalio 29 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 8 d. nutarimo Nr. 458 „Dėl Nuostolių, padarytų gamtai, pažeidus aplinkos apsaugos įstatymus, skaičiavimo metodikos patvirtinimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 103-4611.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. gegužės 30 d.** nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 86, 87 straipsnių papildymo bei pakeitimo ir įstatymo papildymo 88¹ straipsniu įstatymo 4 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 11 d. nutarimo nr. 457 „Dėl Vilniaus apskrities viršininko atleidimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 9 straipsnio 1 daliai“ (*Valstybės žinios*, 2003, Nr. 53-2361) taip pat konstatuota, kad „pagal Konstituciją Vyriausybė, sprendama valstybės valdymo reikalus, visada turi priimti nutarimus, ir jie turi būti paskelbti nepriklausomai nuo to, ar Vyriausybės priimami teisės aktai yra norminiai, ar individualūs, taip pat nepriklausomai nuo to, kokiam subjektui ar subjektų ratui jie skirti“.

Vargu ar kitoks, atsietas nuo įvairių Konstitucijos nuostatų tarpusavio sąsajų, aiškinimas galėtų užtikrinti konstitucinių vertybių pusiausvyrą, konstitucinio reguliavimo, kaip vieningos visumos, darną.

Be kita ko, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad iš Konstitucijoje įtvirtinto Seimo nario pareigų nesuderinamumo su kitomis pareigomis ar darbu, taip pat draudimo gauti kitą atlyginimą įstatymų leidėjui kyla pareiga norminiuose teisės aktuose nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų, kad Seimo narys dirbtų tik Tautai ir Lietuvos valstybei, išvengtų Tautos ir Lietuvos valstybės interesų supriešinimo su Seimo nario ir jam artimų asmenų privačiais (asmeniniais ar grupiniais) interesais, kandidatą į Seimo narius iškėlusį ar jį rėmusių politinių partijų ar politinių organizacijų, visuomeninių organizacijų, kitų organizacijų ar kitų asmenų, teritorijų bendruomenių, Seimo nario rinkimų apygardos rinkėjų interesais, taip pat nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų patikrinti, ar yra paisoma Konstitucijos 60 straipsnyje Seimo nariui nustatytų apribojimų. Taigi, aiškindamas konstitucinius teisės principus, Konstitucinis Teismas nurodė visiems teisės subjektams tam tikrus sukonkretintus elgesio standartus, o įstatymų leidėjui – ir įstatyminio teisinio reglamentavimo orientyrus.

Taigi teisės principų aiškinimas pratęsia pirminiuose teisėkūros aktuose įtvirtintą teisinį reguliavimą, iš interpretuojamų teisinio teksto nuostatų kildina naujus elgesio orientyrus, todėl faktiškai toks teisės aiškinimas yra ypatinga teisminė teisėkūra, o jos rezultatai turi tokią pat teisinę galią, kaip ir interpretuojamas teisės aktas²⁶³. Kartu pažymėtina, kad teisminė teisėkūra savo esme tiek institucinėmis, tiek funkcinėmis charakteristikomis skiriasi nuo ordinarios įstatymų leidėjo ar vykdomosios valdžios subjektų teisėkūros²⁶⁴.

Pirma, teisminė valdžia (kiekvienas teismas atskirai ir kartu visa teisminė sistema) yra visavertė valdžia šalia atstovaujamosios bei vykdomosios valdžios institucijų ir kartu tai yra vienintelė valdžia, formuojama ne politiniu, bet profesiniu

---

²⁶³ Plg. **Easterbrook F. H.** Formalism, Functionalism, Ignorance, Judges // *Harvard Journal of Law and Public Policy*. 1998. Nr. 22. P. 13; **Id.** Alternatives to Originalism? // *Harv. J.L. & Pub. Policy*. 1996. Nr. 19. P. 479; **Id.** Legal Interpretation and the Power of the Judiciary // *Harv. J.L. & Pub. Policy*. 1984. Nr. 7. P. 87;

²⁶⁴ **Barak A.** *Judicial Discretion*. P. 103–104.

pagrindu. Teismų veikla nėra politinė veikla, taigi teisės normų ir principų aiškinimas negali būti grindžiamas tikslingumu, socialinės pažangos, ekonominiais, politiniais ar kitais neteisiningais motyvais. Aiškinimo rezultatai negali priklausyti nuo visuomenės nuomonės, taip pat teisminės valdžios sprendimai negali būti derinami su jokiais politinės veiklos subjektais.

Kūrybiškas teisės principų aiškinimas neapsiriboja mechaniniu teksto raidės pakartojimu, tačiau toks aiškinimas grindžiamas išimtinai teisiniais argumentais, interpretuojamo teksto nuostatų tarpusavio ryšiais ir sąveika. Šių ryšių ir sąsajų nustatymas turi apibrėžtas ribas – pirminiame teisės akte eksplicitiškai ir implicitiškai nustatytus teisės principus, kuriuose yra išreikštos įvairios, viena kitą papildančios ir kartu konkuruojančios vertybės. Teisinių imperatyvų prasmės ieškoma teisinio reguliavimo visumoje, siekiama optimalios principuose išreikštų vertybių pusiausvyros.

Antra, teismas skiriasi nuo įstatymų leidėjo ir tuo, kad neturi formalios teisėkūros aktų iniciatyvos teisės, nėra laisvas pasirinkti teisinio reglamentavimo sritį, todėl teisminė teisėkūra yra teisės įgyvendinimo veiklos „pašalinis poveikis“. Teisės aiškinimas yra pasyvi veikla – teisės normos ir principai aiškinami ne teismo iniciatyva, ne laisva jo nuožiūra, o tik esant pareiškėjo prašymui, tik siekiant pašalinti pareiškėjui abejonių keliančią teisinės praktikos problemą, atsakyti į pareiškėjo iškeltą klausimą dėl teisės akto atitikties įstatymams ir/arba Konstitucijai, patvirtinti ar paneigti teisiniais argumentais grindžiamą abejonę dėl ginčijamame teisės akte nustatyto reguliavimo, bet ne spręsti visuotines visuomenės problemas ar imtis plataus masto teisės sistemos reformų.

Trečia, teismas teisės principus aiškina tik laikydamasis pareiškėjų prašymuose nustatytų ribų, tik ta apimtimi, kurios reikalauja nagrinėjamos bylos aplinkybės, ir baigia aiškinti, kai nustatomas aiškus rezultatas, reikalingas teisiniui ginčui išspręsti.

Ketvirta, teisminę teisėkūrą riboja atitinkami teismo proceso principai – nešališkumas, teismo nagrinėjimo vientisumas, teisėjo ir teismo nepriklausomumas, įrodymų priimtumas, ginčo šalių rungtinėjimas ir kt. Teismas, kaip vienintelė teisingumą

vykdanti institucija, negali pažeisti šių principų, taigi privalo savo sprendimus pagrįsti nuoseklia teisine argumentacija²⁶⁵.

Penkta, teisės aiškinimo riboms daro įtaką ir subjektyvūs veiksniai, tačiau aukščiausiose teisminėse institucijose galutiniai ir neginčijami sprendimai nėra priimami vienasmeniškai, taigi priimant šiuos sprendimus teisėjų kolegijose neišvengiamai yra derinamos skirtingos teisėjų nuomonės, atsargus nuosaikumas ir aktyvios kūrybinės paieškos.

Šešta, formuluodami argumentus savo sprendimams pagrįsti teismai faktiškai suvaržo save, laikydamiesi *stare decisis* principo, ir užtikrina jurisprudencijos tęstinumą. Spręsdami teisinius ginčus teismai plėtoja savo ankstesniuose aktuose aiškintų nuostatų sampratą, tačiau vadovaujasi ankstesnėse bylose suformuluota doktrina, taigi ne tik nurodo naujus formalius orientyrus įstatymų leidėjui bei visiems kitiems teisinių santykių dalyviams, bet ir patvirtina teisinį pagrindą, kuriuo remiantis yra konstatuojami nauji ir akcentuojami seni teisinio reguliavimo aspektai.

Vienas iš daugelio konstitucinio teisinės valstybės principo aspektų, tiesiogiai susijęs su konstituciniu asmenų lygiateisiškumo principu, yra tai, kad panašios bylos turi būti sprendžiamos panašiai. Taigi jurisdikcinių institucijų diskrecija sprendžiant ginčus ir taikant teisę yra ribota. Aiškindamas teisinės valstybės sampratos turinį Konstitucinis Teismas išdėstė teisėtų lūkesčių apsaugos doktriną, kurioje jurisprudencijos tęstinumo užtikrinimas nurodomas kaip vienas iš reikalavimų, kuriuos suponuoja teisėtų *lūkesčių apsaugos* principas: teisinį reguliavimą galima keisti tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų ir normų, būtina *inter alia* laikytis principo *lex retro non agit*, teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių. Teisėtų *lūkesčių apsaugos* principas, be kita ko, reiškia valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisinių santykių subjektų įgytas teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad *teisinio saugumo* principas yra vienas iš esminių

---

²⁶⁵ r. **Summers R. S.** Evaluating and Improving legal Processes: A Plea for Process Values // *Cornell Law Review*. 1974. Nr. 60. P. 1–52; **Eckhoff T.** Impartiality, Separation of Powers and Judicial

Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų, kad šio principo paskirtis – laiduoti asmens pasitikėjimą savo valstybe ir teise, kad teisinio saugumo principo turi laikytis visos valstybinės valdžios institucijos²⁶⁶. Paneigiant teisinį tikrumą, stabilumą, teisėtų lūkesčių apsaugą, šis konstitucinis teisinės valstybės principas būtų pažeistas²⁶⁷.

Tai, kad teisinės valstybės principas *inter alia* suponuoja jurisprudencijos tęstinumą, buvo ne kartą patvirtinta vėlesniuose Konstitucinio Teismo nutarimuose. Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d., 2004 m. liepos 1 d. nutarimuose konstatavo ne tik tai, kad Konstitucinio Teismo nutarimo visos sudedamosios dalys yra tarpusavyje susijusios, kad Konstitucinio Teismo nutarimas sudaro vieną visumą, kad Konstitucinio Teismo nutarime turi būti nurodomi argumentai, kuriais grindžiamas Konstitucinio Teismo nutarimas, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas *inter alia* suponuoja jurisprudencijos tęstinumą, bet ir tai, kad Konstitucinis Teismas, sprenddamas analogiškus konstitucinius ginčus, vadovaujasi ankstesnėse bylose suformuota doktrina, atskleidžiančia Konstitucijos turinį, kad, tirdamas įstatymų ir kitų

Independence // *Scandinavian Studies in Law*. 1965. T. IX. P. 11–48; **Id.** The Mediator, the Judge and the Administrator in Conflict-resolution // *Acta Sociologica*. 1967. P. 148–172.

²⁶⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. liepos 12 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio II skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 „Dėl Valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisės saugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisės saugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 62-2276.

²⁶⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. kovo 4 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsnio (1993 m. sausio 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies bei šios dalies 5 punkto, 15, 20 ir 21 straipsnių (2002 m. sausio 15 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2, 4, 5 ir 6 punktų, šio straipsnio 2 ir 4 dalių, 16 straipsnio 10 dalies, 20 straipsnio (2002 m. spalio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 17 d. nutarimo Nr. 27 „Dėl gyvenamųjų namų, būtinų valstybės reikmėms, išpirkimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei

teisės aktų (jų dalių) atitiktį Konstitucijai, Konstitucinis Teismas plėtoja savo ankstesniuose nutarimuose, kituose aktuose pateiktą Konstitucijos nuostatų sampratą ir atskleidžia naujus, konkrečios bylos tyrimui būtinus Konstitucijoje nustatyto reguliavimo aspektus. Atsižvelgiant į tai, kad Konstitucinio Teismo nutarimo visos sudedamosios dalys yra tarpusavyje susijusios ir sudaro vieną visumą, kad Konstitucinio Teismo nutarime turi būti pateikiami argumentai, kuriais grindžiamas nutarimas ir išdėstoma Konstitucijos nuostatų samprata, priimdamos naujus įstatymus ir kitus teisės aktus, keisdamos, papildydamos jau priimtuosius, juos leidžiančios valstybės institucijos – Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė – yra saistomos Konstitucinio Teismo nutarimo motyvuojamojoje dalyje išdėstytos Konstitucijos nuostatų sampratos, kitų teisinių argumentų²⁶⁸. Konstitucinis Teismas 2004 m. vasario 13 d. sprendime²⁶⁹ taip pat konstatavo, kad „Konstitucinio Teismo nutarimas yra vientisas. Jo nutariamoji dalis yra grindžiama motyvuojamosios (konstatuojamosios) dalies argumentais. Todėl aiškindamas savo nutarimą Konstitucinis Teismas yra saistomas tiek nutarimo nutarimosios, tiek motyvuojamosios dalies turinio“.

Teisės aiškinimo, kaip teisminės kūrybos, ribas neišvengiamai brėžia anksčiau suformuluotos teismo doktrinos. Jos gali būti plėtojamos ir esant reikalui koreguojamos, tačiau kiekvieną kartą tuo pačiu, anksčiau jurisprudencijoje atskleistu, pagrindu. Taip yra užtikrinamas jurisprudencijos nuoseklumas, vieningumas, kartu ir teisinis tikrumas bei teisės viršenybė. Teismų formuojamos doktrinos yra vienas efektyviausių instrumentų, užtikrinančių ne tik teisės sistemos dinamiškumą, bet ir jos elementų reguliuojamojo

---

Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusių nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsniui (1993 m. sausio 12 d. redakcija“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 24-1004.

²⁶⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. gegužės 30 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 86, 87 straipsnių papildymo bei pakeitimo ir įstatymo papildymo 88¹ straipsniu įstatymo 4 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 11 d. nutarimo Nr. 457 „Dėl Vilniaus apskrities viršrinko atleidimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 9 straipsnio 1 daliai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 52–2361; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. liepos 1 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) 15 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 105-3894.

²⁶⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. vasario 13 d.** sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimo išaiškinimo“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 52-2361.

poveikio tęstinumą, nuspėjamumą. Konstitucinis teisinės valstybės principas „reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos, nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimus priimtų tik teisės pagrindu“²⁷⁰. Teisminės jurisprudencijos pavyzdžiai patvirtina ir tai, kad teisė traktuojama kaip ypatinga, besiskirianti nuo kitų socialinio elgesio reguliavimo sistema, taigi teisiniams ginčams ir problemoms spręsti reikalingos priemonės randamos šios sistemos viduje, plačiai ir kūrybiškai aiškinant teisės principus. Tokio aiškinimo rezultatai yra platesni nei principų eksplicitinė išraiška pirminiame teisėkūros akte, tačiau adekvatūs teisinių vertybių sistemai – teisinio reguliavimo visumai, kurios turinys ir esmė atskleidžiama visapusiškai analizuojant interpretuojamų nuostatų sisteminius ryšius ir sąveiką su kitais teisinio teksto elementais, jų turinio santykį, užtikrinant principuose išreikštų vertybių pusiausvyrą ir teisinio reguliavimo darną.

---

²⁷⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. gegužės 11 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 42-1345; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. rugsėjo 19 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118¹, 156¹ straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317¹ straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2000 Nr. 80-2423; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. sausio 24 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 11 straipsnio 4 dalies 9 punkto (2000 m. lapkričio 28 d. redakcija) ir 2000 m. lapkričio 28 d. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 11 straipsnio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 10-366.

IŠVADOS

1. Teisės principai – tai teisinės sistemos pamatinės nuostatos, kreipiantieji pradai, kurie dalykiškai ir logiškai apibūdina tai, kas nuo jų priklauso, t. y. determinuoja kitus reiškinius, kreipia teisinių reiškinių turinį, daro esminę įtaką visiems teisės sistemos elementams. Teisės principai, kaip ir normos, yra imperatyvūs, teisiškai saistantys elgesio standartai, tačiau turi esminių skirtumų. Normos ir principai yra teisėkūros rezultatas, šie elgesio standartai formuluojami kompetentingo teisėkūros subjekto priimtuose norminiuose teisės aktuose, tačiau kuo didesnis teisinės nuostatos abstraktumo laipsnis, tuo daugiau ryšių ją sieja su kitais teisės sistemos elementais, tuo daugiau įvairių tarpusavio sąveikos aspektų. Be to, sprendžiant teisinį ginčą, kuriame konkuruoja abstraktūs principai, nė vienas jų neturi griežtos determinuojančios galios galutiniam sprendimui. Įgyvendinant teisės principuose išreikštas vertybes turi būti išlaikoma jų pusiausvyra, tiesiogiai taikant principus nė vienas jų negali būti sureikšminamas paneigiant kitų principų turinį, todėl, norint adekvačiai suprasti teisės principuose išreikštų orientyrų ir standartų prasmę ir nustatyti tikslias reguliuojamojo poveikio ribas, būtina įvertinti principuose išreikšto reguliavimo visumą, analizuoti ne tik teisėkūros, bet ir teisės aiškinimo aktus, kuriuose yra atskleidžiami nauji teisės principų turinio aspektai.

2. Teisės principų ypatumai neleidžia šių abstrakčių elgesio standartų indukuoti *apibendrinus* konkrečiose teisės normose išreikštas elgesio taisykles. Principai yra sukonkretinami konstitucinėse ir kitose (įvairių teisės šakų) normose. Jie determinuoja teisės normų turinį. Todėl, remiantis konkrečių teisės normų turinio apibendrinimu (loginės indukcijos būdu), negali būti formuluojami teiginiai apie naujas vertybes ir principus. Teisės normos savaime nesukuria naujų, už teisės principų ribų egzistuojančių vertybių, taigi kiekvienos teisės normos reguliuojamojo poveikio ribos, taip pat kelių teisės normų turinio apibendrinimas turi būti subordinuotas teisės principams.

3. Teisės principų abstraktumas, savitos šių teisės sistemos elementų funkcijos lemia principų aiškinimo skirtumus. Teisės normos paprastai aiškinamos adekvačiai jų tekstinei išraiškai pirminiame teisėkūros akte, o teisės principai – tik plačiai ir kūrybiškai.

Kitaip šie abstraktūs orientyrai negalėtų atlikti determinuojančių ir koordinuojančių funkcijų teisinio reguliavimo sistemoje, taigi būtų vertybių deklaracija, bet ne tiesioginio teisinio reguliavimo bei vidinės teisės sistemos darnos užtikrinimo instrumentai. Abstraktaus pobūdžio imperatyvų turinys visada yra turtingesnis nei jų eksplicitinė išraiška pirminiame teisėkūros akte, todėl tik plataus ir kūrybiško teisės principų aiškinimo rezultatai bus adekvatūs teisinių vertybių visumai, atspindės sudėtingus teisinių nuostatų sisteminius ryšius ir sąveiką su kitais teisinio teksto elementais, sudarys prielaidas principuose išreikštus orientyrus naudoti kaip kokybės etaloną vertinant teisės normose įtvirtintus elgesio modelius. Be to, plačiai aiškinami teisės principai ne tik determinuoja teisės normų turinį, ne tik užtikrina interpretuojamo teisinio teksto (ir teisės sistemos) elementų sąveiką, bet ir nubrėžia kitų teisės principų reguliuojamojo poveikio ribas.

4. Kūrybiško teisės aiškinimo rezultatai neišvengiamai papildo ir/arba koreguoja teisėkūros rezultatus. Konstitucinės justicijos subjektai savo sprendimais formuoja konstitucinę doktriną, kuri savaip pratęsia, papildo ir koreguoja konstitucijų tekste *expressis verbis* nustatytą teisinį reguliavimą. Įvairių teisinių nuostatų prasmės atskleidimas konstitucinėje jurisprudencijoje reiškia, kad yra pasirenkama viena iš keleto galimų teisės aiškinimo alternatyvų, todėl gautas aiškinimo rezultatas turi būti pagrįstas nuoseklia teisinių argumentų seka. Byloje priimto sprendimo pateisinimas pirmiausia grindžiamas formaliosios logikos, teisės aiškinimo taisyklėmis, taip pat neišvengiamai yra taikomi vertybiniai kriterijai. Abstrakčių teisės principų aiškinimo rezultatas yra susijęs su teisės aiškinimo subjektų vidiniu požiūriu, racionalia skirtingų teisinių vertybių pusiausvyra, skirtingo svorio vertybių pasirinkimo laisve. Tačiau oficialaus teisės aiškinimo subjektų diskrecija yra ribota, jie privalo taikyti tik tuos elgesio standartus, dėl kurių saistančios galios neturi abejonių arba, nors jų ir turi, tačiau artikuliuoja argumentus, kurie geriausiai pateisina priimtą sprendimą konkrečioje byloje.

5. Konstitucinėje jurisprudencijoje teisės principų plataus ir kūrybiško aiškinimo galimybės praktiškai yra neribotos ir šiuo atžvilgiu prilygsta teisėkūros galimybėms, tačiau oficialus teisminių institucijų atliekamas aiškinimas skiriasi institucinėmis bei funkcinėmis charakteristikomis, turi būti grindžiamas nuoseklia teisine argumentacija,

užtikrinamas teisinis tikrumas, jurisprudencijos tęstinumas. Konstitucinės priežiūros institucijų galia įgyvendinama ne laisva nuožiūra, bet laikantis suvaržymų, kuriuos sąlygoja teisminės valdžios funkcijos ir jos ypatinga vieta valstybės valdžių sistemoje. Tai ypatinga *teisminė* teisėkūra, kuri pagal institucines charakteristikas, funkcijas ir kryptingą nesutampa su įstatymų leidėjo teisine kūryba.

6. Pripažįstant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įgaliojimus sistemiškai plačiai aiškinti teisės principus, kartu yra akceptuojami šios institucijos įgaliojimai spręsti šių vertybių apsaugos, racionalios ir teisingos jų pusiausvyros klausimus. Šiuo požiūriu teisės principų aiškinimas, įvairių reguliavimo aspektų atskleidimas, patikslinimas ir įtvirtinimas oficialiuose teisės aiškinimo aktuose išoriškai yra panašus į įstatymų leidėjo veiklą, tačiau skiriasi savo esme – Konstitucinis Teismas nekuria naujų teisės normų, bet plačiai aiškina tai, kas buvo teisėkūros subjekto įtvirtinta Konstitucijoje kaip abstrakčios pamatinės teisinės vertybės. Konstitucinio Teismo, kaip visavertės teisminės valdžios subjekto, įgaliojimai aiškinti teisę ir spręsti dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai ir/arba įstatymams, taip pat šių įgaliojimų įgyvendinimas liudija, kad Konstitucinis Teismas adekvačiai suvokia savo, kaip konstitucinę kontrolę vykdančios institucijos ir vienintelio Konstitucijos viršenybės garanto, vaidmenį, nuosekliai užtikrina valstybės institucijų partnerystę, visavertį dalyvavimą valdžių tarpusavio kontrolės ir atsvarų sistemoje.

LITERATŪRA

I. LIETUVOS RESPUBLIKOS NORMINIAI AKTAI

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume (*Valstybės žinios*, 1992, Nr. 31-953; *Lietuvos aidas*, 1992 m. lapkričio 10 d., Nr. 220; *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014; 1996, Nr. 64-1501, Nr. 122-2863; 2002, Nr. 65-2629; 2003, Nr. 14-540, Nr. 32-1315, Nr. 13-16; 2004, Nr. 111-4123, Nr. 111-4124).

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7 (*Valstybės žinios*, 2000, Nr. 96-3016; 2001, Nr. 17).

2000 m. liepos 18 d. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas Nr. VIII-1864 (*Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262, Nr. 77, Nr. 80, Nr. 82).

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: oficialus tekstas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2000.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas (*Valstybės žinios*, 1993, Nr. 6-120, Nr. 68-1277; 1996, Nr. 73-1749; 1998, Nr. 55-1519; 2001, Nr. 21-691, Nr. 39-1335, Nr. 64-2328; 2003, Nr. 108-4815).

Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo papildymo 1¹ straipsniu ir 2 straipsnio papildymo įstatymas (*Valstybės žinios*, 2004, Nr. 75-2568).

Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (*Valstybės žinios*, 1999, Nr. 13-308, Nr. 36-1067, Nr. 60-1955; 2000, Nr. 85-2566).

Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (*Valstybės žinios*, 1994, Nr. 46-851; 2002, Nr. 17-649).

II. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO, LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO, EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO NUTARIMAI, NUTARTYS, SPRENDIMAI

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1993 m. lapkričio 8 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. kovo 16 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo dalinio pakeitimo ir papildymo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 61-1166.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1994 m. gegužės 27 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. liepos 15 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ papildymo ir pakeitimo“ 3 punkto dalių, kuriomis pakeistos 1991 m. birželio 18 d. įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 4 straipsnio penktoji ir šeštoji dalys, bei 14, 15, 16, 17, 18 ir 19 punktų, kuriais šio įstatymo 12 straipsnis papildytas 10, 11, 12, 13, 14 ir 15 punktais, atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 42-771.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1994 m. lapkričio 18 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 58 straipsnio antrosios dalies 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 91-1789.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1995 m. spalio 17 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių“ 7 straipsnio ketvirtosios dalies ir 12 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 86-1949.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1995 m. spalio 26 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 10 straipsnio septintosios dalies nuostatos, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 55 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 15 d. nutarimu Nr. 470 patvirtintos Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ įgyvendinimo tvarkos dalinio pakeitimo“ 1.2 punkto nuostatos, 2.1 punkto ir jo 1, 2 bei 3 papunkčių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 89-2007.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1996 m. sausio 24 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 10 straipsnio pirmosios dalies bei 50 straipsnio pirmosios dalies normų ir Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo 2 straipsnio antrosios dalies bei 14 straipsnio šeštosios dalies nuostatų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 9-228.

Konstitucinio Teismo **1996 m. vasario 28 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. rugpjūčio 30 d. nutarimo Nr. 1164 „Dėl dalies Žemės ūkio ministerijos įmonių paskolų kapitalizavimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos biudžetinės sandaros įstatymo 13 straipsniui, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 9 straipsniui ir Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 43 straipsnio pirmajai daliai“, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 20-537.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1996 m. balandžio 18 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 36-915.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1996 m. gegužės 22 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. sausio 20 d. nutarimo Nr. 14 „Dėl valstybei priklausančios vartotojų kooperacijos valdomo turto dalies“ ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. kovo 10 d. potvarkio Nr. 186p „Dėl valstybės ir vartotojų kooperacijos turtinių santykių“ atitikimo Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 1 ir 2 straipsniams“, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 50-1208.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1996 m. gegužės 29 d.** sprendimas „Dėl Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Respublikos Prezidento 1993 m. kovo 16 d. dekreto Nr. 15 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės sudėties“ dalis dėl Romasio Vaitiekūno patvirtinimo vidaus reikalų ministru atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją“ // *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai ir sprendimai*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1996.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1996 m. lapkričio 20 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 114-2643.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1996 m. gruodžio 19 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių ir jų apsaugos įstatymo 5 ir 10 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. kovo 6 d. nutarimų Nr. 309 ir 310 atitikimo Lietuvos Respublikos

Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso normoms“, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 126-2962.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1997 m. vasario 13 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 15-314.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1997 m. gegužės 6 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 16 straipsnio pirmosios dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 40-977.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1997 m. lapkričio 13 d.** sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ galiojimo sustabdymo laikinasis įstatymas atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją“, *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 104-2645.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1998 m. sausio 10 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 10 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 5-99.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1998 m. balandžio 21 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 29 straipsnio pakeitimo įstatymo įgyvendinimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos Seimo 1997 m. vasario 25 d. nutarimo „Dėl V. Nikitino atleidimo iš generalinio prokuroro pareigų“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 39-1044.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1998 m. spalio 27 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 4 straipsnio 1, 4, 9 ir 11 dalių, 8 straipsnio 1 dalies, 15 straipsnio 2 punkto ir 20 straipsnio 1, 2, 3 bei 4 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 95-2642.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1998 m. gruodžio 9 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 109-3004.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. vasario 5 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 15-402.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. kovo 4 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ 1 ir 2 straipsnių, 3 straipsnio 2 dalies, taip pat Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ įgyvendinimo įstatymo 1 straipsnio 1 ir 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 23-666.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. balandžio 20 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. birželio 1 d. nutarimo Nr. 647 „Dėl sutikimo vykdyti viešąjį pirkimą uždarojo konkurso būdu ir lėšų skyrimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 8 straipsniui“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 36-1094.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. gegužės 11 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 42-1345.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. birželio 3 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. gegužės 22 d. nutarimo Nr. 620 „Dėl buvusių Statybos ir urbanistikos ministerijos, Europos reikalų ministerijos, Ryšių ir informatikos ministerijos ir jų institucijų reorganizavimo tvarkos bei terminų“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 22 straipsnio 2 punktui, 29 straipsnio 2 daliai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo pakeitimo įstatymo įgyvendinimo įstatymo 1 straipsniui ir Lietuvos Respublikos biudžetinių įstaigų įstatymo 4 straipsniui“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 50-1624.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. liepos 9 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1998 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 10 straipsnio 4 punkto, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 27 d. nutarimo Nr. 105 „Dėl Lietuvos standartizacijos departamento prie Valdymo reformų ir savivaldybių reikalų ministerijos reorganizavimo“ 2 punkto, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 30 d. nutarimo Nr. 117 „Dėl Lietuvos zoologijos sodo steigėjo teisių perdavimo“ 2 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. kovo 30 d. nutarimo Nr. 366 „Dėl kai kurių Žemės ir miškų ūkio ministerijos funkcijų perdavimo Aplinkos apsaugos ministerijai ir Miškų ir saugomų teritorijų departamento prie Aplinkos apsaugos ministerijos įsteigimo“ 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 61-2015.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. spalio 6 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 8 straipsnio 1, 2 ir 3 dalių bei 16 straipsnio 7, 8 ir 9 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 85-2548.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **1999 m. gruodžio 21 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25¹, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69¹ ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 109-3192.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. sausio 7 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymo 6 straipsnio 2 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 3-78.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. vasario 10 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 8 straipsnio 3 dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 3 d. nutarimu Nr. 829 „Dėl 1939–1990 metų okupacijų represinių struktūrų, tarnybų ir pareigų, kurias ėjusiems asmenims neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos, sąrašo patvirtinimo“ patvirtinto sąrašo „1939–1990 metų okupacijų represinės struktūros, tarnybos ir pareigos, kurias ėjusiems asmenims neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos“ 9 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 4 daliai“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 14-370.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. vasario 23 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 14 d. nutarimo Nr. 36 „Dėl 1998 metų pavyzdžio banderolių tabako gaminiams ir alkoholiniams gėrimams ženklinti įvedimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos įmonių įstatymo 8 straipsnio 1 daliai ir 12 straipsnio 1 daliai“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 17-419.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. gegužės 8 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2

dalis 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39-1105.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. rugsėjo 19 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118¹, 156¹ straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317¹ straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 80-2423.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. spalio 18 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl strateginio investuotojo pripažinimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymui“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 88-2724.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. gruodžio 6 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 105-3318.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2000 m. gruodžio 21 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatymo (1995 m. vasario 21 d. redakcija) 16 straipsnio 1 dalies, 17 straipsnio 1 ir 2 dalių, 19 straipsnio ir šio įstatymo (2000 m. birželio 20 d. redakcija) 27 straipsnio 4 ir 7 dalių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. birželio 15 d. nutarimu Nr. 852 „Dėl Lietuvos Respublikos daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatymo įgyvendinimo tvarkos“ patvirtintų Tipinių

daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatų 8 punkto 1, 3 ir 4 pastraipų, 10 punkto 1 pastraipos atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 110-3536.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. vasario 12 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 26 straipsnio 3 ir 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 14-445.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. balandžio 26 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. balandžio 20 d. nutarimu Nr. 276 patvirtintos Įmonių finansinių prievolių mokėjimo bankroto procedūrų metu tvarkos 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir 1992 m. rugsėjo 15 d. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo (su 1994 m. gegužės 19 d. pakeitimais ir papildymais) 6 straipsnio 7 dalies 2 punktui“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 37-1259.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. gegužės 7 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 130(2) straipsnio (1994 m. liepos 18 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 39-1373.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. liepos 12 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio II skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 „Dėl Valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės

1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 62-2276.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. spalio 2 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 269 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 85-2977.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2001 m. gruodžio 18 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. rugpjūčio 27 d. nutarimo Nr. 942 „Dėl biudžetinių įstaigų ir organizacijų darbuotojų darbo apmokėjimo sąlygų dalinio pakeitimo“ 6 ir 7.2 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos darbo sutarties įstatymo 22 straipsniui“, *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 107-3885.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. sausio 14 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 2001 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo (2000 m. gruodžio 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos savivaldybių biudžetų pajamų dydį ir išlyginimą lemiančių rodiklių tvirtinimo 2001, 2002 ir 2003 metams įstatymo ir Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 16 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 5-186.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. kovo 4 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 573 straipsnio (1994 m. gegužės 17 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 24-889.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. kovo 14 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 28-1003.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. balandžio 23 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo (2000 m. gegužės 2 d. redakcija) 7 straipsnio 1 ir 2 dalių, 16 straipsnio 6 dalies ir 9 dalies 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 „Dėl Vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos bei prokuratūros sistemų pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų patvirtinimo ir tarnybos laiko, kurio reikia procentiniam priedui už išstarnautus metus gauti, nustatymo“ patvirtintų Vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos bei prokuratūros sistemų pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų (1998 m. lapkričio 20 d. redakcija) 31.3 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo (2000 m. gegužės 2 d. redakcija) 7 straipsnio 1 daliai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 43-1636.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. birželio 19 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7 straipsnio 1 bei 4 dalių ir Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo 20 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 62-2515.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. liepos 11 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymo 39 straipsnio, Lietuvos Respublikos mokslo ir švietimo ilgalaikio finansavimo įstatymo 1, 2 ir 3 straipsnių, Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymo 18 straipsnio 2 dalies ir Lietuvos Respublikos

Seimo statuto 172 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 72-3080.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. rugpjūčio 21 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. vasario 4 d. nutarimu Nr. 120 „Dėl Valstybei ar savivaldybėms nuosavybės teise priklausančių pastatų arba patalpų perdavimo už akcijas tvarkos“ patvirtintos Valstybei ar savivaldybėms nuosavybės teise priklausančių pastatų arba patalpų perdavimo už akcijas tvarkos 3 punkto (1999 m. vasario 4 d. ir 2000 m. balandžio 14 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo įstatymo 20 straipsnio 5 daliai (1998 m. gegužės 12 d. redakcija)“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 82-3529.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. rugsėjo 19 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2000 m. liepos 11 d. redakcija) 27 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 27 straipsnio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 57 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (1997 m. gegužės 22 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 4 punkto, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (2002 m. birželio 20 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies (1961 m. birželio 26 d. redakcija) ir 75 straipsnio 1 dalies (1975 m. sausio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 93-4000.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. spalio 23 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 104-4675.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. lapkričio 25 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 113-5057.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2002 m. gruodžio 24 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 19-828.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. sausio 24 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 11 straipsnio 4 dalies 9 punkto (2000 m. lapkričio 28 d. redakcija) ir 2000 m. lapkričio 28 d. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 11 straipsnio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 10-366.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. kovo 4 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsnio (1993 m. sausio 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies bei šios dalies 5 punkto, 15, 20 ir 21 straipsnių (2002 m. sausio 15 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2, 4, 5 ir 6 punktų, šio straipsnio 2 ir 4 dalių, 16 straipsnio 10 dalies, 20 straipsnio (2002 m. spalio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 17 d. nutarimo Nr. 27 „Dėl gyvenamųjų namų, būtinų valstybės reikmėms, išpirkimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsniui (1993 m. sausio 12 d. redakcija)“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 24-1004.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. kovo 24 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 41 straipsnio 2 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 29-1196.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. gegužės 30 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 86, 87 straipsnių papildymo bei pakeitimo ir įstatymo papildymo 88¹ straipsniu įstatymo 4 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 11 d. nutarimo Nr. 457 „Dėl Vilniaus apskrities viršininko atleidimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 9 straipsnio 1 daliai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 52-2361.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. birželio 10 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija)

ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 57-2552.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. liepos 4 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija) ir 13 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 patvirtintų Vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų 25 punkto 2 pastraipos (2001 m. gegužės 25 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir šių nuostatų 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 4 daliai“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 68-3094.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2003 m. gruodžio 3 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo, Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pakeitimo ir papildymo“ nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimu Nr. 1156 patvirtintų Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų 84 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 45 straipsnio 4 daliai (1994 m. liepos 18 d. redakcija)“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 115-5221.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. gegužės 25 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 85-3094.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. kovo 5 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. rugsėjo 27 d. nutarimo Nr. I-619 „Dėl Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo taikymo“ 1 punkto, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 5 d. nutarimu Nr. 808 „Dėl Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 6.1.1 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.4 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.5 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 7 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 9 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. balandžio 17 d. nutarimu Nr. 441 „Dėl Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 5.1.1 punkto, 5.1.7 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcijos), 5.1.8 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcijos), 5.4, 5.5.2, 9 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo 10 straipsnio (1994 m. lapkričio 3 d. redakcija) 1 daliai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 38-1236.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. liepos 1 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) 15 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 105-3894.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. gruodžio 13 d.** nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708, Nr. 186.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **2004 m. gruodžio 29 d.** nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 1–7.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. 1 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas“, *Teismų praktika*, 1998, Nr. 9.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis, aprobuota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senate 1998 m. gegužės 15 d. byloje *V. Stukonis v. JAV* (1998) // <http://ovada.tic.lt/lat/>

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje *S. Vizgirdienė ir kt. v. Telšių rajono savivaldybė*, Nr. 3K-3-74/1999, kat. 35 // <http://ovada.tic.lt/lat/>

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje *H. Juchnevičius v. Vilniaus m. valstybinė mokesčių inspekcija*, Nr. 3K-3-50/1999, kat. 32 // <http://ovada.tic.lt/lat/>

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje *S. Vizgirdienė ir kt. v. Telšių rajono savivaldybė*, Nr. 3K-3-74/1999, kat. 35 // <http://ovada.tic.lt/lat/>

Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 3 d. nutartis „Dėl sutarties turinio aiškinimo“, *Teismų praktika*, 2001, Nr. 14.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civiliniu bylu skyriaus teiseju kolegijos 2000 m. balandžio 17 d. nutartis civilinėje byloje *A. Stomaitė v. B. Litvinaičienė ir kt.*, Nr. 3K-3-385/2000, kat. 36 //http://ovada.tic.lt/lat/

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. birželio 25 d. nutartis „Dėl Darbo sutarties įstatymo 29 straipsnio 1 dalies 6 punkto aiškinimo ir taikymo“, *Teismų praktika*, 2002, Nr. 16.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 4 d. nutartis „Dėl ieškininės senaties termino taikymo; dėl Akcinių bendrovių įstatymo 20 straipsnio 4 dalies aiškinimo ir taikymo; dėl akcininko teisės ginčyti bendrovės sudarytą sandorį“, *Teismų praktika*, 2002, Nr. 16.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo bylos:
Frankovich v. Italy (<http://www.europa.eu.int>)

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

Case of *Fressoz and Roire v. France*, judgment of 21 January 1999, Reports of Judgments and Decisions 1999-I.

Case of *Goodwin v. the United Kingdom*, judgment of 27 March 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-II.

Case of *Puzinas v. Lithuania*, judgment of 14 March 2002.

Case of *Silver and others v. the United Kingdom*, judgment of 25 March 1983, A61.

Case of *Teixeira de Castro v. Portugal*, judgment of 9 June 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-IV.

Tyler v. the United Kingdom, application no. 21283/93, Commission decision of 5 April 1994, DR 77, pp. 81–86.

Case of *Valašinas v. Lithuania*, judgment of 24 July 2001 (<http://www.echr.coe.int>).

III. KNYGOS IR STRAIPSNIAI

- Alekseev S. S. *Obščiaja teorija socialističeskogo prava*. Č. II. – Sverdlovsk. 1964.
- Alekseev S. S. *Pravo: azbuka – teorija – filosofija. Opyt kompleksnogo issledovanija*. – Moskva: Statut, 1999.
- Alekseev S. S. *Voschoždenie k pravu. Poiski i rešenija*. – Moskva: Norma, 2001.
- Alexy R. *Theory of Legal Argumentation. The Theory of Rational Discourse as Theory of Legal Justification*. – Oxford: Clarendon Press, 1989.
- Bakanas A., Bartkus G., Dominas G. ir kt. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. – Vilnius: Justitia, 2001.
- Bakševičienė R. Socialinis poveikis ir teisė. Kai kurie teisinės, psichologinės ir sociologinės analizės aspektai // *Teisė*. Vilniaus universiteto leidykla, 2001. T. 40.
- Bakševičienė R. Kai kurie Lietuvos įstatymų, politikos ir ideologijos aspektai. // *Teisė*. Vilniaus universiteto leidykla, 2001. T. 40.
- Barak A. *Judicial Discretion*. – New Haven and London: Yale University Press, 1989.
- Bayles M. D. *Principles of legislation*. – Detroit: Wayne State University Press, 1978.
- Bayles M. D. *Principles of Law: A Normative Analysis*. – Dordrecht, Boston, Lancaster & Tokyo: D. Reidel Publishing Company, 1987.
- Berkmanas T. Teismo aktyvumo kuriant ir aiškinant teisę plėtros tendencija, motyvai ir problemos // *Teisės problemos*. 2004. Nr. 2 (44).
- Berlin I. The concept of Scientific History / *Philosophical Analysis and History*. – New York, 1966.
- Berman H. J. *Teisė ir revoliucija*. – Vilnius: Pradai, 1999.
- Birmontienė T. Žmogaus teisių problemos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimuose // *Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis*. Tarptautinė konferencija, skirta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įkūrimo penkerių metų sukakčiai. 1998 m.

balandžio 23–24 d., Vilnius. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998.

Birmontienė T. Naujos tendencijos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. T. 30(22). P. 148–160.

Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. *Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis*. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001.

Chropaniuk V. N. *Teorija gosudarstva i prava*. – Moskva: Interstil, 2000.

Civilinė teisė / Atsak. red. V. Staskonis. – Kaunas: Vijusia, 1997.

Civilinis procesas. – Vilnius: Justitia, 2003.

Cross R., Harris J. W. *Precedent in English Law*. – Oxford: Clarendon Press, 1991.

Čerdancev A. F. *Teorija gosudarstva i prava*. – Moskva: Jurait-M, 2001.

David R. Sources of Law // *International Encyclopedia of Comparative Law*. Volume II. Charter 3. Tübingen: Mohr., 1984.

Dias R. W. M. *Jurisprudence*. – Londres: Butterworths (5th ed.), 1985.

Durkheim E. *Sociologijos metodo taisyklės*. – Vilnius: Vaga, 2001.

Dworkin R. Is Law A System of Rules? // *Essays in Legal Philosophy*. – Oxford, 1968.

Dworkin R. *The Philosophy of Law*. – London, 1977.

Dworkin R. *Taking Right Seriously*. – London, 1978.

Dworkin R. Natural Law Revisited // *University of Florida Law Review*. 1982. Nr. 34 (www.kentlaw.edu/classes/rwarner/justice/syllabus/dwnatural.html).

Dworkin R. Law as Interpretation // *Texas Law Review*. 1982. Nr. 60.

Dworkin R. Law's Ambitions for Itself. The 1984 McCorkle Lecture // *Virginia Law Review*. 1985. Vol. 71. Nr. 2.

Dworkin R. *A Matter of Principle*. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985.

Dworkin R. *Law's Empire*. – Cambridge: Beklnap Press, Harvard University Press, 1986.

Dworkin R. *Rimtas požiūris į teises* / Vertė K. Klimka. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.

Easterbrook F. H. Legal Interpretation and the Power of the Judiciary // *Harv. J.L. & Pub. Policy*. 1984. Nr. 7.

- Easterbrook F. H. Alternatives to Originalism? // *Harv. J.L. & Pub. Policy*. 1996. Nr. 19.
- Easterbrook F. H. Formalism, Functionalism, Ignorance, Judges // *Harvard Journal of Law and Public Policy*. 1998. Nr. 22.
- Ebzeev B. S. Konstitucionnyi Sud Rossiiskoi Federacii – sydebnyi organ konstitucionnogo kontroliia // *Vestnik Konstitucionnogo Suda Rossiiskoi Federacii*. 1995.
- Eckhoff T. Impartiality, Separation of Powers and Judicial Independence // *Scandinavian Studies in Law*. 1965. T. IX.
- Eckhoff T. The Mediator, the Judge and the Administrator in Conflict-resolution // *Acta Sociologica*. 1967.
- Favoreu L. *Konstituciniai teismai* / Vertė E. Jarašiūnas. – Vilnius: Garnelis, 2001.
- Fitzpatrick P. *The Mythology of Modern Law*. – Lonon, New York: Routledge, 1992.
- Frank J. *Courts on Trial: Myth and Reality in American Justice*. – Princeton: Princeton University Press, 1973.
- Glendon M. A., Gordon N. W., Osakwe Ch. *Vakarų teisės tradicijos*. – Vilnius: Pradai, 1993.
- Gray J. C. *The Nature and Sources of Law*. – New York: Columbia University Press, 1916.
- Greenawalt K. Discretion and Judicial decision: The Elusive Quest for the Fetters that Bind Judges // *Columbia Law Review*. 1975. Nr. 75.
- Greenawalt K. Policy, Rights and Judicial Decision // *Georgia Law Review*. 1977. Nr. 11.
- Grondin J. *Filosofinės hermeneutikos įvadas*. – Vilnius: Aidai, 2003.
- Guev A. N. *Postateinyi kommentarii k časti pervoi Graždanskogo kodeksa Rossiiskoi Federacii*. – Moskva: Infra-M, 2000.
- Hart H. L. A. *Teisės samprata* / Vertė E. Kūris. – Vilnius: Pradai, 1997.
- Hayek F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė*. T. 1: *Taisyklės ir tvarka*. – Vilnius: Eugrimas, 1998.
- Jankauskas K. Adekvatus teisės principų aiškinimas konstitucinėje jurisprudencijoje // *Teisės problemos*. 2004. Nr. 4 (46).

Jankauskas K. Teisės principų samprata ir jų įtvirtinimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. T. 51(43).

Jankauskas K. Teisės principų vaidmuo teisiniame procese: socialinių santykių reguliavimo ypatumai // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. T. 56(48).

Jarašiūnas E. Keletas Konstitucinio Teismo, vieno iš konstitucinės doktrinos kūrėjų, veiklos aspektų // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 1999. Nr. 12(4). P. 47–57.

Jarašiūnas E. Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūrio į Konstituciją pokyčiai // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. T. 33(25).

Jarašiūnas E. Konstitucija ir įstatymas: Kelios interpretavimo problemos // *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos medžiaga. 2002 m. kovo 15–16 d., Vilnius. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002.

Jarašiūnas E. *Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas*. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.

Jarašiūnas E. The Influence of the Jurisprudence of the Constitutional Court on the Development of Legal Thought in Lithuania // *Constitutional Justice in Lithuania*. – Vilnius: The Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2003. P. 582–611.

Jarašiūnas E. Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos integracija // *Konstitucija, nacionalinė teisė ir Europos teisė*. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo aštuntosios konferencijos medžiaga. 2003 m. birželio 24–27 d., Druskininkai. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2003.

Javič L. S. *Suščnost prava*. – Leningrad, 1985.

Kelsen H. *Grynoji teisės teorija*. – Vilnius: Eugrimas, 2002.

Kerimov D. A. *Filosovskie osnovanija politiko-pravovykh issledovanii*. – Moskva, 1986.

Kirchhof P. The Balance of Powers between National and European Institutions // *European Law Journal*. Vol. 5. Nr. 3. 1999.

Kūris E. Hartas ir mes // Hart H. L. A. *Teisės samprata*. – Vilnius, 1997.

Kūris E. Ko neparašė Rogeris Cotterrellas, arba subjektyvus teisės sociologijos įvado įvadas // Cotterrell R. *Teisės sociologija. Įvadas*. – Kaunas, 1997.

Kūris E. Politinių klausimų jurisprudencija ir konstitucinio teismo *obiter dicta*: Lietuvos Respublikos Prezidento institucija pagal Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimą // *Politologija*. 1998. Nr. 1.

Kūris E. Konstitucija ir jos aiškinimas // *Politologija*. 1999/2 (14).

Kūris E. The Constitutional Court and the legislative process in Lithuania // *Revue de justice constitutionnelle est-Europeenne*. 2001, Nr. 2.

Kūris E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras. 2002. T. 23(15).

Kūris E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas (2) // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras. 2002. T. 24(16).

Kūris E. Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai (1) // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras. 2002. T. 26(18).

Kūris E. Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai (2) // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras. 2002. T. 27(19).

Kūris E. Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje // *Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje*. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo konferencijos medžiaga. 2001 m. birželio 11–12 d., Neringa. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002.

Kūris E. Konstitucijos dvasia // *Jurisprudencija*. 2002. Nr. 30(22).

Kūris E. Problemy sudebnoi vlasti v jurisprudencii Konstitucionnogo Suda Litvy // *Konstitucionnoe pravosudie. Vestnik konferencii organov konstitucionnogo kontroliia stran molodoi demokratii*. Vyp. 4 (14) 2001–1(15) 2002. Jerevan: Centr konstitucionnogo prava Respubliki Armenia, 2001–2002.

Kūris E. Konstitucijos aiškinimas, konstitucinės teisės šaltiniai ir besikeičianti konstitucinės teisės paradigma // *Teisės problemos*. 2003. Nr. 3 (41).

Kūris E. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis // *Justitia*. 2003. P. 2–12.

Kūris E. The Constitutional Court and Interpretation of the Constitution // *Constitutional Justice in Lithuania*. – Vilnius: The Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2003.

Kūris E. Constitutional Principles in the Jurisprudence of the Constitutional Court // *Constitutional Justice in Lithuania*. – Vilnius: Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2003.

Kūris E. Konstitucinis Teismas ir įstatymų leidyba: žvilgsnis „iš vidaus“ (Petro Ragausko straipsnio „Konstitucinio Teismo vaidmuo įstatymų leidyboje“ recenzija) // *Teisės problemos*. 2003. Nr. 2004/1 (43).

Kuris E. Doktrina rozdelenija vlastei v praktike Konstitucionnogo Suda Litvy // *Konstitucionnoe pravo: Vostočnoevropeiskoe obozrenie*. Institut prava i publičnoi politiki, 2004. Nr. 2(47).

Kuris E. O stabilnosti konstitucii, istočnikach konstitucionnogo prava i mnimom vcmoguščesve konstitucionnyh sudov // *Konstitucionnoe pravo: Vostočnoevropeiskoe obozrenie*. Institut prava i publičnoi politiki, 2004. Nr. 3(48).

Lane J.-E. *Konstitucija ir politikos teorija*. – Kaunas: Naujasis lankas, 2003.

Lapinskas K. Teisės šaltiniai ir konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai // *Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis*. Tarptautinė konferencija, skirta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įkūrimo penkerių metų sukakčiai. 1998 m. balandžio 23–24 d., Vilnius. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998.

Lapinskas K. Europos tarptautinių teismų ir nacionalinių konstitucinių teismų jurisdikcijos ir jurisprudencijos sąlyčio problemos // *Konstitucija, nacionalinė teisė ir Europos teisė*. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo aštuntosios konferencijos medžiaga. 2003 m. birželio 24–27 d., Druskininkai. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2003.

Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. *Civilinio proceso teisė*. T. 1. – Vilnius: Justitia, 2003.

Lazarev L. V. Konstitucionno-pravovyje ocnovy organizacii i dejatelnosti Konstitucionnogo Suda Rossiiskoi Federacii // *Gosudarstvo i pravo*. Nr. 6. 1996.

Leonas P. *Teisės enciklopedija*. – Kaunas. 1931.

- Leonas P. *Teisės filosofijos istorija*. – Vilnius, 1995.
- Leoni B. *Liberty and the Law*. – Indianapolis: Liberty Press, 1991.
- Liekytė Ž. Pažodinio, plečiamojo ir siauriamojo teisės aiškinimo teoriniai ir praktiniai aspektai // *Teisė*. Vilniaus universiteto leidykla, 2001. T. 40.
- Lifšic R. Z. *Teorija prava*. – Moskva: BEK, 1994.
- MacCormic N. *Legal Reasoning and Legal Theory*. – Oxford: Clarendon Press, 1978.
- MacCormick N., Weinberger O. *An Institutional Theory of Law: New Approaches to Legal Positivism*. – Dordrecht, Boston, Lancaster, Tokyo: D. Reidel Publishing Company, 1986.
- Malcev G. V. *Ponimanie prava. Podchody i problemy*. – Moskva, 1999.
- Malova D. Konstitucionnyi sud v Slovaki: političeskii vzgliad // *Konstitucionnoe pravo: Vostočnoevropeiskoe obozrenie*. 2000. Nr. 1 (30).
- Marmor A. The Nature of Law // *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2001 Edition), Edward N. Zalta (ed.),
URL = <http://plato.stanford.edu/archives/sum2001/entries/lawphil-nature/>.
- Max Weber on Law in Economy and Society* / Translated by M. Rheinstein and E. Shils. – Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1954.
- Mikelėnas V. *Civilinė atsakomybė: lyginamieji aspektai*. – Vilnius, 1996.
- Mikelėnas V. *Įmonių vadovų teisinė atsakomybė*. – Vilnius, 1999.
- Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos Konstitucija bendrosios kompetencijos teismų praktikoje // *Justitia*. 2002. Nr. 5–6 (41–42).
- Mikelėnienė D., Mikelėnas V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. – Vilnius, 1999.
- Miller A. S. Judicial Activism and American Constitutionalism: Some Notes and Reflections // J. R. Pennock, J. W. Chapman (eds). *Constitutionalism. Nomos XX*. – New York: New York University Press, 1979.
- Nagel R. F. *Constitutional Cultures: The Mentality and Consequences of Judicial Review*. – Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press, 1989.

- Namų advokatas* / Autorių kolektyvas: A. Abramavičius, A. Andriuškevičius, R. Bakševičienė ir kt. [Sudarytojas J. Prapiestis]. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P. 866.
- Neely R. *How Courts Govern America*. – New Haven-London: Yale University Press, 1981.
- Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. *Romėnų teisė*. – Vilnius, 1998.
- Nino C. S. *The Constitution of Deliberative Democracy*. – New Haven & London: Yale University Press, 1996.
- Pavilonis V. Konstitucijos interpretavimas vykdant abstrakčią teisės aktų teisėtumo kontrolę // *Konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai*. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo konferencijos medžiaga. 1998 m. rugsėjo 9–10 d., Palanga. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2000.
- Philbrick F. A. *Language and the Law*. – New York, 1949.
- Posner R. A. *Jurisprudencijos problemos*. – Vilnius: Eugrimas, 2004.
- Pradel J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
- Prava človeka* / Otv. red. Lukaševa E. A. – Moskva. 2001.
- Problemy obščei teorii prava i gosudarstva* / Pod. red. V. S. Nercesianca. – Moskva: Norma-Infra-M, 1999.
- Problemy teorii gosudarstva i prava* / Pod. red. M. N. Marčenko. – Moskva: Jurist, 2001.
- Protasov V. N. *Čto i kak reguliruet pravo*. – Moskva: Jurist, 1995.
- Pound R. Hierarchy of Sources and Forms in Different Systems of Law // *Tukane Law Review*. Volume 7. 1933.
- Pound R. Why Law Day? // *Harvard Law School Bulletin*. Vol. X. Nr. 3. 1958.
- Rabinovič P. M. *Upročenie zakonnosti – zakonomernost socializma*. – Lvov. 1975.
- Ragauskas P. Konstitucinio Teismo vaidmuo įstatymų leidyboje // *Teisės problemos*. 2004/1 (43).
- Raz J. *The Concept of a Legal System*. – Oxford: Clarendon Press, 1970.
- Raz J. Legal Principles and the Limits of Law // *Yale Law Journal*. 1972. Nr. 81.

- Raz J. *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. – Oxford: Clarendon Press, 1979.
- Raz J. Legal Principles and the Limits of law // M. Cohen (ed). *Ronald Dworkin and Contemporary Jurisprudence*. – London: Duckworth, 1984.
- Raz J. Hart on Moral Rights and Legal Duties // *Oxford Journal of Legal Studies*. 1984. Nr. 4. P. 123.
- Riomeris M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. – Vilnius: Pozicija, 1994.
- Riomeris M. *Valstybė ir jos konstitucinė teisė. Antra dalis: Konstitucinės institucijos*. 1 tomas: *Suverenitetas*. – Vilnius: Pradai, 1995.
- Sabine G. H., Thorson T. L. *Politinių teorijų istorija*. – Vilnius: Pradai, 1995.
- Sadurski W. *Moral Pluralism and Legal Neutrality*. – Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic, 1990. P. 29–56.
- Sartori G. *The Theory of Democracy Revisited*. – Chatham: Chatham House Publishers, Inc., 1987.
- Sartorius R. Social Policy and judicial Legislation // *American Philosophical Quarterly*. 1971.
- Schumpeter J. A. *Kapitalizmas, socializmas ir demokratija*. – Vilnius: Mintis, 1998.
- Sinha S. P. *What Is Law?* – New York: Paragon House, 1989.
- Sinkevičius V. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos // *Jurisprudencija*. 2002. Nr. 30(22). P. 132–147.
- Syrych V. M. *Logiškeskie osnovanija obščei teorii prava*. – Moskva: Justicinform, 2000.
- Strašun B. Konstitucija kaip pagrindinis teisės šaltinis // *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos medžiaga. 2002 m. kovo 15–16 d., Vilnius. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002.
- Strum P. *The Supreme Court and „Political Questions“: A Study of Judicial Evasion*. – Alabama: The University of Alabama Press, 1974.
- Summers R. S. Evaluating and Improving legal Processes: A Plea for Process Values // *Cornell Law Review*. 1974. Nr. 60.
- Summers R. S. My philosophy of law // *The Law in Philosophical Perspectives* / Ed. by Wintgens L. J. – Kluwer Academic Publishers, 1999.

- Šeindlin B. V. *Suščnost sovietskogo prava*. – Leningrad: LGU, 1959.
- Šeršenevič G. F. *Obščaja teorija prava*. – Moskva, 1910.
- Šileikis E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
- Šimašius R. Teisės aiškinimas ir jo privalomumas // *Teisės problemos*: Teisės institutas, 2003. Nr. 2 (44). P. 18.
- Šimašius R., Lastauskienė G. Teisinio papročio reikšmė teisiniam reguliavimui // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. Nr. 24 (16).
- Šlapkauskas V. Socialinės deviacijos intensyvėjimas // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. Nr. 19 (11).
- Šlapkauskas V. Teisės socialinio veikimo modeliavimas ir jo ribos: sociologinis požiūris // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. Nr. 51 (43).
- Šulženko J. L. *Komstitionnyy kontrol' v Rossii*. – Moskva, 1995.
- Teorija gosudarstva i prava. Kurs lekcii* / Pod. red. M. N. Marčenko. – Moskva: Zercalo, 1999.
- Teorija gosudarstva i prava. Kurs lekcii* / Pod. red. N. I. Matuzova i A. V. Malko. – Moskva: Jurist, 2000.
- Teorija prava i gosudarstva* / Pod red. V. V. Lazareva. – Moskva: Pravo i zakon, 2001.
- The relations between the Constitutional Courts and the other national courts, including the interference in this area of the action of the European courts* / Conference of European Constitutional Courts, XIIth Congress. General Report. Brussels, 2002. Part II–III.
- Tocqueville A. *Apie demokratiją Amerikoje*. – Vilnius: Amžius, 1996.
- Tridimas T. *The General Principles of EC Law*. – New York: Oxford University Press, 1999.
- Usher J. *Bendrieji Europos Bendrijos teisės principai*. – Vilnius: Naujoji Rosma, 2001.
- Vadapalas V. *Tarptautinė teisė. Bendroji dalis*. – Vilnius: Eugrimas, 1998.
- Vaišvila A. Etatizmas – konceptuali teisinės sistemos reformos kliūtis // *Teisės problemos*. 1997. Nr. 3. P. 5–31.
- Vaišvila A. *Teisės teorija*. – Vilnius: Justitia, 2000.
- Vaišvila A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. – Vilnius, 2000.

- Vaišvila A. *Teisės teorija. 2-asis papildytas ir pataisytas leidimas.* – Vilnius: Justitia, 2004.
- Valančius V. Teisės aktų leidyba ir teismų praktika // *Teisės problemos.* 2000. Nr. 2.
- Valstybės ir teisės teorija* / Atsak. red. A. Aleksandrovas. – Vilnius: Mintis, 1972.
- Valstybės ir teisės teorija* / Atsak. red. S. Vansevičius. – Vilnius: Mintis, 1989.
- Waluchow W. J. Herculean Positivism // *Oxford Journal of Legal Studies.* 1985. Nr. 5.
- Watson A. *Sources of Law: Legal Change and Ambiguity.* – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998.
- Zweigert K., Kotz H. *Lyginamosios teisės įvadas.* – Vilnius: Eugrimas, 2001.
- Žilys J. Konstitucinis Teismas ir Lietuvos teisės raida // *Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis.* Tarptautinė konferencija, skirta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įkūrimo penkerių metų sukakčiai. 1998 m. balandžio 23–24 d., Vilnius. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998.
- Žilys J. *Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos.* – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001.

IV. ŽODYNAI IR ENCIKLOPEDIJOS

- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* / Lietuvių kalbos institutas. Redaktorių kolegija: S. Keinys (vyr. red.) ... [ir kt.]. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- Lietuvių enciklopedija.* T. 26 / Red. P. Čepėnas. – Bostonas, 1961.
- Tarptautinių žodžių žodynas* / Sudarytojai A. Bendorienė, V. Bogušienė, E. Dagytė [ir kt.]. – Atsakomasis redaktorius A. Kinderys. – Vilnius: Alma litera, 2001.
- Webster's New Universal Unabridged Dictionary.* – New York, 1993.

Autoriaus mokslinės publikacijos darbo tema

K. Jankauskas. Teisės principų samprata ir jų įtvirtinimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. T. 51(43). P. 17–31.

K. Jankauskas. Teisės principų aiškinimo ypatumai ir teisę aiškinančių subjektų įgaliojimai // *Teisės problemos*. Teisės institutas, 2004. T. 4 (46). P. 21–43.

K. Jankauskas. Teisės principų vaidmuo teisiniame procese: socialinių santykių reguliavimo ypatumai // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. T. 59 (51). P. 137–150.